NARODNA STARINA

URED IO Dr JOSIP MATASOVIĆ

8

„NARODNA STARINA“

je nepovremeni časopis za povijest kulture i etnografiju južnih Slovjena. Knjižarska je i kupovna cijena ovomu svesku 40 Din. (za inozemstvo 50 Din); oglasi prema pogodbi. — Rukopisi, listovi u zamjenu i knjige na recenziju šalju se na adresu: **dr. Jos. Matasović, Zagreb 6. Poštanski pretinac 14,** novac na račun u pošt. čekovnom uredu u Zagrebu br. 34.420 i kod bosansko-hercegovačkog ureda pošt. štedionice u Sarajevu 8391/3. Adresa uprave: Zagreb 6, poštanski pretinac 14. Uprava razašilje čekovne uplatnice besplatno. Cijena ovomu svesku za stalne predbrojnike kod povjerenika 32 Din.

SADRŽAJ 8. SVESKA:

VLADIMIR MAŽURANIĆ: IZVORI DUBROVAČKOGA HISTORIKA JAKOVA LUKAREVIĆA (sa 1 slikom) 121

Dr. PETAR KOLENDIĆ: ŠIBENSKA KATEDRALA PRE DOLASKA ORSINIJEVA (1430.—1441.) (sa 6 slika) 154

Dr. MILAN REŠETAR: SLIKE STAROGA DUBROVNIKA (sa 12 slika) 176

Nikola Zega: Etnografski muzej u Beogradu u 1923. godini 190

Petar D. Šerović: O starinskom maču, koji se čuva u Perastu, u Boki Kotorskoj (sa 1 slikom) 191

Pavao Butorac: Natpis na maču Petra Zrinskoga u Perastu 195

Vladoje Dukat: Napuljska „Arcadia Reale“ i Adam Baričević 200

Dr. Josip Matasović: Nekoliko kaikavskih napitnica 201

E. Laszowski: „Dverce“ u Zagrebu na Griču 1793. god. (sa 1 slikom) 205

E. J. Cvetić: Vrenčevići 206

R. Slade Šilović: Jedno bibliografsko pitanje 213

Julije Kempf: Četiri pisma Ivana pl. Kukuljevića-Sakcinskoga 214

Publikacije 217

Bilješke (sa 8 slika) 232

Darovi „Narodnoj Starini“ 239

Privatni promicatelji Etnografskoga Muzeja u Zagrebu . . 239

SPECIJALNA TRGOVINA

ANTIKVITETI

BOGATO SKLADIŠTE

S. TAUBER

ZAGREB, Marovska ul. 19

Telefon 26-37.

Kupuje i prodaje

antikvitete, zlato, srebro i dragulje.

Molimo prijatelje

„Narodne Starine“

da traže nove pretplatnike!

FINI SAPUNI

za njegu lica, što se pjene i miriše do zadnjeg listića

PRODAJE NA MALO I VELIKO

NOBILIOR

7 **ZAGREB, Ilica 34.**

PRIRODA

popularni časopis Hrvatskoga Prirodoslovnoga Društva.

Izlazi svaki mjesec osim srpnja i kolovoza. — Pretplata 15 dinara godišnje.

9 Uredništvo i uprava:

Zagreb, Demetrova ul. br. 1.

Kod naše uprave mogu se dobiti posebni otisci iz „Narodne Starine“:

— Dnevnik Dragutina Rakovca. Priopćili: E. Laszowski i dr. V. Deželić st. (Ilustrirano.) Cijena D 20·—

— Dr. Josip Matasović: Slikarije Stjepana Marjanovića. (Ilustrirano.) Cijena . . . . . D 15·—

Dr. Josip Matasović:

Životopis Mije Brašnića

(1849.—1883.)

Prilog povijesti hrvatske historiografije sa slikom Brašnićevom, 42 strane 8°

Naručuje se kod uprave ovoga časopisa:

„Narodna Starina“
Zagreb VI.
Poštanski pretinac br. 14.

Cijena Din 8·— bez poštarine.

»Vjesnik županije virovitičke« (XXXII. 5.): »Lijep ovaj rad osvjetljuje jedan dio vinkovačke povijesti. Nije to suhoparna biografija, već jedna slika sa svim detaljima oštroga zapažanja« . . . .

»Jugoslovenska Njiva« (VII. 1. (s. 261.): »... Stoga je Matasovićeva studija dobrodošao prilog za buduću istoriju hrvatske historiografije. Opis života i rada Brašnićeva stavio je Matasović na veoma široku osnovu, sa željom da prikaže čitavu slavonsku sredinu ... Evoluiranje slavonske, vinkovačke, inteligencije iz ukočene i prestravljene, bezbojne austrijanštine u pitomo slavonstvo i borbeno hrvatstvo i srbohrvatstvo je s nekoliko markantnih poteza dobro nagovešteno taman toliko, da bi se Brašnićev položaj mogao u toj evoluciji tačno fiksirati« ...

»Dom i Svijet« (XXXVI. 3.): »Potpuno iscrpiva, lapidarno pisana studija o vinkovačkom historiografu s osobito dobro uhvaćenom slikom onog zanimljivog vremena iz vojničke Krajine, zapravo esej, svake preporuke vrijedan za naučne i šire krugove«.

»Zvono« (Vinkovci) I. 4.): »Jezik i stil knjige premašuje svako očekivanje — samo ne naše, koji od autora, iza njegovih dosadašnjih radnja, i ne očekivasmo ino« . . . .

»Zagreber Tagblatt« (Nr. 48. 1923.): »Dr. Matasović hat uns durch seine Schilderung des Lebens und der Tätigkeit Brašnić's in erster Linie eine Gelegenheitspublikation gegeben. Aber indem er die Resultate der wissenschaftlichen Tätigkeit Brašnić's von Gesichtspunkte des heutigen Standes der Wissenschaft analysiert, auch einen wertvollen Beitrag zur geschichtlichen Entwicklung der nationalen Historiographie geliefert«.

11

Zemaljska Banka za Bosnu i Hercegovinu

Postoji od godine 1895.

Uplaćeni dionički kapital 20 milijuna Din. — Oficijelne rezerve preko 12 milijuna Din

Najstariji domaći zavod u ovim pokrajinama

Centrala u Sarajevu

Filijale: Banjaluka, Bijeljina, Brčko, Mostar i Tuzla. — **Ispostave:** Bihać, Derventa, Doboj, Bos. Gradiška, Livno, Bos. Novi, Bos. Šamac, Travnik, Višegrad, Zenica i Zvornik. — **Odjelenje za zemaljske proizvode u Brčkom.**

Po ugovoru sa Monopolskom Upravom prodaja duhana u 48 mjesta Bosne i Hercegovine. Bavi se svim bankovnim poslovima, viši uplate i naplate u Kraljevini S. H. S i inostranstvu.

Prima uloge na štednju na knjižice i po tekućem računu. Ukamaćuje uloge uz povoljne uvjete, koji odgovaraju današnjim novčanim prilikama.

Kao glavno zastupstvo za Bosnu i Hercegovinu „SAVE" općeg osiguravajućeg dioničkog društva u Zagrebu (prije Assicurazioni Generali i Prvo sveopće osiguravajuće društvo protiv nezgoda i šteta) — vrši sve vrste osiguranja.

Dr. Josip Matasović:

Die Briefe des Grafen Sermage.

Glasovi štampe:

»Jugoslovenska Njiva« (VIII. 2. br. 9.): »... Die Briefe des Grafen Sermage« dr. Matasovića po bogatstvu materijala, što ga donose, po svom instruktivnom uvodu, koji je napisan vanredno čitko, reprezentiraju se u svakom pogledu kao jedan odličan prilog našoj kulturnoj istoriji. Knjiga dr. Matasovića nije namijenjena samo stručnjacima. Za njom valja da posegne svatko, kojemu je stalo do valjane i interesantne istorijske lektire. Knjiga je i veoma lijepo ilustrovana s objektima iz doba, o kojemu se govori«.

»Prager Presse« (V. 202.): »...Die Briefe, die der auf Freiersfüssen gehende (Sermage) an die Angebetete und die später der Gatte aus dem Feldlager des Siebenjährigen Krieges an seine »hertzallerliebste Kleine« schrieb, hat Dr. Josip Matasović ein auch sonst um die Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts in Kroatien verdinter Schriftsteller, mit ausführlichem verbindenden Text, vielen Anmerkungen und einer Fülle von Bildern als stattlichen Band herausgegeben... Von der breiten Bauernmasse, auf deren Rücken sich die ganze feudale Herrlichkeit erhob, ist nur selten die Rede; diese Lücke ergänzt Matasović in seiner Darstellung...«

»Neues Wiener Journal« (XXXIII. 11.124.): »Unter den zahlreichen Familien, die im Laufe des 17. und 18. Jahrhunderts besonders aus Frankreich nach Kroatien gewandert sind, ragt die der Grafen Sermage, über deren Geschlecht Dr. Josip Matasović' Buch im Verlag »Narodna Starina« erzählt, hervor. Wie so oft, hat die Geschichte auch im diesem Falle eines Mannes Stirne mit dem Charakteristischen einer ganzen Zeitepoche gezeichnet und so diesem Manne gewissermassen die Vertretung seiner Epoche der Nachwelt gegenüber übertragen...«

»Slobodna Tribuna« (IV. 560.) »Ova knjiga uglednog kulturnog historičara daje važan prilog kulturnom životu u Hrvatskoj onog vremena«.

»Jutarnji List«, Zagreb (XIV. 4669.): ».. Pisma Sermageova i uvod u njih od dra Matasovića prilog su i to lijep prilog našoj kulturnoj povijesti osamnaestoga stoljeća. Djelo je pisano toplo, s ljubavlju, a priloženo mu je preko stotinu stranica najzanimljivijih bilježaka i historijskih podataka i sva sila ilustracija«.

»Ilustrovani List«, Beograd (VII. 2.): »... šta je taj narod dobijao odozgo i kako je izgledao, možete videti iz divne rasprave g. dr. Josipa Matasovića, urednika zagrebačke »Narodne Starine«: Pisma grafa Sermagea. To je, u stvari, opis prilika u Hrvatskoj za vreme Sedmogodišnjeg rata, i ta rasprava razvija pred nama, kao na platnu, naravi i vaskoliki život, kojim je morao živeti i Reljković...«

»Grazer Tagespost« (1925. Nr. 128.): »Das mit vielen hochinteressanten kulturgeschichtlichen Bildern ausgestattete Werk des kroatischen Gelehrten Dr. Josip Matasović ist in deutscher Sprache abgefasst und wendet sich dadurch auch an westlich und nördlich von Kroatien wohnende Lesewelt... Die Briefe des Grafen Sermage, aus dem empfindsamen und galanten Briefsäkulum bieten ausserordentlich interessante Streiflichter auf die Kultur der damaligen Welt und besonders Kroatiens, intime Einblicke in das Seelenleben der Gesellschaft des 18. Jahrhunderts und fesselnde Bemerkungen zu den zeitgeschichtlichen Ereignissen. In der Einleitung und den Begleitworten gibt Dr. Matasović ein abgerundetes Bild des sozialen und geistigen Kroatien der vergangenen Epochen und verdiente sich damit den Dank nicht nur der slawischen, sondern auch der deutschen und deutsch-verstehenden Wissbegierigen, denen dass begabte Grenzervolk im Südosten mit seiner blutigen Geschichte, seinen Aufständen und Befreiungsversuchen, dem eigenartig entwickelten Kulturleben leider vielfach noch gänzlich unbekannt ist«.

Riječ (V. 249.) »Ova je knjiga mladoga kulturnoga historičara zanimljiv prilog našoj istoriji XVIII. vijeka uopće, a poznavanju galantnih pustolovina napose. Pisac objavljuje 20 pisama Petra Troyllusa grofa Sermagea iz sedmogodišnjega rata. Sermageova se porodica doselila ovamo iz inozemstva, kao što je kasnije u XIX. vijeku i nestala iz naših strana opet u inozemstvo. Kako je poznato, familija Sermage igrala je kod nas znatnu ulogu pa će čitava stvar čitaoce stoga još više zanimati. U historijskim romanima Josipa Eugena Tomića ta se familija spominje vrlo često... Autor se potrudio da nas, vrlo čitkim uvodom, uvede u kulturnu historiju onoga vremena, da iznese pred nas mnogo sugestivnih detalja i memoarskih pojedinosti, tako da se ova knjiga, iako naučno egzaktna, čita kao zanimljivi roman dvaju srdaca davno upokojenih«.

»Hrvat« (VI. 1393.) »U nakladi »Narodne Starine« izašla je knjiga koja prikazuje hrvatsku historiju obzirom na doseljene strane porodice u Hrvatsku, a koje u kulturnoj povijesti Hrvatske imaju posebno značenje. Knjiga je popraćena mnogim historijskim ilustracijonim prilozima a pisana je u njemačkom jeziku. Ovo izdanje priredjeno po g. dr. Josipu Matasoviću imade svoju naročitu kulturno-historijsku vrijednost«.

»Летопис Матице Српске« (Knj. 303 str. 73.): »... Pred pismima je Matasović napisao opširan uvod, u kom je ocrtao sredinu, da bi ih se lakše moglo razumeti, i iza njih je dao učen, veoma dobar komentar, gde je pored obaveštenja o licima i stvarima, koje se spominju i lep niz važnih dokumenata (n. pr. testament popa iz Brdovca i popis magnatskog mobilijara u Oroslavlju) i vrlo savesna bibliografija. On se trudio da prikaže tadašnji hrvatski život onakav kakav je bio, ne samo s množinom karakterističnih detalja, nego i sa celom njegovom komplikovanošću i nekonzekvencijom u radu prikazanih ličnosti. Običnom umetničkom davanju višeg smisla svim prikazanim događajima, što je uvek skopčano s prećutkivanjem i retuširanjem, M. nije gotovo ništa žrtvovao. Očevidno je hteo dati sasvim verne slike iz života. Na to su ga posticali ovi intimni dokumenti, na koje je naišao, a i dosadašnje zanemarivanje hrvatske kulturne istorije na račun političke, koja je radi politiziranja favorizirana i prema tome i udešavana. Političkih elemenata, međutim, u radu hrvatskog plemstva terezijanskog doba i onoga za njim je veoma malo. Glavne su mu brige bile mnogo piti, do ludila se zabavljati i daviti se u ogovaranju. Političke tadašnje akcije bile su samo završetci započetih ranijih serija političkih napora, koje su se redovno u ništa rasplinjavale. Plemstvo je rado robovalo bečkom ukusu, a malo teže bečkim zapovestima, ali ih je vršilo. Najteže je još ispunjavalo naredbe o zaštiti seljaka, koje su vlasti čuvale da plemstvo, radi svoga rasipanja, ne upropasti potpuno seljačku snagu za davanje poreza. Građanstvo i sveštenstvo je mnogo zavisilo od raskošnog plemstva, kome se divilo i ulagivalo a u potaji mu pakostilo, lakomog na uživanja te prema tome i na novac. M. je osobito brižljivo istraživao ekonomske razloge u odlučivanju kod plemtva. To je prijatan izuzetak kod istraživača baroknog doba, koji obično padaju u afektirani zanos i prikazuju svoje junake u njihovoj javnoj, izveštačenoj pozi. M. te fabule o galantnom dobu nisu zbunile, on je tačno uhvatio prvu misao otmene plemkinje pri seljačkoj revolti. biće profita od reparacija! Bogate i ukusno odabrane ilustracije u M. knjizi olakšavaju razumevanje doba u njoj prikazanog«.

JUGOSLAVENSKA NJIVA

Časopis za umjetnost, nauku, narodnu prosvjetu, politiku, socijalna pitanja i privredu.

Urednik: **Juraj Demetrović.**

Izlazi dva puta mjesečno.

Pretplata za cijelu godinu D 160, a pojedini broj stoji samo 8 Din.

Adresa uprave lista:

ZAGREB, Marovska ulica br. 30.

3

„Vijenac"

List za zabavu i pouku

Uređuje

Dr. Ferdo Nikolić

Izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu.
Cijena mjesečno . . Din 15·—
Pojedini broj . . . „ 10·—
Uredništvo i uprava „Vijenca"
Zagreb - Medulićeva ulica 30.

21

Tražimo sabirače oglasa!

Naklada i trgovina umjetničkih slika

Petar Nikolić, Zagreb

Ilica 36, I. kat.

Bogato skladište narodnih historičkih slika od naših prvih umjetnika. — Prekrasni i ukusni okviri četverouglasti, okrugli i ovalni sviju veličina. — Veliki izbor madona i ikona na skladištu. — Prikladni darovi za svaku priliku. —

Preporučamo naročito:

„Smrt Petra Svačića"
„Smrt Matije Gupca"

4 **Tražite prospekte!**

„Omladina"

List za zabavu i pouku srednješkolske mladeži.

Izdaje na svijet
„Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora" u Zagrebu.

Uređuje. Dr. Ferdo Nikolić.

Godišnja pretplata 36·— Din.

Uprava: Zagreb, Medulićeva ul. 36.

19

FRANJO RUDOLF

BROD n/S

TRGOVINA TEKSTILNE ROBE, PAMUKA I GOTOVIH ODIJELA

5

„Argus"

Universalni

Posredničko-Informacioni Biro

Beograd

Kralja Milana ulica 14.

Telefon 625. - Pošt. pretinac 130.
Telegram »Argus« Beograd.

17

„MLADOST"

list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži

Izdaje

Profesorsko Društvo, sekcija Zagreb.

Pretplata god. 40 Dinara upravu (g. R. Krušnjak)

Zagreb, Palmotićeva ul. 17A II.

20

Upisujte se u „Jugoslavensku Maticu"

VL. MAŽURANIĆ: IZVORI DUBROVAČKOGA HISTORIKA JAKOVA LUKAREVIĆA

I.

U Mlecima izašla je početkom XVII. stoljeća talijanska knjiga pod naslovom: »Copioso Ristretto degli Annali di Rausa libri quattro di Giacomo di Pietro Luccari Gentilhuomo Rauseo etc. dal principio di essa sino al anno presente 1604. In Venetia, ad instantia di Antonio Leonardi 1605«.

Ima to djelo — objam mu je dosta znatan; sam povjesni dio obsegnuo je do desetak araka, sitno tiskanih talijanskim položitim slovima —, kako vidimo, u prvom redu dakle da bude »Obilat izvadak iz ljetopisa (anala) dubrovačkih, u četiri knjige od početka Dubrovnika do godine 1604«.

Pisac toga djela vlastelin je dubrovački, svakako roda drevnoga. U Smič. Cod. dipl. II. dolaze po kazalu već u XII. stoljeću Lucari, Lucarius, Luccaro, Lucarus i t. d. kao nobilis, prior, consul, comes i filius comitis, sve ličnosti u gradu Dubrovniku. I u poznije doba spominje se i u Splitu to ime i kao ime osobno, a i porodično; (v. u. IV u »Popisu« p. r. Gregoras o nadbiskupu splitskom). Ne možemo znati, da li su ti »Lucari« svi jednoga te istoga porijetla. Već sama latinska forma imena možda je kadšto samo stvorena po hrvatskom izvornom obliku apelativa »lukar«, što može značiti i onoga, koji lúke obrađuje (Ak. Rj.), ali i onoga, koji pravi lûke (lat. arcus, arcupar=lukar; v. Prinose). Ali lat. Lucarius dolazi uz različne varijante lika, i kao kršteno ime. N. pr. San Lucar de Barbameda, grad u Španjolskoj, kod Cadiza, zvao se u srednjem vijeku: Forum sancti Luciferi*). Ona dubrovačka porodica Lucari, kojoj je pripadao Jakov Petrov, nazivala se hrvatski, kako nam svjedoče izvori, na tri načina: Lukar, Lukarić i Lukarević (isp. Akad. Rj.). U životopisu (v. n. II. III., pak IV. »Popis« pod Pirro), izneseno je i mnijenje, što ga je taj latinski pje-

*) Cyrill (Kyrill) Lucar(is) zvao se je i učeni orijentalni bogoslovac, Krećanin (Kandiota); rodio se god. 1572. Pošao je na višu naobrazbu u Mletke i Padovu. Odatle je krenuo u Švicarsku i u Genevu. Upoznao se ondje sa Kalvinovom reformom crkve. Prigrlio ju strasno. Postade već god. 1602. patriarhom u Aleksandriji, a god. 1621. u Carigradu. Javno je ondje zastupao vjerovanje reformirane crkve. Grčki i u opće ortodoksni kler uzbunio se. Umiješale se i intrige velevlasti: Franceska je diplomacija nastojala izmiriti rimsku i carigradsku crkvu, a Englezi i Holandezi podupirali su protestantsku propagandu. Borba je bila fanatična; sultan Murat IV. (brat Osmana, Gundulićeva protagoniste), razvratnik, kolebao je; nekoliko puta je svrgnuo patrijarha, pak je ovaj g. 1638. izagnan na Tenedos, a iste god. opet uspostavljen u svoju čast pod pritiskom Engleske (za kralja Karla I., koji je tada bio u borbi sa parlamentom). Već godinu dana zatim pretegla je stranka klera ortodoksnoga. Heretičkoga patrijarhu svrgoše, pak ga je sultan dao, kako kažu, udaviti na brodu, kojim su ga imali odpratiti u zatočište. Sinod pravoslavne-grčke crkve u Carigradu god. 1642. zavrgao je i prokleo »vjerovanje« toga nesrećnoga patrijarha. Isp. o tom: »Pichler Geschichte des Protestantismus in der orientolischen Kirche, München 1861«.

snik XVI. stoljeća izrekao, da je prvi dubrovački pređ Lukarevića priselac bio iz Epira.

Pošto je ipak u bosansko-dubrovačkim listinama često puta ovo prezime napisano upravo u patronimičnom obliku Lukarević, mislim, da ovu oznaku toj vlasteoskoj dubrovačkoj porodici moramo pridržati. Posvećena je ona porabom od god. 1326. pak dalje. Doduše Kanaveliću služi lik Lukarić, a tako piše i gosp. Dr. Lujo Vojnović (u »Aleksandrijsko pitanje god. 1578., »Delo«, Beograd, knj. 37). Vrlo je istini podobno, da su u Dubrovniku kadšto podjedno tekla i sva tri lika prezimena u govoru pučkom.

Rodio se je naš pisac god. 1551. u Dubrovniku, a umro je u rodnom gradu god. 1615., 22. maja.

On je humanistički naobražen čovjek, po rodu vlasteoskom već od mladosti pozvan, da sudjeluje u oligarhičnoj republikanskoj vladavini. Zarana nàdâla mu se zgoda, da upozna kao konsuo ili poslanik Bosnu, Srbiju, Bugarsku, Romaniju, pak Karamaniju (u Maloj Aziji). Prebrodio je Mediteranej, proputovao Italiju i posjetio Tunis.

U nekom državnom poslu prevezao se je i na otoke Baleare; boravio je u Majorki, kamo su se zaklonili g. 1541. i dugo nakon popravka ondje ležali dubrovački brodovi, njih šest na broju. Bio je to preostatak od onih četrnaest golemih jedrenjača, štono su za silne oluje one godine stranom potonule, a stranom teško oštećene utekle u pristanište na Majorki. Poginulo je nekoliko tisuća hrvatskih pomoraca, što u moru, što u boju, onda za nesrećne vojne cesara Karla V. na Algir.

Poznavalac romanskih jezika, a povrh našega još donekle i inih slovinskih govora bio je ovaj Jakov Petrov bez sumnje upućen prema diplomatskoj potrebi i u neke orijentalne idiome. Posvetio se je taj zanimljivi ljubitelj knjiga i književnosti, plemenitim načinom radoznao, svim žarom historičnomu izvidjanju prošlosti rodnoga grada, navlastito, kad se je pod kraj šestnajstog stoljeća opet udomio u svojoj postojbini. A pribirao je i na putovanjima izvore, knjige i arkivalija.

Nije njegova duša tupa ni za osjećaj narodni. On je ne samo Dubrovčanin, već »Slovinac«, prožet uvjerenjem, da smo mi svi na jugu, i Slovenci i Harvati i Srbi, i Bugari, porijetla jednoga, sa autohtonima u Českoj, Poljskoj i Rusiji, koji su svi potekli od naše krvi; take nas spone vežu i s »Totima« u sjevernoj Ugarskoj, pak i nekadašnjim Polabcima, koji su uginuli, ali je ostala uspomena na slavne njihove gradove Vinetu i Arkonu. Naše i njihove pređe nazivali su pisci i kao Gote i Vandale, i Sarmate i Skite; to znanje crpe on iz germanskih sredovječnih pisaca. Mi smo njemu po negdašnjoj terminologiji topografskoj »Scythia minor« ali i »Sarmatia«. Jednom riječju, poput Mavra Orbinia, suvremenika svoga, u njegovoj »Il Regno degli Slavi«, (Pesaro 1601.) Lukarević je član naobražene one malobrojne, ali agilne dubrovačke družbe, u koju spada i Ivan Gundulić kao najmlađi drug. Katolik, tjesnogrudan, kad se tiče Dubrovnika i okoline njegove, a odrešit borac, kad se treba oprijeti zadiranju u tu vjeru, žigosati svaki napadaj na ograde, koje zakriljuju staru rimsku crkvu, Lukarević je ipak iskren poštivač istočne crkve, duboki poklonik pred njezinim svetiteljima i svetištima. On žudi, da dođe do izmirenja pocijepanoga kršćanstva, ali sporazumom. On, uzbuđen tužnim spominjanjem razvaljena narodnoga ideala svojega i svojih sumišljenika, pripovijeda o potonjem razdoblju vladanja Dušanova, kako je dubrovačka vlada nastojala da miri

i utišava sporove, koji bi nastajali između cara Dušana i Pape. Čini se, da nisu bili nevješti dubrovački ti ustrajni pokusi. Dušan je pod kraj vijeka svojega zbilja prekinuo veze sa cesarom i Carigradom i krenuo proti njemu sa silnom vojskom od 85.000 momaka, navijestivši rat, da se domogne glavnoga grada. »Ali« (veli Lukarević str. 60. 61.), »kako su već neizvjesne nade ljudi, kad je ono car stigao u neznatni grad Diampoli u Traciji, razboli se od groznice i umrije 18. decembra 1356. Izjalovile su se tako njegove osnove, koje je nosio u sebi, da se domogne Carigrada u svrhu, ne bi li odvratio nevjerne narode od Europe i prenio Imperij i Monarhiju Konstantina Velikoga na narod Slovinski (nela natione Slava)«. Tad riše Lukarević, kako je slabi, a pošteni nasljednik carev, Uroš, videći, gdje pokrajinski namjesnici nesmiljeno haraju i čine bezakonja, nov zakon stvorio, da se nakon svake tri godine pokrajinski namjesnici, nakon svršetka svoje službe, koja je bila stegnuta na tri godine, imaju podvrći presudi i pregledu računa sa strane sudaca vrhovnoga dvorskoga stola. Kralju se je činilo, da ljudi, kojim je dana punovlast, a znadu da ne će nikomu morati polagati računa o svojem djelovanju, teško mogu odoljeti napasti, da čine zlo (»instituì, che i governatori delle provincie, finito il regimento loro, ch'era ristretto in tre anni, si dovessero esporre al sindacato de giudici della corte, parendogli che gli uomini che ottengono piena autorità, stando sicuri che non dovessero render conto di se medesimi, difficilmente possono fuggir il male«).

Kralja zato velmože zamrziše, pa ga svrgoše i izdajnički umoriše.

Sažalno veli (str. 62): »I tako započeše građanski ratovi u toj državi, kojoj je bilo od Boga prisuđeno, da se uzdigne do visine, a survala se je u najdublje poniženje po nehaju Uroševu i izdajstvu Uroševih doglavnika«.

U takovoj je atmosferi odrasao i gospar Gjivo Gundulić.

Bilo mu je trinaest lijeta, kad je izašlo djelo Mavra Orbina, a sedamnaest, kad je osvanuo u Dubrovniku »Obilati izvadak«.

Kad je zaklopio oči umorni putnik Jaša Lukarević, brojio je Gundulić dvadeset i sedam godina.

Tko će sumnjati, o čestom sastajanju i drugovanju tih odličnika u malom okviru republike?

Gundulić bijaše sretniji od pokojnika, doživio je on dičnu obranu Hoćima, slavlje vitezova Poljaka i kraljevića Vladislava, pak se je rođeni taj pjesnik, u žarkom zanosu, pun fantastičnih nada vinuo nebu nad oblake i poletio mahom na vrhove Parnasa, nakon katastrofe nevoljnoga sultana Osmana. To je pjesniku bio znak, da je blizu zora kršćanske konačne pobjede nad polumjesecom. Je li bio sretniji? Ne, krivo rekoh, jer je veliki duh njegov na ovom svijetu poživio još sve do god. 1638. Gledao je zlo, pak gore za zlim, i bolno osjećao svu nevolju i sramotu svekolike Europe za užasa tridesetgodišnjega rata, vidio baš pred svoju smrt u Poljskoj krvave borbe među Ukrajinom i Poljacima. Razdor kršćana svuda, nevolja na sve strane! A u Carigradu sjedi čvrsto kao kalif brat Osmanov, razvratnik i pijanica, Murat IV. Žudnja goruća za Svetom Sofijom prevrgla se je u pustu, bezumnu tlapnju, nedostojnu za zdrav razum.

Prave miljenike svoje trebali bi blagi bozi da odazivaju u pravo doba, da im prištede bolni pogled na tužne razvaline satrvenih ideala. Gorče boli na tom svijetu ne može biti.

Svakako bez onoga ambienta dubrovačkoga valjda ne bi bilo »Osmana«, ni slave Vladisavljeve, a ni onoga prekora Gundulićeva »Grčkoj

zemlji« i «nevjerstvu« njezinu. Apostrofa ta potekla je iz historičkih podataka o razdoblju, kad se je slomilo bizantinsko cesarstvo, kako je to ocrtao baš Lukarević na str. 100 i dalje.

Posvetio je on svoje djelo vlastelinu dubrovačkomu Marinu Bobali (hrv. Bobaljević, lat. de Bobalio; isp. Akad. Rj.). Da uzmognemo valjano i pravično omjeriti sud naš o vrijednosti pisca, nužno je, da istaknemo neke dijelove njegove posvete. Tako ćemo razabrati, kamo je on smjerao, pak je li vješto ili nevješto nalazio pravac hodu svomu, kuda je zašao i kamo je dospio.

Začinje on, prevodim po smislu na naš jezik: »Vazda sam scijenio, gosparu Marino, da je najteži zadatak, što ga čovjek može sam sebi nametnuti, pisanje povijesti«.

»A kako ja sudim, ne potječe toliko težina toga zadatka odatle, što historik mora prikazivati svaku zgodu, o kojoj donosi vijesti, tako da se čitaocu privid ja, kano da se ponovno sama zgoda pred njime zbiva, koliko poradi strasti, koje kadšto znadu saletjeti um onoga, koji piše. Tada se događa, da pisac hoće da uveća koje djelo svojega čovjeka ili svojih ljudi time, što (nepravedno) pokudi protivnika, a takim ga načinom samo sramoti i podjedno ponizuje, pak ništi i ono dobra, što bi ga moglo biti u historiji, koju piše«.

»Veličina zgoda, još k tomu, pak odličnost ljudi, mnijenje o narodima, o događajima i djelima, i o kojem piscu povijesti (dello Scrittore), sve to zadaje toliko neprilika i poteškoća umovima ljudskim, da takav posao postaje ne samo težak i mučan već malone nemoguć. Odatle potječe, da su pjesnici rijetki, da ima tako malo govornika, a rekli bismo, da danas nema baš nijednoga povjesnika na svijetu. Filosofa nalazimo velik broj, bogoslovaca ima po gotovo vrlo mnogo, a matematika našla bi se četa u svakom gradu, a tako isto još ima vrsnih učitelja u svakoj znanstvenoj struci, više nego bi se moglo vjerovati, u svakome mjestu«.

»Teško je zaista saznati, što je istina, kad se pišu događaji strani, a kad se piše o domaćim stvarima, teško je suzbiti i ublažiti vlastite strasti«.

Bit će po Ciceronu, kad Lukarević u nastavku među ostalim tumači: »Povijest nije drugo nego svjedočanstvo o vremenima, svijetlo istine, život uspomene, učiteljica života, donosnica staroga doba«.

II

Nakon te posvete umetnuo je Lukarević alfabetski popis: »Autori citati nella presente opera«.

Meni se je pričinilo, da je to ponajvažniji dio te knjige, jer nam otvara vidik u nutrinju višega kulturnoga života u gradovima na Jadranu u doba XVI. stoljeća. U prvom sam izdanju (knj. br. 52710. sveučilišne knjižnice u Zagrebu) našao u tom popisu (sačinjen je po alfabetu, ali po primjeru gorespomenutoga djela Mavra Orbina, po krštenim imenima pisaca, tako da su svi Giovanni — primjerice — na kupu i t. d.) olovkom ubilježene mnoge brojke strana, gdje je citiran pojedini pisac. Popunio sam ih samo donekle. Ostaviše me oči, te nisam mogao do kraja proslijediti. Za svoju sam ipak pouku preradio taj popis, savkoliki, pak pomoću priručnih leksika, navlastito velikoga Larousse-ova »Grand Dictionnaire« 1865.—1890., Meyera i t. d., koji su u mene, obično u kratko pribilježio sa nekoliko riječi bitne podatke o svakom piscu, kojega sam našao. Kod

pojedinih sam imena pak donio i poviše podataka iz Lukarevića. Bit će među njima i zanimljivih pojedinosti. Ljubezne veleučene gospodje prof. Kamila Lucerna i Dr. Elsa Kučera, zadužile su me u velike pripravnošću, kojom su u knjižnicama potraživale po tamošnjim priručnicima, navlastito po Boccardovoj talijanskoj Enciklopediji, nekoje autore. Na kraju ove raspravice otisnut će se pod IV. taj moj nedostatni »Popis«. Tko ga pregleda, vidjet će nekoliko desetaka imena autora, sa pribilježenim upitnikom; ima ih i talijanskih i njemačkih i t. d. Nadam se, da će se u starijim zbornicima itd. naći najnužnijih podataka i o tim neznancima. U ostalom, ako se i ne nađe o svakom tom piscu ili djelu traga, ta će se nedaća lako pregorjeti.

U popisu pod IV. moći će pomnjiv čitalac doznati i po koju zanimljivu crticu, kadšto i povjesnu, istaknutu kod imena pojedinih autora, n. pr. pod Belonio (o ilirskom nazivlju morskih riba); pod Cronicha di Slavonia (o knezu Kačiću, s arapskim naslovom i pridjevkom Melekdok). Ovdje ću već pokušati, da svedem u nekolicinu redaka razloge, zašto je po mojem shvaćanju važna za historiju bilješka o tom Kačiću, izvađena iz stare kronike, koja je nama neznana. Mislim, da je van sumnje istovjetnost Malduka Kačića sa Domaldom (god. 1200. i d. Sm. cod. II. str. 357. III. 44., 101, 112, 143, 231. 326, 438.). Taj Domaldo, knez plemena Kačića, jedno vrijeme uzdanik kralja Andrije, pao je poslije u nemilost, pak je kralj knezovima Šubićima, Grguru i Stjepanu, poklonio posjede »od vode Krke do Cetine«, koji su bili u vlasti kneza »Domalda, sina Saracenova, a unuka »slijepoga« Zoloyna »(Solonje)«. Solonja biti će korupcija, ali možda i hipokoristik (prema djetećem izgovoru) od Slovinja. Mi pak znamo iz talijanskog izvora, da je od godine 1178-1180. (Sm. cod. II. str. 156., 157., 166., 167.) za cesara bizantinskog Emanuela, vladao u Hrvatskoj njegov »duka« Rogerius, koji je imao uz kršćansko ime, još i hrvatsko narodno, po običaju onoga vijeka, t. j. zvali su ga Slovina, Slovinja, tal. pišu: Sclaone (»Ligiae imperii mei Rogerio Sclavone«, pak »Ego Rogerius Sclavone, dei et imperiali gracia Dalmatie et Chroatie ducas, manu mea subscripsi«). Već je Lucić (Lucius) vjerovao, da je Malducus i Domald isto, a neće bit bezrazložno nagadjanje, da je duca »Roger Slovinja« ili »Sclavone« identičan sa djedom Domaldovim, slijepim Solonjom ili Slovinjom. Teško je pak posumnjati o ispravnosti mnijenja, da su imena Malducus i Melekdok samo različni likovi imena ili, bolje reći, naslova, kojemu je bitni dio arapski apelativ Melek kralj, knez itd. Nije stoga puki slučaj, što otac Domaldov iliti Melekdokov nosi ime ili nadimak »Saracenus«. Valjda je on bio za mladih godina u saracenskoj službi, a tim je priličnije istini, da je podobnim načinom došao i na Saracenova sina, kneza plemena Kačića, ponosni nadimak »Melek«. Značajna je, tako reći istočna, slavičnost njegova, o kojoj nam, po nestalom drevnom ljetopisu, svjedoči Lukarević na str 22.; v. g. pod I., a isp. Klaić Povj. Hrv. I. 209. i d., zatim V. Jagića raspravu »O gradji za slovinsku narodnu poeziju« Rad. XXXVII. u kojoj je svratio pažnju na rečeno mjesto u Lukareviću, pak razjašnjenje S. Ljubića Rad. XL. str. 130., gdje je to mjesto iz Lukarevićeva djela doslovce otisnuto. Molio je po tome pod kraj XII. stoljeća ovaj knez neretljanskih Kačića dubrovačko vijeće, da mu bude taj grad vazda vjerni saveznik: »on da je slavan muž, od slavnih predaka; da je slušao pripovijedati, da se u Dubrovniku pohranjuju povjesti o slavnim slovjenskim vojvodama (illustri capitani slavi). Neka Dubrovčani ubilježe u svojim spi-

sima i svemu svijetu objave junaštvo i slavan glas njegovih Neretljana, a on da će gradu za to do vijeka biti zahvalan prijatelj. Jer, govoraše, slike, kipovi, kolosi i ine zgrade razvaljuju se već nepogodom vremena, ali pisane uspomene traju vječno«. Hoće da mu bude po Ovidiju: »Pare erit historiae tctoque legetur in orbe«! Kako negdje dušu njegovu sada tišti mrak zaboravi! Bez sumnje bila je i duša Gundulićeva milosrdno dirnuta, kad je to čitao i razmišljao o »taštoj ljudskoj oholasti«.

Dodirnih prilika između naših Primoraca i Saracena bila je sva sila u ono doba. Sa Južnom je Italijom najuža sveza. I našega je svijeta pritjecalo onamo. U »Prinosima« sam već prije tri lustra upozorio p. r. Cit na genealogiju kuće Cito-Filomarino (vojvoda Rocca d' Aspro) u Napulju, koja začetnika svojega roda nalazi u Hrvatu, nekom »Haupt eines kroatischen Stammes Pietro Cito«. Ovaj da se je priselio god. 1102. u Napulj. Ne bi li bilo već vrijeme, da se u arkivu visoke te porodice razvidi, imali kakav historički podatak za tu obiteljsku predaju?

Mladi potomak toga roda sada je vrlo bliz drug i pratilac kraljevića talijanskoga Umberta, principa od Piemonta.

U XII. stoljeću nalazi se imena mjesta, kaštela i t. d. u nekim krajevima napuljskim, po kojima se vidi, da su bili ondje tada naseljeni »Sclavcni«. Cesar njemačko-rimski Friderik II., odan saracenskoj kulturi, naselio je u okolici Lucera množinu vojnika saracenskih, kao najpouzdaniju vojnicu u borbama proti rimskoj stolici; veze Patarena, bosanskih i hrvatskih, sa tim elementima trajale su dugo. I nakon katastrofe, koja je snašla nastojanja Frideriika II. i nasljednika njegovih, kad su Andegavinci pomoćju Rima zavladali na Jugu Italije, nije posvema ugušena u okolici Lucere opasnost, da se ondje u kojem obliku opet ne zaleže kakav vjerski pokret proti jedinstvu crkve.

Zanimljivo je, da je rimska stolica u XIV. stoljeću bila prinukana, da potraži iznimnoga nekoga duhovnoga pastira, koji će na put pravovjerni navratiti »razvraćen« svijet u biskupiji Lucerskoj. Našla ga je u glasovitom hrvatskom propovjedniku, Augustinu Kazotiću (Casotti), dominikancu, Trogiranimu (rođen 1260., po materi Dragoslavi od staroga roda Draganića), koji je pošao na univerzu u Paris, ondje g. 1286. svršio bogoslovne nauke, pak po tome kao vjesnik vjere u bogomilskoj Bosni, zatim kao zagrebački biskup stekao najbolji glas, dok napokon od Pape Ivana XXII. nije bio pozvan god. 1319., da u biskupiji Luceri zavede red. Ne samo propoviedi nego još više sveti život Augustinov učiniše, pak je za pet godina izvedeno veliko djelo. Kad je on umro nakon god. 1324. proglasila je crkva biskupa Augustina blaženim. Možda bi se našlo pobližih podataka o tadašnjim prilikama u Luceri proučavanjem životopisa, što ga je o blaženom Augustinu napisao Tomko Marnavić god. 1637. (v. o tom, pak o daljnjim djelima Krčelića, Farlatia i t. d. Iv. Kukuljevića raspravu Ark. IX. 264. ili posebni otisak »Književnici u Hrvata i t. d. Zagreb 1869.). Možda je bilo u okolici Lucere onda takovih naseoba, da se je duhovnoj upravi činilo umjesno posegnuti za propovijednikom, vještim latinskomu, talianskom i hrvatskom govoru, pak da je taj obzir doprinio te je izbor pao baš na blaženoga Augustina. — Nastavit ću:

Pod: Ducis Harvoie Harvatich Chronista Emanuele Greco naći će čitalac o buni u Bosni proti Kotromanićima, zatim pod Frossardo (o »stanku« u Požegi god. 1385.), Gregoras (o Turovu polju, Kosovu i t. d.); Leone Giovanni (o Džauheru i Hrvatima u službi arapskih kalifa), Miechowita Matteo (učio je liečničtvo u Padovi XV. stoljeća; njegova su latinska historička djela o Poljskoj prevedena na talijanski); Ravenna, Giovanni di (o tome, kako je god. 982. »Slaven«, Dubrovčanin, spasio iz sužanjstva cesara Otona II., pak o pokušaju Otonova sina, Otona III., odnosno pape Silvestra II., da Slovjene crkva blagošću potakne, neka prigrle kršćanstvo), Ricćio Michele (o Sapini, pustolovu Dubrovčaninu, koji je u XIV. stoljeću uzbunio vas Balkan kao samozvani tobožnji bugarski car Šišman); Ruteno Isidoro (o padu Carigrada); Scaligero Paolo (o životu toga slavičnoga pisca, varalice); Serdonati (o »Jaši«, admiralu gudžeratskog velikoga sultana i »Meleku« knezu, vasalu sultanovu u luki Diu u Indiji), Tuberone (o hercegu Stjepanu Ahmetu Hercegoviću i t. d.), Velemišljić ili Velimišljić Milić (o ugovoru Hrvata i Bosne za zaštitu Dalmacije i Dubrovnika) i dr.

Lukarević je nastojao da obradi najstarije doba povijesti po djelima, koja su onoga vijeka bila visoko cijenjena. Nekoliko pismenih domaćih izvora, što ih je on pred sobom imao, za nas je nestalo. Povrh toga nosio je on u svojoj pameti predanja dugačke vrste predaka vlastitoga svojega roda, patricijske porodice, vezane od nekoliko stoljeća sa ugarskim, hrvatskim, bosanskim, srbskim i bugarskim državnim poslovima, pak sa vladama osmanskih sultana i velikih vezira.

Ovo je razdoblje, na koje bi stručni historici možda mogli, čitajuć Ristretto, svratiti svoju pažnju. Naš je Lukarević nekritičan preko reda, ali mu služiti može za ispriku, što se je samo poveo za zlim primjerom više pomenutog Mavra Orbina. Tako dijeli sa Lukarevićem i Orbini i onu najkrupniju grješku, što su obojica povjerovali književnom varalici Pavlu Scaligeru, te ga uvrstili među svoje »izvore«. Sa nužnim oprezom trebat će zato da se zagleda svaki puta, gdje je naznačio Lukarević kojega autora, i u djela onoga pisca, kojega on citira.

Ja sam, kako vidimo, po sreći nekoliko puta našao, kad sam tako postupao, neku jezgru istine, i time donekle opoštenio Jakšu Lukarevića. Možda uspije taj pokus i u drugom kojem slučaju.

III.

Lukarević je došao sa svojim »Obilatim izvatkom« u XVII. stoljeću u Njemačkoj na vrlo dobar glas.

Jedan od najboljih njemačkih kroničara i povjesnika, nakon tridestgodišnjega rata, bio je Georg Horn (isp. Erdmansdörfer-Oncken »Deutsche Geschichte 1646.—1740.« I. 131[1].). Pohvalio je on u svojoj »Arca Noe« Lukarevića, kao najpouzdanijega »in slavicis«. Nije čudo, što su Dubrovčani priredili god. 1790. drugo izdanje »Ristretta« posve, doslovce identično sa prvim izdanjem. Pohranjen je jedan primjerak toga izdanja u zagrebačkoj sveučilišnoj knjižnici broj 58780. Pored predgovora donosi to izdanje još i opis života Jakovljeva i roda njegova, pak njegovu opbsežnu oporuku.

Ne će biti nužno, da ulazimo ovdje u sadržinu detaljnijega prikazivanja životnih prilika uglednoga i vrijednoga toga pisca. Najbitniji su podaci o tome uneseni u »Popis autora«, v. n. IV. pod »Gregoras«. U opisu žića spomenuta je i pohvala Hornova i t. d., a posebice je utvrđeno, da je svagdje, gdje je Lukarević boravio, nastojao da uzmogne ogledati ne samo djela, već i ine tuđe izvore povjesne.

Kad se vratio kući, zatražio je on i dobio od Senata dopuštenje, da se smije poslužiti sa svim javnim arkivima i bilježiti, što mu je volja. Nadovezuje na to biograf: »Kako sam Lukarević iskreno priznaje, bila mu je od velike pomoći Povijest rukopisna Ivana Ravenjanina, sekretara naše republike, koji bijaše odličan i vrlo ljubljen učenik Petrarke«. Posljednja je oznaka neispravna. Taj Petrarkin učenik je drugi jedan Giovanni di Ravenna, s nadimkom Malpaghino. V. n. IV. u Popisu pod Ravenna (Giovanni di). Značajno je, da je i ovdje posebno istaknuta važnost te »Povijesti« ili Anala Ivana Ravenjanina za Dubrovnik. A vrijedno je spomenuti, da sam se ugledom u djelo Mavra Orbina uvjerio, da on u svojem »Popisu« autora ne spominje toga rukopisa, ni njegova pisca. Zar da nije ni znao za nj? To se ne može ni pomisliti. Orbini radi uporedo sa Lukarevićem; na str. 213. Orbinijeva djela nalazi se na kraju poglavlja: »Događaje dubrovačke moći će čitalac saznati iz »Anala« Jakova Petrova Luccaria, koje će on uskoro na svjetlo iznijeti«.

Na kraju djela Lukarević razlaže ustav i državne uredbe republike vrlo iscrpljivo. Stvari su to manje zanimljive, jer su svestrano proučene.

Kako će čitalac naći pod riječju »Gregoras« u Popisu (IV.) vijest, da su Dubrovčani za kralja Dušana unajmili i uređene neke čete bojnika iz Turova polja za tjelesnu stražu vladaočevu, ne će biti suvišno, da po »Obilatom izvatku« napomenemo, kako su Dubrovčani isto tako nastojali, da sa tuđim ljudima brigu vode o redu i miru u maloj svojoj vlastitoj državi. Dubrovačka »guardia« brojila je sto bojnika, »barabanata« (drabanti). To su bili zgoljni »Ugri«, t. j. Hrvati, većom stranom iz Posavske Hrvatske. Naziv je Ugrin »Ungari« u svezi sa politikom međunarodnom, jer se napram Veneciji i Turskoj valjalo što jasnije ograditi pripadništvom republike pod ugarsko-hrvatsku krunu. Etnički su pak odnosi upućivali republiku, da traži stražare u Hrvatskoj. Ima oko Zagreba, i osim Turova polja, i sada nekoliko, a bilo je u XIV.—XVII. stoljeću u Posavlju i Pokuplju još i mnogo više slobodnih općina i plemića jednoselaca, a ti su svi u ono doba bili pod oružjem izvježbani vojnici, te sposobni, da podju za nuždu u vojne plaćenike. Tih je dubrovačkih »barabanata« po Lukareviću bilo kako rekoh, stotina. Oni su bili, kao uzdanica republike, određeni, da čuvaju vrata od »Levanta«. Kad je prijetila pogibelj, tada su oni porazdijeljeni na sva vrata, da nadziru domaće oružane ljude. Plaća im je bila četiri dukata na mjesec, pored nuzgrednih nagrada i pripadaka. Bio im je na čelu kapetan. On je brao na mjesec petnaest dukata, a republika je za nj uzela kuću u najam i plaćala najamninu.

Pobilježio sam iz Lukarevića množinu podataka o nekim našim ljudima u službi islamskih država, o značajnim pogledima našega historika na neke sudbonosne događaje, kao i o njegovim ocjenama nekih povijesnih osobnosti, n. pr. Gjorgja Brankovića, pak sultana Sulejmana i inih, a s druge strane o trgovini dubrovačkoj, ugovorima trgovačkim, kolonijama, gradnjama, umjetninama, obrtu i t. d. U malen okvir ove rasprave nije moglo o tomu skoro ništa unići. Požurio sam se, ponukan na to, s ovim površnim priopćenjem poglavito radi toga, jer mi se tako nadala prilika, da podsjetim krugove naših ispitivača prošlosti raznih struka, koliko ima sada još povijesnih izvora, svakako vrijednih više ili manje, koji su još prije kojega stoljeća bili učenomu svijetu na dohvatu, a mi ih sada nemamo.

Već je očinski prijatelj moj, pokojni Ivan Kukuljević upozorio na taka »deperdita« u Ark. IX. str. 3. i d., prije pedeset i sedam dugačkih godina.

Vrijedno je ponovno pročitati tu staru raspravu, navlastito o djelu »Isolario dalmatico« koje je još opat Fortis koncem XVIII. stoljeća vidio u knjižnici conte Draganić-Vrančića, a onda ga više nije bilo, kad je Ivan Kukuljević pisao.

Poslije je sakupio i poredao mnogo točnijih podataka o tom važnom pitanju visoko cijenjeni drug moj Vj. Klaić na kraju svojih dragocjenih svezaka Povj. Hrv. I., II. 1., 2., 3., III., 1.

Pomna, neprekidna potraga dužnost je mlađe generacije.

Pak ni nisu takovi pronalasci tobožnjih »deperdita« nikakova nemogućnost. Rukopis Richeria X. stoljeća, bio je nestao, a otkriven je god. 1833. u Bambergu.

Nikako se ne mogahu pronaći: »Annales Altahenses«, a god. 1870. namjerio se je na njih barun Oesele u ostavini humaniste Aventina (Thurmayera). Nema tomu davno, u septembru pr. g. našao se u Florenciji najstariji statut republike god. 1347.; neki sabirač, ljubitelj starina, otkrio ga je, nabavio i poklonio kr. knjižnici u Florenciji.

Nismo ni mi ostali praznih ruku: imali smo prije dvanaest godina priliku, da se obradujemo, što je gosp. profesoru dru Petru Karliću nagradila trud dobra sreća, te se našao davni »Zakon lige ninske«.

Kad se je ono ljetos vas znanstveni svijet uzbunio na vijest, da je prof. De Martino u Napulju negdje pronašao izgubljene dekade Tita Livija, došlo je do vrlo zanimljiva incidenta. Jedan od učenih direktora glasovite Ambrosiane u Milanu boravio je u Parizu. Bio je to mons. Giovanni Galbiati. Upitan za mnijenje, izjavio je on francezkim novinama, kako je to posve moguće, da dođe do takova srećnoga nalaza i u bud kojoj talijanskoj biblioteci, navlastito u onakovoj, u koje ima pohranjena zbirka manuskripta. Prof. Galbiati dodao je, da bi možda i iz Ambrosiane moglo biti objavljeno svijetu štogod od blaga, što se u njoj čuva.

Ovo je dalo povoda glavnomu ravnatelju, prefektu biblioteke Ambrosiane, mons. Luigi Gramatica, da razjasni stanje stvari. On je izjavio, da su se doista događali takovi slučajevi srećnih odkrića, premećući u toj biblioteci stare pergamene i rukopise. Sada da je brigom uprave sve tako uređeno, da su pretražena i studiju izložena svakolika spremišta tih pisama, pak je direktor uvjeren, da je novo odkriće isključeno.

Ne mora li nas to razlaganje odličnih učenjaka potaći, da sa što većom pomnjom nastavimo potragu za izvorima u našim arkivima? Jesu li u nas spremišta uređena poput Ambrosiane?

Još nešto. Kako je naš Lukarević unio u svoj »Izvadak« obilje prezanimljivih zgoda, užasnih obiteljskih tragedija i t. d., bilo bi zamamno istaći nekolicinu upita, koji se nameću kritičnomu čitaocu.

Možda će se naći prilika i za to u kojoj nastavnoj raspravi. Ovdje budi dopušteno meni, da zamolim naše povjesnike, neka izvole posvetiti pažnju »Jaši« Sarmatu, Slovjeninu, ili kako hoće Ruge, Rusu, ili pak kako veli Lukarević: Dubrovčaninu, od god. 1500.—1526. velikomu admiralu sultana Gudžeratskoga u Indiji, »Meleku«, potkralju sultanovu u velikom gradu i luci Diu. V. n. IV. u Popisu pod Serdonati. Dosta je tamo, mnogo toga o »Jaši« i potomcima njegovim, ali je utvrđena vjerovatnost, da je taj »Jaša« zbilja bio našega porijetla, kako je to nagovijestio Lukarević.

A pod kraj da nadometnem još jednu malu zagonetku.

Lukarević na str. 151. iz god. 1581., kad je on glavom valjada boravio ili u Turskoj, ili u samom Carigradu, dakle skoro kao očevidac-svjedok, donosi doslovce vijest, koja u prevodu ovako glasi: »God. 1581. Pietro Rauseo, čovjek neobično okretan, zadobio je pomoćju Palatina poljačkih od Turaka Moldavsku kao »gospodar« (»in governo«), pak su za njegove uprave Dubrovčani počeli trgovati u onim udaljenim stranama«. Ne mogu sam potraživati, a nema u nas ni djela (Engelove povijesti Moldavske ne mogoh naći). Radoznao sam, što je u tom istine? Zašto Lukarević krije i ovdje prezime? Stvar je u ono doba morala bit notorna u Dubrovniku. Morala je ta slava Petrova brzo i strašno svršiti. »Bani« i »Gospodari« vlaški i moldavski ginuli su redom, a navlastito u vrijeme anarhije u Moldavskoj upravo od god. 1538.—1610.

Bistrim umovima naše mlade znanstvene generacije moralo je već dosad iz nekih podataka u tom uvodu prosinuti, da nam je najpreča potreba čuvati, i iz mraka na javu iznositi »veterum monumenta vetusta«, ako hoćemo da u ruke jedamput narod dobije »annales veraces«. Ako nam je koji izvor nesrećom ili nehajstvom prošlih pokoljenja izginuo, valja da ga ne zaboravimo, nego ustrajno potražujemo.

Priličan broj naše mladeži ima sada priliku, da boravi u nekim središtima europejske kulture. Dosta ih ima, kojima je na dohvatu ona ogromna zbirka djela, naučnih zbornika i rukopisa u »Bibliothèque nationale«. Neka razmišljaju, pak ako baš koja pitanja ne ulaze posvema u okvir struke, kojoj se je tko posvetio, ali ih kao Slovjene koji predmet počme zanimati, neka svakako radoznalosti svojoj ugode, pak potraže, ne bi li našli upute u toj knjižnici, skladištu književnih dragocjenosti. Pravnik, zabavljen dubokim proučavanjem javnoga prava, mladi moj prijatelj gosp. Dr. Juraj Andrassi, našao je po samim priručnicima, bez znanja orijentalnih jezika, znatan broj podataka o našim ljudima u Španiji i u Egiptu, koji pobliže osvijetljuju naše odnose sa arapskim Islamom, na koje sam svratio pažnju u »Dodacima uz Prinose«. (str. 42. p. r. Saracenus, o Habibu, uglednom Slavenu arap. piscu X. stoljeća u Kordovi). Neka nitko ne propusti prilike, a da sam ne pročita djela, koja se tiču Slovjena, ili bi ih mogla ticati, i ako ih je koji učenjak tuđinac već iscrpio, i o tom sa svoje strane posve vjerno izvijestio.

Žudim ipak da ne dođe ova moja preporuka do Vas, mlada naša uzdanice naučna po mojem staračkom shvaćanju; progovorit će Vam pokojni Karol Szajnocha, duhovit i pjesnik i povjesnik poljski prošloga stoljeća, doista po prelijepom svojem djelu: »Jadwiga i Jagiello« u prvom redu genijalni pjesnik. On je u svojoj raspravi »Słowianie w Andaluzji«, (v. n. u Popisu IV. pod Leone Giovanni, na kraju članka), punoj zanosa za ideale kulturnoga Slovjenstva, upravio na svršetku svoje rasprave topli poziv na učene naše ljude:

»Eto već smo saznali od vrijednih izvidnika, arabista, kakovi su Casiri, Conde, Fraehn i D'Ohson zanimljivih vijesti o andaluškim Slovjenima. Zašto da se ne ponadamo, da ćemo ih moći pribavit još više?

Učenjaci, kao Casiri i Conde, gledali su sa hladnim, bestrasnim pogledima na ona mjesta u arapskim rukopisima, gdje se napominju Slovjeni, pa ih jednostavno iscrpiše i prevedoše, a da se nisu pobliže ni zanimali za daljnje kakove izvide.

Smijemo zato vjerovati, da se u brojnim onim rukopisima arapskim, što no su rasijani po zbirkama europejskih knjižnica, mora naći još i mnogo vrijednijih bilježaka, nego li što su ih ispisali Casiri i Conde. Svaki je noviji prevodilac arapskih kronika, nakon Casiria Murphy, a nakon Murphya Conde, našao još nešto više o Slovjenima u Španjolskoj. Treba k tomu da još nepomenemo primjedbu poznatoga drevnoga Arapina Massudia, koji po izvatku, što ga je priopćio D'Ohson, naglašuje o španjolskim Slovjenima: »Taj je predmet preobsežan, a da bi ga ja mogao na ovom mjestu razložiti; za to sam ja obsežno progovorio o tome u mojem djelu: »Achbar uz Zemani«, i »(Ketab) ul Ansatti«.

Ne će li se naći koj slovjenski orijentalista, koji bi se prikučio k tim rukopisima? Ne bi li morali doći na red nakon latinskih i bizantijskih rukopisa izvori arapski?«

Pisao je to Szajnocha oko god. 1859., u naponu umne snage, kad mu je bilo četrdeset godina.

Već je tada bio naslov Habibove apologije Slovjena kordovskih skoro dva decenija objavljen i u engleskom prijevodu Gayangosa. Istom poslije, kad se je prihvatio veliki Dozy proučavanja arapskih prilika u Španjolskoj, i istakao u svojoj »Histoire des Musulmans d' Espagne« g. 1861. Habibovu knjigu, pokrenut je iz Zagreba lani u »Prinosima« nakon mnogo decenija, nedotjeran pokušaj, ne bi li se razbistrilo to pitanje. Međutim je bilo i opet minulo više nego polovica stoljeća!

Iz groba nam se javlja duh našega Szajnoche, a osjen njegov prekorno pita, što smo učinili? »Ciemno wszędze, glucho wszędze«.

IV.

POPIS AUTORA, KOJE NAVODI LUKAREVIĆ.

Abilfada (Abulfeda) Smail, arap. pisac oko g. 1300.

Acchone (t. j. A Chone) v. n. Niceta (Niketas).

Adriani v. n. Hadriano.

Africa v. n. Istoria d'Africa.

Alano Giornando (Jornandes, Jordanis), VI. stoljeće po Is., str. 49. 50.

Alberti Leandro (general Dominikanaca) g. 1479—1552, pisao »De viris illustribus ordinis Praedicatorum« 1517. i »Ephemerides 1440—1552«, str. 13.

Ammiano Marcellino (IV. stolj. po Is., historik rimski, napisao opsežno djelo, tridesetijednu knjigu, sačuvano je do danas osamnaest knjiga), str. 33.

Angelo di Drivasto neki ljetopisac iz Drivasta, grada u Arbaniji, pisao o Kroji, gradu Jurja Kastriotića; v. n. Barlesio i Marino di Scutari.

Annali di Genova; ne znam na koje djelo smjera; v. n. Giustiniano; str. 117.

Annali di Polonia (?) str. 117.

Annali di Rausa (?); v. n. Melezio i Ravenna (Gioanni di R.).

Anonimo d'Antivari v. n. Orbini Mauro i Cronicha d'Antivari itd.

Apollinare Sidonio v. n. Sidonio.

Apollonio Rhodio (grčki epik III. stolj. po Is.: piše u »Argonautidi« po Lukareviću, st. 29., da je otok: »Imerthipitia« isto što »Lastovo«.

Appiano Alessandrino, grčki historik, za Cesara Trajana, Adriana i Antonino, II. stolj. po Is.; str. 8.47. Preveo na hrvatski sa grčkoga A. Starčević u Ark. VII. 163.—178.

Armenia (Historia d'Armenia) v. n. Emilio Paullo.

Armeno Haitone v. n. Haitone.

Arnoldo Abbate; bit će Arnold od Hildesheima, ljetopisac XIII. stolj., koji je nastavio »Ljetopis« — Chronica Slavorum — Helmolda; v. n. Helmold; str. 2.

Arquato Antonio, tal. učenjak koncem XV. stolj., liječnik, astrolog.

Asnet (Diadario d'Asnet; bit će ime pisca ili grada, a »diadario« bit će »diario«, ljetopis, dnevnik; valjada arapski izvor, str. 129.

Aulus Hirtius (Irzio) v. n. Hirtius.

Averroë (s), (Abul ibn Roshd), arapski (španj.) filozof, g. 1126—1198, i preveo je i komentirao Aristotela itd.; po Lukareviću udubio se u proučavanje toga mislioca sultan Bajazit II.; str. 124.

Baldassare da Spalato; Lukarević ga citira na str. 13.; po Ljubićevom »Dizionario biografico« to je pisac hrvatski XVI. stoljeća; od njega da nije ništa do nas došlo; ali bi valjalo potražiti, nije li se nakon toga otkrilo što za potonjih skoro sedamdeset godina. Ljubić na nav. mj. ističe, da je očito povjesno neko Baltazarovo djelo preveo neki Marco Alandi na talijanski pod naslovom: »Delle cose della nazione illirica«.

Barbaro Ermolao, humanista XV. stolj.; Mletčanin rod. 1454—1493; bio je svećenik, diplomat; imenovan je patrijarkom oglejskim, ali mu je republika zabranila, da zasjedne tu stolicu; str. 47.

Bardi Girolamo, povjesnik tal. iz Firence (1544—1593) redovnik kamaldulenac str. 11.

Barlesio (Barlezio i Berlezio) str. 91; pisao od 1477—1520. o Arbaniji, Jurju Kastriotiću itd. i iz p. v. njemu p. n. Barlezio Ljubićev »Dizionario biografico«.

Baronio Cesare, historik, rod. 1538, umro 1607., pisac crkvene povijesti, povijesti kraljevine Sicilije, martirologija itd. str. 5.

Baros Giovanni, str. 41.; bit će da je to Portugalac, glasovit povjesnik XVI. st. »Barros Joâo«, rod. 1490., umro 1570.; najbolji izvor za događaje osvojenja Indije nakon otkrića puta oko »Rta dobre nade«. V. n. Sardonati.

Belonio str. 127.; ne ću se prevariti, Lukarević pomišlja tu na koje od putopisnih djela glasovitoga franceskoga naravoslovca Pierre Belon, koji je putovao po Grčkoj, Macedoniji, Traciji, Maloj Aziji, Egiptu i t. d., rodio se 1517., a umro 1594.; njegova su djela izlazila u polovini XVI stoljeća; jamačno je neke podatke o zemljopisu Male Azije izvadio odatle i Lukarević. Moglo bi biti, da je Belon — putovao je on tri godine po Orientu — boravio i u Dubrovniku. Po Larousse-u u lat. djelu Belonovu »De aquatilibus etc.« (o ribama i sa 110 slika) donosi Belon nazivlje latinsko, grčko, francesko, talijansko, a kadšto i »ilirsko«, novogrčko, arapsko i tursko. Djelo to izašlo je g. 1553. in-12. Francesko je njegovo veliko djelo o pticama posvećeno kralju Henriku II., izašlo 1555. in folio u sedam knjiga.

Bergamo (Jacomo di Bergamo); zvao se i Foresti Giacomo Filippo; umro g. 1520.; napisao veliku kroniku i biografski rječnik glasovitih žena.

Beroso Chaldeo (Berosus), tobožnji kaldejski povjerenik za III. stolj. po Is.

Bevilacqua Biagio (?), str. 8.; v. n. Leone.

Biondo, il Biondo (?) str. 2. 4. 137.; na toga se pisca poziv lje Lukarević na str. 2., kad priča o tom, kako su zaposjeli Slovjeni Ilirik; da to ne bude Flavio Biondo, tal. humanista (g. 1388.-1463.), ali u kojem djelu? Bit će: »Historiarum ab inclinatione imperii Romanorum decades« g. 1483. Ljubić u svojem Dizionario zna i za nekoga Hrvata sa Hvara, Biondi (Biondić) Gian Francesco. Rodio se je taj g. 1572., a umro u Švicarskoj 1644.-1645.; živio je dugo na dvoru kralja Jakova I .u Engleskoj. Napisao je talijanski i izdao znatnu povijest građanskih ratova u Engleskoj sa tri toma u dva izdanja, g. 1637. i 1647. Ovo je djelo poslije prevedeno i izdano engleski u Engleskoj, London 1724. (preveo ga Henrik grof Monmouth). Na ovoga Bionda dakle nije mogao pomišljati Lukarević.

Boccaccio Giovanni, g. 1313. do 1375., tal. pisac »Decamerona«, ali i »De casibus virorum et feminarum illustrium«, »De claris mulieribus«, »De montium, sylvarum, lacum, fluviorum etc. nominibus« i mn. dr., v. n. Serdonati.

Bodino (?); moglo bi biti, da Lukarević misli na koje djelo na glasu publiciste franceskoga, vijeka XVI-oga, Jean Bodin, koji je rođen u Angersu g. 1530. Sve do g. 1596., kao učenjak, dvoranin i visoki sudac, napisao vrlo zanimljivih radnja, napose slavni »Methodus ad facilem historiarum cognitionem«, pak razpravu o državnom ustrojstvu itd. Bodin preveo je Oppianovu »Kynogetiku« (v. n. Oppiano) sa grčkoga u lat. verse. Citira »Bodino« Lukarević uspored sa Theopompom; v. n. Teopompo da Chio, pak Oppiano.

Bonfinio Antonio, historik rodom Talijan, iz Ascoli, rođen 1427.-1502.; humanista, pozvao ga kralj Matija u Budim; sastavio ondje »Historia Hungariae«, izvještaj o osvojenju Biograda g. 1456. itd. str. 83. 92.

Borovius Riccardo (?) str. 5.

Bosna (Cronacha di Bosna) v. n. Velemišljić.

Bottero Giovanni (pišu neki: Botero, uz pridjevak »Benisius«); rodio se g. 1540. u mjestu Bene u Piemontu i bio je svećenik, diplomata, i sekretar vojvode Karla Emanuela Savojskoga; g. 1599. postao je odgojiteljem djece vojvodine. U Milanu izdao g. 1583. uspjelu refutaciju Machiavellijeva naučanja itd., umro g. 1617. str. 29.

Brochiero Stefano (?); ne znam pravo, na koga Lukarević misli; ako nije franceski vitez Bertrandon de la Brocquière, koji je opisao svoje putovanje u Svetu zemlju, pak natrag preko Carigrada g. 1433. Djelo je vrlo bilo obljubljeno u srednjem vijeku. Doduše Larousse nije zabilježio kršteno ime »Stjepan«; str. 34. 49. 104.

Bruin Georgio (?); ne znam, na koje djelo i kojega pisca pomišlja Lukarević; str. 90. (o koncilu u Basilei).

Cabluco Vincezo t. j. Kadlubek poljski povjesnik XIII. stolj. str. 116.

Caesar (Commentarii di Cesare); v. n. Hirtius.

Callimacho Filippo t. j. humanista Buonaccorsi, Toskanac, slavni historik, pisao mnoga djela, među ostalim i o Attili; stvorio je akademiju u Firenci, u kojoj mu je bio nadimak »Callimachus experiens«; u polovici XV stoljeća morao se je ukloniti i g. 1473. došao u Poljsku. Bio je odgojitelj djece kralja Kazimira, umro 1496. u Krakovu; str. 92.

Callisto, Calisto Niceforo (?), str. 16. Kallistos bio je u XIV. v. (g. 1352.) patriarka carigradski.

Cardinale Isidoro v. n. Ruteno.

Cassius Dio v. n. Dione Cassio.

Cedreno Georgio, bizantinski historik XI stoljeća.

Cerva v. n. Tuberone Luigi.

Chalcagnino Andrea (?), str. 13. 116.; u XIII. stoljeću bio je neki teolog, biskup u Castru u Toskani Calcagni (Calcagninus) Rogerius; Calcagnini Celso bio je u XV. stoljeću na glasu pisac, filosof i astronom; rod. 1479. a umro 1541. On je napisao: »Quomodo coelum stet, terra moveatur«, i preteča je novije astronomije.

Chalcondila Demetrio, pravije »Chalkokondylos«, učenjak, gramatik bizantinski 1428.-1511.; str. 100., v. n. Laonico.

Chaldeo Beroso v. g. Beroso.

Chio v. n. Teopompo di Chio.

Christoforo Richerio v. n. Richerio.

Chronaca, Chronica v. n. Cronaca, pak Diario (Diadario). Efemeridi; v. g. Annali.

Cronologia del duca Harvoie v. n. Ducis Harvoie itd. Chronista.

Collenuccio Pandolfo, pisac povjesti Napulja itd. g. 1460.-1500., pogubio ga Ivan Sforza.

Constantino Porfirogenito, bizantinski cesar i povjesnik X. stoljeća str. 2. 5.

Corio Bernardo, historik, Milanez, g. 1459.-1519., napisao povijest o zgodama Milana itd.; str. 123.

Cosmografia di Giorgero (?) str. 47.

Cosmografia di Rudingero (?) str. 9.

Crantzio (Krantz) Alberto v. n. Krantz.

Cromero (Kromer) Martin, poljski povjesnik 1512.-1529.; str. 116. 117.

Croniche d' Antivari, str. 132.; v. n. Orbini.

Cr. di Bosna str. 10. 17. 25. 41. 45. 46. 53. 116.; v. n. Ducis Harvoie chronista Emanuele Grece, pak Velemišljić Milić.

Cr. di Genova str. 117.; v. g. Annali di Genova.

Cr. di Persia str. 74.; ne znam, na koje djelo pisac misli.

Cr. di Salona v. n. Michele.

Cr. di Servia str. 37. 38.; znao je jamačno Lukarević za više srpskih ljetopisa, ali napose v. n. Rupchich (Rubčić ili Rupčić Stanislav).

Cr. di Slavonia; možda misli Lukarević na »Chronologiu« Ivana arhidjakona goričkoga (v. Dr. Rački »Književnik« 1864. str. 548. i Kuk. »Arkiv« IX. str. 6. itd.); v. str. 125., pak v. gore Baldassare i Cr. di Bosna, zatim Michele di Salona, Ducis Harvoie Harvatich Chronista, Prete di Doclea; na str 22. Lukarević donosi vijest o primorskom knezu Melekdoku, očito knezu Kačićeva plemena, što ga kralj Andrija u listini g. 1220. Sm. od III. 187. nazivlje »comes Malducus«. Lukarević pozivlje se, da je vijesti, koje donosi, izvadio iz: »vrlo stare kronike, koja se sada nalazi u vlasti Frana Jerolimova Pucića«; ne znamo za taj ljetopis.

Crusber Pietro (?) str. 2. »Olandese«; citira ga i Mavro Orbini str. 6.

Cuspiniano Giovanni (Spiesshammer) g. 1473.-1529.

David Ottomano (?) str. 1.

Decretale romano; papinske naredbe i sastavni dio kanonskoga prava.

Diacono Paolo g. 725.-795.; historik; o Bugarima; str. 50.

Diadario d' Asnet v. g. Asnet.

Diadario Çidi (Sidi Ruset str. 8. 129.; Ruset bit će arap. ili turski lik imena grada u Egiptu, Rosette; v. Asnet i n. Ruset.

Didaco v n. Pirro.

Dione (Dio) Cassius Coccejanus, rimski legat i historik g. 155.-229., str. 46.

Dione Byzantino (?); ne znam, ne misli li Lukarević na Dio Chrysostomos (Dio iz Pruse), taj je bio grčki pisac g. 50.-117.

Dionisio Punico (?) str. 6.

Diversi Filippo, po Engel. Gesch. v. Ragusa str. 6. Fil. de Diversis, iz Luke (Lucca u Italiji, bio je g. 1434. profesor retorike u Dubrovniku, napisao »Descriptio Ragusina«; djelo mi nije došlo u ruke.

Dlugoss (krivo: Dugloss) Giovanni, poljski povjesnik 1415.-1480.; str. 116.

Doclea v n. Prete di Doclea.

Docleate v. n. Prete di Doclea.

Drivasto v. g. Angelo di Drivasto.

Dubravio (Dubraw) Giovani, češki i poljski povjesnik, rodio se u Češkoj, Plzen; napisao »Historia Bohemiae 1552.« str. 116.

Ducis Harvoie Harvatich Chronista, Emanuelo Greco; v. g. Baldassare, Cr. di Bosna, Cr. di Salona, a v. n. Michele, pak Velemišljić Milić. Istaći ću, da Lukarević po toj kronici Grka Emanuela donosi vijest o velikoj buni u Bosni nakon smrti bana Stjepana Kotromanića g. 1290. (?) »Vuk Milić i Čubran Budisaljić« uzbuniše raznim, uškanjem knezove i puk («i baroni e il popolo«) u ime »stare slobode« (»pravde«, al nome d' antica licenza«); oduzeta bje porodici Kotromanića sva vlast, a za vladanje u Bosni odabraše Bošnjani najplemenitije članove domaće vlastele. Sinovi pokojnoga kneza (bana) Stjepana, Vladislav i Konstantin, ili kako ga drugi pisci nazivlju Miroslav, uskočiše u Zagreb i na grad Medved; odpratio ih je onamo knez Mladjen Harvatić. Najstariji sin pokojnikov Stjepan, sa udovom, svojom materom Jelisavom, kćerju Kazimira, duke Gnjezanskoga Poljaka (ovo je bludnja; mati mu je bila Srpkinja) skloniše se po uputi i savjetu Priboje Kopčića i Ostoje Kositerića u Dubrovnik. Primili su dubrovački poglavari te odlične goste ne samo dostojno kao vlastelu ili građane, već načinom kako kralju pristoji. Pobrinuše se povrh toga, da dječaku Stjepanu bude dana prilika, da se uputi i u knjigu i jezik latinski. Kad se je utišala uzbuna u Bosni, uspjelo je uz pripomoć senatora, da je Stjepan opet uspostavljen u svojoj državi. Senat dao je sačiniti slike banice i banića.

Efemeridi di Doclea; str. 3. v. n. Prete di Doclea.

Efemeridi di Rausa v. n. Ravenna, Giovani di.

Egnazio Giovan Battista (Cipelli), učenjak diplomata mletački; 1473. do 1553.; historik, pisao mnoga djela.

Eidenstremo Reinoldo (?), o poljskoj povijesti; str. 117.

Elmoldo v. n. Helmoldo.

Emanule Greco v. g. Ducis Harvoie.

Emilio Paollo (?); pozivlje se na str. 43. Lukarević kao na pisca »Historie di Armenia«; u XVI. stoljeću pisao je Veronez Emilio Paulo u Franceskoj lat. jezikom povijest Franceske.

Enea Silvio v. n. Papa Pio II.

Ermolao Barbaro v. g. Barbaro.

Erodoto v. n. Herodot.

Eutropio, lat. historik IV. stoljeća napisao »Breviarium rerum romanorum«; str. 70. 116.; v. n. Vopisco.

Farasmano (Pharasmanes?) str. 2.; ime je to nekih kraljeva Iberije i Georgije (u Zakavkazju) za prvih stoljeća po Is., a citira to ime Lukarević kad govori o »Massagetskom narodu«.

Faroldo Giulio (?) str. 2.

Ferrari Antonio v. n. Galateo.

Flavio Biondo v. g. Biondo.

Flavio G. D. v. n. Pirro.

Foresti v. g. Bergamo.

Francese Nicolai (?); po Lukareviću str. 5. opisao je taj franc. putnik o putovanjima svojim po Levanti među ostalim i Gruž, i pohvalno rekao, da je i poprirodi i po gradnji kuća: »Gravosa gloriosa«. Isto da kaže i neki ini pisac nekoga »Itineraria«.

Frossardo (pravije Froissard) Giovanni, kronista franc., g. 1333.-1400.; str. 66. 70. Froissart Jehan vrlo je zanimljiv pisac i kroničar onoga vijeka. Putovao je po svoj zapadnoj i srednjoj Europi. Sainte-Beuve sudi o njem: »C'est un chroniqueur admirable et le plus bel exemplaire du genre«. Možda je i po njemu Lukarević donio detaljne vijesti o pustolovini francuskih vitezova g. 1385., u doba, kad se je u Požegi održavao sastanak, važan za politiku svekolike Europe, jer se je radilo o sudbi istočne obale Jadrana. Isp. o tom Klaić Povj. Hrv. II. sv. 1. str. 215. itd. Dubrovčani bijahu zasužnjili nekoliko odličnih franceskih nasilnika, pak je franc. kralj Karlo VI. od kraljice Marije ishodio, da posreduje u svrhu, ne bi li ih Dubrovčani odpustili. Veli Lukarević, da je franceski kralj nudio 100.000 dukata, što su Dubrovčani odklonili, pak su pustili bez otkupa objesne gospodičiće na vjeru, da će se svakoga nasilja i osvete okaniti. Zato su Dubrovčani dobili od kralja vrlo važne trgovačke povlastice. I Martin, kralj Sicilski, dao im je podobne pogodnosti i oslobodio dubrovačku trgovinu svake daće i carine, a taj je ugovor prešao i u pragmatiku kralja Ferdinanda Kastilje, Aragonije i Sicilije. Isp. i prof. dr. Đ. Körblera raspravu u »Radu« knj. 214.

Fulvonio Ugo (?); ne nadjoh ga.

Galateo Antonio, Ferrari str. 3.; rod. 1444.-1516., liječnik, doktor Ferrarski; arheolog i naravoslovac; liječnik kralja Ferdinanda Napuljskoga itd. Učenjak, pisao vrijednih rasprava više. Napose za nas zanimljiva: »De situ Japygiae«, pak »Descriptis urbis Gallipolis«.

Gaufredo Antonio (?) str. 103.; o sultaniji Mari Brankovićevoj.

Gemisto Pleto (Gemisthos Plethon Georgios), umro 1451. ili 1455.; grčki učenjak str. 43. v. n. Zonaras.

Genebrardo Silberto (pravije »Gilberto«), nadbiskup u Aix; 1537.-1597. Izdao g. 1583. »Chronographia«.

Geremia di Russia (Jeremia Rus) (?); str. 2. da to nije Jeremija Bogomil g. 927.-950. ?

Giacomo (Jacomo) v. g. Bergamo.

Giacomo Meyero v. n. Meyer.

Gilberto Lansbergio v. n. Lansberg.

Giorgero (?) v. g. Cosmografia.

Giornando Alano v. g. Alano.

Giovanni Leone v. n. Leone.

Giovanni di Ravenna v. n. Ravenna.

Giovio Paolo, učenjak tal. 1483. do 1552., str. 103. 109. 111. 125.; v. n. Tuberone. Giovio bio je iz Coma; proslavio se svojim djelom: »Historiae sui temporis ab anno 1494.-1547.«

Giustiniano Agostino, genoveški historik, »biskup« u Nebbi na Korsici, g. 1470. rod., a umro 1536.; str. 65. v. n. Interiano.

Goroppio Giovanni (?) na str. 36. govori Lukarević o Efezu u Maloj Aziji: »grad, u kojem su gradu Amazonke, žene Sarmata Slavena (Sarmati Slavi) ostavile, kako to tvrde Carlo Vagriese i Giovanni Goroppio u 8. knjizi, glasoviti onaj hram posvećen boginji Diani, koji se je ubrajao među ono sedam čudesa svijeta«. Po imenu sudeći, mogao bi taj pisac biti porijetlom Slovenac ili Hrvat (Gorup); v. n. Vagriese.

Gregoras Niceforo; znatni, ponajuzdaniji bizantinski povjesnik (g. 1295. do 1359.); Lukarević str. 2. 48. 49. Po njemu pripovijeda Lukarević (»secondo che racconta Niceforo Gregora«), da je kralj Stjepan Dušan, čim je stupio na čelo državi srpskoj poslao u Dubrovnik svojega sekretara Smilju (Smiglio), s molbom neka Dubrovčani za njegovu stražu dadu unajmiti jednu tisuću soldata »Ponentina«, zapadnjaka t. j. Francesa. K tomu da je još za svoju tjelesnu stražu pribrao nekoliko izvježbanih (uređenih) četa bojnika Slovinaca iz Turova polja (»fatte alcune ordinanze di Slavoni di Turovopoglie«), pak uredio sebi domaću vojsku od 30.000 vojnika.

Valja znati, da su hrvatske prilike bile dobro znane Lukareviću. Po svojem rodu on je u svojbini sa velikaškom kućom Talovaca, od koje su potekli bani hrvatski i slovinski. On izvodi, da je cesar i kralj Sigismundo početkom XV. stoljeća bogata vlastelina Dubrovčanina, Matiju Lukarevića ili Lukarića, zakupnika ruda, za velike zasluge obdario velikim imanjem Toljevac (magj. Thallocz) iz Slovinskoj zemlji. Po Rač. doc. str. 114. 115. op. bio je g. 1328. do 1348. Dominik Luccari nadbiskup u Splitu. Mogli bismo zato lako vjerovati Lukariću, kad pripovijeda, da je mati Hrvojina bila od roda: vladika Lukarićka. Doduše, možda je splitski nadbiskup bio od inoga plemena i porijetla. O dubrovačkoj porodici Lukarića govorilo se XVI vijeka, da joj se je priselio praotac do tri stoljeća prije u Dubrovnik iz Epira. »Talovci« su za XV. vijeka u Hrvatskoj i Ugarskoj velmože prve vrste. Po Klaiću II. str. 130. bilo bi tomu imanju »Talovac« pravo ime: Topolovica kod Virovitice. Možda se doista vara Lukarević. U listimi od g. 1443. pisanoj hrvatski, bosančicom, piše se ban hrvatski »Petar s Talovca«. Dašto da se je ban možda prisionio uz lik naziva toga darovanoga ima-

nja prema pisanju darovnice kraljevske. Ali »Toljevac«, prema prastarom imenu hrvatskom Tolislav, pak Tole, Tolić, Toljan itd. doista zvuči posve prirodno prema duhu našega jezika. Matija postade banom slovinskim, Petar, brat Matijin, banom hrvatskim i knezom Cetinskim, treći brat Franko — kako Lukarević na str. 83. veli — upravljao je u »Crljenoj Hrvatskoj« (Croazia rossa) i četvrti brat napokon, Ivan, bio je zapovjednik tvrđe beogradske, kao vitez rodski, i proslavio se je odbivši u Beogradu tursku najezdu oko g. 1440. U tankoj krvi su — po našem piscu Lukareviću — u vezi s njegovim rodom i Hrvatinići ili, kako on piše, Harvatići. Na str. 72. veli on: »Harvoje, sin Vuka Harvatića vojvode bosanskoga, rodio se je od vladike iz porodice Lukarevića«. Važno je, da su članovi roda Lukarevića bili i pouzdanici banova i kraljeva bosanskih, da je jedan predj našega Jakova Lukarevića, Nikola, boravio na dvoru cara Dušana, o kojem je dakle razdoblju moglo biti u porodici Lukarevićevoj i pismenih bilježaka. Najvažnije je pako, da mi nemamo Stanislava Rupčića. Lukarević kao da ga je imao u ruci uz još ine izvore, koji se kriju za nas u mraku .V. n. Rupčić. Lukarević kraj svih svojih griješaka, vrijedan je, da se svaki put, gdje se on pozivlje na izvor, sav mogući trud posveti tomu, ne bi li se ispitala ispravnost njegove vijesti.

On piše do dva stoljeća nakon katastrofe na Kosovu. On drži, da je Miloš Kobilić (ne »Obilić«) bio zet knezu Lazaru; on vjeruje, čini se, tvrdo, da je izdaja Vuka Brankovića historički fakat. Na str. 68. veli on: »Murat, kralj (»rè«) turski u boju na polju Kosovu, na obali Sitnice, razbio je i ubio (»ammazzò«) Lazara kneza (»conte«) Srbije, jer ga je izdao njegov zet Vuk Branković. Ipak je na istom mjestu ostao mrtav sam Murat od ruke Miloša Kobilića, »baruna« od Tientišta (»Tientiscte«), zeta Lazarova. Ovo je po prilici i povijedanje Maura Orbina, samo što je ondje mnogo iskićeno.

Ovo vjerovanje Lukarevićevo po mojem sudu nije toliko važno, koliko druga jedna vijest, nezavisna od samoga prikaza tragičnih zgoda kosovskih. Na str. 85. pripovijeda Lukarević o prilikama u susjednoj Zeti i to iz doba g. 1422., o kojem je on u dubrovačkim arkivima mogao naći potankih uputa. A on je savjestno u te spise zagledavao.

Kad je rečene godine umro zetski knez Balša, namislio je sin Lazarov, despot srpski Stefan Lazarević, da pokuša, ne bi li uzmogao u Zeti zavladati, kao kletvenik srpske države, njegov nećak Gjuragj Vuković, sin Vuka Brankovića. Pripovijeda Lukarević: »Odmah je Stefan Lazarević umjestio kao kletvenika (»investì«) u Zeti Gjurgja, sina Vuka Brankovića i Mare, Stefanove sestre«. Dubrovčani su se požurili, pak su s novim gospodarom sklopili trgovački ugovor.

Nastavlja tada Lukarević: »Ali narod (»il popolo«), koji je htio da izbjegne gospodstvu Srbijanaca (»che fuggiva la Signoria di Serviani«) zbog ljage (natruhe) izdajstva otca Gjurgjeva (»per la machia del tradimento del padre di Giorgio«) pobrinuo se je, te je doveo iz Pulje Stjepana Crnogorca«. Doista od tada do g. 1515. vladala je u Zeti dinastija Crnojevića.

Bila je dakle, čini se, već tridesetak godina nakon boja vijest ili priča o Vukovu izdajstvu živa i u punoj snazi u Zećana — a možda je — s političkih i vjerskih razloga — bila još raširenija i moćnija u Humu, a po gotovo u svojkolikoj Bosni, gdje se je već odmah poslije boja na Kosovu pred stranim svijetom hvastao Tvrtko, kao da su Bošnjani suzbili pobjedonosno na Kosovu Turke. V. u I. izdanju Lukarević str. 69. 92. 93.

Guaino-Alberto (?); str. 2.

Guaino Alessandro (?); str. 2.

Guerrara Antonio di str. 2.

Guicciardino Francesco str. 64. III.; florentinski historik, umro 1540. v. n. Hadriano.

Hadriano Giovanni Battista; str. 147.; bit će to pravije Adriani Giambattista, hvaljeni florentinski povjesnik, nastavio je povjest Guicciardinovu; rod. g. 1511., umro 1579.

Haitone Armeno t. j. Hayton, kraljević Jermenski. (Male Armenije XIII. i XIV. stoljeća), povjesnik o događajima u Aziji; str. 42. 43. 74.

Helmoldo Prete, ljetopisac Nijemac XII. stoljeća, napisao »Chronica Slavorum« o sjevernim Slovjenima i o Poljskoj; str. 2. 117.

Herburto Giovanni (ne Hemburto), poljski poslanik u Parizu, napisao XVI. stoljeća: »Cronicon historiae poloniae«, Basel 1571, pak »Statuta regni pol.« g. 1567. Prevedena su djela ta i na franceski: »Kroniku« preveo F. Baudoin, a »Statuta« Blaise Vigenère, izdana u Parizu g. 1573., str. 117.

Hermolao v. g. Barbaro.

Herodot, grčki povjesnik; g. 484.—444. pr. Isusa; str. 10.

Hirtius Aulus, rimski konsul g. 43. pr. Is., spominje ga Lukarević po »Commentarii« Jul. Caesara, tvrdeći da je dubrovački otok Šipan (Giupana) isti, što ga Julije Caesar nazivlje »Tauris«.

Historia v. n. Istoria i Ravenna.

Homer (Omero), grčki pjesnik; u starini mnogo su cijenili Homera kao zemljopisca; str. 7. Lukarević izvodi, da je nimfa Calypso boravila na Lopudu kod Dubrovnika!

Interiano Paolo, pisao o povjesti Genove; str. 65.; v. n. Stella; v. g. Giustiniano.

Irenaico (Irenico) Francesco, historik za doba »renaissance« g. 1495.—1559.; str. 50.

Irzio v. g. Hirtius.

Isac, Interprete di Licofrone (Lykophronos), str. 8.; vidi se, da je doista Lukarević bio nešto upućen o starohelenskoj književnosti i o bizantinskim interpretatorima. »Lykophronos« je na glasu kao starogrčki pjesnik III. stoljeća pr. Is.; pisao je mnogo drama itd. Preostala je samo neka vrlo mučno razumljiva pjesma, pod imenom »Aleksandra«, tobože pjesnički nastavak zagonetnih proročanstva Trojanke Kassandre. Bit će to velikim dijelom poznije interpolacije. U XII. stoljeću po Is. bizantinski je pisac Isak Tzetzes — neki misle uz pomoć svojega brata, učenjaka Ivana Tzetzesa — napisao neko tumačenje tomu smušenomu pjesmotvoru. Humaniste bavili su se mnogo takovim spisima.

Isidoro Cardinale v. n. Ruteno.

Istoria d'Africa; str. 6. 8. 34.; v. n. Leone.

Istoria dei Tartari v. n. Marco Polo.

Itinerario (neznanoga pisca) v. g. Francese.

Jacomo di Bergamo v. g. Bergamo.

Jamblico (Yamblicus) filosofo; pisao je već u drugoj polovici III. stoljeća po Isusu; umro g. 333.; v. g. Alano.

Kadlubek Vincenzo v. g. Cabluco.

Kallistos v. Callisto.

Krambrivio (?) o Poljacima i sjevernim Slovjenima; str. 117.

Krantz Alberto (Crantzio), rođ. god. 1450 u Hamburgu, umro 1517., došao na univerzu u Rostoku, ovdje bio dugo rektorom i poslije u Hamburgu kanonik; kao diplomata stupio u službu kralja Danskoga itd. Vrlo učen, bavio se i poviješću; napisao: »Institutiones logicae« (Leipzig 1517.), »Vandalia sive historia de Vandalorum vera origine, variis gentibus« (Köln 1519.), »Chronica Daniae, Suecíae et Norvegiae« (Strassburg 1546.), »Saxonia sive de saxonicae gentis historia« (Köln 1520.) i »Metropolis«, crkvenu povijest sjevernih zemalja Saske (Basel 1548.) str. 116., 117.; valjada je Lukarević znao za Krantzovo djelo o Vandalima.

Kurvoz, griješka tiska mj. Thurocz, v. n. Turocense Toma.

Lansbergio Gilberto (?) str. 1.; Lukarević veli, da taj Lansberg piše u drugoj knjizi svojega djela o kolonijama rimskim, da je i Epidauro — Cavtat — kolonija rimska, i da se zvala »Maria«.

Laonico; pridjevak je tomu grčkom piscu — pisao je u Ateni okolo god. 1460., neki kažu, da je ondje umro g. 1464., vrsnu povijest Turaka i o propasti grčkoga imperija — također Chalcocondylas; v. g. imenjaka njegova po pridjevku Chalcocondylas (Chalcondila) Demetrios.

Lazio Wolfgango (Lacius), Bečanin, rođ. 1514.—1561. učen historik, poznavalac Ugarske, gdje je kao vojnički liječnik bio u ratovima s Turcima itd.; bio profesor na univerzi u Beču i napisao više djela povijesnih o Beču, o seobama naroda itd. Djela su izdana tiskom za njegova života; mogao ih je Lukarević ugledati.

Leandro v. g. Alberti.

Leone Giovanni, arapsko-tal. pisac, a pravo mu je arapsko ime po Larousse: »al Hassan ben Mohamed Alwazan al Fasi«, po Meyeru »Alhassan ibn Mohamed Alwazzan«, rodio se u Granadi, ali odrasao je i učio se je u Fezu; bio je učen čovjek, putovao po sjevernoj Africi, Sahari i Egiptu, Siriji, Arabiji, Perziji, Tatarskoj itd. Kad se je vraćao morem 1517., zarobiše ga kršćanski gusari, pak svojega sužnja predadoše u Rimu papi Leonu X. (Medici Giovanni). Papi se učenjak svidje, pak Arapin dragovoljno prihvati kršćansku vjeru. Kršten je Giovanni, a prozvan Leone uz pridjevak »l'Africano«; uputio se je brzo u jezike latinski i talijanski (govorio je on od djetinjstva, pored arapskoga jezika, španjolski). On je u Rimu poučavao arapski jezik i književnost. Nakon smrti pape, kuma i zaštitnika svojega, nakon g. 1521. nije se više svidjalo Leonu u Rimu, pak se je nekoliko godina poslije udaljio i prešao po svoj prilici opet k Islamu. Umro je po Larousse u Tunisu g. 1552. Do g. 1526. napisao je u Rimu Leon arapski, pak sâm preveo na talijanski djelo na glasu:: »Descriptio Africae«. Ovo je djelo talijanski izdao u svojoj knjizi: »Navigazioni e Viaggi Venezia« (1550.—1559.) neki Ramusio Giambattista; valjada je ova knjiga bila u ruci Lukareviću. Poslije je na latinskom jeziku g. 1632. u Leydenu izdano Leonovo djelo pod naslovom: »Africae descriptio IX. libris absoluta«. Nalazi se u kr. sveuč. biblioteci u zbirci metropolitanske knjižnice br. 2731 u Zagrebu. Larousse kaže, da je nakon piščeve smrti ostalo i njegovih pjesama arapskih, pak rječnik arapskoga i španjolskoga jezika, ali sve samo u rukopisu. Međutim ja sam u »Descriptii« našao na str. 109., 123., 155., 156., 185., 186. mjesta, koja svjedoče, da je Leo Africanus izdao i drugih djela; n. pr. već na str. 109. veli: »sve smo ovo naveli već u onoj knjižici, koja je nedavno napravljena (»recenter excusus«) o afričkim stvarima i izdana na svijetlo (»in lucem editus est«)«. Za vijesti iz drevne starine zove Leone sebi za svjedoka znanoga, po njegovu najpouzdanijega povjesnika arapskoga, Ibn Rachich ili »Iben Rachi«.

Lukarević pozivlje se na str. 8. i na svjedoka Giovanni Leona na ovom mjestu: »Kako se vidi iz Ivana Leona i u »Historiji Afrike«, i u »Ljetopisu (Diadario) Rusetskom«, Gehoar (Džauher) Eleskare, Dalmatin, koji je, kako veli Vlaho (Biagio) Bevil'aqua, bio rodom iz našega Cavtata (Epidauro), kao zapovjednik vojske (»capitano«) Kaima Kalifa Kairuanskoga, osvojio je Egipat i uspio provesti, da su se brojni rodovi Arapa iz sve tri Arabije preselili u Afriku i u korist gospodara — kalifa — njemu podvrgli svukoliku Afriku, do oceana Atlantičkoga. Sagradio je on (Gehoar) hram (»tempio«) u Kairu, da bude u njemu sahranjen, gdje su kalifi i kraljevi od onda običavali kruniti se krunom carstva (»dell Imperio«). I sada taj hram postoji, a Mori (Mavri) ga zovu »Gemih« (džamija) Eleshare t. j. (sjajna) džamija. A kako piše Ivan Leone bio je običaj u kalifa Egipatskih, te bi držali vojnike »Dalmatine« kao tjelesne svoje stražare«. U Dr. A. Müllera »Der Islam im Morgen- und Abendland« I. 611. itd. ocrtana je epoha onih fatimidskih vladalaca u Kairuanu za kojih je Dalmatin Džauher proveo od g. 958.—973. gorostasno osvajanje Afrike i sjevernih dijelova zapadne Azije, uz prenos stolice kalifata iz Kairuana u Egipat, u novo zasnovanu stolicu Kairo. Utvrdio sam uvidom u »Descriptio«, da je na str. 21.—30. zbilja istakao Leone, kako je »El Kain« (Abul Kasim; vladao od g. 934. do 946.) nekoga svojega sužnja »Gehoara« k sebi privinuo kao pouzdanoga savjetnika. Kako se iz Müllera razabire, za El Kaimom (umro je ovaj 18. maja 946.) slijedio je sin mu Abul Tahir Ismail, prozvan El Mansur (pobjednik) g. 946.—953., vladalac junačan i blag, a zatim je stupio na prijestolje sin mu Abu Temim Maad, dakle unuk El Kaimov, s pridjevkom »El Mois« (953.—975.). Pod ovim je mladim vladaocem stekao najveću slavu naš zemljak, već za El Kaimova doba prokušani državnik i vojvoda. El Mois odmah je povjerio svukoliku upravu države i vojske pouzdanom djedovu i očevu službeniku i odanom savjetniku, Hrvatu Džauheru, baš kao što je u Kordovi mladi, a mudri kalif Abderahman III. od nastupa na prijestol g. 912. pak do 921. ostavio vladalačke uzde u rukama vjernom savjetniku svojega djeda Abdalaha, Slavenu Badru, svojemu zamjeniku, svemoćnom »hadžibu«, sve do Badrove smrti. I doista, uspjelo je nastojanju Džauherovom, da sjajno i on opravda povjerenje. Za vrijeme tih dvadesetak godina, počevši od g. 953., podiže on slavu i moć fatimidske kalifske porodice do najvišega vrha. Možda kolijevka Džauherova nije stajala daleko od postojbine Badrove, te bi se moglo pomisliti, da je tijesno vezana kulminacija dvaju arapskih kalifata X. stoljeća, krvnih međusobnih protivnika, omajadskoga s jedne strane, a fatimidskoga s druge, sa ustrajnim i poštenim nastojanjem dvojice umnih naših ljudi, državnika prvoga reda »u tuđoj službi«. Dosta o tome. U Leonovoj »Descriptio« dolazi dalje na str. 684., gdje govori o Kairu: »Ovaj je grad za davnih vijekova sazdao Gehoar (Džauher) Chetibo (bit će: Kjatib, ćatib, pisar uzdanik, tajnik kalifov) Dalmatin (Dalmata) po staležu sluga (rob: »conditione servo«), kako sam, mislim, kazao već u početku ovoga djela. Preslavni hram (»celeberrimum templum«), što ga puk naziva »Gemih Hashare« t. j. svijetli sjajni hram (»illustre templum«) isti je sluga zapovijedio sagraditi, koji je, kako rekoh, zasnovao grad (»idem servus aedificare iussit, a quo civitatem conditam dixi«), kojemu je bio pridjevak Hashare t. j. svijetli jasni (»illustris«) prema naslovu, što mu ga je nadjenuo njegov vrhovnik duhovni i svjetovni (t. j. kalif: »nomine a Pontifice suo Principe illi indito«). Trebat će još potražiti djela Leonova, a i prijevode djela »Descriptio«; na franceski prevedeno je ono već u »Recueil des voyages« (g. 1556. izdao je Temporal u Anversu Antwerpen); na njemački je prevedena zbirka Ramusieva od Lorsbacha g. 1805. u Heibornu). Valja još naći, na koje li je to djelo »Biagio Bevilaqua« smjerao Lukarević. Po raspravi Poljaka Karola Szajnocha »Słowianie w Andaluzyi« iz g. 1859., njemački prenesenoj u Smolarovoj »Zeitschrift f. slaw. Literatur« Bautzen 1862., 1864., španjolsko-arapski pisci izrično navode kao domovinu porijetla Khairana, Slavena, vladaoca, »kralja« u Almeriji, Denii itd. zemlju Dalmaciju; istoga je roda bio i nasljednik Khairanov, Zohair. Sva je prilika, da je velika većina tih kraljeva, vladara i vojvoda na istočnoj obali Španjolske potekla sa naših jadranskih strana. I geografski položaj i etničke osebine primorskoga hrvatskoga puka govore za ovaku pomisao.

Libri de diversi di Notaria; Lukarević na str. 13., 41. 90. spominje, da je u Dubrovniku pregledavao te knjige; medju ostalim istakao je jedan spis iz g. 1268. itd.

Libri delle Parti, delle commissioni di Pregati (u Dubrovniku) str. 63., 89., 95.

Livio Pietro Veronese (?) — str. 17.; pisao je o Patarenima.

Mandavilla Giovanni (Mandeville) engleski vitez, putnik po Maloj Aziji i Palestini, Africi i Kini rođ. 1300.—1372. ili 1362.; djelo je puno fantastičnih pripovijesti i opisa posve izmišljenih itd.; pisano je latinski. Lukarević morao ga je valjada čitati u talijanskom prevodu; prevedeno je bilo malo ne na sve jezike; str. 129.

Marcellino Ammiano; kasno-latin. povjesnik rođ. 330.—390. str. 33. (da se je Adrianopolis negda zvao Ushedama).

Marco Polo; porodica na glasu putnika u Mlecima, ali po Ljubiću (navodi on kao izvor »Biogr. Universale An. e Mod.«) porijetlom iz Dalmacije; pisac, na glasu putnik »Marko mlađi« unuk je Andrije, a sin Nikole Pola. Rodio se je ml. Marko 1254., a umro je 1323. Isp. Prof. Sofus Ruge, »Zeitalter der Entdeckungen«. Berlin 1881. str. 53. itd.; v. Lukarević str. 42, 74., 75. (»napisao je povijest Tatara«, veli Lukarević).

Mariano Scoto — v. n. Scoto.

Marin di Scutari v. g. Barlesio.

Mario Negro (?).

Marmor Luigi (?).

Mauro Orbini v. n. Orbini.

Mela v. n. Pomponio Mela.

Melezio v. n. Ragusa.

Metodio Martire, ovo će biti pravije »Methodius Confessor« (Ispovjednik); on je umro g. 846.; bio je rodom Sirakužanin; u Carigradu rođen; bio je on poslan od patriarka Ničefora papi Paskvalu s poslanicom i donio je iz Rima cesaru bizantinskomu neki, jamačno oštri, ukorni list u poslu »ikonoklastije«, koju je imperator podržavao. Zamjerio se je time vladaocu toliko, da ga je cesar dao izbičevati i u tamnicu vrći; ostao je vjeran svećenik svojim nazorima. Nakon smrti cesarove postao je Metodije pače patriarka carigradski. Ostalo je od njega više djela; Lukarević na str. 50 veli, govoreći o porijetlu Bugara: »kako se sve može razabrati od Metodija mučenika, Giornanda Alana, Frana Irenaica i ostalih prekogorskih (»oltramontani«) historika«.

Metodo degli Slavi, našao sam na jednom mjestu, ali zamela mi se oznaka strane, a poslije je ne mogoh više naći.

Meyer Giacomo; na str. 77. Lukarević navodi, da taj Meyer u IV. knjizi svojega djela nešto spominje o Sigismundu i kralju bosanskom Ostoji; Larousse ima »Meyer-Jacques« (1491.—1552.) kao flamanskoga uglednoga historika, koji je izdao g. 1531. lat. »Flandricarum rerum tomi X« (Bruges), a g. 1537. »Chronica Flandriae« u Louvainu itd. Ne mogu se lako dosjetiti, kako bi u tom djelu moglo biti spomena o Sigismundu.

Michele di Salona; str. 24.; bit će isto što »Cronaca di Salona«; mi je nemamo. Kukuljević istakao je u Ark. IX., da bi »Michele« mogao biti najstariji naš ljetopisac, jer da je živio g. 1010., ali kako po Lukareviću 24. taj ljetopisac slavi bojna djela Vida Bobalia Dubrovčanina u toj svojoj kroniki, koju Lukarević nazivlje »trattato della Dalmazia«, mislim, da je »Michele« ugledao svijet istom u XII. ili XIII. stoljeću.

Milich (Milić) v. n. Velimiseglich (Velemišljić).

Miconio Corrado (?) str. 1., ne nađoh ga; Larousse ima »Michovius« kao latiniziran lik imena Poljaka — učenjaka, koji slijedi.

Miechowita Matteo rođ. g. 1456., a umro 1523. Učio se u nekim njemačkim i talijanskim univerzama i stekao doktorat medicine u Padovi. Postao je u Krakovu 1485. docentom filozofije, a poslije profesorom medicine. Bio je tjelesni liječnik kralja Ivana Alberta i Sigismunda I., nastojao je o bolnicama i knjižnicama. Posvetio se je poznavanju povijesti svih slovjenskih naroda. Od njega su potekla dva djela povjesne struke, koja bi bila vrijedna pažnje, jer je bez sumnje on pisac onaj, iz kojega su crpili svi naši hrvatski stari historici XVI. i XVII. stoljeća velik dio svojega znanja i svojih bludnja. Razlog je tomu jasan: njegov »Tractatus de duabus Sarmatiis asiana et europeana et de contentis in eis« (Krakov 1517. i više poznijih izdanja pod različnim naslovima) preveden je na talijanski, pak izdan i u Mlecima 1561., a tako isto i njegova »Chronica Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad annum 1506.« Krakov 1519., a drugo izdanje 1521.; talijanski prevod izašao u Mlecima 1562. Ne ćemo se prevariti, da su baš ti talijanski prevodi služili našim nekim hrvatskim humanistima.

Minodai Tomaso (?) str. 8. o povijesti persijskoj. Bit će savremenik Lukarevićev, jer donosi vijest o vel. veziru Ibrahimu g. 1596.

Nale Nicolo, bit će Dubrovčanin Naljeković Nikola, rodio se oko 1500., a umro g. 1587.; vrstan hrvatski pjesnik, ljubitelj astronomije; g. 1579. izdao u Mlecima tal.: »Dialogo sulla sfera del mondo«., a sudjelovao je i kod ispravka kalendara, poslavši svoj »Commentario« o tom pitanju na svetu Stolicu; str. 8.

Negro Mario (?).

Niceforo Gregora v. g. Gregora-

Niceta d'Achone, zapravo: Nicetas Choniates (a Chone; po rodnom gradu); historiograf bizantinski; umro g. 1216.; str. 100.

Nicolai (?) v. g. Francese.

Nidecio Patrizio (?), neki pisac o Poljskoj; str. 117; glasovit je za doba preporoda učenjak Patrizio Franjo, hrvatskoga porijetla sa otoka Cresa, filosof (1529.—1597.) u Rimu; branio je on i zastupao sistem astronomsku Kopernikovu u Rimu osam godina prvo, nego se je Galileo nje pod silu odrekao. Ali Lukarević nije na njega na tom mjestu mogao pomisliti.

Omero v. g. Homer.

Oppiano Oppianus, grčki pisac, sin kilikijskoga kneza Agesilaja iz grada »Anazarba«. Bio je, kako kažu, zatočen na otoku Mljetu zajedno sa svojim ocem, koji nije bio pristao uz cesara Septimija Severa; bilo je to u II. stoljeću po Isusu. Ondje napisao je Oppian knjigu o lovu i o ribanju:

»Cynegetiku« i »Halieutiku« u stihovima. Posvetio je oba djela cesaru Caraclli, nasljedniku Severovu, a ovomu su se svidjele pjesme toliko, da je nagradio pjesnika sa jednim zlatnikom za svaki veras (»stater«), po Larousse, po prilici, po 30 franaka, i dopustio mu, da se vrati u rodni grad. Lukarević str. 18. veli, da su se vidjeli za njegovo doba XVI. i XVII. vijeka na Mljetu ostanci palače Agesikajeve, a da su bile i rude željeza na Mljetu.

Orbini Mauro; str. 2. 24. 41. 63. 117. 147; XVI. stoljeća opat na Mljetu napisao je nekritičnu povijest »Il regno degli Slavi«. Tijesna je sveza izmedju Orbinijeva i Lukarevićeva djela. Izašla je knjiga g. 1601. u Pesaru. Stavljena je na index s razloga, što je pisac prekomjerno hvalio historične ličnosti, koje su bile akatoličke konfesije (po Dizion. biogr. S. Ljubića). Na kraju je djela »Storia regum Slavorum« del Anonimo d' Antivari (u tal. prijevodu); tako veli Ljubić.

Ortelio Abram, glasoviti flamanski geograf, g. 1527.-1598. napisao »Theatrum orbis terrarum«, pak »Tesoro della Cosmografia« i mnogo drugo; str. 8. 127.

Ottomano David str. 1. on da govori o tom, kad je sagradjen Epidauro.

Pachymero Giorgio, bizantinski učenjak, oko g. 1300.; str. 41.

Paolo Diacono v. g. Diacono.

Paolo Emilio v. g. Emilio.

Papa Pio II. (Piccolomini Silvio: Enea Sylvio) str. 90. 137.

Pausanija(s), grčki učenjak II. stoljeća po Is.; njegovo djelo najvrednije: »Historično putovanje po Grčkoj«.

Perleto: pogrješno tiskano mj. Pleto; v. n. Pleto(n).

Persia v. g. Cronica di Persia.

Pietro Livio Veronese v. g. Livio Veronese.

Pirro Flavio Didaco Giacomo Lusitano, učeni Žid iz Evore u Portugalskoj, rod. 1517., prognan, proputovao je mnogo svijeta i postao učeni latinac. Nastanio se u Dubrovniku, gdie je ostao do svoje smrti. Pjevao je latinske pjesme, štampane u Krakovu god. 1582.; slavio porodicu Lukarića; v. »Pirro« u Ljubić »Dizionario biogr.«, pak predgovor k II. izdanju Lukarevićeva »Copioso Ristretto« na str. 10.

Platina Bartolomeo de Sacchi, rodom iz Piadene (lat. Platina) kod Cremone, vojnik, poslije učenjak humanista; napisao »In vitas summorum Pontificum ad Sixtum IV.« (Venetia 1479.).

Pleton v. g. Gemisto; u II. izdanju Lukarevića grješkom »Perleto« v. n. Zonara.

Plinio; »Plinius, Carus Plinius Secundus«, »stariji«, rod. 25. p Is., a umro god. 79.; »naturalista«, geograf itd.; str. 1. 4. 7. 31. 33. 42. 46. 47. 50. 68. 86. 94. 103. 111.

Polonia v. g. Annali di B.

Pomponio Mela; za vrijeme cesara rim. Tiberija god. 14.-37. po Is. i poslije napisao »Cosmographia« itd.; str. 29. 42.

Posidonio; za vrijema Cicerona i Pompeja bio je stoički filosof; ostali su neki odlomci njegovih spisa, koji su izdani god. 1810. (Leyden, J. Bake). Lukarević str. 86. navodi o njem, »da on slavi »Capo pali« (?) kao »Nimfeo Promontorio«; nedaleko od toga rta da je »Crna gora«.

Prete di Doclea v. g. Doclea, Docleate; Efemeridi di Doclea; str. 3. O toj lat. kronici, prevodu iz XII. stoljeća sa starohrvatskoga nekoga ljetopisa, isp. Rački »Ocjena«, »Književnik« god. 1864. str. 199. i d., pak Crnčić: Popa Dukljanina ljetopis i t. d.

Priboevo (Pribojević) Vincenzo; po Ljubić. Dizion. biogr. ovaj je pisac Hvaranin, Dominikanac, dokt. filos., a izdao je »Oratio: De Origine successibusque Slavorum«, Venetiis a. 1552., in 4°.

Procopio di Cesarea, povjesnik, živio god. 526. do 562. po Is.; pisao o Gotima u Panoniji itd., str. 2. 16. 48. 136.

Ptolemeo (Ptolemaeus) Claudius, geograf drevni na glasu, živio oko god. 150. po Is., Lukarević navodi ga nekoliko puta, n. pr. str. 2., v. n. Tolomeo.

Quinto Curzio (Quintus Curtius Rufus), latinski historik, koji je živio prvoga ili drugoga stoljeća naše ere, napisao je »Povijest Aleksandra Velikoga«; prvo štampano izdanje nekritične ove ali živahno pisane povjesti izašlo je u Rimu god. 1470. Slijedilo je do danas na stotine novih izdanja.

Ragusa, Rausa: najstariji bi Anali o Dubrovniku po S. Ljubiću imali biti »Melezio«; v. g.

Ravenna: Giovanni di Ravenna; v. g. Annali, Efemeridi, Historia; o znatnom tom humanisti, koji je bio kancelar republike dubrovačke od god. 1384.-1387., ostalo je više djela. Monografiju o njem napisao je dr. Franjo Rački, »Rad« knj. 74. (g. 1885.). Ovaj Ivan Ravenjanin svakako je vrli poznavalac latinskog jezika, od njega je ostala zbirka listova, pak neki spis pod naslovom »Hystoria«, ali o kojem nas je Rački već u svojoj raspravi uputio, da je to neka poslanica prijatelju u Italiji, u kojoj pisac grdi kulturne i društvene prilike u Dubrovniku. Ja sam pročitao tu »Hystoriu«, koja se nalazi u kopiji u akademskom arkivu (kao i kopija epistolâ Ivana Ravenjanina) te sam se uvjerio, da je posve temeljita ocjena Račkova. Ima u tobožnjoj »hystoriji« spomena o Damjanu Judi i »uroti« njegovoj, pak mitičnih podataka o starom Cavtatu.

Ali očito je, da ovaj spis, pod naslovom »Historia« nije služio Lukareviću. On je morao imati drugo jedno djelo Ivana Ravenjanina pred sobom, »Annale« ili »Efemeride«, pune povjesnih bilježaka, koje ga potakoše, da na strani 12., pun zahvalnosti za revnoga kronistu Ivana Ravenjanina, hvalu izreče, kad povijeda o historičkoj činjenici, kako je god. 982. njemačko-rimskoga cesara Otona II. iz sužanjstva grčko-arapskoga, nakon poraza cesarove vojske kod Stila, spasio »Slaven«, i to po Ravenjaninu, Dubrovčanin: »Dapače, kako piše Ivan Ravenjanin, u »Efemeridi di Rausa« (po čijem sam trudu i revnosti ja doznao mnoge stvari o našem gradu Dubrovniku), cesar je Oton II. pozvao preda se Dubrovčanina, pak ga je povisio na stalež vitezova zlatne ostruge i postavio ga zapovjednikom nekih kaštela u Mišnju« (Misnia, Meissen).

Posvetna slika iz evangelistara cara Otona III. (u kr. bibl. u Münchenu). Četiri ženska lika Sclavinia, Germania, Gallia, Roma personificiraju danak caru, a oko njega 2 i 2 svjetovna i duhovna dostojnika.

Ne može dakle biti sumnje, da je služilo Lukareviću djelo Ivana Ravenjanina, u kojem su počam od prvoga početka, pak do XIV. stoljeća ubilježene bile vijesti iz prošlosti, ne samo Dubrovnika, već i naših zemalja.

Već sam istakao, kako na str. 12. po Ivanu Ravenjaninu donosi Lukarević vijesti o porazu Nijemaca i o spasitelju cesara Otona II. iz sužanjstva. Ovaj, po tadašnji svijet prevažni događaj, imao je ogromnih posljedica; polabski Slaveni već su 983. godine, naročito Ljutici, protjerali sve Nijemce preko Labe, uništili ondje početke kršćanstva, što je dalo povoda, da je već cesar Oto II., a poslije njegove smrti, da je i udova njegova Teofanija, kao mati i štitnica nejakoga Otona III., pod utjecajem tih događaja, a i po savjetu Gerberta, Benediktinca i učenjaka iz Auvergne, poznijega pape Silvestra II., počela provoditi mirotljubiviju i blažu metodu kristianizacije sjevernih Slavena.

Iz simpatija, koje je gojio mladić, fantastični sin Otona II. cesar Oton III., za pobožnoga propagatora kršćanstva među Slovjenima, Čeha, svetoga Vojtjeha (Adalberta), donekle možda i radi osjećaja zahvalnosti za očeva spasitelja, »Slavena«, moglo se je u vodstvu rimsko-cesarske vanjske politike razviti u ono doba naštojanje, da se u Poljskoj uredi državna kršćanska uprava, sa samostalnom katoličkom hijerarhijom. Oton III. i papa Silvestar II. provedoše tu namisao. Nakon izminuća god. 1001., krunjen je u Gneznu Boleslav Hrabri za kralja Poljskoga; uređeno je, pored nadbiskupije u Gneznu, još i sedam katoličkih biskupija u poljskoj državi. Iz toga doba, pod dojmom tih zanosnih osnova, potekla je i alegorična slika u evangjelistaru Otona III. (Prutz-Oncken: Staatengeschichte des Abendlandes im Mittelalter I. 254., 255.), gdje mladomu cesaru četiri godpođe, krunama ovjenčane, prinose počasne darove: Roma prva, za njom Gallia, onda Germania, a kao najmlađa, ovjenčana sa »corona muralis«, Sclavinia, četiri predstavnice najvećih četiri narodnosti Evrope. U jednom listu pisao je, koju godinu prije, Papa Silvestar II. mladomu cesaru: »Naše je, naše rimsko cesarstvo, daje nam snage plodonosna Italija, daje nam snage plodna bojnicima Galija i Germanija, a uz nas su i junačna (hrabrena) kraljevstva slovjenska« (»nec Scythiae desunt nobis fortissima re-

gna«). Nakon sloma velikih osnova Pape Silvestra II. i Otona III., već je nekoliko godina nakon Otonove smrti nasljednik Otona III., cesar Henrik II., oslobođene poganske Ljutice umio vješto nauškati proti poljskomu kralju Boleslavu Hrabromu, koji je htio prisakupiti sve Pomorane i Lužičane i Ljutice pod vlast kršćanske kraljevine poljske. Ljutici su ugovorili, kao pravi Slovjeni, opojeni strašću, bojovni savez sa njemačkim cesarom za uništenje Poljske. Sv. Bruno, apostol i pozniji mučenik piše samom cesaru Henriku II. god. 1005. prikorno: »Je li pravo progoniti kršćane, a biti u prijateljskoj svezi s narodom poganskim? Kako se slaže Hrist i Belial, svijetlo sa tamom, kako da zajedno koracaju Svarožić iliti djavao i vojvoda među svecima kršćanskim, sveti Mavricij (zaštitnik Saske)? Kojim se načinom moglo zbiti, da zajednički koracaju — sveto koplje i poganske zastave (vexilla) ljudskom krvi omočene? Ne držiš li, o kralju, da je grijeh, kad se kršćanska glava siječe kao žrtva pod zastavom djevolskom (poganskoga božanstva)? »U Thietmaru, očevidcu, stoji, da su god. 1005. Ljutici, kao saveznici cesarovi sa velikom vojskom pridružili se nedaleko Odre vojsci cesarevoj .Njihove su čete nosile pred sobom zastave sa slikama svojih idola. Isp. Hilferdingovu raspravu u njem. prevodu (iz »Ruske Besede« 1856.) u Schmaler Zeitschrift für slav. Lit. Bautzen 1864. II. Band S. 179.—205. Ali Lukarević navodi Ivana Ravenjanina već i na str. 2. kao izvor za svoje priče o poznatoj provali Gota-Slovjena (»Sulani o Silani«; tako da su oni krivo upisani u »Ptolemaeu« u osmoj knjizi) god. 548. u Ilirik; ovu da su zemlju oni osvojili i nadjeli joj svoje vlastito ime »Slavonia«. Kralj Ostrivoj da je tada prešao vodu »Labut« (Lavant), sagradio »Slovingrad«, što da su Nijemci prozvali .Vendisgraz«. Taj da je kralj uredio odmah »dvor sudački i vrh»vničtvo sudaca (»la corte e la superiorità de giudici« u Zagrebu, koji da se je grad zvao tada »Vico latino« (v. Prinose grad str. 345.: »Vicus Italicus, dicta Zagrabia«).

Dakle je u Lukarevićeva Ivana Ravenjanina bilo nešto pisano i o seobi Slovjena.

Na str. 6. i 7. govori Lukarević o bojevima proti Mavrima u Italiji IX. stoljeća, pak izrično spominje, da je o tome razdoblju među inima pisao: »Il Tuberone« (Crijević, v. n.), »Nicolo Nale« (N. Nalješkovic; v. g.) i »Giovanni di Raveuna«. U »Historii«, akademskom rukopisu, ni o tom ne ima nikakova spomena.

Značajno je, da Lukarević na str. 41. razlaže zgodu o propasti »tirana« Damjana Jude; ondje Lukarević citira kao pisca, koji je tu epizodu razgovjetno razložio, tal. književnika XVI. stoljeća Franju Serdonata. Ovaj da je to izveo u nekom dodatku k znatnomu djelu proslavljenog tal. pisca G. Boccacia iz XIV. stoljeća, »Casi degli uomini illustri« »questo fatto piu distintamente si legge nella Giunta di Francesco Serdonati, nel libro de »Casi degli uomini illustri del Boccacio«. Pače Lukarević tomu pridaje, da su dva sina Damjana Jude preživila katastrofu očevu i da su obadva, po imenu »Grade« i »Luccar«, bili »konfinovani« u Zadru.

Čudi se Tuberonu (Crijeviću), što to nije znao, pak je krivo izvijestio, da »tiranin« Juda nije tobože imao sinova.

Valja istaći, da Ivan Ravenjanin u svojoj poslanici (tobožnjoj Historiji) opširno pripovijeda epizodu urote Judine; a baš na ovome mjestu eto Lukarević Ravenjanina nikako ne spominje; on toga humanističnoga pamfleta valjada nikada nije ni vidio.

Na istoj strani 41. nastavlja Lukarević: »Dubrovčani su velikim dijelom privikli tomu, da živu po običaju inozemaca, da posvećuju brigu trgovini i pomorstvu, pak su postali vrlo imućni. Po tomu mislim ja, da je prema tim uredbama i prilikama Ivan Ravenjanin prozvao Dubrovnik »Venezia minore«, u čem ga je slijedio i Emanuel kronista Hrvoje Hrvatića, hercega splitskoga. Čini mi se, da se ti pisci u tom nisu prevarili, jer je zbilja naša vlada malo različna od venecijanske«.

Tko je pročitao diatribu proti kulturnom nehajstvu i nerednim prilikama Dubrovčana, kako je ona sadržana na stranicama velikoga dijela kopije rukopisa Ivana Ravenjanina, štono se čuva u našem akademijskom arkivu u Zagrebu pod sign. II. 54., a prepisan je iz rukopisnoga kodeksa Bibl. reg. Parisiis IV. 249. cod. 6494., onako pomno, kako ju je svukoliku proučio pokojni Rački, a nedavno i ja, taj ne će moći ni pomisliti, da bi ikad mogao isti Ivan Ravenjanin, u ono isto doba, kad je pisao svoju »Hystoria Ragusii«, koja je sada pred nama, istim perom tako poniziti Veneciju, a uzvisiti barbarsku »Rausu«, da prozove Dubrovnik dičnim imenom: »manja Venecija«. Pamflet pisan je za prijatelja u Italiji, a »Efemeride« poslije za Dubrovčane u Dubrovniku.

Pođimo još dalje. Na str. 46. govori Lukarević o nasilju, što su ga često vršili na štetu Dubrovnika obješmi knezi i kneževići susjednih župa, kletvenici bana bosanskoga ili humskih vladalaca. Navlastito, da je bio za XIV. stoljeća siloviti neki rod, braća i sinovi kneza Branivoja. Bosanski ban ukrotio je toga nasilnika. Primeće Lukarević: »Ovaj Branivoj bio je, kako nas upućuje Ivan Ravenjanin, sin nekoga plemenita čovjeka (vlastelina, gentil'huomo)«. Vidi se, da je zbilja bila pred našim Lukarevićem potanka, jamačno vrlo iscrpljiva kronika, efemeridi i t. d. u pravom smislu riječi, koji su sezali do druge polovice XIV. stoljeća.

Mi toga ljetopisa ne imamo. Nisu ga valjada više imali nigdje u Dubrovniku nakon potresa god. 1667.

Kad je proslavljeni Isusovac, Girolamo Tiraboschi, u XVIII. stoljeću izdao svoju »Istoria della Letteratura d'Italia« (trinaest toma), spomenuo je on toga humanistu iz Ravenne, pak je to opet pobudilo obamrli interes teško iskušana Dubrovnika. O tom, kako je nastao prepis iz te »Historia Ragusii« ima bilješka, prilijepljena na našem kopiranom kodeksu, napisana god. 1779., kojoj glasi uvod ovako: »Segmenta opusculi inscipti Historia Ragusii Joanuis de Ravenna.

Annotazioni. Fra parechie altre dello stesso autor ritrovasi questa operetta nel Cod. 1115. della Libreria Reale di Parigi al No 6494 e ne fu fatta copia l'an. 1779. per mezzo di Rugiero Gius. Boscovich, ad istanza del Sign. Luca di Ant. Sorgo, pregato da me, dopo aver avuto notizia di Girolamo Tiraboschi nella sua »Istoria d'Italia«.

»Il MS. donde e stata tratta copia, oltre l'essere scorretto e pieno d'abbreviature, difficilissime a leggersi, onde il copista e stato in necessità di accrescere gli errori, perli quali essa copia di frequente è oscurissima ed inintelligibile«.

Slijede neki podaci o Ivanu Ravenjaninu. Nastavlja se zatim:

»Dello stesso e di questa sua operetta fa ricordanza Filippo de Diversis de Quadrigianis in »Descriptio Ragusii Parte I. cap. 2. pag. 16.

Giacomo Luccari, Annali di Rausa, lib. 2. pag. 41.« (Kako vidjesmo, Lukarević je na mnogo mjesta crpio iz Ravenjanina).

»Copiosamente da lui tratta il citato Tiraboschi«.

Nadao sam se, da je važna u toj bilješci riječ »Segmenta«. Po tom, da možda nije prepisana iz pariškog kodeksa No 6494 cijela Historia, nego li samo »Segmenta«, odlomci, jedan dio. Moj sin, Dr. Želimir, učinio mi je uslugu, pak je brižno pregledao rečeni kodeks (Tellerianus; potječe od nadbiskupa u Reimsu, Maurice Le Tellier — † 1710.) u Parizu. U njem je pet raznih radova Ivana Ravenjanina; pod br. 4. nalazi se »Hystoria«. Dr. Želimir sporedio je kopiju naše Akademije s pariškim manuskriptom. Kopija možda ima varianata, ali prepisan je sav taj rad. Ostale četiri radnje nisu ni u kojoj svezi sa Dubrovnikom. Zlovoljni Talijanac, za prvih mjeseci boravka u nas, nagrdio se je u svom listu »barbarskog« Dubrovnika,, a poslije se je valjada smirio, pak po arkivu izvore tražio i po njima sastavio djelo, možda više vrijedno, nego mi i mislimo. Ali valjda je to djelo namijenio samomu gradu Dubrovniku, pak možda ne ima nade, da će se naći drugdje igdje.

Donijela mi je zaslužna suradnica naše Akademije, gđa profesorica Camilla Lucerna, nakon uvida u »Jahrbücher des deutschen Reiches von L. Ranke II. Band Berlin 1840., pak W. Giesebrecht Otto II. Excurs XII. S. 164. i dr., toliko poučnih bilježaka, da se gotovo čini, da je Alpertova »Vita Theodorici«, pisana god. 1005., bila dobro znana Ivanu Ravenjaninu. Giesebrecht misli: »die Person des Slaven ist gewiss historisch«. Po Thietmaru, donekle savremeniku, zvao se je Slovjenin taj »Zolunta (?) in seiner Muttersprache, deutsch Heinrich«. Nije li u rukopisu krivo slovo t pak da valja čitati: Zolunia, Solonja? »Zolonya« je u našem izvoru možda prema korumpiranom izgovoru napisano ime ili nadimak, kako gore pod II., gdje se govori o Melekdoku Kačiću, pobliže izvodim. Ponovno ću istaći: G. 1223. po Smič. Cod. III. djed kneza Domalda, od plemena Kačić, zvao se Zolonya, a taj bi mogao biti istovjetan sa dukom hrvatskim g. 1178.—1180. Rogerio Sclavone (Slovinja). Po sm. cod. II.—VII. ime Slovinja dolazi od XI.—XIV. stoljeća često; preko dvadeset puta potvrđeno je za ono doba. Možda je naš Dubrovčanin dobio i kaštele u mišanjskoj krajini. Značajno je, što Thietmar zna Solonji-Zolunti i za njemačko ime: valjada je kao vitez: »Heinrich«. Markgrof, čini se, da nije on postao. Ali to nije nimalo odlučno; važno bi bilo po nas, da se nađe ljetopis Ivana Ravenjanina.

O kobnoj bitci kod Squillace (nazivlju ju ini: kod Basanella, kod Cotrone, na vodi Stilo, nedaleko Rossana u Kalabriji) neki izvori donose vijesti, da je poraz Nijemaca bio tako užasan, da bi bio arapski vojvoda mogao osvojiti i Rim, kad bi dohvatio bio svu zamašnost razboja. Cesarica Teofanija bila je, kako pripovijeda i Lukarević, sa biskupom Metzkim, Deodorikom (Theodorikom) u Rossanu. Dubrovački trgovac nadošao je, kad su grčki pomorci (to su pak bili valjada naši ljudi, jer se je taj Dubrovčanin — kako »Vita Theodorici« naglasuje — osobito poslužio neobičnim darom svoje rječitosti). On je tim vojnicima razložio, da je taj sužanj cesarov komornik, da će za nj biti isplaćena velika otkupnina; pobrinuo se je, da bude obaviještena cesarica i namaknut novac za otkup. Po Lukareviću, kriomice je Dubrovčanin priveo španjolskoga konja. Dok se otkupnina brojila, dohvatio se je mladi cesar konja i dojahao do pristaništa, gdje je bila spremljena barka. Vozio se je prema Sici-

liji, ali uhvatiše ga gusari, od kojih se je otkupio i pobjegao u Rim. Dubrovčani mu onamo poslaše poklonstveno odaslanstvo. Cesar ih je blagonaklono primio, pak stekoše Dubrovčani mir i milost u cesara. »Vita Theodorici« pripovijeda, da je taj »Slaven« svoje odijelo cesaru dao, da lakše umakne. Thietmar spominje, da je pomagao pri tom spasu i neki žid Calonimus. Analista Sigebert Gemblacensis kritično propraćuje podrobnosti te epizode. Čudno mu je, da bi taj Slaven bio trgovac (negotiator). Thietmar doista veli, da je on bio bojnik (»Kriegsmann«). Ako je naš Dubrovčanin kao kapetan broda ratovao uz Grke, bio je on jamačno i jedno i drugo, i trgovac, i vješt oružju i na boj spremni pomorac.

Prutz (Oncken) u gore nav. dj. I. 234. pripovijeda o spasu cesara Otona II. ovako: »Vergeblich fochten die Deutschen, allen voran der Kaiser, mit verzweifelter Tapferkeit; von der Übermacht erdrückt erlitten sie furchtbare Verluste, und erst mit sinkender Nacht endete die Blutarbeit der Sieger. Der Kaiser war den Seinen entschwunden: weder unter den Todten fand man ihn, noch unter den wenigen, die dem Blutbade glücklich entkomen. Trauer und Sorge herrschten, da erscholl plötzlich die frohe Kunde, Otto sei wohlbehalten in der festen Küstenstadt Rossano angelangt. Wie ein Stück aus einem Heldenroman klang, was der Kaiser inzwischen erlebt hatte. Als die Niederlage der Seinen ihm nur die Wahl zwischen Tod und Gefangenschaft zu lassen schien, hatte Otto sich dem Getümmel des Kampfes entzogen, in dem er in die Wogen sprengte, und als kräftiger Schwimmer hatte er glücklich ein Fahrzeug erreicht, das eben in einiger Entfernung die Küste entlang fuhr. Freilich waren es griechische Seefahrer die er darin vorfand; aber ein Slave, der mit dem Schiffe war und den Kaiser erkannte, half ihm, indem er den Fremdling für einen vornehmen Diener des Kaisers ausgab, dessen Landung in Rossano reich belohnt werden würde. Dorthin segelten daher die Griechen. Angesichts der Stadt gingen sie dann vor Anker; jener Slave aber, vermuthlich unter dem Vorwande, wegen der Lösung des Gefangenen zu unterhandeln, eilte zur Stadt und benachrichtigte des Kaisers Getreue. Bald erschienen dieselben am Gestade: da warf sich Otto wieder in das Meer, und erreichte schwimmend das Land, schwang sich auf das bereit gehaltene Ross und sprengte in die Stadt, wo man ihn mit Jubel und mit Freude empfing«.

Među sredovječne izvore zemljopisne spada i neki Ravenjanin, koji je živio u VII. stoljeću, dakle u doba kad su Hrvati po Porfirogenetu, imali zaposjesti obalu na istoku Jadrana, a zovu ga »Anonymus de Ravenna«. Mi baš iz onoga doba nemamo skoro nikakovih izvora, kojima bi mogli osvijetliti mrak, koji pokriva prva dva naša stoljeća na Jadranu. Patrijarhat ravenski morao je biti u stalnom općenju sa Hrvatskom. Jamačno su proučeni »Papiri di Ravenna« (Gaetano Lodovico Marini-Roma 1805.), pak »Monumenti Ravennati de secoli di mezzo« (Mario Conte Fautucci, Venezia 1801.—1804.), ali mislim, da se nije svratila pažnja — meni je barem izbjegla do sada svaka vijest — na izdanje pisca geografskoga djela iz VII. stoljeća »Anonyma Ravenatskoga«, što ga je priredio god. 1688. učeni francuski Benediktinac, Dom Placide Porcheron, uz iscrpljivo tumačenje. Djelo je toga »Anonyma« samo po sebi manje vrijedno, ali nije lako povjerovati, da bi on bio, kao Ravenjanin, zaboravio posvema na susjednu obalu Jadrana. Pridat ću, da ovo djelo citira i I. Marquart: »Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge«, Leipzig 1903. na str. 44., 383. i 505. (o Ugrima), pak navodi novije izdanje: »ed. Pinder und Paithey« u kazalu str. 553.) pod Geogr. Rav.

Od prilike u isto doba, kad je živio dubrovački kancelar, Giovanni di Ravenna, o kojem smo gore razgovarali, bio je još jedan Ravenjanin, humanista, rođen oko god. 1350., mnogo znatniji učenjak, nego li naš dubrovački Giovanni di Ravenna. Taj je imenjak nosio i pridjevak »Malpaghino«. Neki su pisci bludnjom mjestimice zamijenili jednoga drugim. Bio je taj Malpaghino učenik, pak sekretar Petrarke. Poslije je bio učitelj humanizma, kao vrstan poznavalac i učitelj klasičnih jezika. Imao je svoju školu redom u Bellunu, pak Udini, Padovi i Florenci. Toliko se je njegovih djaka poslije istaklo, da je Rafaelo di Volterra govorio, »da je škola Malpaghinova nalik na trojanskoga konja, jer su toliki »veliki Grci« iz nje izljezli«. Dosjetka je izvrsna, ali nije izvorna — prvi ju je rekao Ciceron u hvalu grčkoga rhetora Isokrata.

Riccio Michele (?) str. 53., nađoh mnogo pisaca toga prezimena, ne mogoh naći pravoga; mora da je pisao o Napulju i o Balkanu. Lukarević poziva se na njega, pak izvodi povijest o nekom pustolovu Sapini, Dubrovčaninu, koji je junaštvom, spretnošću i varkom ušao u porodicu kralja napuljskoga kao tobože sin Mihajla, cara bugarskoga, Šišman; ovaj je kao nejako dijete bio pak u istinu umro i sahranjen u Dubrovniku. Pripovijest o toj epizodi vrlo je zanimljiva, a različna u mnogom od posljedaka novijih historika. Predmet čeka izvidjaoca, stručnoga historika. Bonfinio spominje na jednom mjestu nekoga pisca: Ritius (?) V. Prinose otac I. str. 863[18]. Ne mogoh ni po tom tragu naći pisca. Citira i Orbini: Riccio.

Richerio Christoforo (?) str. 100.; ne nađoh ga; pisao je o padu Carigrada.

Rodio, Rhodio Apollonie, v. g. Apollonio.

Rudingero (?) strana 9.; ne mogoh naći; Lukarević govori: da Rudinger grad Kotor u Bosni nazivlje u svojoj »Cosmografiji«, u drugoj knjizi: »Visikotor«.

Rupčić (Rubčić) Stanislav str. 57., 58., 63.; ovoga pisca nema u popisu autora ni u I. ni u II. izdanju; ali poziva se Lukarević na njega na str. 57., 58., kao svojega jamca za vijest ovim načinom: »God. 1347. provalio je Dušan u Slievno (Hlijevno), da zaustavi bojne upade Stjepana Kotromana, bana bosanskoga, skupivši, kako neki hoće, trideset tisuću konjika i pedeset tisuća pješaca i počeo je pustošiti kaštele i gradiće u Dalmaciji i Misiji (istočnoj Bosni). Ban, ostavljen bez pomoći od svojih rođaka i vlastele (vassalli), spasio se je sa svojim sekretarom Domanjom Bobali, kanonikom dubrovačkim i ubjegao je u gorske strane«.

»Dubrovčani su, kako još izvješćuje Stanislav Rupčić, Ban Timorja (Ban di Timorie) u životopisu cara Stefana, poslali poslanike k Srbljinu (caru), da opravdaju (bana bosanskoga) i da privedu stvari bosanske do nekakove sredbe (nagodbe »in composizione«), nadajući se, da će tako povratiti slogu među zavadjene vladaoce. Stefan (car) sklonuo se je na pomirbu uz taj uvjet, da ban zaruči Izabelu (t. j. Jelisavu, Elizabetu), kćer svoju, sa knezom Urošem, sinom carevim«.

Ban je ipak to odbio, jer je želio, da mu kći pođe za kralja Ludovika ugarskoga, udovca. Car je Stefan opsio banov grad Bobovac, ali mu nije uspjelo, da ga osvoji. Car se je zatim uputio, da pođe na Primorje, pak da pohodi Dubrovnik. Lukarević, po svoj prilici po istom izvoru, na strani 58., nastavlja: »Republika odaslala je poslanike, u logor, da se odluči u sporazumu sa carem, kojim će načinom car ući u Dubrovnik. Nema sumnje, da su baruni oko cara njega nagovarali, da uđe sa vojskom u Dubrovnik, a ovom se činjenicom (po vojničkim pravilima) države osvajaju (guadagnano). Ali car, po prirodi svojoj veledušan, odredio je na molbu naših poslanika, da će ući bez oružja u grad. I tako je sa suprugom svojom Rogoznom (?) ili Jelenom i sa kraljevićem (Principe) Urošem, sa nekoliko baruna i sa tristo kaciga (celate: t. j. konjika, kacigami oružanih), svaki sa macedonskim dugačkim kopljem (sarisse), prošao kroz Popovo, Trebinje i Konavlje i sašao u Cavtat. Ondje se je ukrcao u dvije galije, koje su bile priredene. Car je sa porodicom, neoružan, sa malenom pratnjom tako unišao u Dubrovnik«. Dubrovčani ga dočekaše sjajno. Grčkim slikarima naručiše, da naslikaju pobjede carskih vojski, a dadoše naslikati i podobu carevu u prirodnoj veličini od valjana slikara (lo fece da uno valente pittore in quadro al naturale).

Predmnijevalo se, kad se govorilo o Stanislavu Rupčiću, da je neprirodan pridjevak ili naziv službe: »ban od cimerja« (tobože čast dvorska za grbovnice i grbovne poslove). Ali po Lukareviću taj je Stanislav Rupčić — bit će svakako i on Humljanin ili iz Primorja makarskoga; isp. o tom, Maž. Dodatci uz Prinose str. 29. — pokrajinski »ban«, t. j. neki poglavica teritorijalni u Timorju. Ne bi li to mogao biti naziv za koje okružje u Arbanaskoj zemlji? Ima ondje gora Tomori, a »timor« u južnom kraju znači klis, stijena. Može li se vjerovati, da bi Lukarević spominjao i tako precizno naveo ime i prezime i stalež pisca toga »životopisa« cara Stefana, da nije imao tu »Vitu« pred očima, ili da nije barem stalno znao, da se negdje to djelo nalazi?

Ruscelli Girolamo, rodio se u Viterbu, god. 1520., umro u Veneciji 1566. vrlo plodan pisac; sastavio i izdao svu silu djela; pisac polemičar; pisao je i »Supplemente« k istoriji Paola Giovia (v. g.); ali ove nije mogao upotrebiti Lukarević, jer su izašli poslije smrti Ruscellia god. 1608. (a Lukarevićevo djelo bilo je gotovo god. 1602).

Ruset, Diadario Çidi (Sidi?) str. 8. 129.; bit će neka arapska kronika: »Ruset« sjeća na ime tvrđe na ušću Nila Rosette; doduše arapsko ime tomu gradu traba da glasi Rašid.

Russo v. g. Geremia.

Ruteno Isidor Cardinale str. 100.; o padu Carigrada; bit će to možda vladika Isidor, koji je — rodom iz Soluna — nastojao živo, da se smire istočna i zapadna crkva, ne bi li se obranio Carigrad. Rodio se koncem XIV. stoljeća, bio je arhimandrit manastira sv. Dimitrije u Carigradu, zatim koadjutor mitropolita srpskoga (Ilirije).

Postao je »patrijarha sverosijski« u Kijevu god. 1437. Uvjeren o nuždi pomirbe obih starih crkava, pošao je k velikom knezu Vasiliju II. u Moskvu, te je dobio ovlast, da pođe na ekumenski koncil, što ga je sazvao papa Eugen IV. iste godine u Firenciji. Veliki broj vladika krenuo je s njime na zbor sa velikom pratnjom. Uz Bessariona iz Trapezunta, mitropolita Nikejskoga, nastojao je i naš Solunjanin uspješno o pomirbi kršćanskoj. Na koncilu došlo je 6. julija 1439. u katedrali do svečane unije, u prisuću cesara bizantinskoga Joana VIII. U Carigradu usprotivili su se ipak svećenici i puk toj nagodi, a mitropolita Marko iz Efeza našao je sa svojim prosvjedom po svuda, i u Carigradu i u Rusiji odziva. Cesar je morao uzmaći. Unija je propala. Bessarion ostade u Rimu i postade kardinatom, a Izidor, kad se je vratio u Rusiju,

nađe tako uzbunjene svoje vjernike, da je i veliki knez Vasilije II. od nevolje morao dati zapovijed, da bude zatočen patrijarha u neki manastir. Izidoru uspjelo je, da odande za dvije godine utječe u Rim. Postade kardinalom i biskupom od Sabina. Papa ga je na molbu cesara Konstantina, kad je prijetila opasnost od opsade turske, poslao kao svoga legata u Carigrad. Ondje je 12. decembra 1452. u sv. Sofiji opslužena u znak sloge po legatu svečana liturgija. Ali ni dostojanstvenici, na čelu sa velikim admiralom Lukom Notaras, ni grčki puk nije mogao podnijeti pomisao rimskoga primata. Sva su nastojanja cesarova razbila se o defetizam Grka. Carigrad je pao, Izidor spasio se je iz pokolja nakon 29.—30. maja 1453., i vratio se u Rim, gdje je god. 1463. umro. Napisao je nekoliko djela, među ostalim poslanicu o padu Carigrada. Isp. Hertzberg (Oncken) Byzantiner und Osmanen 582. bis 803.

Sabellico Antonio (Mario Coccеius), mletački historik, umro god. 1508.; str. 2., proslavljen humanista, član Akademije Pomponia Laetusa; napisao »Historia Venetorum« i mnogo dr.

Salona v. g. Cronica di Salona i Michele di S.

Sambuco Giovanni, str. 137.; ugar. pravoslovac i historik. Po Larousse rodio se u Trnovi (u Slovenskoj, negda Ugarskoj), god. 1531. (?), a umro u Beču 1584. Putovao je mnogo i sabirao rukopise, napisao mnogo djela i izdao mnogo rukopisa. Bio je padovanski doktor liječništva, ali poslije historiograf na dvoru cesara Maksilimijana II. i Rudolfa. U Bartalovu: »Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae«, Lipsiae 1901. izvađeni su iz nekoga njegova djela, koje je upisano u popisu autora, pravnički neki termini. Glosarij mi nije pri ruci. Potražio sam ga međutim, ter našao na str. XXVI. »Samb. Tyrn. Sambucus Tyrnaviensis. — »Difficiles aliquot et insolentiores voces, quae in priscorum Hungarorum Regum decretis et in Jure Hung. Steph. Werböczy passim occurunt. 1581.« Tražio sam knjigu, ali je nije bilo. Reklo mi se, da bi mogla biti u pok. bana Tomašića knjižnici (baruna Bužana); sada je zbirka ta u biblioteki univerze.

Sansovino Francesco str. 109., 126.; prezime mu je »Tatti il Sansovino«: u Rimu rođen 1521., došao u Mletke i bio pravnik, ali se posvetio književnosti. Imao vlastitu tiskaru; više djela napisao; medju ostalim »Istoria universale de Turchi«, Venezia 1564., pak »Chronologia del mondo«, Ven. 1580. Umro u Veneciji 1586.

Sassone (Saxo) Grammatico str. 117.; Danac, historik XII. vijeka, napisao kao sekretar Axela (Absalona), ministra kralja Valdemara, »Danorum historia« itd.; umro god. 1204. On piše o Polabju slovjenskom, Arkoni, Vineti; Lukarević pominje, uporedo sa »Sassone«, i Helmolda, Krantzio, Krambrivio i Mavro Orbini. Čudno je, da se u tom danskom historiku pripovijeda među ostalim i posve suglasna priča o strijelcu i oslobodiocu, koja se u Švicarskoj primenjuje Tellu. Odatle neki izvode, da je Tellova priča mit, preuzet iz poetično iskićene zgode u Danskoj, kako ju je »Sakso« prikazao u svojoj historiji, zanimljivoj, ali dosta fantastičnoj. Ini misle, da je netko u Saksonovu povijest naknadno u XIV. stoljeću umetnuo događaj historički, koji se zbio u Švicarskoj i preradio kao epizodu danske povijesti.

Scaligero Paolo; na str. 15. govori Lukarević o zgodi, kako su uskočili sinovci kralja Bodina u Dubrovnik, kako je taj slovinski kralj zahtijevao, da mu budu izručeni, a kad je Dubrovnik odbio zahtjev, došlo je do rata, užasne obiteljske katastrofe itd. To nesrećno razdoblje da je započelo god. 1182. (ovo je očita grješka; trebalo bi da bude 1082.) Na tu odugačku, veoma mističnu pripovijest nadovezao je Lukarević ove retke: »Nel detto tempo (dakle od 1082. do 1090. po prilici) morì Svonimir, Rè de Croazia, e fù portato a seppelire in Bichiai nell Isola Metabure, in San Antonio, dove si seppelivanno i Rè del paese« (U to vrijeme umrije Zvonimir, kralj hrvatski, i bi prenesen na pogreb u Bihać [Bijač] na otoku Metabure, u Sv. Antuna crkvu, gdje su se sahranjivali [u grob polagali] kraljevi zemlje). Nastavlja: »Ed aveva lasciato alla sua moglie, sorella di San Vladislavo, Rè d'Ungheria, il Regno, la quale rinunziò al suo fratello il regno d'ambedue le Croazie (A on bješe ostavio kraljevstvo svojoj supruzi, sestri svetoga Vladislava, a ona ga se je odrekla i predala svojemu bratu kraljevstvo i jedne i druge Hrvatske) t. j. Bijele i Crljene.

Zatim dolazi posve neskladno, kao tobože zavisna rečenica: »qual cominciò in Selimir Arvoi nel 550 e finì in Ban Selimir o Zudonir (očito mj. Zudomir), il quale (secondo Paolo Scaligero) fù nel 1009. A questo venne a sucedere Trevellio, figliuolo di Boto della Scala, il quale si maritò con Madda sua figliuolo, della quale generò Stefano, che pareggiò la gloria di Demetrio (questi ottenne la corona dal Papa Gregorio) e di Mareomir ch'ebbe lunga guerra con la Signoria di Zara. Si trova ancora che Stefano ebbe due figliuoli, Vukmir e Krescimir, dalli quali diversamente è stato scritto dagli autori, ancora che gravi. Perciòche alcuni mettono Stefano molto innanza, altri lo inseriscono intorno gli anni del Signore 1035.« (»koje je — kraljevstvo jedne i druge Hrvatske — počelo sa Selimirom Arvojem god. 550. a završilo se banom Selimirom ili Sudomirom, koji je, kako veli Paolo Scaligero, bio — t. j. koji je vladao — god. 1009. Za ovim slijedio je Trevellio, sin Bota della Scala, koji se je oženio sa Maddom, kćeri njegovom — valjada bana Sudomira, Čudomira — koja mu je rodila Stjepana, koji se je jednako uzvisio kao i Dimitrije-Zvonimir [ovaj je zadobio krunu od pape Grgura] i kao Markomir, koji je vodio tako dugo rat sa Sinjorijom za Zadar — valjada treba pod »Signoria« razumjeti Veneciju; jedva da bi bio pomislio Lukarević, da je Zadar imao svoju: »Signoria di Zara«. Nalazi se još, da je Stjepan imao dva sina, Vukmira i Krešimira, o kojima su različno pisali autori, još k tomu i neki važni. Tako neki Stjepana stavljaju mnogo prije — »napred«? — a drugi ga uvrštuju u leto gospodnje 1035.)«. Lukarević je očito ovdje prvi dio tih vijesti napisao po knjigama povjesnim, koje su po ugarskom shvaćanju prikazivale, kako je tobože sv. Vladislav stekao neko pravo na nasljedstvo krune Hrvatske, i Bijele i Crljene. Smetena daljnja pripovijest potekla je, kako je u zaporci pisac natuknuo, od »Pavla Scaligera«. To je jedan od najsmionijih intelektualnih impostora svih vijekova, naš najuži zemljak Pavao Skalić. Rodio se je ovaj u Zagrebu god. 1534. od oca Mihajla Skalića, rodaka, a možda baš brata nekoga Matije Skalića, uglednoga, ali nemirnoga zagrebačkoga stanješine, borbenoga neprijatelja kapitula zagrebačkoga, biskupovih dobara i remetskoga samostana. Pristaša Nikole Zrinskoga Sigetskoga, pokrivao je Matija mržnju svoju proti katoličkomu svećenstvu tobožnjim vjerskim osjećajem naklonosti za moderni u ono doba (1530.—1548.) protestantizam. I u Njemačkoj su velmože pokretu tomu bili prijatelji, u prvom redu, jer je mnogomu bilo stalo do dobara crkve. Otac Pavlov umro je koje ljeto za porodom sinčića Pavla, pak je udova mati Katarina preporučila sina svoga štitniku Petru Herešincu, kanoniku štiocu zagrebačkomu. Mati ga je, kad je Pavao ponarastao, odvela na dvor kralja Ferdinanda, pak je Pavao nastojanjem ljubljanskoga biskupa stupio u svećeničke nauke i došao na bogoslovsko učilište u Beč. Nakon u Bolonji stečena god. 1552. doktorata filosofije, htio je da i u Rimu položi javni ispit, ali mu to ne htjedoše poglavari dopustiti, jer se je držalo, da nije pravovjernih nazora. Vratio se je u Beč i postao nadvorni svećenik kod kralja Ferdinanda I. Tada je počeo govoriti, da je on potekao po rodu od hrvatskih knezova Like. Njegovu u tom smislu krivo sačinjenu diplomu potvrdio je car Ferdinand, zaveden u bludnju. Na to je počeo Pavao redom patvoriti ine dokumente, te je javno tiskom dokazivao, kako je u rodu sa slavnom porodicom veroneških della Scala, sa hrvatskim, bosanskim, srpskim, grčkim rodovima vlasteoskim, a sa kraljevima bosanskim da je on rođak po muškoj krvi. Napose pako, da je izravni potomak Korvina i Frankapana; Beatrica, rođena Frankapanka, udova Ivana Korvina, a poslije žena Jurja Markeza braniborskoga, da je zapravo bila kći Ivana Skalića. Pavao je otvoreno pristao uz protestantizam, pak ga je za to Ferdinand sa dvora odagnao. Ode Pavao u Wirtenberg, a odande proputovao je Francesku i sjevernu Njemačku. Svagdje je posjećivao sveučilišta. Albert od Brandenburga, kao herceg pruski, imenovao ga je svojim ministrom godine 1560. Kao ljubimac toga staroga vojvode bio je više puta Skalić odaslan u Poljsku, Francesku, itd. Napisao je množinu djela, filosofskih i mističnih, na latinskom jeziku. Sastavio je vrstu »Encyclopaediae Epistemon«, Basileae 1559. Po ovomu je djelu »Scalichius« unišao donekle i u Encycl. brit. XI. ed t. 9. p. 369 d u članku »Encyclopaedia«, kao »an Hungarian count«; pače mu je krivo učinjeno u pitanju prvenstva. Označeno je, da je djelo to izašlo g. 1599., mjesto ispravne brojke: g. 1559 (po Dizion. biogr. S. Ljubića).

U Ljubićevom djelu pod »Scalichio Paolo« navedena su glavna Pavlova djela; Lukarević je valjada podatke o »Scaligerima«, koji su s hrvatskom dinastijom nezgrapno svedeni u svezu, izvadio iz »Satyrae Philosoph. et Genealogiae praecipuorum Regum et Principum Europae. Regiomont. (Königsberg 1563.). Najviše se je taj čudni čovjek borio za grad Medved, koji mu je ostao u sjećanju od nejakoga doba djetinstva. Tražio je pomoći, da dođe u vlasništvo hrvatske tobožnje svoje djedine i u kralja Maksimiliana, i kralja poljskoga Sigismunda i kneza Radzivila.

God. 1566. došlo je u Pruskoj do neke uzbune zbog zle uprave, pak je Albert, tada već herceg Pruski, odpustio Skalića, a ovaj uteče. Tumarao je neko vrijeme po Njemačkoj i Franceskoj. Slomljen nedaćama povratio se u krilo rimske crkve i postao kanonikom u Münsteru. Umrije u Danzigu (Gdansku) 1575.—1577.). Tako je po Ivanu Kukuljeviću u Ark. III. na str. 57. i d. u raspravi o Medvedgradu prikazan taj pustolovni život. Svakako je odviše uveličana služba i važnost toga odmetnika na dvoru Alberta (koji je u Pruskoj utemeljio vladavinu kuće Hohenzollern time, što je kao veliki meštar njemačkoga reda prešao god. 1525. na protestantizam). Bila je doista god. 1566. buna, protiv neredne uprave staroga hercega Alberta, pak su tri hercegova savjetnika suđena na smrt, a četvrti je pobjegao. Velika je borba bila onda među

protestantskim teolozima: Osiander udarao je na Melanchtona i Luthera, i zastupao nazore tobože u ime protestantske crkve pruske. Nakon uspjeha bune, zbog koje se je stari herceg posve povukao u zabit (umro je god. 1568. od kuge), izagnani su iz Pruske svi pastori i učitelji: »Osiandriani«. Bez sumnje pisalo se i u nas i u stranom svijetu više o tom nemirnom i nepouzdanom Zagrepčaninu.

I sâm Ivan Kukuljević napisao je popunjenu monografiju »Pavao Skalić«, Zagreb 1875. Nemam je pri ruci. Jasno je da se uvlači rod »della Scala« u vezu sa kraljevskom tobože hrvatskom porodicom u svrhe egoistične falsifikatora, tobožnjega Scaligera. Međutim, »della Scala«, koji su nosili naslov ili nadimak Can, kao da su s našom obalom bili, i ako ne sa Skalićima, u nekoj svezi, sudeći po Du Cange-u, koji taj »Can« svodi na našu riječ knez, kanez. Ali skrajna je smjelost Pavla Skalića, što u XI. stoljeće prenosi tobože Bota i Trevellia della Scala; Veroneški ti »Cani« začeli su svoje gospodstvo istom oko god. 1260.

Već sam o toj talijanskoj porodici u »Prinosima«, p. r. knez str. 514, nešto spomenuo, a ponovno ju i u »Dodatcima« uz »Prinose« str. 4. p. r. Can-Grande della Scala istakao.

Scilace (?) Giovanni str. 48.; ne nađoh ga; morao je pisati o povijesti Perzijanaca i t. d.; v. g. Pleto, a v. n. Zonaras.

Sconcovio (Schoncovio) Antonio (?); str. 103. to je po Lukareviću pisac nekoga djela: »historia, che fa del regimento e milizia che usavono mantenere i Romani nel Illirico«; Larousse pominje nekoga lat. pjesnika, Holandeza, Schooncovius Florent. Pisao je samo pjesme. Ne može biti u svezi. Citira Antonia Sconc. i M. Orbini.

Scoto Mariano, Irac, učenjak XII. v.; Chron. universalis.

Serdonati Francesco, str. 40.; talijanski književnik; od njega »I fatti d'arme di Romani« Venezia 1572.; preveo sa lat. »Storia di Genova« (napisao ju Foglietto) Genova 1597., napokon preveo je i »Storia dell Indie Orientali«, sa lat. izvornika, što ga je izdao Maffei Giovanni Pietro, 1589. Lako je vjerovati, da je svoje znanje o indijskim stvarima crpio Lukarević baš iz toga talijanskoga prijevoda. U djelu lat. Maffei, koje se nalazi u knjižnici biblioteke univerze u Zagrebu, pak sam ga proučio, dolaze vijesti o nekom »Slavenu«, t. j. Sarmatu, što su ga Turci u našem nekom kraju djetetom zarobili, te je kao vrstan strijelac došao u Indiju. Ondje je u velikoga sultana ili šaha gudžeratskoga postao admiralom i namjesnikom (vicekraljem) u Diu. Pošto se je kršćanskim imenom zvao Jakov, Jaša, prozvaše ga arapski Ajas, As. Prof. dr. Sofus Ruge misli u svojem djelu (Oncken): »Zeitalter der Entdeckungen« str. 153. i d., da je taj vješti pomorac i artiljerista Melek Ajas, rodom Rus. Ali očito na tog Jašu pomišlja Lukarević, kad pripovijeda, da je neki vicekralj od Dela — bit će to bludnja — god. 1537., bio na čelu deputacije, koja je zamolila Sulejmana u Carigradu, kao kalifa, u ime islamskih sultana indijskih, neka pomogne istjerati Portugalce iz Indije. Lukarević toga vicekralja Melek Ajasa nazivlje Giacomo Rauseo, drži ga dakle Dubrovčaninom. Bez sumnje je Lukarević zlo upućen, kad govori, da je »Jaša« boravio u Carigradu, god. 1537. Taj je čudnovati čovjek bio tada već mrtav, pak su njegovi sinovi kao nasljednici vladali još do tada u Diu (ne u Delhiu, Delu). Ali možda je u istinu pravo imao Lukarević, kad toga »Jašu« nazivlje Dubrovčaninom. Politička mudrost, kojom je taj naš čovjek stekao milost u vladara, vodio javne poslove, uredio za nekoliko decenija trgovačku luku prvoga reda, sagradio svu silu brodova, pak ih topovima oružao, i tvrđu i brodove, vještina, kojom je kao admiral sultanov vodio flote i u morskim bojevima, pak napokon upravo moćnu vasalnu nasljednu državu sinovima ostavio, dok nije katastrofa snašla i državu Jašinu, i njegova mlađega sina i drugoga po redu nasljednika, Melek Tokhana, — sve to govori doista za najveću vjerovatnost porijetla porodice toga Meleka Jaše s obale Jadrana. Melek Tokhana je njegov vrhovnik, sultan Bahadur obijedio sa nevjere i dao pogubiti god. 1534.

Možda će uspjeti, da se razjasni, kako je došao Lukarević do toga, da izravno označi toga vicekralja kao Dubrovčanina. »Jaša« je u nas, kako znamo, pored Jakša, ime od milja za Jakov, ali doduše i u ruskom se jeziku služe tim istim hipokoristikom. U povijesti svojoj Maffei jasno razlaže, kako su Turci u doba druge polovine XV. stoljeća, kad su osvojili Carigrad i balkanske zemlje četovali na međama kršćanskima i hvatali dječake kršćanske, a tako zasužnjili i nejakoga Jašu. To se je baš događalo u nas. Nejaki »Jaša, taj Sarmata« potekao je po tom valjda iz naših strana. Turci na ruskim međama nisu četovali, već Tatari. Valja doduše priznati, da je i odanle dolazilo »ljudskoga mesa« na trg u Carigradu.

Morao je Serdonati napisati još neko djelo, koje napominje Lukarević na str. 40., gdje veli, da je Serdonati razgovjetnije nego drugi pisci opisao zgode, kako je uklonjen »tiranin« Damjan Juda u Dubrovniku, u dodatku (giunta) knjizi Boccaciovoj: »Casi degli uomini illustri«; ističe Lukarević, da ondje pripovijeda i Serdonati, da su dva sina nakon Jude ostala, Grade i Lukar, koji su konfinirani u Zadru, a to da potvrđuje

i unos u dubrovačkoj knjizi » de diversi di Notaria« u god. 1268.

Servia v. g. Cronica di S. i Rupčić.

Servio di Tiberiano (?) str. 121.; bit će antikni kosmograf; Lukarević poziva se na Aristotela i na nj, da smo mi (Europa) naprama antipodima »odozdo« (»disotto«).

Sidonio Apollinare str. 3.; sredovječni pisac (umro god. 490.) o Gotima.

Sigonio Carlo, str. 5.; glasoviti arheolog talijanski, god. 1534.-1584. izdao brojna djela; radio u Padovi i Veneciji itd., citira ga Lukarević ondje, gdje govori o dalmatinskom kralju Stjepanu, pak Pavlimiru itd. — po presbiteru Dukljanskom.

Silberto, grieškom mj. Gilberto; v. g. Genebrardo.

Silvio Enea v. g. Papa Pio II.

Slavonia v. g. Cronica.

Smail, v. g. Abilfada.

Solino (Solinus), gramatik itd. III. stoljeća po Is.; »Gaius Julius S.«; na str. 10.: »pišu Herodot i Solino, da su Bessi bili naseljeni uz rijeku Nestro«; Lukarević govori tu o porijetlu imena Bosna.

Spalato v. g. Baldassare di S.

Spandugino Teodoro (?); spominje ga Lukarević kao povjesnika o padu Carigrada: »pisao je historiju o Turcima«.

Stella Giorgio (?), str. 65.; ne nađoh ga; pisao je o povijesti Genove; spominje ga uz Interiano i Giustiniano; v. g. ta imena.

Strabone (Strabo) str. 4., 7., 10., 34., 42., 47., 74., 99.; na glasu geograf grčki, za rimskoga doba; veliki putnik; donosi vijesti o Iliriku itd., rodio se oko god. 50 pr. Is.

Suidas (Suida) str. 4., 10., leksikograf bizantinski X. i XI. vijeka po Is.

Tarcagnota Giovanni, str. 6., 100., po Lukareviću sin (možda unuk), jednoga od onih učenjaka, koji su nakon propasti grčkoga carstva preko Dubrovnika pobjegli u Italiju. Otac mu je bio Paolo; Ivan Tarcagnota rodio se već u Italiji, u Gaeti i pisao je više djela; među ostalima izdao je god. 1562. u Veneziji »Dell Istoria del mondo«, prvi tada pokušaj svjetske povijesti; umrije god. 1566. u Ankoni. Sa ocem (ili djedom) Pavlom prošao je tada kroz Dubrovnik i mladić, rođak Pavlov, Michele Marullus (Marullo), dictus Tarcagnota, znatan latinski pisac epigrama poslije u Italiji. Umro je god. 1500.

Tavarieh (ljetopis turski) str. 43.

Tavarieh di Cairo (ljetopis arapski, o Egiptu) str. 129.

Teopompo da Chio, str. 46., 152., grčki historik IV. stoljeća pr. Is.; Lukarević poziva se na nj, da mjesno ime Bargat možda potječe od na glasu gusara — pomorca ilirskoga, Bargolo, kojega da slave Teopompo, Cicerone, Bodino (?) i mnogi drugi (!).

Tito Livio, str. 10., 46., 140.

Tolomeo v. g. Ptolemaeus.

Tiberiano v. g. Servio.

Torre Cremata, Giovanni di (?) 90., pisao je valjada o koncilu u Basilei, jer se poziva Lukarević na nj, kad govori o kardinalu Stojkoviću.

Tuberone, Cerva Lodovico (Luigi) detto Cervario Tuberone, Crijević, isp. Ljubić Dizion. biog. (Cerva), rasprava pok. Račkoga Starine knj. 4. i dr. Lukarević poziva se na njega na str. 2., 6., 7., 41., 50., 109.; humanista dubrovački, rod. 1455., umro 1527. Brojna su mu djela, među inim »Commentarii de temporibus suis«. Na str. 41 istakao je Lukarević, da se čudi, kako da nije Tuberone zabilježio, da su tiranina Damjana Judu preživila dva sina. V. g. Ravenna (Giovanni di) i Serdonati Francesco. Na str. 50. Lukarević po Tuberonu veli, da su Odrisi isto što poslije Bugari. Na str. 109. ispravlja Lukarević Pavla Giovia, Sansovina i Tuberona, što su krivo ubilježili, da se je tobože Stjepan Kosačić, sin hercega Stjepana Kosače, za to poturčio i nadjenuo sebi ime Ahmet, jer da ga je otac bestidno uvrijedio time, što mu je oskvrnuo ženu, svoju snahu. Lukarević na str. 97. optužuje i sam nasilnoga i prostačkoga Stjepana Kosaču sa tako grdne zloće, ali nije se ona pridesila ženi ili zaručnici mlađega hercegovića Stjepana Kosačića. Ticalo se to najstarijega Hercegovića, Vladislava. Vjerenica potonjemu bila je knjeginjica, kći Marina Marziana, duke od Rossana u Kalabriji, pak se je taj brak poradi gotovo neprirodne zvijerske ćudi hercega Stjepana razvrgao. Pukao je među ocem i uvriježenim sinom dubok jaz. Na brutalnost hercegovu mogu se svesti potonje kobne posljedice. U Mon. serb. Mikl. god. 1451. str. str. 444. ima ugovor savezni kneza »Vladislava« sa Dubrovnikom proti Vladislavljevu ocu, »hercegu Stjepanu«. Obećaje, da će on, «dopustivše mani gospod Bog stupiti u gospoctvo ... uzdržati i kripiti pravu ljubav i prijazan« s Dubrovnikom. Lukarević na str. 97. i d. veli, da su Dubrovčani doista mislili zaratiti se sa hercegom, koji im je pravio štete i oteo Konavlje, ali predomislili su se, jer »da ratovi nisu umjesni za republike, naročito za one, koje se bave trgovinom. Za ratna vremena bogati ne mogu robu prometati, a ni ubogi ne mogu da vrše svoj ručni obrt i privređivati, a to su uvjeti, da se uzdrži unutarnji mir u gradu i odvrati puk od opakih misli.« Ovi su pacifistički razlozi potakli republiku, pak je ona, s obzirom na to, što je herceg Stjepan bio i građanin dubrovački, zaključila, da raspiše »vrlo visoku ucjenu (molto grossa taglia) »na glavu her-

cegovu, kao »tužnoga i buntovnoga građanina (come triste e ribelle cittadino)«. Vlastelićići (Gentilotti) humski Vladkovići, Ivan, Tadija i Žarko, pomamiše se, te hoćahu da umore hercega. Dubrovčani bijahu podjedno pritužbe digli i pred bosanskim kraljem i pred ugarsko-hrvatskim dvorom na hercega. Obadva vladara opomenuše ga, neka se izmiri. Ali on je ipak nastavljao rat. Tada se pritužila republika sultanu, a sultan 5. aprila 1452. odpravi hercegu glasnika sa zapovjedi, neka smjesta uredi spor. Stjepan se predade; glavom došao je u Dubrovnik u građanskom odijelu i molio, da se zaborave sve razmirice. Poveo je onamo i svoga nejakoga sina Stjepana, pak ga je smjestio u vlasteoskoj kući Sorkočevića (Andrije) u svrhu odgoja i naobrazbe. Bilo mu je tada — po Orbinovom »Regno degli Slavi str. 386. — dvanaest godina

Vlatkovići uskočiše nakon te pomirbe u Dubrovnik, s nešto malo blaga, što ga mogoše ukloniti. Herceg ih izagna iz Hercegovine, a plemenštine njihove uze za državu. Dubrovčani preuzeše Vlatkoviće u red svoje vlastele, a oni Dubrovniku zapisaše sva svoja prava na zemljišta, što im je u Humu bio konfiscirao herceg Stjepan. Svakako su ucjenu skupo platili. Najgore su prošli neki Peraštani, Nikola Crnotić i Juraj Bogojević, koji s oružjem digoše bunu na hercega. Napušteni od Dubrovnika bjehu pogubljeni po sudu hercegovu.

Kako znamo iz Klaićeve Povj. Hrv., prilike u razvraćenoj vladarskoj porodici i na svemkolikom Balkanu dovedoše nakon smrti hercega Stjepana (umrije god. 1466.) do konačne propasti Hercegovine. God. 1463. već se je pogodio i izjavio Vladislav, da prelazi pod kralja Matijaša, a Matijaš potvrdio Vladislavu kao barunu posjed sjevernoga dijela Hercegovine, pak ovaj poslije nakon god. 1466., kad mu je djedina pala, kao vlastelin preuzme od kralja hrvatska dobra Kalnik i Morović. Stari Herceg Stjepan, sa svojim sinom Vlatkom, držao je neko vrijeme još velik dio Hercegovine. God. 1465. bio je herceg oružjem prisiljen, da odstupi istočne kotare sultanu, i da svojega najmlađega sina Stjepana, mladića pristala, u Dubrovniku naobražena, turskom sultanu Mehmedu II. dade za taoca. God. 1466. svibnja prestavi se stari herceg.

Ili pred smrt očevu, ili svakako poslije te smrti, prešao je mladi Hercegović, kojemu je mnogo prudila na sultanovu dvoru viteška naobrazba, na muslimansku vjeru. Kad je sio na prijestolje padišah Bajazit II., sin Mehmedov god. 1481., dao mu je novi sultan za ženu vlastitu svoju kćerku Fatimu. Kao zet carski postade Ahmet vezirom, a zvahu ga: »Ahmet Hersekogli, t. j. Hercegović. Neki dubrovački izvori kažu, da je bio malo haran Dubrovniku, koji ga je tako reći odgojio. On da je god. 1492, nagovarao tasta, neka zaposjedne Dubrovnik. Po Engelu morali su Ahmetu Dubrovčani pokloniti 100.000 dukata, da ga udobrovolje. Od njega ima u Mon. serb. Mikl. na str. 546. pismo srpsko iz god. 1501. »od Ahmat paše knezu obranomu i vlastelom dubrovačcim«, u kojem opominje, neka se plati zaostala zadužbina cara »Stjepana i poslije carice Mare, što pripada za manastir Pilandar i od sv. Pavla iz Svete Gore«.

U Larousse ima o njem pod imenom »Acomat« člančić: »fils d'un prince de Montenero (grješkom Montevera) dans l'Esclavonie; il vit son frère épouser sa fiancée, et de désespoir se retira en Turquie, où il fut favorablement accueilli par Bajazet II. Il embrassa alors l'islamisme et changea son nom d'Étienne contre celui d'Acomat. Il se montra toujours favorable aux chrétiens. Ce fut lui, qui obtint du sultan pour Jean Lascaris, envoyé de Laurent de Médicis, la permission de rechercher les manuscrits grecs ensevelis dans les bibliothèques de l'empire d'Orient depuis les conquêtes des Turcs.« Vrijedno je pribilježiti ovu simpatičnu crticu.

Vjerovatno je da je Lorenza Medicia poslanik, koji je došao tražiti grčke rukopise, našao najljubezniju potporu kod Ahmeta, po odgoju dubrovačkom vješta talijanskomu jeziku.

Iz života Ahmeta Hercegovića zna Lukarević (str. 113.) pripovijedati epizodu o golemom porazu, što ga u Karamaniji zadadoše Mamaluci silnoj vojsci, koju su vodili Ahmet i neki Mesih-paša (Lukarević potonjemu dodaje nadimak Paleolog; bio je to doista član grčke cesarske kuće; pišu mu turško ime i »Micha-paša« po Larousse). Rodio se je u Nauplii (Napoli di Romania, u Argolidi, Grčkoj) oko god. 1440. To je jedan od onih Grka, koji su nakon pada Carigrada nalazili u jedinstvu s Turcima najzgodniji način, da iscrpljuju bogatstva i plodine zemalja na Balkanu, naseljenih od »barbarskih« slovjenskih plemena. Poturčio se je Mesih nakon pada Carigrada i postao nesmiljeni progonitelj kršćana. Vješt pomorac, dobio je mjesto admirala (kapudan paše) god. 1478. Udario je na Rod, ali mu nije napadaj uspio, pak je pao za neko vrijeme u nemilost za vlade staroga sultana Mehmeda II. Kad je Mehmeda naslijedio Bajazit II., odmah je uspostavio Mesiha u prvašnje časti. Ugovorio je Mesih mir sa vitezovima rodskim i potkopao velikoga vezira Ahmeta Hercegovića. God. 1499. postao je velikim vezirom. Istisnuo ga je nakon nekoliko godina neki drugi himbeni Grk, ali ga je Mesih otrovom uklonio s puta. Umro je Mesih

god. 1506. u nekom mjestu kraj Adrianopola.

Veli Lukarević, da su Mamaluci, tadanji gospodari egipatskoga sultanata, takmaci osmanskih sultana tečajem stoljeća, zaposjeli Karamaniju (u Maloj Aziji). Sultan naredi velikom veziru i Mesih paši, da istjeraju Egipćane. Turska vojska nastrada, s gubitkom od 120.000 vojnika (posve bezumna brojka). I Ahmet-paša, zet sultanov, i Mesih-paša bjehu zasužnjeni. Sultanova kći, Fatima, nudila je egipatskomu sultanu El Kaitu silno blago, ne bi li muža odkupila. El Kait odpusti Hercegovića bez ikakova otkupa.

Lukarevićeva je pripovijest valjada iz koje egipatske kronike izvađena, pak pretjerana. O tom silnom porazu, ni o sužanjstvu osmanskih vojvoda nisam našao ništa. Hertzberg ipak pripovijeda, da su srećno vojevali Egipćani god. 1485.—1491. i Turcima preoteli Malu Armeniju, Tars i Adamu. Kako vidjesmo gore, i Mesih paša morao se je spasiti iz sužanjstva, pošto je oko god. 1500. veliki vezir u Carigradu.

Turuoz, Thurowcz Giovani, str. 83. 137., grješkom tiska dolazi: »Kuruoz«; v. g. tu r.: »Turčanski Ivan«; isp. Klaić Povj. Hrv. II. sv. 1., 2., 3. na kraju u Prilozima I. na str. I. i d.,; povjesnik ugarsko-hrvatski.

Turocense, Turonense (?) Toma (?) str. 137.; ne mogoh naći; možda nije ispravno tiskano.

Ugo v. g. Fulvonio.

Vagnetio, Vagnezio Martino (?) str. 8., o Iliriji i Dalmaciji; ne nađoh pisca; ima M. Orbini u popisu autora: Martino Wagneto

Vagriese Carlo (?) str. 36.; ne nađoh pisca. V. g. Goroppio. Ima Mauro Orbini u svojem popisu autora »Carlo Vagriese« (spominje ga na str. 142. i dr.), zatim »Vittichindo Vagriese« (str. 6., 7. i dr.). Vidukind, Wittikind bio je kroničar X. vijeka. Vagrija (Wagria) istočni je, njegda slavjanski dio Holsteina.

Vapovio (»ne: Vaponio«), Vapovski (Wapowski) Bernardo str. 116., 117., 118., poljski historik; poziva se na nj Lukarević; ali ne znam, kako bi bio došao do toga djela. Vapovski je pisao latinski; umro je god. 1533. Slušao je prava i matematiku uz astronomiju pod ravnanjem Alberta Brodzevskoga u Krakovu, podjedno sa Kopernikom. Poslije postao je svećenikom, i došao k papi Julije II. u Rim kao komornik. Zatim pošao je u Gnezno kao kanonik. Od njegove povjesti Poljske kažu, da je sačuvan samo jedan dio, što ga je izdao u prošlom stoljeću god. 1846.-1849., Mikola Malinowski u Vilnu. Mora da je već u XVI. stoljeću neka starija povijest bila tiskom objavljena, kad ga Lukarević spominje.

Velemišljić (Velimišljić); Velimiscglich Milić; »Velimiseglich« očita je grješka: »cronista di Bossina« str. 25. Lukarević pripovijeda na tome mjestu (str. 24—30.), kako je uspjelo, te su Nemanja, Miroslav i braća, potisnuli najhrabrije i najslavnije naše ljude,, pomorske junake, Neretljane i Humljane samo zato, jer su se pod kraj XII. stoljeća zavadili njihovi knezovi Eles (?), Zvjezdodrag i Istok, pak među se krvavi građanski rat započeli. Zaman su ih Dubrovčani oda zla odvraćali, kao njihovi najbolji prijatelji, i nukali, da se izmire. »Nemanje« im oteše najplodnije krajeve, a oni se moradoše povući u »Krajinu Kačića«, a djelomice i na Primorje okolice Dubrovnika. Tada su istom nakon god. 1172. Neretljani, Bošnjaci i Hrvati složno navijestili Nemanji i Miroslavu, neka ne diraju više u Dalmaciju i Dubrovnik, »kako se to čita u nekom izvatku (ristretto) Milića Velimišljića, kroniste bosanskoga«. Mi ne možemo znati, ni kada je pisan taj ljetopis, ni kojim jezikom. Navlastito ne možemo znati, jeli ili nije li Lukarević neke ine vijesti o Bosni također priopćio po Velimišljiću. N. pr. na str. 16. (da su Dubrovčani, koji su bili na dvoru bana bosanskoga, u drevno doba u Bosni između Olova i gore Jakotine sagradili kašteo Dubrovnik; na obronku te gore, da je god. 1270. sagradio njemački vitez (Tedesco) Kotroman kašteo Vrh-Bosna. Po Werthneru Vjes. zem. ark. VIII. 235. pradjed je Kotromanov bosanski banovac Prijezda. V. Prinose banovac str. 40., pak kazalo str. 1738[10] (»comitis Contromani« kod Spljeta god. 1169. Sm. cod. II. 97.). Bilo je dakle hrvatskih knezova Kotromana već u XII. stoljeću.

Veronese Pietro Livio (?) str. 17. pisao o Patarenima 42. Ne nađoh ga.

Volfgango Lazio v. g. Lazio.

Vopisco, Vopiscus Flavius pozniji latinski historik, oko god. 305. po Is. Lukarević ga spominje na str. 80. u dokaz istovjetnosti Fruške-Gore (grješkom »Erusca«) sa »Almo Monte (Mons Almus), gdje da se je rodio cesar Probo (Probus), a to da je slovinski (in slavo) »Dobrio«; rodio se je on pak u Srijemu (in Sirmio) od oca Panonca. Na tom mjestu pominje pored Vopisca još i Eutropia; v. g.

Zonara(s) Giacomo (?) str. 43.; pisac i državnik u XII. stoljeću u Carigradu bio je »Zonaras Johannes«, kako svi moji priručnici donose. Bit će »Giacomo« bludnjom piscu izmaklo.

Résumé. L'auteur de l'article ci-dessus, M. Mažuranić (Majouranitch), exprésident de l'Académie yougoslave de Zagreb, auteur des célèbres »Prinosi za pravnopovjesni rječnik« [Contributions au vocabulaire historique des droits], attire l'attention du lecteur sur une oeuvre italienne du Raguséen Giacomo Lucari (Loukarevitch ou Loukaritch) intitulée: »Copioso Ristretto degli Annali di Rausa. Venezia 1605.«

Ce Lucari est né en 1551, et il est mort en 1615.

Sous I, on parle, dans l'article ci-dessus, du nom familial de Lucari et des formes croates du nom de cette famille noble. Notre Giacomo est plein d'enthousiasme slave; il a le sentiment de l'origine commune des Slaves, surtout des Croates, des Slovènes et des Serbes, blâme souvent l'indiscipline, la discorde et les sentiments anarchiques qui caractérisent les Slaves. Il pleure la mort prématurée du Stéphane [Etienne] Douchane, roi serbe, qui est mort au moment même qu'il voulait transmettre »l'empire du Costantin le Grand nella nazione slava«. Puis, M. Mažuranić décrit le milieu féodale et noble, dans lequel notre Lucari vivait. Lucari était lié d'amitié avec le poète classique raguséen Gundulić (Goundoulitch), célèbre auteur de l'»Osman«. Les idées de Lucari sur l'histoire sont exposées dans la Dédicace du livre à Marine Bobali.

Sous II, M. Mažuranić nous fait remarquer l'importance de la liste des auteurs antiques et médiévaux (il y en a environ 150) que Lucari a ajouté à son oeuvre à l'exemple de Orbini dans son »Regno degli Slavi«. Cette liste, remaniée (voyez sous IV) par M. Mažuranić est très instructive, elle nous apprend à connaître le niveau intellectuel des cités dalmates de ce temps-là. En même temps, elle servira de guide à ceux qui voudront s'adonner à l'étude des auteurs et des oeuvres que M. Mažuranić n'a pu identifier (Bavilaqua, Biagio, Biondo, Brochiero, Stefano, Bruni Giorgio, Calisto Niceforo, Chalcagnino Andrea, Cosmografia Giorgero, Cosmografia Rudingiero, Crusbei Pietro, Orlandese, David Ottomanno, Dione Byzantino, Eidenstremo Reinoldo, Emilio Paulo, Faroldo Giulio, Francese Nicolai, Falvonio Ugo, Ganfredo Antonio, Geremia di Russia, Gorroppio Giovanni, Guaino Alberto, Guaino Alessandro, Krambrivio, Livio Pietro Veronese, Mario Negro, Marmor Luigi, Miconio Corrado, Minodai Tomaso, Nidecio Patrizio, Riccio Michele, Sciloce Giovanni, Sconcavio Antonio, Servio Tiberiano, Turocense [Turonense] Toma, Vagriese Carlo).

Sous IV) M. Mažuranić expose, plus ou moins longuement, quelques faits historiques, sur lesquels l'attention lui a été tournée par l'oeuvre de Loukarévitch. À la page 125 il a déjà exposé son hypothèse sur le mom du duc »Malducus« de la famille Kačić (Katchich) du XII-e siècle, qui est identique au nom arabe »Malekdok«. Sous ce nom Lucari a parlé d'un chef de »Neretlans« de cette époque-là d'après un vieux manuscrit perdu. Ce Malekdok, Malducus porte dans les sources latines de ce temps aussi le nom de Donaldus, prince Kačić, fils de Saracène, petitfils du Solonia »l'aveugle« (Slovinia, Sclavone, duc croate, gouverneur de l'empereur de Byzance Emmanuel 1178—1180).

Dans cet article, l'auteur mentionne aussi des points de contact qu'il y avait entre les Sarrasins dans l'Italie méridionale et la côte croate, la Bosnie et ses Bogomils. Il y a une liaison entre ce fait et le fait, que le Pape a confié au XIV-e siècle à un évêque de Zagreb (dominicain de Trogir, le bienheureux Auguste Casotti = Kažotić) la mission de diriger l'oeuvre pastorale en qualité d'évêque aussi dans Lucéra, qui était autrefois sous la juridiction des Sarrasins.

D'autres faits tirés de Lucari sont mentionnés aux pages 126, 127. et dans la liste sous IV): voyez les noms de Leone (on y parle de Djanher-Gawhar »Dalmate«, né de la Dalmatie, de Çavtat; aux services du kalife »el Moïs« — 953 — 975 — il a conquis toute l'Afrique septemtrionale et bâti la ville de Kaïre), de Ravenna un certaine Zolunka [Solunia?] Slave soi-disant Dalmate [?] a sauvé, d'après Lucari l'empereur romain Oto II après la malheureuse bataille de Stilo, qui avait eu lieu en 982 entre les Allemands d'une part et les Grecs et les Sarrasins d'autre part. Fait qui a pu suggérer, plus tard, au moine bénédictin Gerbert (pape Silvestre II. ensuite) et à l'empereur Oto III. l'idée d'une réconciliation entre les Allemands et les Slaves au profit de la christianisation des payens); sous le nom de Serdonati (Lucari y parle d'un certain »Jacha«, Melek-Assa, Slave, soi-disant Russe [?], qui, sous le sultan Mahmoude de Goudjérat et son succésseur et fils Mosafar [1480—1526], a dû regner en vice-roi sous le nom de Melek au littoral de Goudjérat, qui a bâti le grande forteresse de l'île de Diu, centre de l'industrie entre les Indes et l'Europe par l'Egypte; Lucari donne à ce vice-roi le nom de »Giacomo Rauseo«.)

Sous III.) M. Mažuranić nous parle de la deuxième édition du livre de Lucari, parue à Raguse en 1790, avec la biographie de l'auteur. Quelques renseignements sur les aieux de Lucari dans la liste sous IV. p. 135 (voyez le nom Grégoras). À la nouvelle de Lucari que, en 1330, le roi serbe Stéphane Douchane a, par l'intermédiaire des Raguséens, fait venir mille soldats français dans son domaine et aussi quelques formations de Slovènes de Touropolié (au sud de Zagreb), l'auteur de l'article ci-dessus M. Mažuranić ajoute que les Raguséens prenaient de cette façon leurs »trabans« (»barabantes«) chez les Croates de la »Possavine« (territoire des bords de la Save).

Enfin l'auteur de l'article ci-dessus souligne la nécessité de procéder à la recherche des sources de l'oeuvre de Lucari. Lucari les a mentionnées, mais nous ne les possédons pas. M. Mažuranić voudrait surtout qu'on cherchât les renseignements sur ledit »Jaša« [Jacha], le prétendu Russe ou Raguséen, puis sur le »Pietro Rauseo«, dont Lucari dit qu'il est devenu en 1581 »gospodar« [maître] de la Moldavie. Il met devant les yeux de la jeune génération savante de sou pays le devoir de recherches scientifiques des sources arabes, surtout en ce qui concerne le milieu espagnol à l'époque de la grande influence des »Slaves«, qui constituaient la garde des kalifes ommïades, et de quelques dinasties »slaves« dans l'Espagne arabe. Ici il répète l'appel que le Polonais Charles Szaïnocha adressait déjà en 1859 aux savants slaves. M. Mažuranić fait remarquer (sous IV, page 138) que, déjà de cette époque, il y a soixantaine d'années, on savait que les »petits rois« de l'Alménie et de Murcia d'origine »slave« (Khaïran, Zohaïr) étaient Croates de la Dalmatie, comme le disent les sources arabes. L'auteur de l'article ci-dessus désirerait surtout qu'on se mît à la recherche du livre d'un certain »Habibe«. Il a attiré l'attention là-dessus déjà dans son dictionnaire historique des droits (1923) d'après le livre de Dozy: Histoire des Musulmans d'Espagne 1861. A la page 50 de son livre M. Mažuranić parle du livre arabe de la fin du X-e siècle de ce Slovène Habibe (d'après un arabiste espagnol Señ. Franc. Pons-Boigues o »Habib el Eslavo, contado en el numero de los liberatos, y caracterizado por su inteligencia y sircunspeccion«). Le livre porte le titre (traduit en espagnol): »Pruebas claras y convicentes contra los que niegan las excelencias de los Eslavos« [c. a. d.: Preuves claires et convainquantes contre ceux qui contestent les excellences des Slaves). Ce livre jouissait d'une grande renomée à la cour, mais pour les Arabes et surtout les Berbères il était objet de haine et d'aversion. Il serait à souhaiter qu'on trouvât au moins un fragment du livre de ce défenseur courageux des Slaves dans la grande Cordoue.

Dr. PETAR KOLENDIĆ: ŠIBENSKA KATEDRALA PRE DOLASKA ORSINIJEVA (1430.—1441.).

Gde je sad šibenska katedrala, i pre je bila crkva, isto tako Svetoga Jakova i isto tako katedrala. Bog bi znao otkad. Svakako, kad se zvanično osnivalo šibensku biskupiju, 1298., jer je nekakvih neregularnih biskupa imao Šibenik i pre te godine, došli su u Šibenik brojni crkveni prelati iz pokrajine: nadbiskupi Zadra i Splita, a biskupi Nina, Skradina, Hvara i Korčule pa su fiksirali granice biskupije šibenske, uredili joj prihode, birali joj legalnog biskupa i, 27. juna, našli, da je dotadašnja crkva Svetog Jakova zgodna da bude i katedralom Šibenika[1].

Verovatno su tad izvesne opravke i adaptacije vršene na njoj.

Samo kako je ona izgledala?

Kraća, razume se, ali i uža negoli sadašnja, i to za celi desni bočni brod uža. Odmah napominjemo, što se tiče pojmova desno-levo, da ih računamo s pozicije sveštenika, koji se s glavnog oltara okrene k publici. A mi znademo, da su sadašnji desni zid gradili, uza nj stubove postavljali pa čak i kapele zasvodili, a da je, pored svega toga, još dugo vremena unutra ostajala neporušena ranija katedrala, te da se u njoj još uvek, čak i u vreme Đorđa Orsinija, služilo. A i s južne strane biće bila nešto uža negoli je sada, jer je i ranija katedrala, kao i sadašnja, bila naslonjena na biskupsku palatu, ali je između njih bila presvođena uličica[2], pa se tako u stvari oko cele katedrale moglo obilaziti.

Ispred frontalne fasade crkve, kao i u njoj uostalom, bilo je mnogo grobova[3], a grobova je, izgleda, bilo i uz desni zid njezin.

Tek o unutrašnjosti njezinoj teško da ćemo ikad išta detaljnije obaznati. Znamo samo, da je imala barem dva oltara; oba treba zamisliti kao poliptihe, jedan od njih posvećen Bogorodici[4], a drugi Svetoj Katarini[5]. I

[1] F. A. Galvani, Il re d'armi di Sebenico I. Venezia 1884. 25. Njihov zaključak o tom predmetu glasi: ecclesiam Sancti Jacobi ciuitatis Sibenicensis, sitam supra litus maris juxta plateam Sibenici, juxta mandatum apostolicum eis traditum pro cathedrali Sibenicensi ecclesia erexerunt.

[2] 5. februarij 1415. Gregorius Michaelis Cipilo et Martinus Goros — promiserunt — ordinare — cum lapidibus — ante hostium — ecclesie Sancti Jacobi ex parte boreali usque ad murum anticum versus turrim domini Nicolai Theodosii et usque ad muraliam dicte ecclesie penes murum communis et sub tota volta usque viam publicam, qua cedit exitus palatii, Not. Michael Archid. 1415. 22. — 25. martii 1423. Ante ostium Sancti Jacobi et palacij episcopatus Sibenici sub volta. Not. Michael Archid. 1422. 1423. 66.

[3] 19. augusti 1424. In cimitero Sancti Jacobi ante ostium dicti Sancti Jacobi. Not. Michael Archid. 1424.—1425. 125. — 22. nouembris 1424. Ante ecclesiam Sancti Jacobi in cimiterio ipsius ecclesie. Not. Michael Archid. 1424.—1425. 148.

[4] 1. septembris 1423. Altare Sancte Marie, situatum in catedrali ecclesia Sancti Jacobi de Sibenico, dotatum per olim ser Michaelem Marceuich de Sibenico, Not. Michael Archid. 1422.—1423. 122.

[5] 7. januarij 1437. Georgius Boglichouich — reliquit altari Sancte Catarine, existenti in ecclesia cathedrali Sancti Jacobi de Sibenico. Not. P. B. Paganus, Testam. 1436.—1437. 2.

to je sve. Nego, sva je prilika jednobrodna, ta romanska građevina bila je bez kamenih svodova, pod krovom, koji će unutra biti predstavljao kasetirani plafon, što u gradu s brodogradilištem nije bilo ništa neobična, a taj krov su kao trošan 1419. opravljali neke šibenske drvodelje[6].

Skulpturnih kamenih detalja neće biti nedostajalo. Istina manje će ih biti bilo u unutrašnjosti, ali će ih zato biti bilo više po spoljašnjem zidu, razume se ponajviše iz fantastične faune Fiziologa, jer se to onda mnogo volelo.

Ceo vek bili su Šibenčani zadovoljni tom crkvom.

Nema, istina, vesti, ali biće i ona stradala, kad su Mlečići u oktobru 1383. pljačkali i palili Šibenik.

Međutim netom je 1402. postao biskupom raniji šibenski primicir Bogdan Pulšić, odmah se isprslo i pitanje katedrale. Našlo se odjednom, da je ona i malena i nepodesna za Šibenčane, pa su, 10. aprila, odlučili, da treba svakako graditi novu katedralu.

Časovi su bili, priznaćemo, vrlo nezgodni za takav posao, projektirana građevina mogla je da daleko prestigne, i prestigla je, novčanu potenciju te male primorske varošice, ali biskup Bogdan, kao u vrućici afekta, ignorirao je sve prepreke. Bez sumnje čovek fanatične energije i neobičnog preduzimačkog duha, pa šteta, da mu usud nije bio sklon, da samih deset godina više požive pa da vidi barem konture Orsinijevih apsida, da odahne u jedinstevno lepom baptisteriju.

Na ovom sastanku od 10. aprila posebni odbor građana osigurao je izvesne prihode, koje bi se imalo namentiti za gradnju katedrale. Odredio je naime, da će se na sve obrađeno zemljište u šibenskom selu Vodicama raspisati namet od četiri soldina godišnje po gonjaju, a tako da će se pobirati i dvanaestinu od svih vinograda na celom teritoriju šibenske opštine, pa će tim novcem rukovati dva delegirana lica; jednoga, plemića, odrediće sveštenstvo, a drugoga, sveštenika, biraće gradsko plemićko veće, svaki put na tri godine[7].

Ima podataka, da su dotični prihodi zbiljski i privođeni svojoj svrsi. Otud se najpre spremalo kamenje za katedralu. Prilično već kamenja, u vrednosti od osamdeset dukata, bilo je spremno, kad su Šibenčani, 17. augusta 1409., u plemićkom veću, pristali, da se to kamenje ustupi za

[6] 19. nouembris 1419. Presbiter Gregorius Raceuich, canonicus Sibenicensis, et ser Nicolaus Petreuich, — procuratores ecclesie Sancti Jacobi, — et magister Johannes Radoslauj Medoseuich vna cum Nicolao Slusig, Georgio Druscinich et Johanne Ostrica, marangonibus de Sibenico, — videlicet dicti magistrj promiserunt — dictam ecclesiam totam et de nouo coperire omnibus lignaminibus et assidibus atque cupis ipsius ecclesie et quod dicti procuratores teneantur ipsis magistris dare omnia necessaria pro coperiendo dictam ecclesiam et calcinam cum manoalibus et omnibus alijs necessarijs, et quod prefati magistri promiserunt perficere et complere usque ad festum Pasche — pro precio ducatorum octuaginta auri. Not. Michael Archid. 1419. 186.

[7] Not. C. Vidali 1467. 22. S. Ljubić, Listine IV, Zagreb 1874. 456. A. G. Fosco, Documenti inediti per la storia della fabbrica della cattedrale di Sebenico e del suo architetto Giorgio Orsini detto Dalmatico, Sebenico 1891. 4. D. Frey, Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini (Jahrbuch des kunsthist. Institutes), Wien 1913. 126. Sastali su se, kaže se u tom dokumentu, pro amplianda, accrescenda et augmentanda dicta ecclesia, que ad presens non est sufficiens in tanta cuitate propter paruitatem et incongruitatem suam.

utvrđivanje Šibenika proti Mlečićima, koji su im grad počeli opsedati[8].

Opsada se ta vukla dugo, pune tri godine. Tek 1412. ušli su Mlečići, izdajom uglavnom, u glađu srvan grad, a njihov dolazak zbunio je vlastelu. Neki su od njih postradali, pali su pod proskripciju i morali su da kao veleizdajnici napuste svoja ognjišta, u koliko nisu i životom platili, a drugi su zaposeli njihova imanja kao res nullius i odmah kao personae gratae kod vlade ušli u plemićko veće. Pri nesigurnom izmenjivanju gospodara, uzurpatora i pretendenata, kod mase procesa zbog veleizdaje, kad je gotovo iluzorna bila i lična i posedovna bezbednost ne samo u okolini nego i u gradu Šibeniku, razume se, da nije moglo biti zadugo ni govora o sistematskoj na široko zasnovanoj gradnji katedrale. Dugo je, jamačno, trebalo čekati i da se nastavi prostim kultiviranjem ratom opustošenog tla, pa da tek počnu pristizati prihodi, kojim bi se moglo štogod i za katedralu preduzimati. Tek 1424. nalazimo zabeleženo, da su opet spremali nešto kamenja za katedralu[9]. Iste je godine, izgleda, i vlada, barem delimice, regulirala posed onih nesrećnika, koje je smatrala izdajicama, pa je i otud imalo da ponešto dopane katedrali, a 3. februara 1426. uspeli su da za crkvu osiguraju i dobar deo ostavštine majstora Pribila Koseglavića[10].

Međutim 1428. prilike su se bile već dovoljno razjasnile; Mleci su se bili učvrstili na dalmatinskoj obali i davali su jasne garantije, da te kra-

[8] Dominik Zavorović (Zavoreo) u svom rukopisnom »Trattato sopra le cose di Sebenico« piše: Parue al Consiglio di uoler fortificare anco la Città, però gli xvij del Mese d'Agosto (1409.) diede autorità al Conte, et alli giudici, che all'hora si chiamauano Rettori, di poter uender di beni del Commune, per fortificarla, eleggendo Steffano Dragoeuich, et Florio de Pietro à douer soprastare alla fortificatione, tolendo per questa opera alcune pietre, che erano di ragione della Chiesa de San Giacomo, che di già si cominciaua preparare di rifabricarla, per ualuta di ducati ottanta, con promissione di restituirle, ò pagarle quando la detta Chiesa si hauesse cominciata à fabricare, le qual petre furono di poi per aricordo, et richiesta di Bogdan Vescouo della Città, dalli Signori nostri Venetiani pagati, come à suo luogo ne parlaremo.

[9] 20. februarij 1424. Radich Pocraycich de Ragusio, lapicida nunc habitator Sibenici, et Grubanus, etiam lapicida de Sibenico, — fuerunt confessi — se habuisse — ab operarijs fabrice Sancti Jacobi de Sibenico libras centum denariorum paruorum in racionem solucionis triginta passuum lapidum, quos passus ipsi Radich et Grubanus debeant facere ipsi fabrice. Not. Michael Archid. 1423.—1425. 52.

[10] 3. februarij 1426. Cum Pribillus lapicida de Sibenico — legauerit done Marie, eius tunc uxori, omnia eius bona vsufructuanda in vita ipsius done et post mortem ipsius done Marie dicta omnia bona deberent distribuj — inter ecclesias infrascriptas, — videlicet quarta pars — esse debeat ecclesie Sancti Jacobj, alia quarta pars ecclesie Sancti Gregorij et relique due quarte partes debere equaliter diuidi inter tres ecclesias, videlicet Sancte Trinitatis, Sancti Saluatoris et Sancti Francisci, ut in dicto testamento — sub millesimo quadrigentesimo octauo, — die vigesimo quinto mensis maij; jbique predicta dona Maria ex una parte et ser Tomaxius Jurich, procurator Sancti Jacobj et fabricarius dicte ecclesie, jtem ser Nicolaus cimator, tamquam procurator ecclesie Sancti Gregorij, et ser Dobroius Johannis, tamquam procurator ecclesie Sancte Trinitatis, ser Michael Tauilich et dominus Gregorius Raceuich, procurator ecclesie Sancti Saluatoris, et ser Tomaxius Jurich, procurator Sancti Francisci, et frater Nicolaus Diunich, guardianus dicti monasterii et conuentus, parte ex altera ad talem conuencionem insimul deuenerunt, videlicet quod dicta dona Maria ex nunc dat — vnam domum positam sub Postinye, — jtem vnam vineam positam in campo jnferiorj, — jtem libras centum paruorum, quas dicti procuratores confessi fuerunt habuisse, — jtem quia promisit — dare hinc ad quatuor annos — libras 200 paruorum, — quapropter predicti procuratores — dederunt — done Marie — omnia jura, — que — habent — in toto residuo bonorum dicti quondam Pribilj vigore testamenti predicti. Not. Mart Ferro 1426. 11.

jeve ne nameravaju ni za što napuštati, pa se moglo uzeti u ozbiljniji pretres i pitanje gradnje nove katedrale. 23. aprila mletački upravnik grada knez Francesco Michiel sa svojom kurijom i sa četiri plemića, koja je on sam birao, našao je, da bi katedralu trebalo zidati, gde je sad crkva Svetoga Ivana. Onda se još ta crkva zvala Svetom Trojicom, novo je ime polako dobijala, davno pošto se u nju preselilo bratstvo Svetog Ivana, koje je nju kroz petnaesti vek spolja, barem na levom bočnom zidu, ukrasilo pompoznim skulpturama Ivana Pribislavljića i Nikole Firentinca. Međutim misao, da katedralu tu grade, bila je i više nego srećna. Bilo je tu dovoljno mesta za monumentalnu građevinu, kakva je u konturama prijatne vizije draškala municipijski ponos starih Šibenčana, jer je tu još uvek bilo malo kuća, a grad je i onako bio upućen, da se pre ili posle širi put istoka, a ne da se pompozna katedrala gradi stešnjena u ćor-sokaku, zadušena k tome i kulom braće Teodoševića, koja joj je za nevolju vredila kao zvonik.

Dve godine kasnije stvar je već bila toliko sazrela, da su 21. maja 1430. sklopili pogodbu s mletačkim majstorom Franjom Jakovljevim, da im on bude arhitektom katedrale. Biskup Bogdan sa dva plemića Tavelića, jedan je od njih bio upravnik crkve, a drugi prokurista biskupov, pogodili su se s tim majstorom, umetnikom sigurno visoke reputacije, kad mu se odredilo za ono vreme veliku godišnju plaću od punih stotinu i deset dukata u tromesečnim obrocima, da on za godinu dana, računajući baš od tog dana, nadzire i upravlja rad oko katedrale, pa da i sam lično radi[11].

Ko je taj Mlečić Franjo Jakovljev, Francesco di Giacomo, kako se on, po ondašnjoj praksi izostavljajući prezime, zvao u svojim Mlecima? Odgovor na to pitanje imaće da tek dade istorija talijanske umetnosti, ja samo iz Paolettijeva dela o renesansnoj arhitekturi i skulpturi u Mlecima[12] vadim, da se pod 7. augusta 1416. spominje testamenat, koji je diktirala Maricia, uxor ser Francisci lapicidae, filii magistri Jacobi lapicidae de confinio Sancti Severi (I. 95), da se, dalje, 1427. spominje, kako je Fran-

[11] 21. maij 1430. Actum Sibenici in episcopatu coram ser Helia Theodoseuich examinatore, presentibus ser Dobroj Johannis et ser Tomaxio Mirsich testibus. Reuerendus in Christo pater dominus Bogdanus, Dei et appostolice sedis gratia episcopus Sibenicensis, per se et successores suos, ser Florius quondam Petrj Tauelich, tanquam operarius et operario nomine ecclesie catedralis Sibenicensis, ac ser Michael Tauelich, tanquam procurator et procuratorio nomine dicti dominj episcopi ex parte vna, et magister Franciscus quondam Jacobj de Venetijs taiapietra ita jnuicem conuenerunt, videlicet quod suprascripti dominus episcopus, ser Florius et ser Michael nominibus, quibus supra, se obligando suprascripto magistro Francisco pro se et suis heredibus dare, soluere et numerare promiserunt pro presentj anno aurj ducatos centum decem bonj et justi ponderis et ad stampam communis Venetiarum, quod quidem pretium soluere promiserunt de tribus mensibus in tres menses, pro quo pretio idem magister Franciscus suprascripto domino episcopo, ser Florio et ser Michaelj nominibus, quibus supra, stipulantibus se obligando promisit de suarum operibus manuum laborare in fabrica ecclesie catedralis huius ciuitatis Sibenici omni die laboratorio, exceptis festiuis diebus, qui secundum statuta Sibenici cellebrantur, et ipsi fabrice suprastare toto anno presenti incepto die huius conuentionis et omnia et singula in dicta fabrica facere sibj possibilia circa misterium suum. Quam conuentionem et omnia et singula suprascripta dicte partes attendere et obseruare promiserunt sub pena quartj dicte quantitatis pecunie et reffectione et omnium damnorum interesse et expensis litis et extra et sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum et pena soluta vel non rata maneant omnia et singula suprascripta. Not. Anonim. 1430. 32.

[12] P. Paoletti, L' architettura e la scultura del Rinascimento in Venezia I, Venezia 1893.

cesco lapicida radio na raskošnoj C a' d' o r o pa da je i on stanovao u parohiji S. Severo (I. 26), i najzad, da je jedan Francesco da Venezia lapicida radio među 1443. i 1444. godinom u Padovi u bazilici Svetog Antuna (I. 47). Razume se, da u svim tim imenima mi vidimo zaboravljenog prvog arhitekta šibenske katedrale, a njegova ličnost i analogije s njom u vezi isprsiće se tek, pošto se prouči arhivski materijal Mletaka i Padove, stvar, na koju bi bilo vreme i s naše strane najzad početi misliti.

Međutim je plemićko veće šibensko 4. juna 1430. ukinulo raniju odredbu o gradnji katedrale kod Svetoga Ivana te raspoložilo, nek o tom donese definitivno rešenje biskup, knez i deset plemića meštana, koje je taj dan knez sa svojom kurijom i izabrao[13].

Saslušavši bez sumnje i novog arhitekta, koji će im biti garantirao solidnost temelja, jer katedrala leži na kliskoj tupini, ti su delegati već 7. juna doneli konačno rešenje, da se crkvu gradi, gde je i dotle bila[14].

Šta je moglo delovati, da su napustili mišljenje o rušenju Svetog Ivana?

Verovatno da su se pre svega ozbiljno oprli vlasnici crkve Svetoga Ivana, ljudi, koji su imali juspatronat u njoj sa svim pravnim zakučicama legata pojedinih oltara njezinih. Biće da je, sem toga, jako delovalo i bojažljivo ustručavanje pred neuklonivim troškovima, koje bi sobom donela zamašna regulacija grada na sasvim drugom kraju varoši i u sasvim drugom smeru, ali biće imala presudnu reč i tradicija.

Oko stare katedrale bio je koncentriran ceo život varoši, jer su tu, u tom zakutku, bile grupirane sve važnije zgrade grada: i plemićka kurija s opštinskim kancelarijama, čije je glavnije dvorane baš malo pre slikao jedan šibenski umetnik Nikola Vladanov, tu je bio i stendard Svetog Marka, i berlina (colonna d'infamia), uz koju bi obično vezivali žene problematičnog poštenja, i opštinska čatrnja na trgu, manjem negoli je

[13] 6 iunij 1430. Congregato et more solito conuocato generali consilio virorum nobilium ciuitatis Sibenici, in quo consilio fuerunt nobiles XLIX, capta fuit pars: Ibit pars, quod cassetur et annulletur determinatio facta per spectabilem et generosum dominum Franciscum Michael, honorandum comitem Sibenici et ejus curie, cum quattuor comitibus per eum sumptis uigore cujusdam partis capte MCCCCXXVIII. die XXIII. aprilis, quod ecclesia cathedralis edificetur ad Sanctam Trinitatem, videlicet et detur arbitrium et baylia spectabili et generoso domino Moysi Grimani, honorando comiti Sibenici, poscendi cum reuerendo in Christo patre domino Bogdano, Dei et apostolice sedis gratia episcopo Sibenicensi, et ejus curia et decem nobilibus elligendis de nobilibus Sibenicensibus et cum dicto domino episcopo, cum ipsius domini comitis curia ac cum decem nobilibus determinare, ubi dicta ecclesia sit edificanda. Eiusdem millesimo et dic. Per spectabilem et generosum dominum comitem supradictum et ejus curiam ellecti fuerunt ad determinandum, ubi sit edificanda ecclesia cathedralis Sibenici, infrascripti nobiles, videlicet: ser Joannes Tauilich, ser Nicolaus Bernardi ser Stephanus, ser Georgius Bolicouich, ser Radichius Sisgorich, ser Slauegna, ser Nicolaus Bono, ser Nicolaus Petrouich, ser Martinus Mirsich et ser Michael Tauilich. Diplomatarium Siben. u bečkoj Nacionalnoj Biblioteci Codex 13461. 218.

[14] 7. junij 1430. Per spectabilem et generosum dominum Moysem Grimani, honorandum comitem Sibenicensem, et ejus curiam una cum reuerendo in Christo patre domino Bogdano, Dei et apostolice sedis gratia episcopo Sibenicensi, et cum decem nobilibus, per ipsum dominum comitem et curiam ellectis, arbitrio sibi concesso per partem captam de presenti millesimo, indictione et die quarta instantis, determinatum extitit, quod ecclesia cathedralis communis Sibenici fundari et edificari debeat in platea communis, juxta episcopatum, in loco, ubi ad presens est ecclesia cathedralis, per illum modum, quo ipsis domino episcopo et domino comiti, curie et illis nobilibus ellectis melius uidebitur. Diplomatarium Siben, u bečkoj Nacionalnoj Biblioteci Codex 13461. 219.

sada, načičkanom kramarskim drvenjarama, i biskupska palata i knežev dvor, pa još nedovršena crkva Svete Barbare, koja je onda još bila namenjena Svetom Nikoli i Benediktu, i gradska škola, ako se ne varam, uza nju, a ne zaboravimo i na grobove tu, i u katedrali i pred frontalnom fasadom njezinom, dakle i pijetet prema kostima otaca mogao je da igra vrlo primetnu ulogu.

Ako je tačna vest u jednoj hronici Šibenčanina Franja Vrančića, temeljni kamen katedrale, verovatno desni ugaoni kamen na frontalu njezinu, postavljen je 9. aprila 1431[15], a onda se nastavilo velikom brzinom, koju shvatamo jedino, ako zamislimo, da je mnogo materijala bilo i od ranije i kroz 1430. godinu spremljeno; vidi se, da Francesco di Giacomo nije lenčario.

Odmah su izaslali u Mletke jednu deputaciju, da pored regulisanja drugih municipijskih pitanja, isposluju dozvolu, da novu crkvu mogu raditi tako, da bude dulja nego dotadašnja i tim, što će joj glavni oltar doći vrh presvođene ulice, koja je onda tekla baš kroz sadašnje apside, od trga pred kurijom pa na more. A to im je dukalom od 6. januara 1432. bilo i dozvoljeno[16].

Nego i inače, ovako ili onako, gledalo se osigurati što veće prihode, da se ne zapne gradnjom katedrale. 27. jula 1432. primljeno je u plemićkom veću, a posle je to uvršteno kao 223. član reformacija pa tim dobilo zakonsku moć, određenje, da svaki beležnik, pri pisanju testamenta, ima podsetiti testatora, kako bi bilo dobro, da što ostavi i za gradnju katedrale[17]. I beležnici su to vrlo savesno vršili; još duboko u osamnaestom veku, prosto u svakom testamentu redom, i u Šibeniku i u selima njegove okoline, nalazimo zaveštano crkvi barem po koju sitnicu. 10. aprila 1432. uspeli su Šibenčani dobiti dukalu, kojom se za gradnju katedrale osiguralo lepu svotu od četiri stotine dukata iz fonda veleizdajničkih poseda, te se tom prilikom dobila dozvola, i da legat pokojnog umetnika Bonina

[15] Adi 3 Decembre 1536 fu messa ultima man alla fabrica de S. Jacobo Ciesa Catedral de Sebenico, la qual fu comenzada del 1431 adi 9 April A. G. F o s c o, L a C a t t e d r a l e d i S e b e n i c o e d i l s u o a r c h i t e t t o G i o r g i o O r s i n i d e t t o D a l m a t i c o², Sebenico 1893. 61.

[16] Franciscus Foscari, Dei gratia dux Venetiarum et cetera. Nobilibus et sapientibus viris Jacobo Gabrieli, — comiti Sibenici. — Venerunt ad presentiam nostram dilecti fideles nostri Radichius Sisgorich et Michael Tauilich, nobiles ciues Sibenicenses, ac Indricus de Indricis cancelarius, oratores — ac — aliqua nobis prudenter exposuerunt, ad que respondimus sicut inferius continebitur. — Insuper supplicarunt, quod cum pro ornamento illius nostre ciuitatis fabricetur ecclesia cathedralis Sancti Jacobi concedere dignaremur, quod ipsa ecclesia prolongetur in tantum, quod altare magnum ipsius ecclesie fieri possit in uno uoltu super uiam communis, quod uoltum extendatur usque ad stabulam uestri comitis. Unde habentes informationem, quod istud non erit in damnum uel prejuditium ciuitatis aut allicujus alterius, contenti sumus et impartimur, quod fieri possit et fabricari, sicut superius dictum est. — Data in nostro ducali palatio die VI. mensis januarij MCCCCXXXII. Diplomatarium Siben. u bečkoj Nacionalnoj Biblioteci Codex 13461. 214.

[17] 27. juli 1432. Captum et reformatum fuit per maiorem partem dicti consilij generalis, quod à modo in antea omnes notarij Sibenici teneantur sub vinculo sacramenti, cum fuerint rogati de aliquo testamento conficiendo, recordari testatori, quod aliquod dimittat in fabricha ecclesiae Cathedralis Sancti Jacobi de Sibenico. V o l u m e n s t a t u t o r u m, l e g u m e t r e f o r m a t i o n u m c i v i t a t i s S i b e n i c i, Venetiis 1608. 149.

iz Milana, koji je bio namenjen nekoj drugoj crkvi, izgleda izvan Šibenika, mogu da unovče pa da primljenu svotu upotrebe na korist katedrale[18].

1. maja 1435. duša celog pokreta, biskup Bogdan, ustupio je za gradnju katedrale i svoje četiri stotine dukata, koje je prema dukali od 3. novembra 1424. imao da dobije iz zaplenjenih dobara izdajnika[19]. Tad je, jamačno, crkvi osigurao kod mletačke vlasti i osamdeset dukata za njeno kamenje, što su u vreme opsade bili razneli[20]. A i inače kao da se na sve strane obraćao, tek da za crkvu izvuče što brojnije prihode; uspevao bi ponekad da izmeni i po koji legat, drugde namenjen, samo da dopane za gradnju njegove katedrale, kao što je 1433. bio slučaj s ostavštinom kasapina Stojana Kušića[21]. Ostavio čovek, da se gradi oltar Svetog Đorđa u

[18] Franciscus Foscari, Dei gratia dux Venetiarum et cetera. Nobilibus et sapientibus viris Moysi Grimano, de suo mandato comiti Sibenici, et succesoribus. — Inter cetera nobis exposita per fidelissimos ciues — Sibenici Dessam Jacobi, Radichium Sisgorich, Michaelem Tauilich et Indricum de Indrico, oratores — supplicatum fuit pro parte dicte communitatis ac reuerendissimi patris domini episcopi, quod cum alias concesserimus, quod de bonis rebellium darentur ecclesie cathedrali ad summam ducatorum quadrigentorum, sic tunc scriptum fuit nobili uiro Jacobo de ca' da Pesaro (bio knez 1423.—1425.), precessori uestro, que nostra concessio nondum effectum habuisse uidetur, prouidere dignaremur ut executionem habeat et effectum. Nos autem uolentes ea, que commissimus et concessimus adimplere mandamus uobis, quod omnino prouideatis et teneatis modum, quod de bonis dictorum rebellium ut de illis uendendo aut aliter, sicut erit expediens ,dentur dicte ecclesie dicti ducati quattuorcentum, qui in reparationem et fabricam ipsius ecclesie conuertantur et expendantur. Sumus quoque contenti ac suademus, quod adjudicetis et terminetis cum curia uestra, quod aliqua legata, facta per olim magistrum Boninum lapicidam de certa quantitate pecuniarum et argenti ac de ligno crucis cuidam ecclesie, conuertantur et dentur ad utilitatem et ornamentum et commodum prefate ecclesie cathedralis Sibenici in honorem et reuerentiam omnipotentis Dei et ipsius ecclesie deuotionem et cultum. Non enim multum interest, quod dictum legatum de una ecclesia ad aliam commutetur — nobisque conuenientius uidetur respectu qualitatis temporum presentium, quod ipsa legata ad benefitia et commoda ecclesie Sibenicensis, ubi ille uxit et obijt deputentur, quam quod (praznina) aut ad alia loca hostalia deferantur. — Data in nostro ducali palatio die X. mensis aprilis — MCCCCXXXII. Diplomatarium Siben. u bečkoj Nacionalnoj Biblioteci, Codex 13461. 217.

[19] 1. madij 1435. Sibenici in choro ecclesie cathedralis Sancti Jacobi post missam solemnem. — Cum alias nostrum serenissimum et jnclitum ducale dominium Venetiarum per partem captam in minorj consilio de XL et maiorj de gratia concesserit, quod darentur reuerendo in Christo patri domino Bogdano, Dei et appostolice sedis gratia episcopo Sibenici, ducati quadringenti de bonis rebellium Sibenici et cetera, sicut literis ducalibus legitur, datis in ducali pallatio die tercio nouembris, jndictione tercia 1424. in registro cancellarie registratum, jdeo idem reurendus dominus episcopus — intendens, quod dicti ducati — in fabricam dicte ecclesie Sancti Jacobi conuertantur, — ex nunc sponte — transtulit ipsi ecclesie — omne jus, — quod — habet — in dictis ducatis. Not. B. Arnulfus 1434.—1435. 52.

[20] Vidi napomenu pod br. 8.

[21] 16. aprilis 1433. Sibenici in domo Dobre, relicte quondam Stoyani Chusich. Cum olim Stoyanus — 1421. — certum legatum reliquerit, cum quo legato fierj deberat vna capella juxta ecclesiam Sanctorum Cozme et Dapyani —et cum abilis locus non reperiebatur, — dicta Dobra — suplicauit — dominum Bogdanum episcopum dispensare, — quod predicta capella — fierj deberet in cathedralj ecclesia Sancti Jacobj — juxta vnam colonam; vnum altare nomine Sancti Georgij Martiris, — qui dominus — admisit construj — debere predicta capella cum altare in dicta ecclesia catedrali Sancti Jacobi. Not. Michael Archid. 1433. 64. 12. julij 1433. Ibique reuerendus — dominus Bogdanus episcopus — determinauit, quod comissarij testamenti olim Dobre, relicte quondam Stoyani Chusich beccharij de Sibenico, dent — procuratoribus fabrice Sancti Jacobi — libras centum viginti denariorum paruorum et ducatos quatuor aurj — prommittendo, quod procuratores — realiter expendere debeant in fabrica vnius

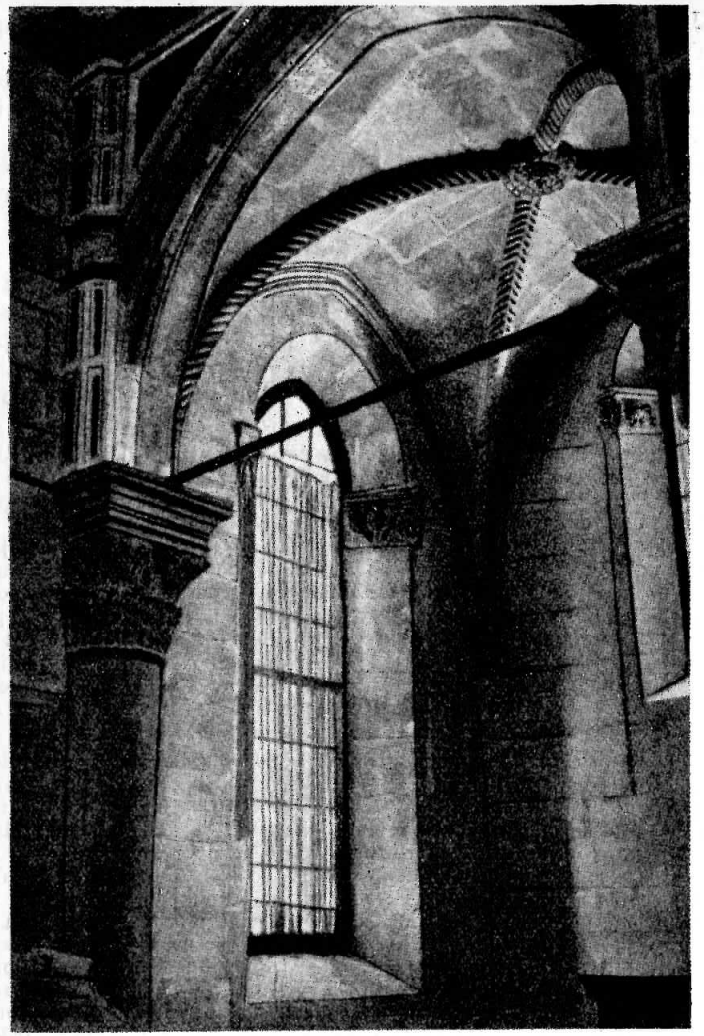

1. Pincinov svod kapele Deše Jakovljeva u šibenskoj katedrali (1435.).

crkvi Svetog Kuzme i Damjana, ali biskup Bogdan kod njegove udovice uspeo, da se legat prenese na katedralu, samo kad je ona umrla, raspoložio je nek se novac od naslednika svakako odmah pridigne, a da će oltar već uraditi, kad dođe red na gradnju oltara u novoj katedrali, što su posle biskupovi naslednici u stvari i zaboravili uraditi.

A biće bilo i privatnih priloga, naročito posle kuge, koja je u julu i augustu 1435. harala Šibenikom. Tako je biskup Bogdan sa svojim kapitulom 7. oktobra 1435. dopustio plemiću Deši Jakovljevu, da može na svoj trošak u desnom uglu, do glavnih vrata katedrale, zasvoditi kapelu

altaris et pro alijs necessarijs ipsius altaris fiendj nomine Sancti Georgij Martiris, penes vnam columnam in dicta ecclesia — eo tunc, quando fabricabuntur noua altaria in dicta ecclesia. Not. Michael Archid. 1433. 104.

u čast Svetog Marka i Nikole pa imati u njoj juspatronat i sagraditi za se grobnicu[22]. Odmah 3. novembra Deša se nagodio s glavnim majstorom katedrale Lorenzom Pincinom, da mu on do narednog Uskrsa za pedeset dukata unakrsnim svodom zasvede tu kapelu[23] (Slika 1). A i Dešina kći Marija, žena Jurja Teodoševića, setila se testamentom od 25. januara 1438. obilatom svotom katedrale[24], pa su verovatno tim novcem, 27. juna, kupili u senjskoj Žernovnici izvesnu količinu greda potrebnih pri gradnji crkve[25].

Da možemo pratiti gradnju katedrale i datirati pojedine partije njezine, lepo nam za stariju periodu mogu poslužiti grbovi uzidani u nju. Običavalo se naime, kao spomen na pojedinog mletačkog upravnika grada, da se njegov grb namesti na katedrali. Sudeći po analognim primerima u Trogiru i u Zadru kao da je to bio običan slučaj. Samo što još nije fiksirano, je li se to dešavalo prilikom njegova dolaska ili, verovatnije, prilikom nje-

[22] 7. octobris 1435. Actum Sibenici in catedrali ecclesia Sancti Jacobj. Ibique reuerendus — dominus Bogdanus, — episcopus Sibenici, cum consensu — capituli dicte sue catedralis ecclesie — concessit nobili viro ser Desse Jacobj de Sibenico, — posse sibj et suis heredibus et successoribus facere et construere in dicta ecclesia Sancti Jacobj vnam capellam ad honorem Sanctorum Marci et Nicolaj incipiendo a prima columpna ipsius ecclesie a parte boree versus secundam colupnam eiusdem ecclesie a parte silochj, quam capellam dictus ser Dessa — perpetuis temporibus possidere possit cum omni jurisdictione eiusdem capelle et habere in ea jus patronatus, — promitens ipse ser Dessa — dictam capellam de suis proprijs bonis beneficiare ita et taliter, quod ex dicto beneficio laudabiliter et bene dicta capella possit sanctis diuinis officijs officiarj pro salute anime sue et suorum — et in eadem capella sibi suisque heredibus et successoribus posse facere et edificare sepulturam. Not. Michael Archid. 1434. 1435. 190.

[23] 3. nouembris 1435. Ibique nobilis vir ser Dessa Jacobj de Sibenico ex una et magister Laurentius Pençin, lapicida de Venetijs, ex altera — sic conuenerunt, videlicet dictus magister Laurentius promisit facere et construere unam capellam de lapidibus albis pulcram intus ecclesiam catedralem Sancti Jacobi de Sibenico hinc ad festum Paschatis Domini Nostri Jesu Christi prox. future, que capella debet esse a prima columpna versus secundam columpnam ipsius ecclesie, videlicet a parte borea in angulo ipsius ecclesie versus dictam boream et viam publicam in omnibus et per omnia, prout et sicut continetur consignata ipsa capella in una carta papirea designata et subscripta in vulgo latino, in qua scriptura omnes conditiones inter ipsas partes continentur ita et taliter, quod secundum dictas conditiones inter ipsas partes deberet fieri, que carta papirea designata et subscripta hic retro huic foleo inclusa foret (nema je više), et hoc pro pretio — ducatorum 50 auri in auro, 8. juli 1448. publicatum pro ser Cipriano Difnich per me Rapfaelem Ferro. Not. Michael Archid. 1434.—1435. 199. I. Kukuljević Sakcinski, Slovnik umjetnikah jugoslavenskih, Zagreb 1858, 339. V. Miagostovich, Per un diario Sibenicense (Rivista Dalmatica IV), Zara 1907. 11. Frey 129.

[24] 25. ianuarij 1438. Testamentum Marie, filie quondam Desse Jacobi et uxoris Georgij Theodosij Reliquit — fabrice sancti Jacobi de Sibenico ducatos 50 auri exbursandos subito hoc videlicet modo: ducatos triginta duos auri conuertendos in reparatione propria eiusdem fabrice, et alios ducatos decemocto dandos pro missis Sancti Gregorij cellebrandis in eadem ecclesia Sancti Jacobi. Not. Chr. Lovato. Testam. 1438. 11.

[25] 27. junij 1438. Ibique — presbyter Jacobus Ziliauich canonicus — et ser Michael quondam Ciuitani, tanquam procuratores ecclesie Sancti Jacobi, — ex una parte et ser Georgius Theodosouich parte ex altera talem inter se conuentionem fecerunt, videlicet quod ser Georgius — promisit — uel personaliter ire uel personam sufficientem mittere ad partes Segne ad locum vocatum Scernofniza vsque ad festum sancte Margarite — et ibi accipere certas trabes a judice Johanne de Sledauze emptas — pro ecclesia cathedrali sancti Jacobj — et dictas trabes — conducere ad ripam maris Sibenici hinc per totum mensis augusti, — pro quo nabullo habere debet — ducatos viginti tres auri. Not. B. de Ponte 1438. 85.

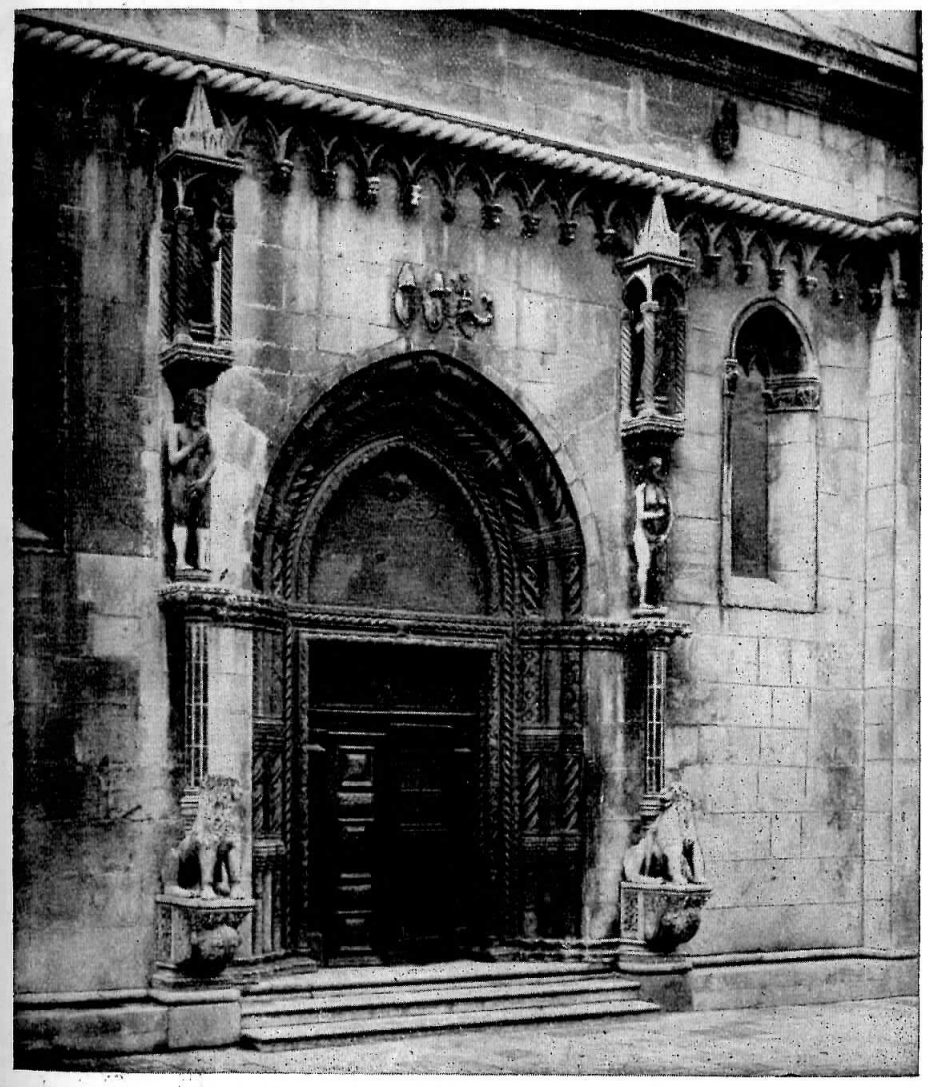

2. Lavska vrata na šibenskoj katedrali (1432.—1434.)

gova odlaska iz Šibenika, tek takova bi se upravnika, »kneza i kapetana« (conte e capitano), kako se onda govorilo, menjalo obično svake treće godine. I onda, kad grb nekog takog kneza nađemo na izvesnom mestu, to odmah znamo, da su do tog mesta u to doba bili doprli s gradnjom katedrale. Medjutim iz vremena pre dolaska Orsinijeva sačuvana su četiri taka grba.

Na desnom frontalnom ugaonom kontrafortu, visoko gore, odmah pod frizom sačuvan je tako najstariji grb Mojsija Grimanija, pod kojim se i počelo graditi katedralu. Bio je on knezom u Šibeniku od sredine maja

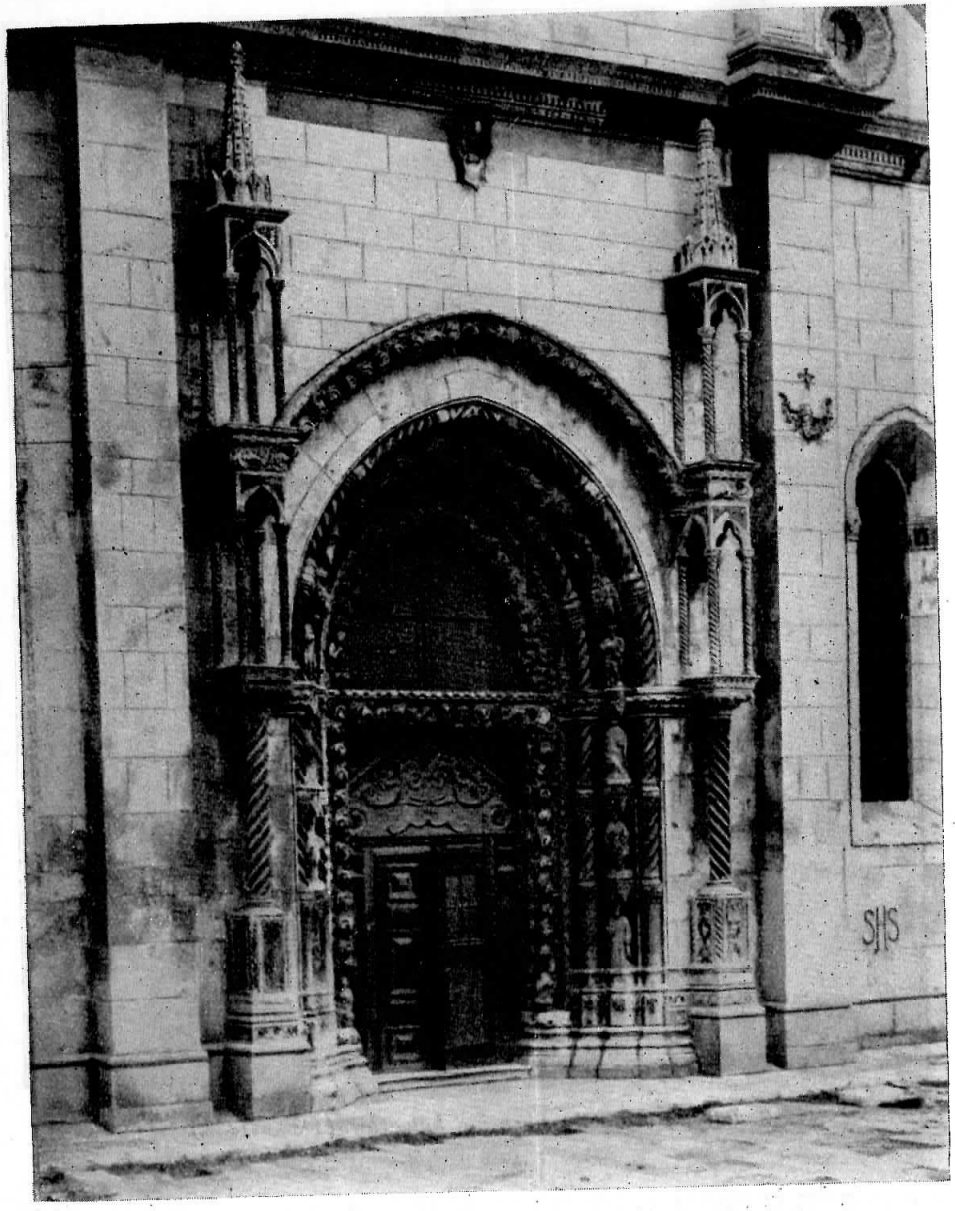

3. Glavna vrata na šibenskoj katedrali. (1435.—1438.)

1430. pa negde do maja 1432[26], rečit, dakle, dokaz, kako se na tom mestu ubrzo visoko doprlo.

Drugi je po vremenu onaj sitni grb, što ga među kraticama JA. GA. drži anđeo u sredini horizontalnog nadvratnika lavskih vrata (Slika 2).

[26] Vreme vladavine pojedinih knezova dao je F. A. Galvani, Conti o Rettori di Sebenico detti poi Conti e Capitani, Il Nuovo Chronista di Sebenico V—VI, Trieste 1898. 72.

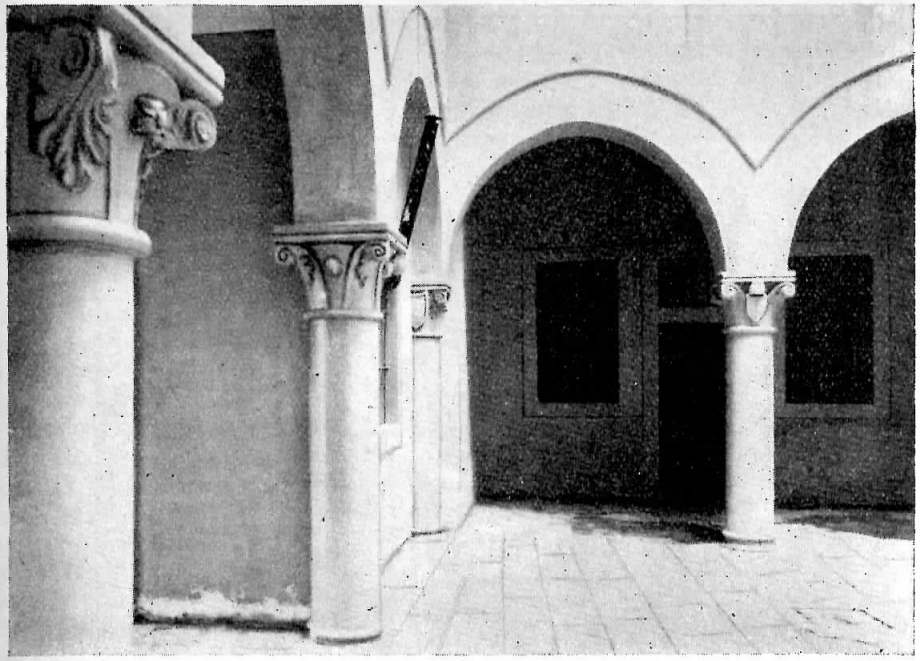

4. Kapiteli na arkadama biskupske palate u Šibeniku. (1439.—1441.)

To je grb neposrednog Grimanijeva naslednika Jakova Gabriela, što znači, da su i s tim raskošnim vratima bili gotovi vrlo brzo: između jula 1432. i aprila 1434., kad je taj čovek bio u Šibeniku na vlasti.

Na trećem kontrafortu desnog bočnog zida, visoko gore, kao sastavni deo donjeg friza, upleten je grb Gabrielova naslednika Marka Erizza, koji je gospodovao Šibenikom od jula 1434. pa do početka 1436; znači, došlo se u to doba eto na tom mestu i do ruba, gde je nad bočnim brodovima po zamisli prvog arhitekta imao da započne krov, a to je bilo potrebno prosto i zbog statičnih razloga, jer su, kako smo videli, već pod konac 1435. počeli da zasvođuju prvu kapelu tu u blizini.

Poslednji pak sačuvani grb iz ove periode rada na katedrali nalazi se na kontrafortu levo od glavnih vrata. Od prilike u visini portala smešten je grb Andrije Loredana, koji je preuzeo vlast u Šibeniku 31. decembra 1438, ali je umro već negde na koncu maja 1439[27], znači, da se tad već bilo svršilo i s bogatim dekoracijama i skulpturama glavnih vrata (Slika 3), pa da se tu mimo ugao nastavljalo s gradnjom zida leve bočne fasade, sve u konstruktivnoj organski komponovanoj vezi s novom biskupskom palatom, koju su baš tad radili, a koja se dvama bočnim krilima (ne, dakle, cela) naslanjala na katedralu.

Kako je, eto, videti, samo od jednog kneza, Alviza Veniera, od sredine 1436. pa do sredine 1438, nemamo grba na katedrali.

Je li to samo slučajno? Ili je, možda, njegov grb negda i bio na katedrali pa ga poznija pregrađivanja i opravke uništile? Sve su to pitanja, na koja baš i nije lako odgovoriti. Najverovatnije izgleda, da nje-

[27] S. Ljubić, Listine IX, Zagreb 1890. 118.

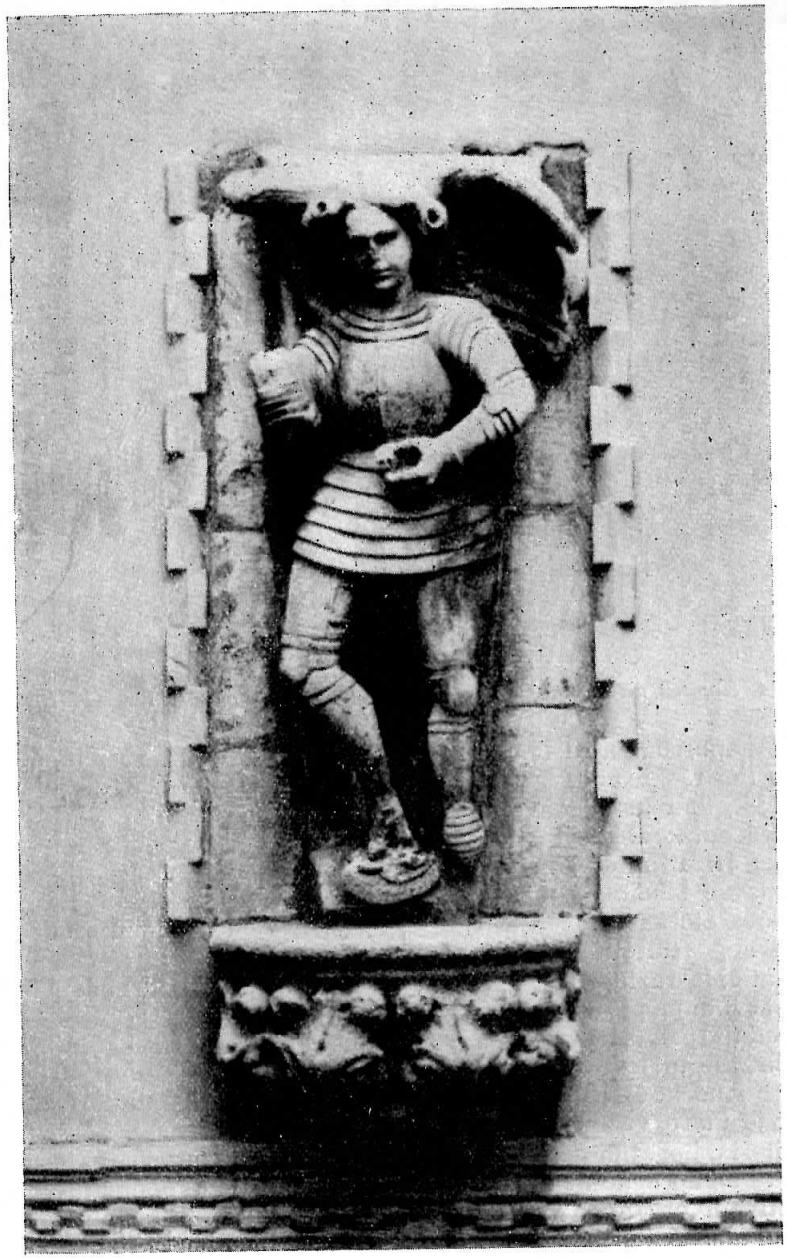

5. Kip Sv. Mihajla na biskupskoj palati u Šibeniku (1439.—1441.).

gov grb nije nikad ni bio na katedrali. Pre svega baš u to vreme pada i smrt biskupa Bogdana Pulšića. Tačan datum njegove smrti nije nam poznat, bio je živ još 2. marta 1437, kad je regulisao neke svoje obaveze[28].

[28] Com. F. Pesaro 1441.—1443. 269.

a već 26. aprila te godine spomenut je kao mrtav[29]. Nikud prirodnije, nego sad pomisliti, da je nastala zabuna za vreme bolesti i zbog smrti tog agilnog biskupa, da je, verovatno, došlo i do prekinuća gradnje katedrale. Jednostavno sve su odložili, dok dođe novi biskup. A za novog biskupa određen je ponovo jedan Šibenčanin. Bio je to Juraj Šižgorić, dominikanac, o kome je zabeleženo da je 1424. bio profesorom teologije u Bologni[30]. Ni datum njegova imenovanja nije nam poznat ali zna se, da je već 30. augusta 1437. bio biskupom u Šibeniku[31]. I Šižgorić kao da je za čas celu pozornost skrenuo na jednostavni, uostalom malo proučeni, levi bočni zid katedrale, uz koji je hteo, da se usput, odmah, gradi njemu nova biskupska palata. Razume se, mnogo je kamenja trebao zbog toga, pa za spremanje tog kamenja, i za dekoracije na njemu, biće da je utrošio konac 1437. i celu 1438, pa, kad se u stvari nije gradilo, da zbog toga nema nigde grba Venierova.

Međutim o gradnji biskupske palate nemamo, nažalost, nikakovih pisanih dokumenata, ali na jednoj lepoj spoljašnjoj trifori na prvom spratu te palate isklesan je grb biskupa Šižgorića (1437.—1454.) i kneza Jakova Donà (1439.—1441.), pa je otud jasno, da se barem na tom mestu gradila između 1439. i 1441, kad je, pri kraju te godine, bila već sasvim gotova. A gradila se u tesnoj vezi s katedralom, naime ne samo njezinim novcem, nego su je, bez ikakova spora, i gradili majstori s katedrale. Šteta, što je, često pregrađivana, izgubila ta palata svoj prvi oblik, ali se u prizemlju, na arkadama, i ako su ih varvarski bojama zamazali, još vide lepo kapiteli (Slika 4) s reminiscencijama na San Sefano i Santa Maria dell'Orto u Mlecima, a i ostale dekorativne i skulpturne detalje na njoj, prozore, jedan kip Svetog Mihajla (Slika 5) i tako dalje, bilo bi vredno proučiti. Sve su to stvari iz doba pre dolaska Orsinijeva u Šibenik.

A ko su bili majstori katedrale kroz to doba?

Srećom sačuvani su sudski zapisci s jednog procesa iz maja 1433. Jedan majstor katedrale, Andrija Budčić, tužio je tu nekog Sršena, da mu nije platio najamninu za lađu jednu, pa je kao svedoke, jer su se o tome dogovarali na katedrali, sem radnika nosača Dragiše i Grgura, ponudio majstora Lorenza Pincina i nekog Grubišu, koji su, izgleda, jedini i radili na katedrali, pozivajući se i na mladog plemića Petra Jurića, koji je tad, valjda kao crkveni upravnik, nadzirao rad na crkvi[32].

[29] Not. Chr. Lovato 1436.—1438. 39.

[30] A. Zaninović O. P., Pogled na apostolsko-znanstveni rad Dominikanaca u hrvatskim zemljama, Zagreb 1917. 17.

[31] Not. Chr. Lovato 1436.—1438. 49.

[32] 4. maij 1433. Ad petitionem Andree Butcich de Sibenico Radach, preco comunis, retullit citasse Michaelem Sarsen — ad restituendum vnam suam barcham — et ad sibj soluendum pro nabulo libras quadraginta jncepto die 3. mensis aprilis nuper ellapsi. 13. maij 1433. Ser Lucas Butrissich, aduocatus suprascripti Andree, obtullit se probaturum per eum petita fore vera per testes ydoneos, quos ibidem nominauit domino comitj et curie secreto, videlicet Laurentium de Venetiis lapicidam, magistrum Grubissam lapicidam, ser Petrum Jurich, Gregorium, fratrem Ranchj, Dragissam laboratorem. 20. maij 1433. Magister Grubissa lapicida, testis — interogatus, — dixit, — quod dum laboraret ecclesie Sancti Jacobj simul cum dicto Andrea et cum magistro Laurentio de Venetiis, venit suprascriptus Michael. Dragissa, laborator testis, — — dixit, — quod, dum semel laboraret pro manualj ecclesie Sancti Jacobj de Sibenico, et hoc fuit, quando ser Petrus Jurich suprastabat laborerio dicte ecclesie, vidit suprascriptum Michaelem Sarsen venientem ad Andream lapicidam suprascriptum, qui similiter laborabat dicte ecclesie. Gregorius, frater Ranchj, testis — dixit, — quod, dum semel laboraret ecclesie Sancti Jacobj pro manuale, vidit, quod suprascriptus Mi-

Prema tome u maju 1433. radili su na njoj majstori Lorenzo Pincino, Andrija Budčić i Grubiša Slafčić, tako je naime prezime ovom posljednjem.

Svi oni bili su, verovatno, uposleni već od početka gradnje katedrale.

Glavni je od njih, razume se, Lorenzo Pincino. Mlečić rodom. Nije još rešeno pitanje, je li baš on mastro Pecino da Bergamo, koji je od kraja 14. veka bio inžinjer mletačke republike[33] pa sve do konca 1450. i koji je 1420. dao svoje mišljenje prigodom gradnje jedne tvrđave u Trogiru[34]. Ja mislim, da ta dva čoveka nisu isto lice. Inače po dokumentima prvi put spomenut je on u Šibeniku 20. marta 1432. Uzeo je tad na nauku Stefana Vukasović-Arasa za osam godina[35], što znači, da ga je mislio držati kod sebe do 1440. godine, iz čega nije teško zaključiti, da je i njega katedrala uzela na rad do te godine, verovatno već od 1430. Na veze s katedralom upućuje i to, što je 6. septembra 1433. kupio jedan vinograd u Tribunju zasađen na zemljištu biskupije[36], a i inače još od augusta 1432. imao je od crkve neki posed, čiju je isplatu 14. januara 1435. definitivno uredio[37]. Sem vesti o zasvođenju kapele Deše Jakovljeva imamo iz ovog doba još samo podatak, da je 8. augusta 1434. uzeo u najam prihode kanonika Zilijevića[38], ali nema spora, da je on i posle Uskrsa 1436, svršiv onu kapelu, ostao na katedrali i na gradnji biskupske palate sve do dolaska arhitekta Orsinija, koji je, posle kratkog vremena, opet uzeo starog i iskusnog Pincina, da ga zadugo ne pusti iz Šibenika, čiji je i zvanično priznati građanin bio postao.

Drugi majstor, Andrija Budčić (Budcich, Butcich, Bucich, Budcouich, Butchouich) je Šibenčanin rodom. I posle slučaja, o kom smo govorili, spo-

chael Sarsen venit ad suprascriptum Andream lapicidam. Magister Laurentius Pincino de Venetijs, lapicida testis, — dixit, — quod, dum simul cum dicto Andrea esset super muro ecclesie et laboraret, venit ibidem Michael suprascriptus. 22. maij 1433. Ser Petrus Jurich testis — dixit, — quod, dum esset superstes laborerio ecclesie cathedralis et esset super muro, audiuit suprascriptum Michaelem Sarsen, non quod ipsum videret, sed ipsum a loquella cognouit, petentem a dicto magistro Andrea barcham. — Interogatus, qualiter conuenerunt de nabulo, dixit nescire, quia erat alonge et non ponebat mentem his rebus, sed quod magister Laurentius Pincino de Venetiis, qui laborabat prope dictum magistrum Andream, deberet omnia scire. Com. J. Gabriel, Petitiones 219.

[33] B. Cecchetti, La vita dei Veneziani nel 1300, Archivio Veneto XXVII, Venezia 1884. 332.

[34] G. Lucio, Memorie di Traù, Venezia 1674. 442: magistri Pinciani ingeniarij. P. Andreis, Storia della città di Traù, ed. M. Perojević, Spljet 1909. 141. zove ga Piciano ingegnere.

[35] 20. martij 1432. Georgius Vucasouich, dictus Haras, de Sibenico locauit magistro Laurentio Pincin. lapicide de Venetiis, ad adiscendam artem petrarij ad octo annos Stephanum, eius filium Not. Michael Archid. 1432. 22.

[36] 6. septembris 1433. Unam vineam, — positam in Tribuchun super terra episcopatus, — deliberauerunt magistro Laurentio Pencino de Venetiis lapicide ad habendum — pro pretio librarum 4 soldorum 10 pro quolibet gognaio. Not. I. de Indrico, Venditiones 1431.—1434. 11.

[37] 14. januarij 1435. Presbiter Jacobus Zilieuich, canonicus Sibenicensis, fuit contentus — se — recepisse tanquam procurator ecclesie catedralis, — a magistro Laurentio Pencino de Venetiis lapicida libras quadringentas denariorum, in quibus dictus Laurentius dicte ecclesie videbatur fore obligatus pro terratico Vodiciarum dicte ecclesie per se empto duobus annis videlicet de mense augusti pro libris ducentis decem denariourum, ut patere dixerunt in notis ser Antonij Vando de Sacillo, — et de 1433. pro libris centum nonaginta, vt patere dixerunt — in notis presibteri Jacobj Vuxe — similiter de mense augusti. Not. I. de Indrico 1435. 5.

[38] Not. I. de Indrico, Venditiones 1431.—1434. 15

minje se u Šibeniku[39], tek iza dolaska Orsinijeva nije radio više na katedrali, ali je ostao u Šibeniku sve do smrti, koja ga je zatekla na Badnji dan 1464[40]. Budčića treba shvatiti, da je uglavnom spremao tesanik za katedralu, ali je ponekad taj majstor radio i dekorativne detalje. Za nj je svakako po jednom naknadnom obračunu utvrđeno, da je na biskupskoj palati radio portal, od koga su i sad sačuvani barem bočni dovratnici s lepo stiliziranim kapitelima[41]. 5. januara 1447. on je u društvu s Pincinom sklopio ugovor s braćom Draganićima, da će im po Orsinijevu nacrtu oklesati za crkvu Svetoga Franje jedan sarkofag, koji izgleda da je sad s fijalama i s reljefom Bogorodice očuvan u šibenskim Zloselima[42]. Najzad negde u početku 1459. radio je on najpre s Ratkom Pokrajčićem, a posle i s Matkom Stojslaflićem kapelu Svetog Andrije uz crkvu dominikanaca u Šibeniku[43], samo što od te kapele nema sad ni traga.

A i treći majstor, Grubiša Slafčić, bio je Šibenčanin, pa o njemu baš možemo biti uvereni da je samo spremao potreban tesanik, jer nema podataka, da je kad preduzimao kakav finiji rad. Namešten, verovatno, već od početka gradnje katedrale spominje se u Šibeniku često[44]. Međutim izgleda, da je s godinom 1438. napustio mesto na katedrali, jer je tad, 7. januara, obećao šibenskom plemiću Tolimeriću, koji se po ocu Mrši prezivao i Mršić, da će mu spremiti oveću količinu tesanika[45], a kako je katedrala, baš tada, trebala mnogo kamenja, našla mu je 10. marta 1438. zamenika u majstoru Jakovu Tetić-Milutiniću[46], koga su uzeli za tri godine, jamačno da sprema tesanik i za katedralu i za biskupsku palatu.

Međutim su naknadno doveli i još jednog prilično dobrog majstora. Bio je to Mlečić Antun Busato (Antonio di Pier Paolo Busato). Vrlo zanimljiva ličnost uostalom.

Nekad bez sumnje drug prvog arhitekta katedrale Frančeska di Giacomo, jer je i on od 1425. radio na mletačkoj C a' d' o r o[47].

[39] Kroz 1433. spominje se 31. decembra (Not. J. Vukšić 1434. 3), kroz 1434. više puta, 2. januara, 7. i 8. marta, 27. juna, 29. augusta i 25. septembra (Not. J. Vukšić 1434. 3. 39., 40., 104., 110., 117.) i tako dalje.

[40] Not. C. Vidali, Invent. 1451.—1467. 294.

[41] Not. C. Vidali 1455. 38.

[42] Not. A. Campolongo 1447. 10, V. Miagostovich, Il sarcofago a Zlosella, Il Nuovo Cronista di Sebenico V—VI, Trieste 1898. 274., Frey 138

[43] 28. marcij 1459. Magister Matcho Stoislaflich, lapicida habitator Sibenici, conuenit — se obligando magistro Raditho Pocraicich, lapicide de Sibenico, nunc habitatorj Pagi, — complere veram medietatem capelle Sancti Andree, posite in ecclesia Sancti Dominici de Sibenico, de albis lapidibus, quam capellam dictus magister Radithus tenetur facere cum magistro Andrea Budcich, lapicida de Sibenico, cuius capelle iam est bona pars edificata, — pro precio — septuaginta librarum. Not. E. Banvarić 1457.—1459. 153.

[44] 10. juna 1431. (Not. Michael Archid. 1430.—1431. 61.), 22. januara 1435. (Not. B. Arnulius 1434.—1435. 28.) i t .d.

[45] 7. januarij 1438. Grubissa, lapicida de Sibenico, — confessus fuit se dare debere ser Tomasio Mirsich — barchosios octo de lapidibus, plancastris smaratis — in insula Orut, ubi illas lapides preparabit, — et hoc pro quadam barcha. Not. Chr. Lovato 1436.—1438. 70.

[46] 10. marcij 1438. Ibique de licentia — Lodouici Venerio, honorabilis comitis Sibenici, Jacobus, filius Milutini Thetich, — se locauit — procuratoribus ecclesie cathedralis Sancti Jacobi, — hinc ad annos tres — incepturos die primo instantis de operibus et seruicio, lapicide fabrice dicte ecclesie, — hac condictione, quod dicti procuratores — dare debeant — dicto Jacobo — pro sua mercede primo anno libras octuaginta paruorum, secundo anno libras centum paruorum et tercio anno libras centum viginti paruorum. Not. B. de Ponte 1438. 59.

[47] Paoletti I. 21.

Prvi put spominje se u Šibeniku 25. februara 1434. Kaže se tu, da Antun pokojnog Petra Pavla Busato duguje nešto nekom Nofrićeviću[48], a isti dan, kod istog beležnika, registrirano je, da je kupio jedan vinograd u šibenskim Vodicama[49], što znači, da se on već dulje vremena zadržavao u Šibeniku, kad mu dolazi na pamet da vinograd kupuje.

Nije li, možda, on već od druge polovine 1433. namešten na katedrali?

Ja bih rekao, da nije. A da to ustvrdim, navodi me činjenica, što je on još pod konac 1434. radio privatno, preduzimao je radnje u svojoj režiji. U šibenskom selu Grebaštici, koje se onda zvalo Grebac, pored crkve Gospe od Začeća, ima tako jedna mala zapuštena kapela Svetog Petra. U timpanonu te kapele ima jedan kip tog sveca s natpisom: M°.CCCC.XXXV. ADI XXV DE DEZEMBRIO MATIO QVALIZAVICH E SO MOIER SVILA A FATO QVESTA CIESIA DE SEN PIERO E DEI SOI REDI M. ANTONIO BOSATO TAIAPIERA A FATO. Znači, da je tu crkvicu izradio naš Busato pod konac 1434, jer je godina tad u Šibeniku počinjala sa 25. decembra, i to po poruci Matije Hvaličevića iz kuće starih plemića Čudomirića, koji je 28. decembra 1438. osigurao sebi juspatronat u njoj[50], našto mu je crkvicu 3. oktobra 1444. blagoslovio biskup Juraj Šižgorić[51]. Lik tog Svetog Petra podseća nas međutim na apostole glavnih vrata šibenske katedrale, pa izgleda, da je naš majstor tek s 1435. godinom bio zaposlen i na katedrali, možda baš u vezi s cesijom biskupa Bogdana, kad je, kako smo videli, 1. maja 1435., ustupio svojih četiri stotine dukata za gradnju katedrale.

Te godine zabeleženo je 10. maja, da je Mlečić Antun pokojnog Petra Pavla, bez napomene, dakle, prezimena, ali već s oznakom, da je majstor na katedrali, kupio jedan vrt[52]. I za narednu godinu, 1436, imamo dva dokumenta o njemu, oba od 9. oktobra, oba bez prezimena, ali je u oba zabeleženo, da je Mlečić Antun pokojnog Petra Pavla majstor na katedrali. U prvom on je konačno Cvitanu Petroviću prodao jedan vinograd u selu Srimi[53], a u drugom konstatira, da mu Cvitan duguje 25 lira[54].

Je li i kroz 1437. radio na katedrali, nema podataka. To je, naime, godina smrti biskupa Bogdana, kad je, možda, koji majstor i otpao. Pa iz te godine imamo samo akt od 18. maja, u kome on, pod punim prezimenom Busato, priznaje, da mu je Cvitan Petrović vratio ono 25 lira duga, o čemu je bilo pomena pod 9. oktobra 1436[55], što je belodan dokaz, da je Antonio di Pier Paolo isto lice što i Antonio di Pier Paolo Busato.

Ni dalje, za ovu periodu, nema dokaza, da je radio na katedrali. 10. januara 1438. spominje se kao slučajni svedok na jednom aktu[56]. 1. februara 1438. uzeo je kao đaka na nauku Nikolu Berojkajića[57], da ga 2. septembra i opet nađemo kao svedoka[58].

31. maja 1439. Busato je naplatio izvesnu svotu za neke radove, koje je u privatnoj režiji izveo na vrlo staroj crkvici Svetog Krševana (lat. Chrysogonus, tal. Grisogono, sad crkvica Svetog Antuna Opata). Bio je to stepenik s vratima i s balustradom, što je s ulice vodio u pevnicu te crkve, nešto dakle, samo skromnije, kao na crkvi Svetog Ivana. Platilo je to bratstvo Nove Crkve[59], koje se u Svetom Krševanu kroz ceo petnaesti vek zadržavalo (Fratalea Sancte Marie de Castro reducta in ecclesia Sancti Grisogoni). Međutim biće skoro pedeset godina, da su taj stepenik uklonili, a i vrata su na pevnici zazidali; dogodilo se to, kad su zbog dolaska Franja Josipa i proširivali ulice i sklanjali ruševine po Šibeniku, pa gde su svršili barem dekorativni fragmenti otud, nisam uspeo obaznati, samo nadvratnik pevnice s lepim reljefom dvaju članova bratstva Nove Crkve, kako u harakterističnim togama kleče pred monogramom Gospinim i s godinom 1439. našao sam u vrtu Gosp. Inchiostrija na šibenskoj Poljani Kralja Petra (slika 6).

Busato je i posle dolaska Orsinijeva ostao u Šibeniku. S Pincinom je tad radio privatno kameni ciborij kao glavni oltar crkve Svetoga Franje.

---

[48] 25. februarij 1434. Magister Antonius Busato lapicida de Venetijs quondam Petri Pauli — confessus fuit se teneri — in libris quindecim paruorum Petro quondam Georgij Nofricheuich. — Soluit 19. augusti 1434. Not. J. Vukšić 1434. 34.

[49] 25. februarij 1434. Petrus Chiselouich de Sibenico — dixit — se habuisse libras septuaginta paruorum a magistro Antonio Busato lapicida de Venetijs quondam Petri Pauli, habitatore Sibenici, pro quibus — vendidit — unam suam vineam — positam in Vodiçe. Not. J. Vukšić 1434. 34.

[50] 28. decembris 1438. Comparuit uir discretus Matheus Hualiceuich de genere Zudomirich, habitator uille Grebac, — narrans, quod olim — dominus Bogdanus, episcopus Sibenicensis, ad petitionem et instantiam dicti exponentis accesserat personaliter ad uillam Grebac cum aliquibus de suo clero clericis ac nobilibus Sibenicensibus et ibi benedixit unum locum prope ecclesiam Sancte Marie de Grebac ad construendum et hedificandum vnam capellam ad honorem omnipotentis Dei et Beati Petri apostoli, — quapropter prefatus Matheus — petiuit a prefato domino episcopo, — vt — dignetur sibi — concedere, vt prefata capella Sancti Petrj possit fierj juris patronatus dicto Matheo et uxorj sue Suille ac nepoti eius Stephano et suorum successorum ac etiam quod ipsi possint et ualeant elligere unum capellanum. Archiv. Episcop. Siben. XII. 371.

[51] 3. octobris 1444. Per reuerendum in Christo patrem — Georgium Sisgorich — episcopum — consecrata fuit capella Sancti Petri in uilla Grebac — juxta ecclesiam Sancte Marie — ad instantiam — Mathej Hualiceuich de dicta villa, — qui — dictam capellam — a fundamentis construxit et edificauit ac compleuit suis sumptibus et etiam suis expensis eam consecrauit. Archiv. Episcop. Siben. XII. 374.

[52] 10. maij 1435. Ibique ser Zacharias — vendidit — magistro Antonio quondam Petri Paulj, lapicide de Venetijs, nunc habitatori Sibenici et magistro eclesie Sancti Jacobi de Sibenico, — vnam suam terram vineatam. Not. Michael Archid. 1434.—1435. 146.

[53] 9. octobris 1436. Magister Antonius quondam Petrj Paulj de Venecijs, lapicida habitator Sibenici et magister ecclesie Sancti Jacobj de Sibenico, — vendidit — magistro Cuitano Petrouich, fabro de Sibenico, — vnam terram vineatam — in tenutis ville Srime. Not. Michael Archid. 1436.—1437. 53.

[54] 9. octobris 1436. Magister Cuitanus Petreuich faber — fuit contentus — se tenerj — magistro Antonio quondam Petrj Paulj, lapicide de Venecijs, habitatori Sibenici, magistro fabrice Sancti Jacobj de Sibenico, — libras 25 denariorum paruorum. Not. Michael Archid. 1436.—1437. 53.

[55] 18. maij 1437. Magister Antonius Busato de Venecijs, lapicida habitator Sibenici, fuit contentus — se recepisse a magistro Cuitano quondam Petri, fabro de Sibenico, libras 25 — pro resto — vnius terre vineate. Not. Michael Archid. 1436.—1437. 99. —

[56] 10. januarij 1438. Teste magistro Antonio lapicida. Not. Chr. Lovato 1436.—1438. 72.

[57] 1. februarij 1438. Mila, relicta olim Ratchi Beroicaich, — locauit Nicolaum, eius filium, — magistro Antonio quondam magistri Petri Pauli de Venetiis lapicide ad annos decem — de operibus et seruicio suo prestando ipsi magistro Antonio et omnibus de familia et hoc jdeo, quia — dictus magister Antonius promisit dicto Nicolao — ipsum in arte sua lapicidaria bene et diligenter instruere. Not. B. de Ponte 1438. 45.

[58] 2. septembris 1438. Teste magistro Antonio Busato lapicida. Not. B. de Ponte 1438. 106.

[59] H. Folnesics, Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrh in Dalmatien (Jahrbuch des kunsthist. Institutes) Wien 1914. 185.

6. Busatov nadvratnik na Sv. Krševanu. (1439.)

Za nj su oni 30. novembra 1441. naplatili izvesnu svotu[60], samo što su sad od tog ciborija sačuvana jedva četiri stupca sa zanimljivim bazama i s lepim, naročito prednjim, à jour kapitelima, sve to ne više kao glavni oltar, nego kao potpirači ispod pevnice te crkve. A gde su bočni svodići i skulpturni detalji kupole tog ciborija, nećemo, sva je prilika, nikad ni obaznati. Nije isključeno uostalom, da je poneka dekoracija s tog ciborija ipak sačuvana među onim fragmentima, što su uzidani po zidovima dvorišta manastira Svetoga Franje.

Najzanimljivije je pak, da je ovaj skromni majstor, magister, a ne prothomagister, sličnošću imena izazvao sasvim pogrešno pričanje, da je prvi arhitekt katedrale bio jedan fiktivni mletački umetnik, Antonio di Pier Paolo dalle Masegne.

Do toga je došlo ovako. Ona dva-tri podatka iz 1435. i 1436., u kojima se, kako smo videli, spominje Antonius quondam Petri Pauli, lapicida de Venetijs, kao magister ecclesie Sancti Jacobi, zapazio je već jedan šibenski beležnik, F. A. Galvani, i on je prvi, koji je od jednostavnog majstora katedrale, od tog prema njegovim podacima anonimnog Antuna, učinio njezina arhitekta[61]. Dotične dokumente pokazao je Galvani, 1885, i Englesu Jacksonu, koji je odmah uza nj pristao[62]. Za njih dvojicu je, dakle, neki Antonio q.m Pietro Paolo da Venezia bio prvim arhitektom katedrale.

Međutim, baš u to doba, zanimao se šibenskom katedralom i Nemac Johann Graus[63]. I on je imao Galvanijeve dokumente u rukama pa videći, da taj Mlečić Antun ima oca Petra Pavla, pomislio je, da se tu krije veliki mletački umetnik Pier Paolo dalle Masegne, koji je s bratom Jacobellom znao u kamen rezati suptilne motive nordičkih rezbarija u drvu. Našeg Busata on je, dakle, prvi proglasio sinom tog umetnika i prema ondašnjem stanju nauke jednog sasvim izmišljenog čoveka, Antonia di Pier Paolo dalle Masegne, stvorio prvim arhitektom šibenske katedrale.

[60] Not. J. Serenis 1441.—1443. 20, V. Molè, Urkunden und Regesten zur Geschichte der dalmatinischen Kunst aus dem Notariatsarchiv von Sebenico (Jahrbuch des kunsthist. Institutes) Wien 1912. 142.

[61] F. A. Galvani, Il re d' armi di Sebenico II, Venezia 1884. 51.

[62] F. G. Jackson, Dalmatia, the Quarnero and Istria with Cettigne in Montenegro and the island of Grado I, Oxford 1887. 381.

[63] J. Graus, Der Dom von Sebenico, Der Kirchenschmuck XVII. Graz 1886. Talijanski prevod Il Duomo di Sebenico profesora F. Pastrella u Il Nuovo Cronista di Sebenico V—VI, Trieste 1898.

I to su svi primili. Pogotovo, kad je Paoletti, 1893. godine, našao testamenat majstora Pier Paola dalle Masegne iz 1403, a u tom testamentu stari majstor imenuje naslednikom svoga sina, koji tu, crno na belom, nosi ime — Antun[64].

Istina, po dosle objavljenim dokumentima ne bi se moglo ustvrditi, da je taj Antun bio kakav umetnik, nigde se to ne kaže, ali ko bi pomislio, da Grausove identificiranje nije ispravno! I godine, i imena, i stilska podudaranja čak, sve je to govorilo, da su njegova naslućivanja vrlo bliska istini. A ipak s dokumentima u ruci mi smo dokazali, da je prvi arhitekt katedrale bio Francesco di Giacomo, a Antonio di Pier Paolo, u kom se htelo videti prvog arhitekta, i to iz kuće dalle Masegne, da je jedan manji majstor katedrale, Antonio di Pier Paolo Busato.

Ima još takav jedan čovek, koji je čudnim kombinacijama često u naučnim delima predstavljen kao majstor katedrale. To je Bonin iz Milana (Bonino da Milano), čuveni umetnik, čigova je veličanstvena grobnica Cansignoria della Scala uz Santa Maria Antica u Veroni. O njemu je odavna poznato da je u novembru 1427. svršio u splitskoj katedrali pompozni ciborij s oltarom Svetog Dujma, što je platila Ursa Grizogono, zaručnica splitskog plemića Albertija[65]. Inače izgleda, da je on mnogo ranije dopao na naše obale. Zna se, tako, sad, da je dubrovački senat rešio u decembru 1422., da naš majstor izradi kameni balatorij na palati, koju je Dubrovnik mislio pokloniti vojvodi Sandalju[66].

Nego Nemac Meyer video je Boninovo dleto na glavnim vratima šibenske katedrale naročito u kosama i u naborima odela apostola[67], pa su to drugi mahom primili kao utvrđenu istinu, ali mi smo na osnovu dokumenata mogli ustvrditi, da je Bonin zbilja bio u Šibeniku, došao je zbog gradnje sadašnje crkvice Svete Barbare, ali je naskoro iza dolaska, tu u Šibeniku, u maju 1429, umro od kuge[68], pa, eto, nije ni mogao raditi na katedrali, a u Šibeniku najviše da je njegov onaj lepi prozor na bočnoj fasadi Svete Barbare.

Je li samo Francesco di Giacomo ostao sve to vreme kao arhitekt katedrale?

Reći bi da nije.

Uzet je 21. maja 1430, kako smo videli, ali samo za godinu dana. Nema razloga, da ne verujemo, da je on tu godinu i izvršio, da je baš on spremio sve potrebne skice i da je on čak i počeo s gradnjom, ali da je, navršiv godinu, tačno prema ugovoru, napustio svoje mesto. Barem ga dosle nismo uspeli više nikad naći ni u jednom šibenskom aktu. Priznaćemo, baš za periodu 1430.—1441. spisi šibenskih beležnika vrlo su fragmentarno sačuvani, ali ipak, pored svega toga, ne bi se dala pretpostaviti takova povučenost njegova, da ga kroz jedanaest godina i u tim fragmentima među hiljadama imena ne bi zatekli. Beležnici su prosto nasrtljivo za svaki svoj akt trebali po dva-tri svedoka, a vrlo su se često

[64] P. Paoletti I. 4.

[65] D. Farlati, Illyrici sacri tom. III, Venetiis 1765. 368.

[66] Dr. V. Ćorović, Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku, »Narodna Starina«, II. 264.

[67] A. G. Meyer, Studien zur Geschichte der oberitalienischen Plastik im Trecento, Repertorium für Kunstwissenschaft XVII. Berlin 1894. 36.

[68] П. Колендић, Је ли Бонин из Милана радио на шибенској катедрали? Bulićev Zbornik, Zagreb 1924. 467.

i vrteli baš oko katedrale, pa kad ga nema zabeležena ni kao svedoka nigde, to jednostavno znači, da njega već od 1431. nije bilo u Šibeniku, da su dalje radili sami majstori bez arhitekta (videli smo, uostalom, da Pincino sam pogađa s Dešom Jakovljevim, da će zasvoditi prvu kapelu), a kao nadglednici rada da su se izmenjivali pojedini upravnici crkve.

Već u zaključku od 10. aprila 1402. videli smo, kako se određivalo po dva lica, koja će se brinuti oko gradnje katedrale, ponajvećma zbog novčanih pitanja. Pod nazivom procurator ili operarius, razume se prema talijanskom procuratore i operario, jedan je bio sveštenik a drugi plemić, birani svaki put na tri godine, pa u onom procesu iz maja 1433. zbilja smo mogli konstatirati, da je, podvlačimo bez arhitekta, tad nadgledao radnju, vrteo se barem po zidovima crkve, ako ništa drugo, plemić Petar Jurić.

Razume se, da takav nadzor nije bio najsrećniji. Biće usto bilo i upravnika, koji su bili nesavesni, kao na primer kanonik Jakov Zilijević, koga smo u ovo vreme susretali kao upravnika crkve, jer je on mnogo kasnije, pri smrti, sam priznao, da je fond za gradnju katedrale potkradao[69].

I svršilo je, da se 23. aprila 1441. sastalo šibensko plemićko veće i konstatiralo, kako se za gradnju katedrale potrošio već golem novac, a da su se ipak potkrale take greške, da je trebalo mnogo toga čak i rušiti, jer da gradjevina sama i delovi njeni, traveje naime, nisu bili ni sklopljeni ni izrađeni, kako bi trebalo. Oseća se, da su to pripisivali nedovoljnoj kontroli i zato su odlučili, da knez odmah izabere pet plemića, koje će se unapred menjati svake pete godine, a zadatak će im biti, da skupa s ranije pomenuta dva prokuratora i sa biskupom rasprave svaki put sve, što se bude ticalo gradnje katedrale, pa da svoj obrazložen predlog podnesu knezu i njegovoj kuriji na proučavanje, a onda će svi skupa da definitivno zaključuju[70].

Kao rezultat prvog oduševljenja tih njihovih dogovora treba shvatiti, da su odmah odaslali jednu deputaciju u Mletke, koja je molila, da im radi zbog apsida dopusti trasirati novu ulicu i porušiti dvorište ispred kneževe palate, s kancelarijama i sa stajama u njemu. A verovatno toj istoj deputaciji stavljeno je ujedno u dužnost, da u Mlecima nađe podesno lice, kome bi se moglo poveriti nastavak gradnje katedrale. I ti su izaslanici uspeli; povrativ se doneli su sobom dukalu od 29. maja 1441, kojom im je sve, što su molili, bilo odobreno[71], i, što je još znatnije, doveli su sobom iz Mletaka Zadranina Đorđa Orsinija, koji će odmah 22. juna 1441. da bude izabran za arhitekta katedrale.

A Orsini je tako, došavši u Šibenik, zatekao staru duečentističku katedralu, da se u njoj još služi. Od nove katedrale stršila su samo tri nesvršena zida s nekoliko stupova u desnoj bočnoj lađi, dok je samo ugaona kapela Deše Jakovljeva bila zasvođena. Levi bočni zid dizao se naime tek, u koliko je na nj bila naslonjena biskupska palata, dok je desni zid

[69] 8. octobris 1456. Quia in multo tempore, quo ipse fuit procurator ecclesie Sancti Jacobi de Sibenico defraudauit et indebite retinuit certam pecunie quantitatem, voluit — vt dentur de suis bonis fabrice ecclesie predicte libre tercente paruorum. Not. C. Vidali, Testam. 1451.—1469. 106.

[70] Kukuljević 250, Fosco 9, Frey 130. Tu se kaže: Facte fuerunt magne expense pro hornamento et decore ipsius ecclesie, que expense quasi abjecte fuerunt, quoniam edificia et partimenta ipsius ecclesie non fuerunt debitis modis composita et fabricata.

[71] Com. F. Pesaro 1441.—1443, 196, Fosco 12, Frey 132.

dopirao samo do lavskih vrata, uz koja nad Prvoroditeljima nisu bili još tabernakoli s divnim kipovima Svetog Petra i Pavla, jer je to Orsini radio negde 1454, kad je vrh tih vrata uzidao i grb upravnika Veniera i grbove dvojice šibenskih biskupa: Šižgorića i njegova naslednika Vignaca. Taj zid bio je uostalom gore zaglavljen sadašnjim donjim frizom profilovanih torzija gde su po ugledu na romanske uzorke kao sitne konsolice svodićâ upotrebljene naizmence životinjske i ljudske glave s vrlo simpatičnim grimasama. Od prilike do te iste visine uzdizalo se i pročelje crkve s pompoznim glavnim vratima, na kojima je po ugledu na zapadna vrata ondašnjih gotskih hramova predstavljen Poslednji sud s apostolima, s Hristom, s Mojsijem i s četiri anđela, koji će da trubljama na četiri vetra bude mrtvace. Ni uz ta vrata nisu bili sadašnji tabernakoli, njih će tek da smesti Nikola Firentinac negde između 1486. i 1489. ne dospevši uostalom da za njih izradi četiri svetitelja, kao što nije dospeo ni da reljefima ukrasi timpanone na oba vrata katedrale.

Kako je eto videti, kroz jedanaest godina rada u stvari nije se mnogo zgotovilo, drugim rečima to znači, da se nije redovito radilo, da je gradnja i tad, kao i posle toga uostalom, doživela česte prekide i svakakve krize, što je kod nas na Primorju bila tako reći redovna pojava, i to na žalost ne samo u srednjem veku.

Résumé. L'auteur de cet article, dr. Kolendić, professeur de l'université de Skoplié, nous trace l'histoire de la cathédrale de Šibenik (Sebenicco) depuis 1430 jusqu'à 1441, ou pour mieux dire, depuis le commencement de sa construction jusqu'à Georges Orsini. En appuyant ses idées sur les documents des archives, il prouve, que le premier architecte de cette église n'a pas été Antoine di Pier Paolo dalle Masegne, comme on le croyait jusqu'ici [d'après Grans], mais un Vénitien, Francesco di Giacomo. Ensuite M. Kolendić nous décrit l'oeuvre de cet architecte comme aussi celle de ses aides à la construction de ladite cathédrale, pendant la periode de onze ans (1430—1441). Pour la plupart les documents sur lesquels se base le travail de M. Kolendić sont inédits.

Dr. MILAN REŠETAR: SLIKE STAROGA DUBROVNIKA

Slikâ staroga Dubrovnika, to jest iz vremena republike dubrovačke (do početka g. 1808.), imamo nekoliko, ali megju njima je vrlo malo autentičnih, to jest koje su crtane baš prema Dubrovniku kakav je bio u vrijeme iz kojega je sama slika. Ja ću ovdje iznijeti, a u koliko treba i razjasniti neke slike iz moje zbirke, u kojoj mislim da se nalaze sve važnije, a u koliko je meni poznato, i većina slikâ iz toga vremena. Najstarija je slika (br. 1) iz g. 1481., te je godine naime izdano u Augsburg-u Rolevinkovo

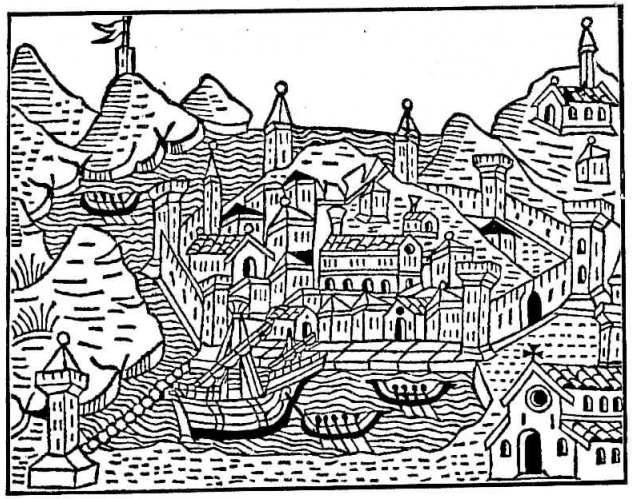

1. Slika Dubrovnika godine 1481.

djelo »Fasciculus temporum«, pa tu u 9. knjizi pod g. 458 nalazimo nekoliko riječi o Dubrovniku i ovu malu sliku (8.2×6.4 cm) rezanu u drvu; za nju se odmah vidi da ju je crtao ko nije Dubrovnika nikada ni vidio, ili, ako ga je vidio, upamtio je samo da je utvrgjen grad pri moru; u tekstu se pak samo kaže da grad ima krasne javne i privatne zgrade, lagje i vrlo dobru luku, koja se lancem zatvara. To je tačno, istina je da se je i luka (noću) zatvarala lancem (koji se na slici vidi) što se je razapinjao s jedne do druge strane ulaza u luku, tako da poveće lagje nijesu mogle preko njega, ali inače sve je iz glave crtano — i bedemi, i zgrade, i onaj uski kanal koji iz otvorenoga mora vodi u luku, a kojega nema, niti ga je ikad bilo; to je dakle sasvim idealna slika. Sasvim drukčija je druga slika iz kraja XV. vijeka: ona se nalazi na pozlaćenom srebrnom kipu sv. Vlaha (br. 2), koji se čuva u svečevoj crkvi a jedini je predmet što se je sačuvao iz stare crkve sv. Vlaha kada je g. 1706. sasvim izgorjela. Taj je kip visok

2. Kip sv. Vlaha iz XIII. vijeka.

68.4 cm, a svetac, kako se u Dubrovniku obično predstavljao, drži ljevicom uz prsi sliku grada, i to baš sliku grada Dubrovnika a ne kakvu idealnu sliku. Ta je slika (br. 3) dosta velika (14.4×13.6 cm), tako da se na njoj dobro vidi razmještaj i razdioba grada, pa glavnije zgrade, i po tome možemo sasvim sigurno kazati da je slika izragjena od nekoga što je dobro poznavao Dubrovnik, po svoj prilici od nekog dubrovačkog zlatara. Još je važnije što možemo sasvim sigurno kazati i iz kojega je vremena: sam kip svečev je, po sudu vještaka, iz dosta starijeg vremena, ali slika grada dodana je (kao i drugi neki dijelovi, na pr. mitra itd.) g. 1481.—1485, ili je barem u to vrijeme izragjena: ne može biti prije g. 1481., jer se na njoj vidi zvonik sa satom (13)[1], koji je sagragjen te godine, a niti poslije g. 1485., jer tvrgjava sv. Ivana (18) ima sasvim drugi oblik negoli ga je dobila g. 1485. i zadržala do našega vremena. Imamo dakle tu posla s autentičnom

[1]) Brojevi u zagradama, što su uz neke zgrade na slici br. 3, dodani su dabome kasnije za reprodukciju.

3. Slika grada iz g. 1481.—1485. na kipu sv. Vlaha (isp. predašnju sliku).

slikom iz kraja XV. vijeka, dakle davno prije velike trešnje od g. 1667. koja je dobrim dijelom porušila Dubrovnik, tako da su mnoge sadašnje zgrade, i javne i privatne, tek nastale poslije te udesne godine i time dale Dubrovniku od česti sasvim drugi spoljašnji vid. Ali baš po ovoj slici najljepše se vidi da je već krajem XV. vijeka Dubrovnik u glavnome izgledao kao danas. Na slici se vidi samo grad dokle je opasan svojim bedemima, nema dakle predgradjâ, niti tvrgjave sv. Lovrijenca nedaleko vrata od Pila, pa ni tvrgjave »Leverina« pred vratima od Ploča. Što se pak tiče samoga grada, njegova je slika u toliko umanjena što je, zbog malog raspoložívog prostora, na njoj nekoliko ulica manje negoli ih je sada i negoli ih je bilo već u XV. vijeku: sa središnje i glavne ulice »Place«, što

ravno ide od zapadnih vrata do istočnih te dijeli grad na dvije polovice, na slici ide na sjever samo 8 ulica a na jug samo 7, dok ih ustinu ide po 14 na obje strane. Inače glavnije su zgrade na svojem mjestu: u sjevernoj polovici kula Minčeta (1), crkva sv. Franja (2) s franjevačkim manastirom i njegovim vrtom za njom, crkva sv. Jakoba na Pelinama (12) i sv. Dominika (16), a na južnoj polovici Onofrijeva česma (5), negdašnji manastir sv. Klare (4) a pozniji arsenal, pa crkva sv. Vlaha (10) a pred njom Orlandov stup (8) s dubrovačkim barjakom (9), zatim zvonik sa satom (13), kneževski »Dvor« (14) i stolna crkva (11) — nekad »Gospogja« a sada »Gospa« — i manastir sv. Marije (6) — sadašnja vojnička bolnica; desno od Dvora je luka (15) zatvorena lancem (17), koji ide od jedne sjeverne kule do kule sv. Ivana (18). Vide se napokon i dvije zgrade koje je porušila trešnja g. 1667.: u sredini Place crkva sv. Petra, Lovrijenca i Andrije (7), po kojoj se još dandanas zove »Petilovrijenci« ulica što ide uz kuću koja je na njenom mjestu kasnije podignuta, pa u jugozapadnom uglu manastir sv. Tome (3), koji je do danas ostao porušen. Ne vide se naprotiv druge dvije zgrade koje su u to doba bile a igrale su važnu ulogu u javnom životu — »Luža« pred sv. Vlahom, gdje su se vlastela sakupljala na razgovor i na igre, koju je porušila velika trešnja te je tek g. 1707. razvaljena, da se dobije više prostora za novu crkvu sv. Vlaha, i lijepa krstionica zapadno od »Gospe«, koju je takogjer poštedjela trešnja, ali nije barbarluk austrijske vlade, koja ju je g. 1830 porušila; ne vide se dabome ni neke zgrade što su postale poslije kraja XV. vijeka, tako n. pr. crkva sv. Spasa lijevo od crkve sv. Franja (2), »Divona« (carinarnica) lijevo od zvonika sa satom (13), mjesto koje je mala obična zgrada, isusovačka crkva itd. Naravski slika je odviše malena a da bi se mogla razabirati i arhitektura pojedinih zgrada, ali neće biti samo onako nacrtano što crkva sv. Franja ima vrlo šiljast zvonik (dok je od poslije trešnje kusast) i što »Dvor« ima s desne strane šiljasto kube nad lukom (čega dandanas nema).

Iz kraja XVI. vijeka imam dvije slike koje su vrlo slične jedna drugoj pa nema sumnje da je jedna izragjena po drugoj, samo što ne mogu sigurno kazati koja je original a koja je kopija; inače ni jedna ni druga — osim natpisa »RAGVSI« — nemaju s Dubrovnikom nikakva posla, jer bi isto tako to mogla biti slika kojeg drugog primorskog grada. A opet je interesantno vidjeti kako su u to doba crtači i knjižari naivnom bezobraznošću izragjivali i prodavali »vjerne« slike svakojakih gradova na svijetu. Prva vrlo primitivna slika, rezana u drvu, 16.5×9.5 cm velika (br. 4), najkasnije je iz g. 1598., jer se nalazi u djelu »G. Rosaccio, Viaggio da Venetia a Costantinopoli« koje je te godine izdano u Mlecima, ali je po svoj prilici nešto starija, jer je ima već djelo »Raccolta de' disegni di tutte le città, et fortezze di mare che sono nel viggio da Venetia a Constantinopoli«, za koje se uzimlje da je izdano oko g. 1580, — a možebit je i samo starije izdanje onoga prvoga djela! Druga je slika (br. 5) vrlo slična onoj prvoj, te se od nje samo u detalju razlikuje, ima na pr. mnogo više onih tako djetinski crtanih vojnika s onim dugim kopljima (ili puškama?), a osim toga, osim imena gore po srijedi, ima u donjemu desnom kutu natpis »In Dalmatia in littore mari adriatici sita«; njemački knjižar u koga sam je kupio tvrdi da je iz talijanskog djela izdanog oko g. 1590. Sasvim je drukčija slika Dubrovnika koju je u bakru rezao poznati švajcarski umjetnik Matija Merian (1593.—1650.); on je izradio vrlo mnogo geografskih karata i slikâ gradova, koje se odlikuju finim crtežom i vrlo dobrom perspektivom. Njegova slika

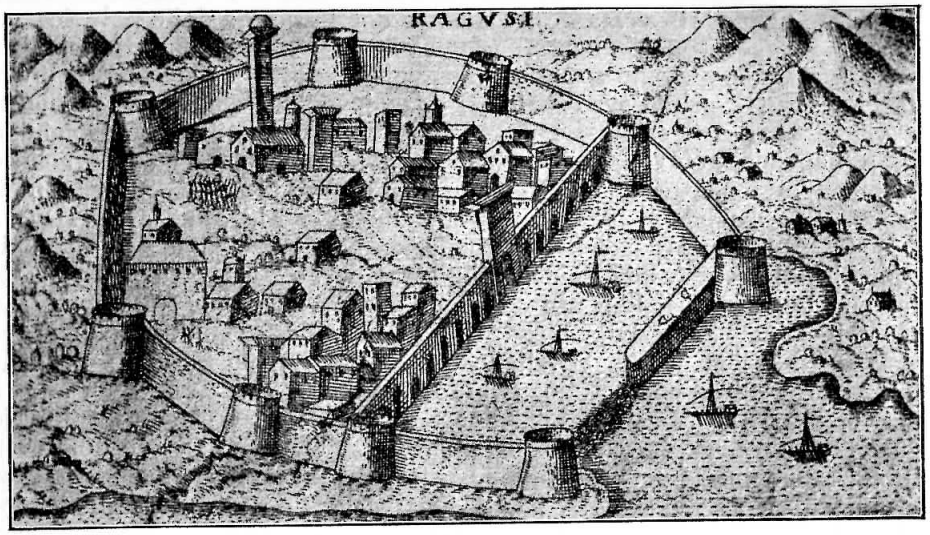

4. Slika Dubrovnika oko g. 1580.

Dubrovnika izdana je prvi put u djelu J. L. Gottfridt-a »Archontologia cosmica« (Frankfurt 1638.), pa je i ona vrlo lijepa a velika 33.3×11.5 cm (br. 6), ali ni ona ne predstavlja nikako Dubrovnik, nego je opet samo onako iz glave crtana, a interesantno je da je Merian u samoj sredini grada među obje ponajviše i ponajljepše crkve nacrtao i, doista nešto nižu i manju, muslimansku džamiju sa svojom vitkom munarom. Ta se je slika pak više puta

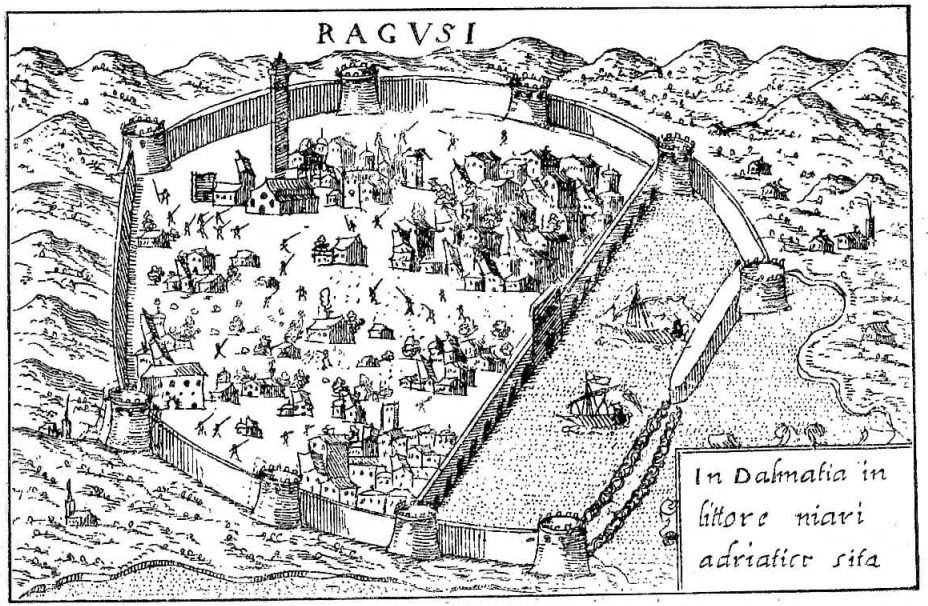

5. Slika Dubrovnika oko g. 1590.

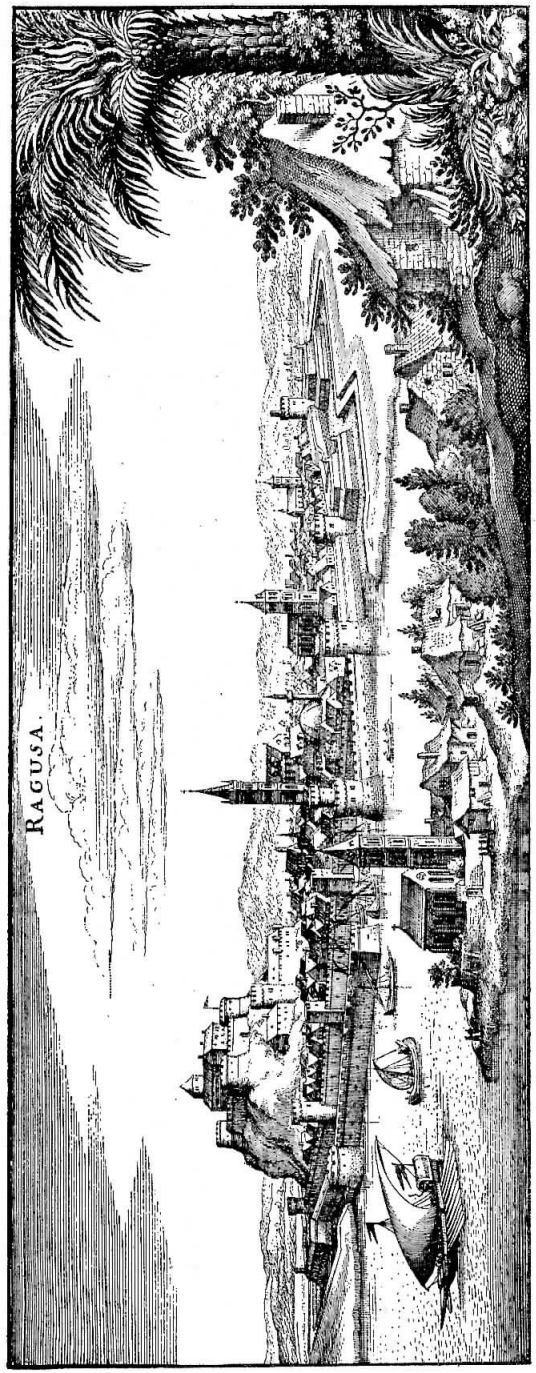

6. Slika Dubrovnika iz g. 1638.

nanovo izdavala u novijim izdanjima, a i precrtavala se u mlagjim djelima, ponajviše u raznim »Topografijama« s opisom i slikama raznih zemalja i gradova. Naročito pak ističem da i učeni franjevac O. Marko Coronelli (1650.—1718.), koji je poznat kao historičar, geograf i kartograf, pa je izdao, kao i Merian, mnogo (oko 400) geografskih karata i slika gradova, takogjer je davao sliku Dubrovnika, ali, premda je sam bio Mlečić a ponajviše i živio u Mlecima, gdje je mogao od stotina ljudi lako saznati kako Dubrovnik zbilja izgleda, nije dao kakvu novu njegovu sliku nego je kopirao Merianovu, tako u svojem djelu »Description . . . de la Morée«, što ga je sam izdao g. 1687. u Parizu; tu je istu sliku Coronelli kopirao i u drugom svojem djelu »La Dalmazia«, koje je izdano ne prije g. 1694. (jer se ta godina spominje na karti ušća Neretve), ali je to više skica negoli prava slika; u tome je djelu Coronelli dao, koliko ja znam, i najstariju posebnu geografsku kartu dubrovačke republike (»Stato di Ragusi«, na 60.6×44.7 cm).

Ali poslije one slike na kipu sv. Vlaha iz XV. vijeka, svakako najbolja je slika iz vremena prije velike trešnje od g. 1667. ona što se u sasvim mladoj kopiji iz sredine prošloga vijeka čuva u Franjevačkom manastiru u Dubrovniku; o njoj imamo članak O. Frana Jurića u broju 6—8 »Lista dubrovačke biskupije« za g. 1922., odakle saznajemo da je original u privatnoj kući u Visu, a da je tamo došao iz dubrovačke vlasteoske kuće Sarakovića; slika je naslikana uljanim bojama i velika je 170×115 cm, a po sudu vještaka radnja je »klasičnog autora . . . venecijanske škole«; kopija (br. 7), osim nekih sitnica, dobro se slaže s originalom. Slika svakako predstavlja Dubrovnik kakav je bio prije g. 1667.: dosta je spomenuti da na »Placi« još stoji crkva sv. Petra, Lovrijenca i Andrije, a stolna crkva ima drukčiji oblik negoli ga je dobila poslije te godine, s glavnim vratima sa zapadne strane (prema krstionici), dok su sada s istočne; ima pred sv. Vlahom i »Luža«, koje je nestalo istina tek g. 1707. I ova je slika posao čovjeka, koji je vrlo dobro poznavao Dubrovnik, jer je to zbilja njegova vjerna slika — na njoj su i s obje strane »Place« po 14 ulica, kako što je u istini, pa zato bismo baš željeli znati kada je izragjena. Poslije prve polovice XVI. vijeka svakako, jer se na njoj vide i crkva sv. Spasa i nova (sadašnja) »Divona«, koje su u to doba sagragjene, ali koliko vremena poslije toga? Na to bi mogao sigurno odgovoriti koji stručnjak u historiji slikarstva, te bi on prije svega trebao da reče može li ova slika iz tehničkih razloga biti starija od g. 1667.; a to je pitanje za koje se meni čini da ga treba tek raščistiti, jer ima nešto što me tjera da sumnjam o njenoj autentičnosti. Ja imam doista pred sobom samo malu reprodukciju kopije, ali dvoje me čudi: prije svega da pred sv. Vlahom nema Orlandov stup, koji je tamo stajao sve do g. 1825., a koji sa svojim barjakom na kipu iz XV. vijeka uzimlje tako vidno mjesto, a drugo što se lijevo od kneževskog »Dvora« jedva vidi nekakva kućica, dok bi tu trebala da bude »Vijećnica«, to jest palača Velikoga vijeća, koja je izgorjela g. 1816. Je li dakle slikar naprosto zaboravio Orlandov stup, ili ga nije naslikao, jer je on sam radio poslije g. 1825. kada je stupa nestalo sa svojega mjesta?! Treba dakle prije svega riješiti pitanje je li ova slika izragjena zbilja prije g. 1667., a tek tada će joj se moći vjerovati da odgovara istini i ono čim se ona razlikuje od sadašnjega stanja, na pr. ona palača s trijemom lijevo od »Divone«, pa onaj niz niskih kuća baš od te palače do crkve sv. Petra, Lovrijenca i Andrije. Svakako O. Jurić ima

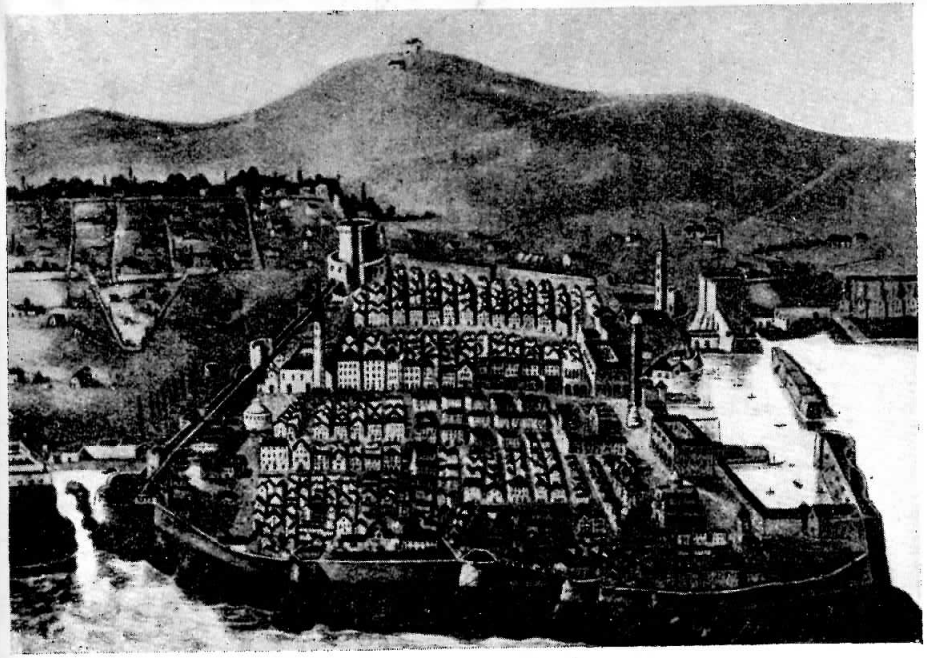

7. Dubrovnik prije 1667. (u franjevačkom manastiru u Dubrovniku.)

pravo da ova slika nije kopija sa triptiha koji je na oltaru lijevo od glavnoga oltara u Dominikanskoj crkvi; taj je triptih slikan na drvu i prikazuje na srednjemu polju Bogorodicu gdje sjedi na prijestolu a pod njom mjesec i angjele, na desnom polju sv. Tomu i sv. Augustina a na lijevom sv. Pavla i sv. Vlaha. Za nas je osobito važan ovaj posljednji, jer on drži objema rukama pred sobom grad Dubrovnik (br. 8), a po mišljenju vještaka slika je iz druge polovice XV. vijeka, šta više pok. prof. Dvoržak u Beču, koji je sigurno mogao u ovakovim pitanjima temeljito suditi, ustvrdio mi je sasvim odlučno da je to rad onoga istoga dubrovačkoga slikara Nikole koji je mjeseca februara g. 1517. dovršio triptih u crkvi na Dančama.[2]) O samoj slici grada teško je što kazati na temelju male fotografije, ali jedno je sigurno: zvonik sa satom kod vrata od Ploča, koji je gragjen g. 1481. već je tu, ali i kula sv. Ivana lijevo od luke ima svoj stariji oblik iz vremena prije g. 1485., tako da bi trebalo reći da je i ova slika, kao i ona na srebrnom kipu sv. Vlaha (br. 1), postala megju g. 1481.—1485., pa zato treba pitati ne stoje li one u kakvoj vezi megju sobom, što će se moći ustanoviti kad vještaci isporede obje slike; tom prilikom bi trebalo proučiti još jednu sliku sv. Vlaha s gradom, naime onu u biblioteci dubrovačke gimnazije, koja je možda takogjer iz starijega vremena; na slaboj fotografiji što od nje imam malo se što vidi.

---

[2]) Što Appendini (Notizie II, 208) o njemu priča, sasvim je netačno. Po istraživanju pok. Dra K. Kovača sada znamo da se je taj slikar zvao Nikola Božidarević i bio sin Božidara Vlatkovića, koji je takogjer bio slikar, a da je stupio u zanat g. 1476 (v. Vijesnik za histor. i arheol. dalmat. XLV, 21—22).

8. *Lijevi dio triptiha Nikole Božidarevića.*

Katastrofa od g. 1667. iznijela je Dubrovnik na tužan glas u cijeloj Evropi, pa o njoj ima cijela mala literatura: iz same g. 1667. ja imam u svojoj biblioteci 5 talijanskih izvještaja, 2 njemačka, po 1 engleski i holandski, ali znam još za 1 njemački i 1 francuski, a iz g. 1669. imam 1 latinski; nego je bilo više toga što je tek docnije izdavano na svijet, naročito u naše vrijeme. Pa su se našli i umjetnici koji su izradili slike te velike trešnje; obje su dvostruke te prikazuju Dubrovnik kakav je bio prije trešnje i kakav za vrijeme same trešnje: prva, rezana u bakru, po svoj prilici uzeta iz koje poznije Merianove »Topografije«, jer u donjoj polovici

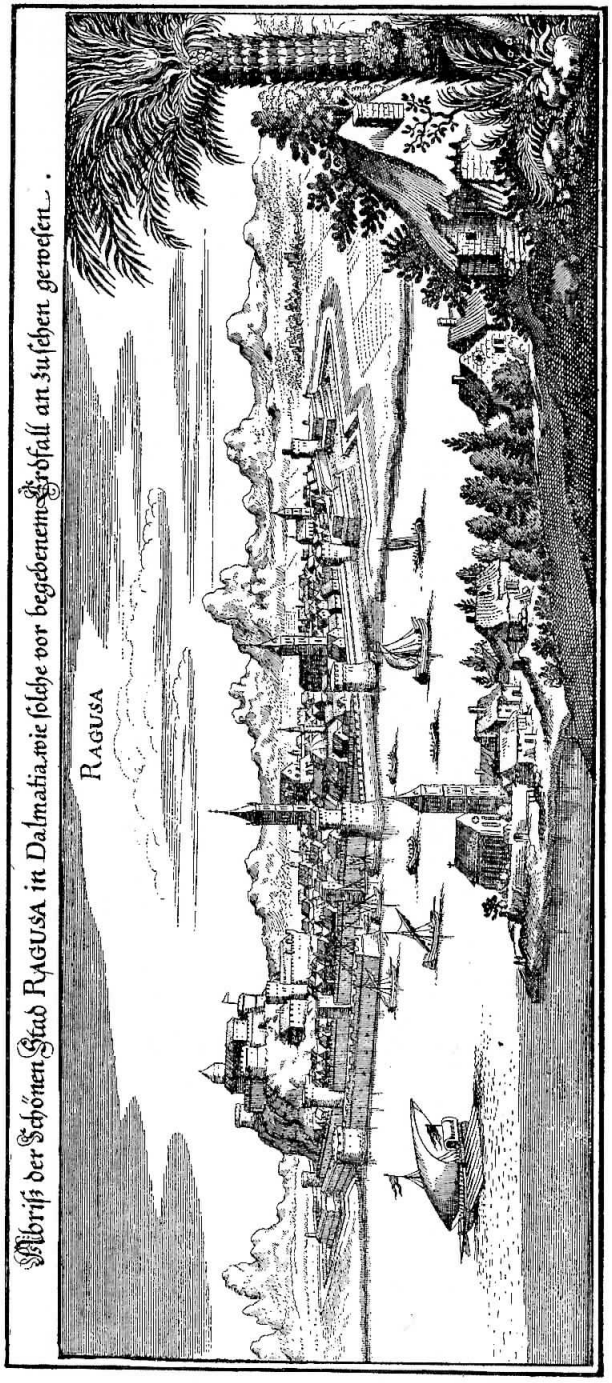

9. *Dubrovnik kakav je bio prije trešnje.*

10. Velika trešnja od g. 1667.

11. Dubrovnik i Boka Kotorska; u vrhu lijevo slika trešnje, iz g. 1759.

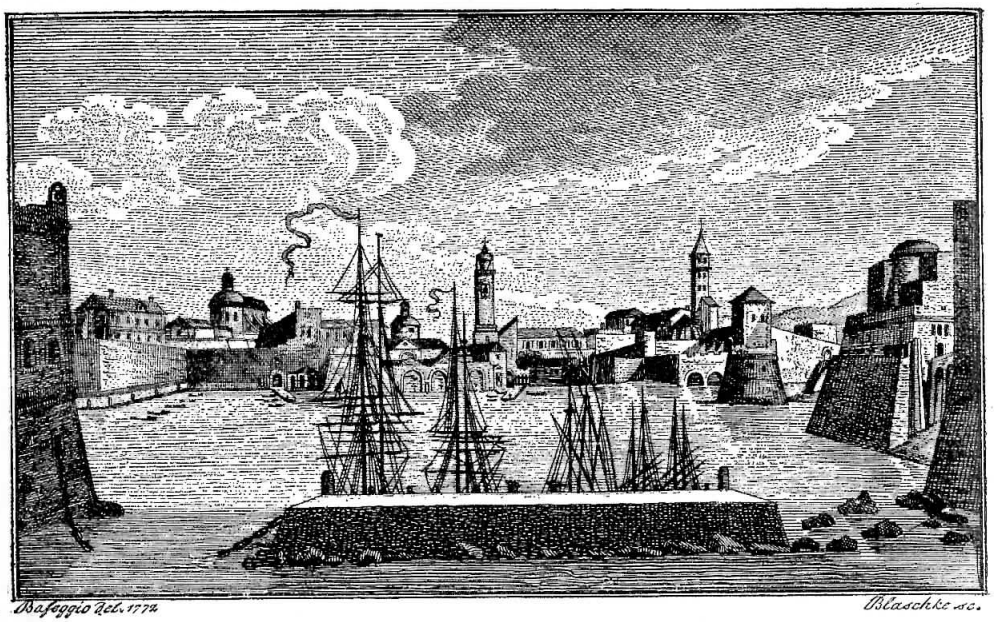

12. Dubrovačka luka g. 1772.

ima kopiju poznate nam Merianove slike (br. 6) pod natpisom »Abriss der Schönen Stad Ragusa in Dalmatia, wie solche vor begebenem Erdfall an zu sehen gewesen« (br. 9), dok gor. polovica pod natpisom »Eigentliche vorstellung des erschrecklichen Erdbebens so den 6. April. 1667 in und ausser der Stadt Ragusa in Dalmatia entstanden« (na 34.3×17.2 cm., br. 10) prikazuje kako se taj isti (Merianov!) Dubrovnik ruši — kuće padaju, kule se lome napola kao da su od stakla, vatra bjesni usred grada, ljudi bježe, lagje tonu, ljudi se tope, a cijeli niz vulkana siplje kamenje na nesrećni grad! Druga je slika rezana u bakru na 31.5×21.3 cm. (br. 11), i po tvrdnji knjižarevoj uzeta je iz izdanja Gottfridt-ove Arhontologije od g. 1759.; ona upravo na 3 četvrtine svoje površine predstavlja južnodalmatinsko primorje od Dubrovnika do Kotora, gdje je svako mjesto predstavljeno malom sličicom; slika Dubrovnika je i ovdje izragjena prema Merianovoj, a u gornjoj lijevoj četvrtini je opet »Erschröcklicher Untergang und Verbrennung der Stadt RAGUSA«, još strašnije prikazano negoli u prvoj slici, jer ni jedna kuća nije ostala čitava — od onih što se vide, jer je veći dio grada pokriven plamenom i dimom, kojima junački pomažu vulkani unaokolo.

Posljednja slika Dubrovnika iz vremena republike u isto je vrijeme i prva autentična, koja pošteno kaže ko ju je i kada izradio; to je slika uz natpisni list poznate Engelove dubrovačke povijesti. Engelovo je djelo štampano doista g. 1807. u Beču, dakle malo mjeseci prije propasti dubrovačke republike, ali je sama slika za preko 30 godina starija; to upravo nije slika cijeloga Dubrovnika nego samo njegove luke, pa zato pod njom piše po srijedi »Ansicht des Hafens von Ragusa« a, što je za nas još važnije, s lijeve strane »Baseggio del. (t. j. delineavit) 1772.« a s desne »Blaschke sc. (t. j. sculpsit)«, po čemu znamo da ju je crtao g. 1772. neki Baseggio (to

je ime jedne istarske porodice); slika je na drvu s 12.9×7.9 cm, dosta vješto crtana, a svakako po prirodi (br. 12), pa zato se moraju uzeti u obzir neke stvari kojih u drugoj polovici prošloga vijeka nije više bilo, na pr. lanac što zatvara ulaz u luku, zvono na vrhu kule sv. Ivana, mala zgrada s četvora vrata desno vratima »od Ponte« itd. — To su dakle meni poznate slike staroga Dubrovnika, ali sam uvjeren, da će se još gdjekoja naći, pa je baš svrha ovoga člančića da svrati pažnju i na tu stranu naše narodne starine.

Résumé. Dans cet article le prof. M. Rešetar (membre de l'Academie Yougoslave) public douze anciennes vues de la ville de Raguse; elles sont pour la plupart l'oeuvre de personnes qui n'ont jamais vu Raguse. Ainsi la plus ancienne empruntée à un livre allemand de l'an 1481 (N. 1) et puis les deux autres (N. 10 et 11) qui représentent d'une manière très-naïve le terrible tremblement de terre de 1667, qui avait détruit presque toute la ville. Le N. 3 au contraire est authentique; il a été ajouté dans les annés 1481—1485 à la statuette d'argent du XIII. siècle de Saint Blaise, le protecteur de Raguse, de même le N. 8 sur le tableau d'un peintre de Raguse de la fin du XV. et du commencement du XVI. siècle. Le N. 7 est évidemment aussi l'oeuvre d'un artiste raguséen; il représente la ville telle qu'elle était avant la catastrophe de 1667, bien qu'il ne soit pas sûr si le tableau soit antérieur à cette année là.

ETNOGRAFSKI MUZEJ U BEOGRADU U 1923. GODINI.

Pošto je prošle godine završen komisijski pregled zbirki Etnografskog Muzeja, to se po svršenom poslu prešlo na ponovno inventarisanje svih objekata. Inventarisanje se vrši sistematski, u isto vreme uređivalo se i lisni katalog, te posao sporo odmiče. Kada inventar i lisni katalog budu gotovi, pomoću njih će se moći drugi poslovi lako i brzo raditi, objekti će se tada vrlo brzo moći grupisati i klasirati. Ovako izrađeni inventar i lisni katalog poslužiće korisno stručnjacima, jer će im pružiti bogatog materijala. U ovome poslu oko inventarisanja pomagao me je g. Dr. Bor. Drobnjaković, koji je aktom Gospodina Ministra Prosvete od 30. oktobra 1923. god. oslobođen časova u gimnaziji, i tako mogao sve vreme upotrebiti na rad u Muzeju.

Pored ovoga posla, izradio sam sa g. dr. Drobnjakovićem Vođu kroz Etnografski Muzej, u kome su pregledno opisani svi izloženi objekti, i data najinteresantnija objašnjenja. Odlukom Gospodina Ministra Prosvete Br. 4193 od 6. decembra 1923. g. odobrena je suma od 5.000 dinara za štampanje »Vođe«.

Zbog velike skupoće, a i zbog finansiranja sa dvanaestinama, Muzej nije bio u stanju da nabavi veći broj objekata, niti da priredi veće ekskurzije. Mišljenja sam, da bi Direkcija Državnog Računovodstva trebala da bude uviđavnija prema ustanovama kao što je Etnografski Muzej, i da ih oslobodi onih mnogih računskih formalnosti, koje samo otežavaju rad u Muzeju. Iz navedenih razloga u toku ove godine ne bi mogao ekskunizirati ni jedan od muzejskih kustosa, da nisu dobili materijalna sredstva sa druge strane.

I ako je plan za dozidivanje dvaju spratova na muzejskoj zgradi još prošle godine dovršen, ipak se na zidanje i ne pomišlja, što je od velike štete. Kada bi muzej dobio ova dva sprata, mogao bi se u tim novim prostorijama izložiti mnogobrojan i raznovrstan materijal, koji godinama leži u magazinu. Sa dobivanjem prostorija, stvari bi se drukčije grupisale i prestolnički Muzej bio bi ugledniji i reprezentativniji kud i kamo nego što je danas.

U toku godine muzejske zbirke prinovljene su sa 185 raznih objekata, a biblioteka sa 25 dela i jednom zidnom kartom. Ministarstvo Poljoprivrede i Voda poklonilo je muzejskoj biblioteci svoja izdanja: »Obradjena zemlja i žetveni prinos u 1920. u 1921. god. i Obrađena zemlja i žetveni prinos u 1921. i 1922. god.; g. Al. Jotić profesor iz Aleksinca poklonio je Muzeju 6 negativa (snimaka iz Macedonije).

Muzej je ustupio:

1. Skopskom Muzeju četiri staklene vitrine od rezervnog nameštaja.
2. Nj. V. Rumunskoj Kraljici Mariji 20 fotografija i 2 crteža.
3. Muzeju u Sanfrancisku, a po odobrenju M. Prosvete br. 2365 od 10. maja 1923. god., 25 raznih duplikata iz muzejskih zbirki.
4. Slovenskom Seminaru u Pragu 15 fotografija.

I ove godine održano je u Muzeju nekoliko seminarskih vežbanja za slušaoce Etnologije na našem Univerzitetu.

U toku godine putovali su:

Nikola Zega u Veliki Bečkerek i okolinu. U Bečkereku mu je ponuđena zbirka tamošnjeg Muzeja, koji nema prostorija, te su tako stvari smeštene u sanducima. Pisano je velikom županu i umoljen je da tu zbirku pošalje, ali do danas nikakvo rešenje nije dobiveno.

U početku jeseni bio je u Kruševcu i tamo razgledao zbirku g. Ž. Petkovića, profesora, koja je smeštena u jednoj sobi »Male Gimnazije«. Za pohvalu je zauzimljivost g. Petkovića koji je kod đaka umeo da razvije volju za skupljanje starina, ali vrlo mali je njihov broj koji bi Muzeju koristio.

U »Prosvetnom Glasniku« za juli i avgust 1923. g. prikazao sam zbirke Narodnog Muzeja, a prilikom njegovog otvaranja.

G. Emilo Cvetić profesor nije oslobođen časova u gimnaziji a radio je po svome izveštaju, sledeće:

1. Nastavljanje opšteg topografskog rečnika našeg i topografskog rečnika Beograda;
2. Nastavljanje skupljanja materijala za časova u gimnaziji, a radio je, po svome izrašu geografijsku i etnografsku terminologiju.

3. Nastavljanje radova za etnografsku i kulturnu istoriju Jagodine.

Novi su radovi obuhvatili:

1. Album fotografija starog Beograda, kojih će biti preko 100;
2. Skupljanje gradiva po našoj i stranoj literaturi za stari Beograd, njegovu topografiju i etnografiju osobito za poslednjih 200 godina;
3. Izradu karte starog Beograda u svima detaljima po arhivskim beleškama, literaturi i usmenim saopštenjima starih ljudi;
4. Izradu rečnika etnografskih stvari muzejskih po inventarima; i
5. Geografski pregled muzejskih stvari.

G. Dr. Borivoje Drobnjaković, pomognut iz »Australijanskog Fonda za Antropogeografiju i Sociologiju«, putovao je po Smederevskom Podunavlju i proučio antropogeografske i etnografske prilike toga kraja.

Gđica Milena Lapčevićeva, pomognuta od Akademije Nauka, putovala je po okolini Foče i proučavala tekstilnu radinost, nošnju i ornamentiku.

Nikola Zega.

O STARINSKOM MAČU, KOJI SE ČUVA U PERASTU, U BOKI KOTORSKOJ

U općinskom domu u Perastu, poznatom bokeljskom gradiću radi svoje sjajne pomorske prošlosti, čuva se jedan vrlo dragocjeni starinski mač, čiju sliku ovdje donosimo. Kaže se, da je ovaj mač, u znak svoga priznanja, darovao peraškom »kapetanu« hrvatski junak, Petar Zrinski, kad je pohodio Perast nakon čuvene peraške pobjede nad Turcima dne 15. maja 1654. god., kada šačica Peraštana[1]) odbi od svog rodnog grada silnu tursku vojsku od preko 7000 vojnika i pogubi njihova zapovjednika Mehmed-agu Rizvan-agića.

Mač je dug 99 cm (ručica 14 cm, oštrica 85 cm), a širok 5 cm, te je prema vrhu sve uži. Oštrica mu je sakovana od dobra čelika, a ručica mu je od kosti, urešena dragim kamenjem i srebrom okovana. Korice su mu od tvrdog drveta, obavijene finom crnom kožom s polja i srebrom okovane.[2])

Na oštrici, blizu ručice mača, s jedne je strane urezan grb: dvoglavi (bijeli) orao bez krune, ispod kojeg je slovo P, a za njim je urezan vodoravno, uz hrbat mača, slijedeći starosrpski natpis:[3])

ꙁѫди ги ѡбидѣшимъ[4]) мѧ (grančica)

---

[1]) Pripovijeda se, da ih je bilo manje od 50 sposobnih za bitku, a da su se svi ostali na mnogobrojnim peraškim brodovima bili razišli po trgovinu, osobito u Arbaniju.

[2]) Po opisu iz pera Ivana Petkovića na str. 115. i 116. kalendara »Бока« za god. 1913.

[3]) Ovaj je natpis uzet iz Psalma 35, 1—3. Istim se skoro riječima (vidi »Život sv. Simeona« od kralja Stefana Prvovjenčanoga, koji je izdao P. J. Šafařík u »Památsky dřevniko pisemnictvi Jihoslovanův« Prag 1873. str. 5. i 6.) obraća Stefan Nemanja molbom sv. Đurđu, da mu pomože u borbi protiv braće. Te riječi glase: „**Ѡѹди, господи, ѡбидѣщимъ мѧ и възбрани борѹщимъ сѧ съ мною. Приими ѡрѹжиѥ и щитъ и стани въ помощь мнѣ**". Ovo je preveo prof. M. Bašić u svojoj knjizi: „Старе српске биографије" u izdanju Srpske Književne Zadruge za god. 1924., str. 37., ovako: „**Суди, Господе, онима, који ме нападају и успротиви се онима, који се боре са мном. Узми оружје и штит и стани на помоћ мени.**"

Natpise na maču u glavnom, kako ih i mi donosimo, ali sa dosta velikim brojem pogrješaka, donio je i pok. prof. S. Vulović iz Perasta u svojoj knjizi »Gospa od Škrpjela« Zadar, 1887. god., (str. 116.) a u najnovije doba g. M. Visković, po prepisu sveuč. profesora g. Dra P. Kolendića, u jednom članku o ovom maču u beogradskom dnevniku „Време" br. 1009. od 10. oktobra 1924. god. Tu je i neki tobož snimak natpisa, koji nije ni iz bliza tačan, te ne odgovara ni formi, ni sadržini natpisa na maču.

[4]) Po prof. Kolendiću i pok. Vuloviću ova bi riječ glasila: **ѡбидѣшимъ**, dakle, ne bi svršavala sa jednim **м**. Po našem mišljenju ovu riječ treba čitati: **ѡбидѣщим**,

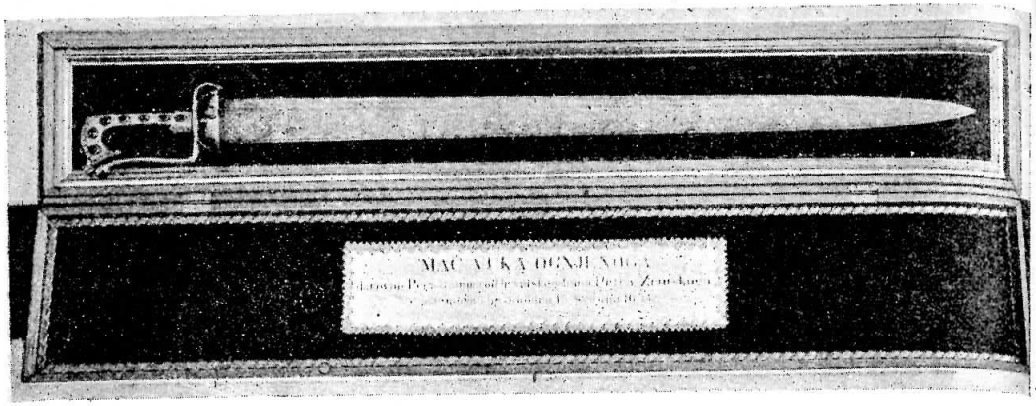

И БѢЗГРѦНИ[5]) БОРЄЩИМ ГЄ ГЬ МНО́Ю (grančica) ПРІИМИ ѠРЪЖИЄ И ЩИТЪ И БѢСТѦНИ БЫЮЩИ[6]) (trag od slovâ.)

Na drugoj pak strani, uz ručicu, urezan je poprijeko, između crta, u 15 redaka ovaj natpis:

ГТЫ НИКО
ЛЛЄ[7]) ГКОРИ Б[8]) (izlizano)

---

te je zadnje slovo М, a ne Ѧ i ako se ne vidi, da riječ svršaje sa jednim ь, kako bi se očekivalo. Isto vrijedi i za riječ БОРЄЩИМ, koja svršaje sa jednim, malo neobičnim, slovom М, ali je jasno (a tako je i g. profesor Kolendić i pokojni Vulović čitao), da je to jedno М, a ni tu nema na kraju znaka ь. Pada u oči, da je na nekoliko mjesta u natpisu slovo М neobičnog oblika, tako da se pri vrhu sužuje, a pri dnu raširuje, te sliči jednom Ѧ.

[5]) БѢЗГРѦНИ je čitao i g. prof. Kolendić, a to će, po našem mišljenju, biti pogrješka majstora, koji je natpis urezao, a treba da bude БѢЗБѦНИ. Isto radi takve pogrješke nije jasno ni prvo slovo riječi, koje je urezano kao К kako ga je Vulović i prepisao, a treba, da bude Б.

[6]) Dok u Šafařika imamo na svršetku riječi: И СТАНИ БЬ ПОМОЩЬ МНѢ, na peraškom je maču, kako je prepisao g. prof. Kolendić, И БѢСТАНИ БЫЮЩЬ, a kako smo mi prepisali, И БѢСТАНИ БЫЮЩИ, (a i kod Vulovića zadnja riječ svršaje sa jednim И, a ne sa ь) te se vidi, da je i dalje bilo nekih slova, koja su izlizana. Ovo bi se, po našem shvaćanju, moglo protumačiti, da je to pogrješka majstora, koji je urezao БЫЮЩИ mjesto БЬ ПОМОЩЬ, jer je vrlo lako moguće, da je uzeo slovo Б mjesto К kako što smo gore vidjeli, da je uzeo u riječi БѢЗБѦНИ slovo К mjesto Б i Г mjesto Б. — Zatim iza slova БЬ ne slijedi završetak riječi, kako je g. Kolendić prepisao, ЮЩЬ, nego ПОЩИ, slova Щ i И su vezana među sobom) gdje bi prve dvije okomite crte mogle stajati mjesto slova П. U prilog ovom našem mišljenju, jest i to što izgleda, da zadnja crta nije vezana sa slovom О, kako je gospodin Kolendić (kao ranije i Vulović) prepisao, i tako bismo dobili dva prva slova ПО dok su slijedeća slova МО pogrješkom izostavljena, a napisana su zadnja slova ЩЬ ili ЩИ. Ona izlizana slova, čiji se trag raspoznaje na kraju natpisa, mogla bi pretstavljati riječ МНѢ, koju nalazimo kod Šafařika. Ili bi možda, još pravilnije, ove zadnje riječi trebalo prevesti: navali, ili nasrni (БѢСТАТИ = insurgere u Daničićevu „Rječniku" из књижевних старина српских) bijući (ih) ili navali na one, koji biju mene.

[7]) U ovoj riječi su slova И i Н među sobom vezana.

[8]) Kod g. Kolendića mjesto К, iza kojeg je moralo biti Ь, ali je izlizano, vidimo samo Ь, koje u natpisu ne postoji.

ПОМОЩИ[9]) И
КРѢПКЫ (izlizano) БЬ
БРЯНИ ТЄ
БЄ ПРИПЯ
ДЯЮ И ТЄ
БЄ ГЄ МОЛ
Ю ТИ МИ
БѪДИ НЯ П
ОМОЩЬ ЯЗ
Ь ГРѢШНИ[10]) РЯ
БЬ БЖИ БѪ
КШЯ[11]) ГТЄП
ЯНОВИКЬ

Do ovoga je neposredno uzduž uz hrbat latinski zapis: MMENTO (grančica) MEI (grančica) DOMINE (duga grana)

Kaže se, da je ovo mač Zmaj-Ognjenog Vuka, despota srpskoga, a tako su mislili i skoro svi noviji pisci, koji su u svojim radnjama ovaj mač spominjali,[12]) držeći, da ga je porodica Zrinski naslijedila po Katarini Branković, koja je bila udata za Nikolu Zrinskoga.

Ovi pisci su prihvatili kao tačno ono, što je o ovom maču napisao nadbiskup barski

---

[9]) Sličan izraz: „СКОРЬ БЬ ПОМОЩЕХЪ" nalazimo u spomenutom Šafarikovom radu na str. 27.

[10]) U ovoj su riječi slova И i И također među sobom vezana.

[11]) Kod g. Kolendića je pogrješno navedeno БѪКШ, mjesto, što je na maču sasvim jasno i bistro КѪКША.

[12]) To su u novije doba: Srećko Vulović u svojoj već naprijed spomenutoj knjizi «Gospa od Škrpjela« F. Viscovich u svom djelu »Storia di Perasto« Trieste 1898. str. 284; S. Nakićenović u »Насеља српских земаља« (izdanje Srp. Kr. Akademije u Beogradu 1913.) na str. 531; P. Rafajlović u kalendaru „Бока" za god. 1913. str. 47; prof. Vicko M. Tripković u »Crtice o Boki Kotorskoj« 1923. na str. 54.—56; prof. dr. Božo Cvjetković u pomorskoj smotri »Jugoslavenski Pomorac« br. 7. od 4. travnja 1923. u 1. opasci na 1. stranici, te M. Visković u spomenutom broju beogradskog lista „Време" U kalendaru „Бока" za godinu 1911. štampana je i jedna narodna pjesma, svakako pred malo vremena spjevana, u kojoj se kaže, da je Petar Zrinski darovao Peraštanima mač Vuka Ognjenoga, a ima i drugih pisaca, koji su to tvrdili. — Samo Ivan Petković u opisu ovog mača u kalendaru „Бока" za godinu 1913. na str. 115. i 116. ne kaže, da je mač pripadao Vuku Ognjenome, a po njegovim riječima, da je »ovo starinsko oružje proživjelo oko 700 godina« vidi se, da je on mislio, da je ovaj mač stariji od Vuka Ognjenoga. Ali je i on uvjeren, da ga je Peraštanima darovao Petar Zrinski.

[13]) Ove riječi mi navodimo iz opisa ovog mača u „Српско-далматинском Магазину" za god. 1849. str. 41. i 42., koje nalazimo i u Vulovića o. c. str. 118. a tako isto i kod F. Viscovich-a u »Storia di Perasto« opaska na str. 286. u talijanskom prijevodu od Balovića, te napokon u članku M. Viskovića u listu „Време".

[14]) Ovaj mač se u spomenutom »Магазину« nazivlje i sabljom.

starosrpske riječi. Ali dok se može razumjeti i donekle opravdati, što netačno donosi natpise, mnogo je trudnije protumačiti, kako on tvrdi, da je ovaj mač bio svojina Vuka Zmaja Ognjenoga, a na maču je urezano ime: Vukša Stepanovik, kako se Vuk Ognjeni nije nikada nazivao, niti se je mogao nazivati.[15]) Ovo bi se moglo protumačiti možda tako, što je Zmajević pročitavši netačno, da na maču stoji urezano ime Vuk, mjesto Vukša, shvatio, da je tu zapisano ime Vuka Zmaja Ognjenoga, o čijem će se junaštvu u ono doba biti, bez sumnje mnogo pjevalo i pripovijedalo.

Ali, vrlo je važno, da Zmajević, i ako misli, da je ovaj mač bio nekada svojina Zmaja Vuka Ognjenoga, ne kaže ništa o tome, kako je ovaj mač dospio u Perast, niti spominje, da ga je Peraštanima darovao Petar Zrinski. Naprotiv iz navedenih njegovih riječi prije bi se dalo zaključiti, da se je ovaj mač i ranije nalazio u Perastu i da je to već stariji običaj, da ga pripasuju peraški kapetani na dan njihova izbora. I fakat, da Zmajević ne zna za Vukšu Stepanovika, čije je ime na maču zapisano, već misli, da je to Vuk Ognjeni, a ne navodi ni kada, ni kako su Peraštani taj mač nabavili, već samo kaže, da se nalazi u Perastu sada, t. j. u ono doba, kad je on to pisao — kao što se nalazi i sada, kada ovo mi pišemo, dovodi nas do zaključka, da se je taj mač nalazio u Perastu mnogo ranije, prije vremena Zmajevića i Petra Zrinskoga, jer da ga je Petar Zrinski darovao Peraštanima, Zmajević, kao njegov savremenik, bi to sigurno bio spomenuo. I u spomenutoj knjizi S. Vulovića »Gospa od Škrpjela«, gdje se donosi doslovno italijanski napisan prikaz peraške bitke s Turcima i opis boravka Petra Zrinskoga u Perastu od Peraštanina Julija Balovića, koji je pisao zadnjih godina XVIII. ili početkom XIX. stoljeća, ne kaže se ni jednom riječju, da bi Petar Zrinski darovao bio Peraštanima kakav mač. Tu (str. 133.) se naprotiv samo kaže, da su Peraštani, koji su smatrali, da nijesu Petra dočekali kako se pristoji njegovu dostojanstvu i ugledu, odlučili, da mu iz zahvalnosti, što ih je posjetio, daruju kakav dragocjeni dar. Sporazumješe se, da mu daruju srebrni »glavarski pehar«, koji je bio svojina Milutina Tripova Markovića, a koji je Marković bio kupio u nekog Turčina iz Hercegnovoga. Ovaj pehar, koji je dospio u turske ruke, bio je nekada svojina Nikole Zrinskog, sigetskog junaka, te je Petar velikom zahvalnošću ovaj dar primio kao dragu uspomenu na svoje pretke. I ako Balović opširno opisuje Petrov boravak u Perastu i njegov odlazak i ispraćaj sa strane Peraštana, ne kaže ništa o tome, da bi Petar bio darovao Peraštanima kakav mač, a to, da se je dogodilo, znao bi i on, te ne bi propustio, da to napomene, kada je mnoge druge sitnice zabilježio.

Vjerovanje, da je ovaj mač darovao Peraštanima Petar Zrinski nastalo je, po našem mišljenju, u novije doba i to s razloga, što se misli, da je nekada bio svojina Vuka Ognjenoga, pa kada se na svaki način htjelo, a nije se znalo, protumačiti, kako je dospio u Perast, uzelo se je, obzirom na spomenute rodbinske veze izmedju Brankovića i Zrinskih, kao najvjerovatnije, da ga je darovao Peraštanima Petar Zrinski i ako kako smo vidjeli, stari pisci o tome ništa ne znadu.

Sudeći po imenu VUKŠA, navedeni je natpis mogao biti urezan na maču tek u XV. stoljeću i to nakon god. 1410., kada se mjesto VLЬKЬ, VLЬKŠA, kako se uvijek redovito, do tada pisalo, tek počinje javljati VUKЬ i VUKŠA i ako sve do god. 1470. nalazimo još i navedene starije oblike. Poslije god. 1470. javljaju se samo i isključivo novi oblici: Vuk, Vukša, Vukašin[16]).

[15]) Vuk Ognjeni se je, kako vidimo iz jednog zapisa pod br. 354 na str. 112. u prvoj knjizi „Стари српски натписи и записи«, izdatoj od Lj. Stojanovića, nazivao Vuk Grgurović po svom ocu Grguru. Potpuno otpada, prema tome, kao neosnovano dokazivanje i domišljanje pok. Srećka Vulovića, koje je prihvatio i M. Visković u listu »Време« da se je Vuk Ognjeni mogao nazivati Vukša, a po svom stricu Stefanu, od koga je vlast naslijedio, Stepanovik, kad eto imamo dokaza, da se je on nazivao Vuk Grgurović.

[16]) Јиречек-Радонић, Историја Срба, IV. стр. 6, опаска 5.

Tako se n. pr. god 1439. spominje Radašin VUKŠIKЬ, poslanik velikog vojvode bosanskoga Radosava Pavlovića[17]) i god. 1443. VUKŠA, djak velikog vojvode bosanskoga[18]) ali se još god. 1427. spominje jedan pop VLЬKŠA[19]).

God. 1430. spominju se sinovi vlastelina trebinjskog Vukše[20]), a god. 1432. spominje se također Vukša sa djecom kao ogranak trebinjskog vlasteoskog plemena Ljubibratića[21]).

Prema navedenome Vukša Stepanović, čije je ime urezano na peraškom maču, živio

[17]) Miklosich, Monumenta serbica, str. 397, 399.

[18]) Ibidem, str. 425.

[19]) Ibidem, str. 337.

[20]) Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini, XXIX. (1917.) str. 162.

[21]) Јиречек-Радонић, Историја Срба, III., стр. 48, опаска 2.

[22]) U XIV. stoljeću spominje se jedan Vukša, a to je knez omiški, kojemu su Dubrovčani uputili jedno pismo god. 1332. (Mommenta Ragusina, Tomus I. str. 124.) — Između god. 1356. i 1367. spominje se VUKŠA , vlastelčić cara srpskoga, kojega je car Uroš bio poslao u čuveni manastir sv. Srđa i Vakha na Bojani (Monum. serbica str. 175.), a koji je možda isto lice sa Vukšom, kefalijom zetskim, koji je bio god. 1349. u Dubrovniku (Gelcich, La Zedda e le dinastia dei Balšidi, Split 1899., str. 27. i 30.). Kada bi na maču bilo urezano ime VLЬKŠA, kako se je pisalo u XIV. stoljeću, a ne VUKŠA, kako se je počelo pisati u XV. stoljeću mi bismo bili mišljenja, da je peraški mač pripadao ovom Vukši, zetskom kefaliji, koji se je mogao služiti onakvim grbom, kakav je na maču urezan.

God. 1397. spominje se i neki Dubrovčanin trgovac po imenu VLЬKŠA. (Pucić, Spomenici srpski, II. 9.).

[23]) Interesantno je ovdje napomenuti, da T. Smičiklas (Povjest Hrvatske, dio II. Zagreb 1879., str. 155.) kaže, da su god. 1654. Kotorani obdarili Petra Zrinjskoga dragocjenom sabljom, što im je grad spasio ratujući po moru protiv Turaka, dočim ništa ne spominje, da bi Petar bio spomenute godine darovao Peraštanima kakav mač.

Petar D. Šerović.

NATPIS NA MAČU PETRA ZRINSKOGA U PERASTU.

U gradiću Perastu (Boka Kotorska) čuva se znamenit spomen na dvije velikaške porodice, koje su, jedna u Hrvata, druga u Srba, vršile u svoje doba presudnu ulogu u povijesti našega naroda. To je mač hrvatskoga bana i mučenika Petra Zrinskoga, nekad svojina despotskoga roda Brankovićeva. Po savremenoj vijesti glasovitoga Peraštanina barskoga nadbiskupa Andrije Zmajevića, te po vrlo dobro sačuvanoj, a nikad osporenoj predaji darovao je ban Petar ovaj mač Peraštanima, kad ih je svojim pohodom počastio nakon pobjede, koju izvojevaše 15. svibnja 1654. nad jakim turskim silama pod vodstvom Mehmed age Rizvanagića. Nije istina, da je ban saznao u Bakru za junačko djelo Peraštana, pa lađom dohrlio u južno dalmatinsko primorje u samih osam dana, da Peraštane vidi i počasti, kako se čita u izvješću o boju, što ga je sačuvao u rukopisu peraški kroničar Julij Balović.[1] Ban je tada kr-

[1] Sr. izvješće u Vulovića, Gospa od Škrpjela, 132.

stario gusareći u južnom Jadranu, pa je lako mogao saznati za pobjedu.[2]

U velikoj se cijeni držao u Perastu ovaj mač. Mačem se znamenovala vrhovna vojnička vlast u mjestu. Novom peraškom kapetanu, načelniku, koji se birao svake druge godine, uz štap kao znak sudačke vlasti predavao se i Vukov mač u znak vojničke.

Vulović iznosi, da su na pomenutom (i u članku g. Šerovića opisanom op. ur. N. S.) maču, po mnijenju vještaka, dva rubina, dva ametista, jedan almantin, jedan kalcedon, jedan karneol. Oštrica od čelika vješto je izrađena. Bila je ispunjena zlatom. To se još i sada razabire iz zlatnih otražaka, što se očuvaše u malenim izdubinama i izrezima.

Pri dnu pročelja na oštrici razabire se grb vlasnikov, d v a orla. Na tom je mjestu oštrica vrlo uglađena, pa dva orla izgledaju bjelkasto siva. Ispod je na grbu latinsko slovo P. Ovaj je grb izmakao svima, koji su se dosad pozabavili mačem, a od odlučne je i presudne važnosti za rješidbu spornoga pitanja, o komu je riječ u ovoj raspravi.

Na pročelju je urezan staroslovenski natpis velikim ćirilskim pismenima (bosančicom). Navodim ga latinskim pismenima, prama sadašnjemu izgovoru, s popunjenom kraticom bez slova j e r i j e r i: S u d i G(ospod)i o b i d e š i e (u natpisu) m e i v z g r a n i b o r e š t i m s e s m n o j u p r i i m i o r u ž i e i š t i t i v s t a n i b i j u š t i. To odgovara prvom i drugom stihu psalma 34., koji u Vulgatinu tekstu glasi: Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me. — Apprehende arma et scutum: et exsurge in adjutorium mihi. U slobodnijem hrvatskom prevodu glasio bi staroslovenski natpis: Sudi, Gospode, one, koji me obilaze, i pobij one, koji se bore sa mnom. Primi oružje i štit i ustani bijući (biva, boreći se za me). Natpis je u jednoj vodoravnoj crti uzduž cijele oštrice. Vulović ga ne navodi ispravno. Ispravan je facsimile natpisa po fotografskom snimku u članku Martina Viskovića »Još o maču Zmaja Ognjenoga Vuka« (beogradski dnevnik »Vreme« od 10. X. 1924.). Riječ š t i t u natpisu pogrješno je donešena u Vulovića. Nakon slova t pri kraju on dodava staroslovensko i ž e, a u natpisu stoji j e r, spojen sa slovom i, koje nije drugo nego veznik, što spaja narednu riječ v s t a n i. Po tomu riječ š t i t u natpisu nije glagolski oblik, nego imenica štit, lat. scutum. Tako riječ b i j u š t i potkraj natpisa iza riječi v s t a n i ne može biti akuzativ, jer bi to bio besmislen izraz, nego nominativ participa prezenta aktivnoga b i j u ć i (odnosi se na Gospoda, a ne na moliočeve neprijatelje). U natpisu je svršetak riječi na i ž e i j e r.

Na začelju je u cijeloj crti uzduž sve oštrice latinski natpis: memento mei domine (sjeti me se, Gospode). Tu je i drugi staroslovenski natpis velikim ćirilskim pismenima, o komu se zapravo i vodi rasprava. Natpis je isprekidan, jer nije pisan vodoravno, nego u kosoj crti preko oštrice popreko, pri dnu začelja. Glasi ovako (ispuštam slovo j e r i kratice popunjavam) po sadanjem izgovoru latinicom u cijelosti: S(ve)ti N i k o l a e s k o r i p o m o š t i i k r e p k i v b r a n i t e b e p r i p a d a j u i t e b i s e m o l j u t i m i b u d i n a p o m o š t a z g r e š n i r a b b(o)ži V u k š a S t e p a n o v i k. To znači: Sveti Nikola, uskori (biva, požuri) pomoći i krepak (mj. krepko, obrani, tebi (biva, preda te) pripadam (padam, i tebi se molim, ti mi budi na pomoć, ja grješni sluga božji Vukša Stepanović.

Andrija Zmajević nije točno preveo natpis, pa ga zato i netočno navodi u svom crkvenom ljetopisu[3].

Ovaj natpis donosi Vulović[4] točnije nego onaj prvi, iako ne manjka neispravnosti. Svakako Vulović točno navodi prezime prvoga poznatoga vlasnika mača (Štepanović), a ne kao Zmajević (Ščepanović), koji nije pravo pročitao natpisa.

II.

Ob ovom se natpisu razvila raspra tu skoro po novinama, i to stoga, što se zna, da se despot Vuk Branković pisao Grgurović, a misli se, da se nije pisao i Stepanović. Vulović se povodi[5] za A. Zmajevićem, savremenikom Petra Zrinskoga, i za neprekinutom peraškom predajom, pa odnosi prezime Stepanović na Vuka. U potvrdu navodi, kako će se kasnije ističi, domišljat povjesno-politički razlog[6]. Pri peraškoj predaji ostaje i Martin Visković, odvjetak odlične peraške porodice[7], protiv sveučiliškoga profesora Dra Alekse Ivića, koji tvrdi[8], da to nije nikako despot Vuk, ako na natpisu stoji »Ščepanović«, kako je bilo navedeno u božićnjemu broju »Vremena«, jer je prije svega bio sin Grgurev, a ne Stjepanov, pa i stoga, što ime Ščepan više sjeća na Crnugoru, nego na staru srpsku despotovinu, gdje je ovo ime glasilo Stefan, riječe Stepan, ali Ščepan nikada.

O maču su još prije nešto pisali pop Savo Nakićenović u kolekciji »Naselja srpskih zemalja«[9], pop Petar Rafajlović u koledaru »Boka«[10], prof. Vicko Tripković u »Crticama o Boki Kotorskoj«[11]. I. Petković u spomenutom koledaru »Boka«[12] podrobno opisuje mač. Ovi pisci uglavnom slijede starije pisce i predaju.

Sasvim je kriva tvrdnja pisca članka »Sablja Petra Zrinjskoga u Boki«,[13] da nadbiskup Zmajević ne kaže ništa, da je to mač Vukov, a kao savremenik je to mogao da zna. Baš to izričito ističe Zmajević u svom ljetopisu. Iza kako je ukratko naveo junačke despotove podvige, neposredno pridodava: »Ovoga medju ostaliema našega Slovinskoga naroda hrabrena junaka nahodi se sada mač plemeniti u Perastu našem mjestu . . .«[14] Tako mu isto nije ispravna tvrdnja, da je Zmajevićev ljetopis pisan latinicom, jer je zapravo pisan bosančicom, a ujedno je dometnut latinski prevod.[15]

Pisac članka božićnjega broja »Vreme«, 1923., »Grad Perast u Boki« kao i već spomenutoga drugoga članka potpisuje se P. D. Š., a to je, mislim P. D. Šerović u »Vremenu« od 16. X., gdje se još jednom osvrnuo na ovo pitanje.[16] Ovdje je pisac ispravniji, ukoliko je i sam vidio i pročitao natpis, dok je u prvim člancima nestalan, pa se čak pomaže i domišljanjem, kako bi otprilike imalo da izgleda u natpisu ime vlasnikovo. Svakako Šerović pristaje uz mnijenje prof. Ivića.

Pitanje je došlo na mrtvu točku. Sad se radi o tome, da se sa izvješnošću utvrdi, je li zbilja Vukša Stepanović despot Vuk Branković ili koja druga ličnost, odnosno, da li se despot Vuk mogao pisati i Stepanović i da li se tako i pisao.

Prije nego se pređe na samo sporno pitanje, red je opaziti, da niko nije vlastan unositi svoja domišljanja u natpise. Natpise treba pravo pročitati i proučiti ih onakve, kakvi jesu, pa iz njihove stvarne sadržine izvoditi logičke zaključke. Natpisi su za povjesnu znanost izvori prvoga reda, razumije se, uvijek pod uvjetom, da se ni u čemu ne iskrive. Kao povjesni izvori jači su i od pisanih isprava jer se one vremenom zbog nepomnje, a katkada i zbog zlobe prevodioca ili prepisivača lako iskrive. A i da se izvornik isprave očuva, opet lako istrune ili se istroši poradi duga vremena, što je kod natpisa, urezana u kamen ili u kovinu, vazda teže. Sve te raznolike kombinacije, kako je pisano ime Stepanović, padaju same po sebi, jer jedno te isto ime, koje dolazi u natpisu samo na jednom mjestu, ne može da na tom jednom te istom mjestu bude pisano raznoliko. Na natpisu piše STEPANOVIK (sa »jer« na kraju), i drukčije nikako.

Ime Stjepan u Srba obično se pisalo Stefan,[17] ali dolazi i Stepan, i to, primjerice, kod Brankovića, pa baš kao navlaš kod Stjepana, strica Vukova.[18] U Bosanaca se bilo uobičajilo Stipan[19] i Stefan,[20] pače i Stefan Stepan. Tako se zvao bosanski kralj Stefan Stepan[21] Tomašević.

Grb na maču poglavito pomaže, da se riješi ovo pitanje. Grb predstavlja d v a o r l a b e z k r u n e. Samo mjesto, gdje je grb urezan, izlizano je od duga vremena. S toga se prostim okom ne može da ustanovi, je li grb bio pozlaćen, budući da sada na tom mjestu nema pozlate. Ali tu i tamo na samom maču (oštrici) održali su se tragovi vrlo stare pozlate, pa stoga nema razloga, da se posumnja, da li su dva orla bila pozlaćena.

U doba despota udomaćili su se u Srbiji heraldički običaji, zbog dodira sa zapadom. Do toga vremena heraldika je bila u praksi samo u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni. Jireček, prama zborniku grbova Ulriha Rajhen-

---

[2] Ispravno i podrobno prof. A. Vučetić u monografiji o krstarenju Petra Zrinskoga na jugu g. 1654.; pravo pišu i Ch. Šegvić i Ferdo Rožić u monografiji »Neoteta baština« u zbirci »Posljednji Zrinski i Frankopani«, izd. Matica Hrvat., 1907., str. 203., i S. Vulović, n. dj., 121.

[3] U Vulovićevoj knjizi »Gospa od Škrpjela«, s. 118.—119.

[4] n. dj., 118.

[5] n. dj., 113. i slij.

[6] n. dj., 119.

[7] Još o maču Zmaja Ognj. Vuka »Vreme«, 10. X. 24.

[8] »Vreme«, 14. I. 1924.

[9] IX, 531.

[10] s. 47.

[11] s. 54—56.

[12] s. 115., 116.

[13] Vreme, 18. II., 24., piše P. D. Š.

[14] Vulović, n. dj., 118.

[15] Sr. Theiner, Mon. Slav. Merid. II., 241—242.; Kukuljević, Arkiv za jugoslav. povj., IV, 376. Pisac ističe kao važno, da je pisano Schiepanovich (dakle Ščepanović) u natpisu, koji donosi pisac ljetopisa! Sravni i fotografski snimak natpisa o V. Stepanoviću u »Vreme«, br. 10. X., 1924.! Iznio ga je M. Visković, ponešto pogrješno, tako Vukš mj. Vukša, radi nedostataka pri fotogr. otiskivanju.

[16] »Još o natpisu na maču, koji se čuva u Perastu«.

[17] Sr. Miklošić, Monumenta serbica passim.

[18] Sr. listinu despota Lazara, brata Stepanova, Mon. serb., 476. sq.

[19] Mon. serb. passim.

[20] Za primjer Mon. serb. 260., sq., isto lice, kralj Stefan Tvrtko Tvrtković zove se drugdje Stipan, Mon. serb., 253.

[21] Mon. serb., 485.; u istoj ispravi isti kralj i Stipan, n. mj., 488. III.

talskoga iz Kosnica, označuje grb despota Stepana kao dva zlatna orla bez krune, koji nose u kljunovima rog; iznad grba je zlatna herceška kapa sa zelenom postavom.[22]

Dva orla bez krune, koja su, nije sumnje, imala pozlatu kao i sva oštrica, urezana su i na maču. Ako se neke pojedinosti (zlatna herceška kapa sa zelenom postavom, rog u kljunovima orlova) i ne mogu da sad zamijete, nije samo do toga, što ih je dugo vrijeme (četiri vijeka i pô) lako moglo da izliže, nego i do toga, što je Brankovićev grb poprimao različite preinake, ali je ipak zadržao dva orla kao svoje posebno obilježje. Tako ima na jednom pečatu Stefanovu štit sa dva ljiljana, a više njih šljem s rogovima od tura, posred kojih se nalaze dva orla.[23]

Prema ovomu je neprijeporno, da grb na maču odaje Brankovića kao vlasnika.

Ostaje sada pitanje, koji je od roda Brankovićeva bio vlasnik mača. Razumije se, onaj, koga natpis kazuje, a to je Vukša ili Vuk! A od poznatijih lica roda Brankovićeva osim oca despota Đurđa, na koga se prezime Stepanović ne odnosi, nosi to ime slavni Vuk, sin slijepoga Grgura, nećak slijepoga despota Stefana (Vuk Ognjeni, Zmaj-despot), vrstan ratnik osobito protiv Turaka.[24] Poznat je kao Vuk Grgurović. Po nekim stranim vijestima Vuk je nezakonit sin slijepoga Grgura ,najstarijega sina despota Đurđa.[25] Thallóczy ga smatra[26] za zakonita sina Grgureva. Prof. Ivić upozoruje[27] na nemogućnost, da se Vuk potpisivao Stepanović. Iz jednoga zapisa[28] vidi se, da se Vuk nazivao Grgurović.

Nu iz toga se zapisa ne može da izvede apodiktička tvrdnja, da se Vuk nije pisao i Stepanović, pogotovo ako stoji, da je bio vanbračno dijete Grgurevo, što mu kao nosiocu despotske časti nije moglo biti najprijatnije. Ali pridolazi i jači razlog, što ga je domišljato naveo Vulović,[29] naime, da je Vuk naslijedio u despotstvu ne oca Grgura nego strica Stjepana, i to na uštrb zakonitih Stjepanovih nasljednika, pa je zato stričevim imenom prisvojio pridjevak, da bolje utvrdi svoju despotsku vlast.

Ovo se svakako ne protivi povijesti.

Zadnji znatniji srpski vladar bio je despot Đurađ Branković ili Vuković (po ocu Vuku). Despotovao je od 1427. do 1456. Bio je po majci Mari unuk kneza Lazara, a sestrić znamenitoga despota Stefana Lazarevića, svoga predšasnika.[30] Đurađ je imao braću Grgura i Lazara. Imao je i tri sina, Grgura i Stefana, koje je sultan Murat II. dao okovati i oslijepiti (8.V, 1441.),[31] i Lazara, koji je nakon očeve smrti za kratko despotovao († 1458.), te dvije kćeri, Maru, ženu sultana Murata II. i Katarinu ili Katakuzinu, ženu celjskoga grofa Ulriha, bratića druge žene Sigismundove carice Barbare.[32] Jelena Paleologina, koju spominje despot Đurađ u jednom zapisu iz g. 1452.,[33] bila je žena despota Lazara.[34]

Nakon Lazareve smrti upravljahu despotovinom Jelena Paleologina, slijepi Stefan i Mihajlo Anđelović. Stranka je Anđelovićeva htjela, da Turska postavi srpskoga despota. Ali bi svladana (1458.), našto bi priznat za despota slijepi Stefan. Turski je pretendent bio najstariji sin despota Đurđa, slijepi Grgur, koji travnja 1458. stiže u Kruševac s velikom turskom vojskom.[35] Nepouzdana vlastela protjeraju iz Smederova despota Stefana. Despotovinom ovlada bosanski knez Stjepan kao zet despota Lazara.[36]

Nu Smederevo padne u ruke Muhameda II na 20. VI, 1459. Nakon toga se nije više ni mislilo na prava slijepoga Grgura, koji umre 1459. kao monah German.[37] Odisejada protjeranoga Stefana svrši skrajnom bijedom[38] († 1477.).

Međutim iskrsnu despotska čast u južnoj Ugarskoj. Kad je početkom 1465. stiglo u Beograd iz Smedereva tursko odaslanstvo, da ponudi mir, u pratnji se nađe i sin Grgurev, a nećak despota Stefana Vuk (Zmaj despot). Kralj ga Matija zadrža i u rujnu 1471. imenova za srpskoga despota, nakon prevladane zavjere ugarskih velikaša, koji pokušaše da dignu na ugarski prijesto poljskoga kneževića Kažimira. Pri tomu dakako nije kralj Matija poveo računa ni o još živomu despotu Stefanu, pa ni o nasljednom pravu njegovih sinova Đorđa i Jovana, koji se tek iza Vukove smrti († 16.

[22] Istorija Srba, II, 218.
[23] Jireček, n. dj., II, 218. po Thallóczy-u, Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, übers. v. Dr. F. Eckhart, München u. Leipzig 1913., 313. i. d.
[24] Jireček, n. dj., II, 201.
[25] Jireček, II, 172. po Makuševu, pa 201., bilj. 2.
[26] Wiss. Mitt. III, 342., Jireček, ibid.
[27] Verme, 14. I., 1924.
[28] Zapisi i natpisi, I, 112., br. 354.
[29] Gospa od Škrpjela, 117.
[30] Jireček, II, 96, 128.
[31] N. dj., 143.
[32] N. dj., 136, 199.
[33] Novaković, Zakonski spomenici, V, 503.
[34] Jireč. II, 180.
[35] N. dj., 171—172.
[36] N. dj., 173—175.
[37] N. dj., 175.
[38] N. dj., 199—200.

IV, 1485.), najprije Đurađ, pa Jovan, domognu despotovine u južnoj Ugarskoj.[39]

Iz ovoga se lako razabire, zašto se despot Vuk mogao pisati nesamo kao Grgurević, nego i kao Stepanović. Vuk je došao do despotske časti manje zakonitim putem. On je to dostigao jedino tako, da se mimoišlo nasljedno pravo djece despota Stefana, njegova strica. Vuku je dakle moglo biti samo od koristi, da se prozove i po imenu strica Stefana, da tako utvrdi i u neku ruku uzakoni despotsku vlast, koja je išla Stefanova djecu. Pri tomu ne treba baš i to ustvrditi, da je kod Vuka važila i okolnost, da su i u rodu Brankovićevu pojedini članovi kadikad uzimali ispred svoga ličnoga imena ime Stefan (porodično i kaonoti nasljedno ime u Nemanjića); tako despot Đurađ i brat mu Grgur.[40]

Svakako valja pripaziti na činjenicu, da se u ispravama nije uvijek održavala točnost u oznaci obiteljskoga porijekla. Tako despot Đurađ u jednoj ispravi zove despota Stefana Lazarevića svojim roditeljem, iako mu je Stefan bio samo ujak,[41] dok se zapravo otac Đurđev zvao Vuk. Ali je Đurđu trebalo da utvrdi red nasljedstva. Tako isti Đurađ, a to je vrlo značajno, u drugoj ispravi, izdatoj u Smederevu 1445. u potvrdu dubrovačkih povlastica, zove na istom mjestu u četiri maha i Vuka (oca) i Stefana (ujaka) svojim roditeljem (...koim je bil zakon za tozi u prve gospode i u cara Stefana i u gospodina i roditelja mi Vlka i u sveto počivšago gospodina kneza Lazara i u sveto počivšago gospodina i roditelja mi despota Stefana...).[42]

Pa opet činjenica je, da je Vuk naslijedio Stefana u despotstvu, a ne Grgura, koji se kao turski pretendenat uzalud naprezao, da se domogne despotovine. Nije bilo nezgodno za Vuka, da tu okolnost kadikad istakne, tim više, što mu nije moglo biti časno, da mu je otac došao u sukob sa težnjama srpskoga plemena kao turski pretendenat.

Svi ovi navodi i razlozi doprinose zaključku, da se je Vuk mogao pisati i Stepanović, a ne samo Grgurević. A da se despot Vuk zastalno pisao i Stepanović, dokazuje baš ovaj natpis na maču, kad se uoči u svjetlu, što ga na nj baca grb Brankovićev. Ovakva se naime pitanja mogu da riješe jedino, ako se uvijek ima na umu rezultanta, koju davaju različite okolnosti, što se odnose na jednu te istu stvar. Nenaravno je kazati, da bi se grb mogao da odnosi i na koju drugu ličnost ili na koju drugu porodicu, kad za Brankoviće imamo potvrdu u svjedočanstvu savremenika Petrova učenoga Zmajevića, i kad, od poznatih grbova, baš ovaj odgovara grbu roda Brankovićeva. Opet se grb ne može da odnosi na koju drugu ličnost, nego na onu, koju prokazuje natpis, jer ni grba ni natpisa, onako, kako su složeni, nije mogao da postavi ko drugi nego pravi vlasnik ili nosilac mača, pa zato nema stvarna razloga predstaviti kakvu drugu ličnost u natpisu, a ne jednoga člana porodice Brankovićeve, i to baš Vuka.

Ne smije se nikako mimoići svjedočanstvo nadbiskupa A. Zmajevića, Peraštanina i savremenika Petra Zrinskoga, koji je prema tomu vrlo lako mogao da pronađe i napiše istinu, iako je u svom ljetopisu nepouzdan za starije doba kao i malne svi redom tadašnji kroničari. Valjada je i sam Petar saopćio što peraškim junacima o porijeklu mača, da mu cijena daru odskoči. Pisac crkvenoga ljetopisa nije mogao da ishitri o tako znamenitu daru lažnu okolnost, koja bi se bila mogla već za njegovo doba lako pobiti.[43] Važnost njegova svjedočanstva ne pobija okolnost, da nije točno čitao same ćirilske natpise, pa ni prezime Vukšino (Šćiepanović). Uvaži li se, da se tim mačem pasao novi peraški kapetan, kad se nakon izbora uvodio u službu, nije čudo, da se u Perastu pomnjivo očuvala predaja o darivaču i o porijeklu mača.

Moglo bi se spočitnuti, da na maču stoji i jedan kraći latinski natpis. Odakle takav natpis na jednom maču u posjedu Brankovića? To je tim čudnije, što su dva ostala natpisa na istom maču ispisana ćirilicom. Ili je latinski natpis urezan kasnije, kad je mač došao u posjed Zrinskih (latinsko slovo P moglo bi biti inicijal Petrova imena), ili je urezan još i prije nego je došao u posjed Brankovića, jer nije isključeno, da mač prije toga nije bio vlasništvo kakva zapadnoga velikaša, ili je napokon bio urezan, dok je bio u posjedu Brankovića.

Ovo se zadnje ne može isključiti, jer nas na tu mogućnost upućuje okolnost, da je oblik latinskih slova kao i onaj ćirilskih vrlo uglađen, a i veličinom su slova pojednaka, pa valjda odavaju jednu istu majstorsku ruku. Pogotovo su znakovi, što ispunjavaju razmake između pojedinih slova latinskoga natpisa (salomljeno, na jednak način izdjelano pero), isti kao i jedan znak u ćirilskom natpisu na pročelju mača.

To je moguće i stoga, što su Brankovići imali mnogo političkih, a i krvnih

[39] Jireček, n. dj., 201.—206.
[40] Monum. serb., 278.
[41] Novaković, n. dj., 503.
[42] Mon. serb., 433.—436.
[43] Mjesto iz ljetopisa već prije navedeno.

veza sa nekim hrvatskim velikaškim porodicama. Opet su se oslonili i na jednu zapadnu silu (Ugarsku), koja je, i to baš u Vukovoj osobi, obnovila despotsku vlast (u južnoj Ugarskoj) nakon pada Smedereva. Veze su sa hrvatskim velikaškim porodicama bile vrlo uske. Tako je Jelena Jakšićeva, udovica zadnjega potomka despota Đurđa Brankovića, despota Jovana († 1502.), pošla za hrvatskoga velikaša Ivaniša Berislavića, koji je po smrti Jovanovoj postao srpski despot (1504.—1514.)[44] Mara, kći despota Jovana, udala se za Ferdinanda Frankapana, sina Bernardinova i Luize aragonske, dok je kći Ferdinandova Katarina pošla za slavnoga sigetskoga junaka Nikolu Zrinskoga.[45] Šta više i sama Vukova žena Barbara bila je kći Sigismunda Frankapana, a udala se po Vukovoj smrti za Frana Berislavića.[46] Zato je bilo vrlo lako, da darovštinom ili ostavštinom mač prađe od Brankovića u porodicu Zrinskih.

Iz svega, što je navedeno, dade se naposljetku izvesti ovaj zaključak:

1. Mač, koji je hrvatski ban Petar Zrinski darovao Peraštanima, bio je nekad svojina srpskoga despota Vuka Brankovića.

2. To svjedoči a) Brankovićev grb na maču, b) ime prijašnjega vlasnika (Vukša Stepanovik) u natpisu na maču.

3. Despot Vuk Grgurević zvao se i Stepanović po stricu, neposrednom predšasniku u despotskoj časti.

Pavao Butorac.

[44] Jireček, II, 206.—207.

[45] N. dj., 206. i blj. 3., gdje se navodi i književnost.

[46] N. dj., 202., 203.

NAPULJSKA »ARCADIA REALE« i ADAM BARIČEVIĆ

Bivši profesor zagrebačke »arhigimnazije«, kasnije župnik, Adam Alojzije Barićević (1756.—1806.) bijaše vrlo dobro znana ličnost u latinističkim redovima Ugarske i Italije, najjačih kula latinizma, što je izumirao, potkraj XVIII. stoljeća. Iako nije mnogo štampao, po svojim je privatnim pismima bio poznat kao vrstan znalac Ciceronova govora i okretan stilist latinski. Zato i bijaše vrlo poštivan u redovima svojih dopisnika, naročito Talijana, koji su vazda nastojali da mu to štovanje iskažu i spoljašnjim dokazima. Na poziv Angela Fabronija, proveditora (staratelja) pizanskog sveučilišta, Baričević je napisao biografiju Girolama Ferrija, koja je štampana u jednoj talijanskoj reviji i pronijela svom piscu glas u naučne krugove. Federigo marchese Manfredini, tajnik cara Leopolda II. i ministar Ferdinanda, velikog vojvode toskanskoga, pokušao je Baričevića proturati za profesora latinskog jezika u budimskom sveučilištu, pa ako mu nastojanje nije uspjelo, zacijelo nije bila krivnja Manfredinijeva. Najzad ga, kako ističu Barićevićevi životopisci, dvije talijanske akademije, turinska i napuljska, izabraše svojim članom. Baričević sâm o tom odlikovanju svom nigdje ne govori, pa se zato i ne može utvrditi, da li je uistinu bio član turinske akademije, no da je bio član napuljske akademije »Arcadia Reale«, o tome nema sumnje, jer se sačuvala originalna diploma, kojom je hrvatskom latinistu podijeljeno to laskavo odlikovanje. Donosim ovdje tekst te povelje kao jedan blistavi kamečak u šarenom mozaiku naše kulturne historije XVIII. stoljeća. Diploma glasi:

»A sua Signoria Illma e Molto Rnda il Sig. Paroco B. Adamo Luigi Barichievich, Accademico Sincero Laureato dell' Arcadia Reale.

Ci facciamo un pregio di rassegnare a Vostra Siga. Illma col presente Diploma, che i Signori Promotori, e gli Accademici Sinceri Laureati dell' Arcadia Reale, da cui rappresentasi l' antica celebre Società letteraria del magnanimo Re Alfonso I. di Aragona, di Anton Beccadelli da Bologna, detto comunemente il Panormita, e di Giovan Gioviano Pontano, han creduto un loro indispensabil dovere l' aggregarvi di unanime consenso, e con l' espressa mia determinazione, anche la degnissima, e rispettabile Persona di Vostra Siga. Illma, come un Soggetto di somma dottrina, e di ottimo nome, con darle in prima la facoltà di recitare in essa Reale Accademia qualunque sorta di scientifiche produzioni, ogni qual volta se ne terranno le private, o pubbliche Adunanze: con assegnarle dippiù il Nome Arcadico di Cleonimo Spartano, che dovrà Ella spiegar sempre, anche nel dar fuora qualche Opera in istampa; e con accordarle in fine l' onore dell' Alfonsiana Laurea, di cui liberamente potrà Ella medesima far' uso in tutt' i congressi Accademici, per così mantener salvo alla Nazion Siciliana, ed all' Italia, quel decorosissimo lustro, di cui già la ricolmarono un Giorgio Trapezunzio, un Lorenzo Valla, un Bartolommeo Fazio, un Gabriello Altilio, un' Alfonso Borgia poi Papa Callisto III., un Jacopo Sannazzaro, un Giuniano Maggio, un Francesco Elio Marchese, un' Aulo Pirro Cigala, un Girolamo Seripando, un Tristano Caracciolo, un' Alessandro degli Alessandri, un Scipion Capece, un Pietro Bembo, un Jacopo Sadoleto, un Egidio da Viterbo, e quanti altri e' si furono i Membri di una tal Regia Napoletana letteraria Società, dopo il risorgimento delle umane Arti, e delle Scienze, dalla funesta voragine di una perniciosissima, e lunga barbarie.

Napoli dal Parnaso dell' Arcadia Reale addì IV del Mese di Febbrajo l' Anno dell' Era Volgare MDCCXCIX, dalla fondazione di questa Reale Accademia il XXXXI.

Per Sua Maestà Ferdinando IV. Signor Nostro, Gran Protettore,

Ζηλωτης Il Cavalier B. Vincenzo Ambrogio Galdi, Conte del Galdo e di Belfonte, Patrizio di Reggio e Avvocato fiscale per la Maestà Sua Ferdinando IV. S. N. in difesa delle Regie Cause di Terra Santa, e Principe perpetuo dell' Arcadia Reale.

Egone (?) Possidonio Pro-Secretario.

Sua Siga Illma il Sig. Paroco Barichievich, fragli Accademici Sinceri Laureati dell' Arcadia Reale (Cleonimo Spartano).

Registrata negli Atti originali della Sebezia Reale Arcadia, e nel dilei Libro di Oro«.

Kako sam već istaknuo, Baričević nigdje ne pominje časti, koju mu je iskazala »Arcadia Reale« učinivši ga svojim članom, premda inače iz pisama njegovih doznajemo za sve važnije događaje u njegovu životu. Možda mu prirođena čednost nije dopuštala da se razmeće takovim odlikovanjem; no moglo bi biti i to, da on članstvo te »Arkadije« baš i nije držao osobitom čašću. Zacijelo je i napuljska »Arcadia Reale« — iako hoće da izvodi lozu od slavne »Società letteraria« kralja Alfonza Aragonskoga (1416.—1458.) — bila slika i prilika drugih »Arkadija«, koje su, osnovane prema uzoru rimske »Accademia degli Arcadi«, u ono doba cvjetale po talijanskim, pa i dalmatinskim, gradovima služeći više manje samo zabavi i taštini »minorum gentium«. Ni svojim »arkadijskim« imenom »Kleonima Spartana« Baričević se, koliko je poznato, nikad nije poslužio.

Vladoje Dukat.

NEKOLIKO KAJKAVSKIH NAPITNICA

Onako, košto je u starih pisaca opisano pravoslovensko nastrojenje, i na sjeveru i na jugu, u skladu se ukazuje i pojava zdravica, a s njima na uporedni ventil prebujaloga čuvstva od kulturnih napitaka izilaze i napitnice (počašnice) više manje uz intonaciju podesne popijevke. Preoskudna je preostala građa za povijest naše kulture, a da bismo mogli rekonstruisati in continuo ono, što je ovda onda zabilježeno kao toliko značajno, a tiče se evo baš uživanja opojnih pića u vezi s neke vrste kultom, kao što su uopće ta pića posljedicom same kulture u najširem njenom značenju.

Mitski rogovi piva i hrgovi medovine za žrtve žrecova starim bolvanima (idolima) odjekuju u starim ruskim stihovima

Aj, na gore mi pivo varili,
Lado, moe lado, pivo varili!

I uopće, neki kontinuitet i u tom smislu mora biti između široke Rusije pa do na zapad i na jug protegnutih slovjenskih područja. Svugdje se, naime, vide tragovi prastaroga zanosa za »vedrima zelenoga vina« i rozima slatke medovine u najrazličnijim varijantama različnih podneblja, uvijek u vezi s melodijoznom slovjenskom pjesmom, u kojoj tako vidno mjesto zaprema i Kraljević Marko s preočitim svojim interesom za rumeniku krčmarice Mare. Koliko i koliko jedinica iz njegova ciklusa započima sa stereotipnim »Vino pije Marko Kraljeviću«, počecima, koji su valjada već pobrojani i stručno klasificirani u kakvoj neštampanoj disertaciji!

Što se Hrvata tiče, kada afirmiraše svoju državu, učiniše to na teritoriju negdašnjeg rimskog državnog carstva, a malo je bilo tla, gdje nije bilo roda vitis viniferae, od Jadrana do baštinjenih plantaža imperatora Proba na ivici Panonije u potonjem Frankohorionu. Kao kasniji pobožnjaci pogotovo ne prezreše produkte grožđa u tekućini.

Sve do Križanićevih navoda i Patačićeve organizacije društva vinskih doktora (»Pinta«)[1] nema izričito važnijeg spomenika hrvatske vinopijske kulture. Dašto, da je već samo viteško doba moralo imati svoje gozbarstvo, i nuz stimulana vina valjada je bilo i nazdravica i napitnica. Pitanje je, međutim, hoće li se moći za domaću sredinu n. pr. viteza Hrvoja Vukčića i ostale »svake fale

[1] Isp. Dr. Josip Matasović, Iz galantnog stoljeća. Kulturnohistorijski fragmenti. Knjiga I. U Zagrebu 1921.

i gospocke časti dostojne« gospode preuzeti analogije iz kasnogotičkog kruga cara Žigmunta, ili se ograničiti na konstatiranje barbarskog atavizma. Pa ipak, za gradsko društvo i za gospodu valja uvažiti, da nijesu bili predaleko od općeg renesanskog pokreta. To gibanje u težnji za cjelovitošću i posred napona u razvoju sholarskog sveučilišnog života parodiralo je antička pijačka pravila. Ovo povraćanje horacijevskom zanosu za vino podudaralo se još i s dekadentstvom tadašnje gotike i kričanjem barbarske latinštine. Toga svega bilo je i u nas prilično. Ne znamo doduše za bilo kakav naš »lex Saxonia«, ali društvene sredine bile su pomalo nalik. No renesasno doba za nas je dobrim dijelom i vrijeme turskog naleta i narodnih karmina, pa će se tek u bujnom baroku, kad je počeo jenjavati herojizam u borbi s Turcima, javiti original Patačićeve »Pinte« i, zatim, s moralnim pravom veselije opsluživanje vinskog užitka u »bratskim kompanijama« sve oko »trsnih rožica«.

No i poslije »Pinte« bilo je pinti hrvatskih i nepromovisanih vinskih doktoranada. Velik dio društvenog života sastojao se u dokolici uz pijančevanje. Odjeća francuska vanjski je kostim, i par njemačkih komplimenata, a latinski apostrofi i poštapalice u razgovoru bijahu tek uvod, kad su se iza gozbi i susjednih domjenaka povlačili oficijozni velikodostojnici pa dame u svoje odaje. Doista je prosječno uvijek slijedilo famozno »konstituiranje«. A usred vinske i duhanske magle, kasnije posred dima svijeća s lustera (gdjekad u pô bijela dana), ili posred kartaškog intermezza, javljale su se naizmjence miloglasne i tugaljive elegije, i onda opet obijesne i satiričke poskočnice. To je bilo neminovno, radilo se o gradskoj palači ili o ladanjskoj kuriji.

Samo su ta dva tipa bila na repertoaru među našim zagorskim gospodskim »popevkama«, žalovanke amorozne ili počašnice (i sa žicama humora) te napitnice za ispijački kor. A junačkih davorija što je bilo, bilo je samo bezbojnih i cesarskih u kavalirsko-oficirskoj pozi. I sve te pjesme, koje se od zgode do zgode i individualno prekrajalo, od vremena se do vremena posabiralo i u posebne rukopisne zbornike od dobra »rukom rađena papira« i kožnatog uveza, solidno za teške bachanalije: svaka stranica s okvirom crvene linije, crveni inicijali svake kitice, pa isto crveni naslov »Popevka 1a«, a pri kraju svake, kad je na stranici preostalo prostora, za ukras su primetani više manje slabi, akvarelisani crteži (ljudski parovi, golubovi, kotarice, vaze i cvijeće, po latinskoj botanici signirano svojim herbarijumskim imenom i prezimenom). Heu quam felix est jam vita potatorum! Voda se prezire a poštuje Kana Galilejska (pocula vitae) . . . Sic bibitur! Sve do »Vinjaga« i dalje.

Iz onoga već češće od česti publikovanog kodeksa kajkavskih pjesama[2] u arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Sign. I. a 98.) ogleda radi publikujem ovdje nekoliko tipičnih napitnica, koje se ondje nalaze. Kodeks nema poema kao što je vinopijski epos »Vincentii Obsopoei, De arte bibendi« (Ed. II. Lugduni Batavorum 1754.) pa nema uvoda napitnicama:

Si quis in hac artem non noverit urbe bibendi
Me legat, et lecta doctior arte bibat . . .
Si bibis indocte sunt noxia vina bibenti;
Sunt bona, si docte dulcia vitra bibis.

Zapravo se radi o interpoliranim napitnicama, koje su od česti neke vrste prototip i za primjere u kasnijim štampanim i umjetnički redigovanim pjesmaricama. Svega ih je sedamnajst ulomaka napitničarskog tipa evo s ovim tekstom:

(17.) Draga bratja moja! Čujte mene sad, ar verujte da sem simo došel rad, gde je mesto poglavito k-tomu srce plemenito. Vsaki zpoznat more, da je tomu tak.

Kad vam sreća prizpe, da se zestali smo, v plemenitom društvu zkupa zpravismo, nekaj bude ov naš dan Gospodaru alduvan; ar je vsaki zato sim danas pozvan.

N.: našu nekaj žive Bog, koje vetumadne bil je dragi god. Domovinu našu diči, naj čašu vsaki natoči. Vsi zkupa viknemo: Bog ju poživi.

Još imamo jednu lepe kreposti vu ovom našem društvu punu vrednosti, vrednu vsega preštimanja, ar lepoga je držanja, nekaj žive zdrava N: N.

Nezabete bratja jošće zdravicu, ar i ovde ćemo držat pravicu, ki je došel iz blizoga mesta dobro nam znanoga: Drašković naš Janko vikni z-grla tanko.

Domovine drage čisto alduvan, za nje diku misli vsaku noć i dan, priatela ljubit znade, vse mu dade, što imade, vsi zkupa viknemo: Bog ga poživi.

(159.) Čaša moja — zašto si mi prazna? Natoči se, dotoči se, braći na veselje! Ja ću piti, van ispiti, braći na veselje. Ja sam pil, van ispil, braći na veselje.

(160.) Daj, bratec, natoči! Ja žeđen sedim, poglej na oči, kak žeđu trpim. Ta vinska kaplica mi srcu godi, ta trsna rožica mi prsa hladi.

[2] D. M. Šrepel, Kajkavska pjesmarica. (Građa za povijest književnosti hrvatske. Knj. 2. Izd. Jug. Akad. Zagreb 1899. str. 186.

Isp. i R. Strohal, Stare pjesme o buni P. g. Zrinskoga i F. K. Frankopana. (»Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XI, Zagreb 1909. strana 100).

(161.) Dobro vince proj vreme, dojde vreme, nebu me; kad bum v černi zemli gnjil, ne bum više vinca pil.

(162.) Ecce quam bonum atque jucundum cohabitare fratres in unum, djete anda braća ma da se napijemo, totum quantum, totum quantum debes epotare — (Epotavi)

(163.) Fratres infundamus vinum nobis Bachus benedicat nobis, ejus enim dona vina bona juventetis sunt et poma, bibe frater, bibe felix, bibe faustus, pro te fiat iste haustus.

(164.) In catris resident, resident arma fortissima, arma fortissima, in vitris habitant vina dulcissima praesentium absentium ex corde nos amantium: vivat, vivat . . .

(165.) Išla jesem priatelju, tam sem se napila. Kada sem pak domom došla, dobre volje bila. Počela sam v hiži zkimavati z križi. Aj, danom dinom,, daj kupicu z vinum; aj, danom dinom, da kupicu z vinum. Samo sem se veselila da je v noći bilo, drugač bi mi ljudi rekli: je li dobro vino? Aj dunda frunda, kak bunda brunda, aj dunda frunda, kako bunda brunda.

(166.) Draga moja gospoda, bumo dobre volje, na sramotu onomu, komu ni po volje, nekaj žive vse i slednje, muško, žensko, što je vredno. Nema vu njem istine koji svoje ne zpije. (Rep.) Ima vu njem istine koji svoje ispije. (Rep.).

(167.) Kad smo se tu zišli, budmo jedne misli. Hej, druže, pijmo ga, čak do dana beloga. (Rep.) Veselo mu srce, koji pije vince; v tuzi je batrivost, vu nesreći rablivost. Hej, druže . . (Rep.) Doklam budem zeval, budem vu me vleval; naj budu vsa na kraj, vino je zemelski raj. Hej, druže . . . (Rep.) Vino budem vžival i drugem napijal. Bog živi nas i vas, ki ste došli gledet nas. Bog živi nas i vas . . . (Rep.).

(168.) Kaj ću činit vu žalosti, ves plavajuć v turobnosti, rane k srcu kad priemlem, da šta ljubim videt nemrem. — Zto krat zdehnem v jednem satu, za to tvrdi zidi znadu, kojem jedino su znana srca moga zdihavanja.

Anda čašu vina primem, oči moje k nebu zdignem: Čuvaj, Bože, moju dragu, dugo živu, srećnu, zdravu. — Gledaj, brate, šta gdo ljubi, kak se njegvo srce trudi, daj da i ti tvojoj Dragi, ovu ljubav sad iskaži.

(172.) Vivala, vivala-fa, das ist mein Lieber, klu, klu, klu, klu, das ist mein Freund, ist das nicht ein schönes Lieben, klu, klu, klu, klu, das ist mein Freund, das ist mein Freund.

(173.) Tria kusiju te tri pak suziju, a moj mili naj bolje doma leži. (Rep.) Ako on vumre, zkopajte mu jamu pod te vinske gantore. (Rep.) Odprite se pipe, zmeknite se čepi, napi mu to vince, v gerlu me cucla. (Rep.) Koji mimo teče, vsaki njemu reče: to je pravi vinski brat, koji pije vince rad. (Rep.)

(182.) Daj bratec zmisli se kak dalko nam je iti i daj oštro primi se, da budeš mogel piti. Ne drži kup'cu praznu, ter toči vsu koražno. (Rep.) Obrni kup'ci dno, proti suncu vu nebo.

(169.) Moja čaša vandra, to ni gospodarstvo; iz ruk v ruke daje se, to nije pajdaštvo. Daj da bratec pritoči, videt ćeš pajdaštvo. Zevsem sega natoči, eto ti pajdaštvo: takvo, takvo (— — —) je pajdaštvo.

(170.) Veseli se Kompanija v radosti, blago njemu koji nije v žalosti. Primi anda bratec čašu ter potverdi ljubav našu.

(171.) Veselmo se braća, kad se zestasmo. Tuga, žalost projde, kad se vidismo. Ztalnost, vernost priatela nigdo ne oduri, diku naše kompanije nigdo neomori. Je li tako? (— — —) Bog te poživi, živi, živi, živi, živi, zdravo i vesело.

Redakcija ovoga kodeksa potječe iz prve trećine XIX. stoljeća.

I mimo tipa pisma i ukrasnih vignetta sama napomena Janka Draškovića (inače društvenjaka i domaćina, koji je za svoje goste po imanjima razdijelio vlastelinskom osoblju naputak o ceremonijalu gostoprimstva[3]) dokazuje porijeklo kodeksa iz prve trećine XIX. stoljeća. Ova prva napitnica br. 17. sadržava dakle i motiv dobrodošlice, a isto i pohvale u slavu svečarice ujedno, kako ih slično nalazimo i u »Carmina Clericorum«, koja su navodno »Studenten-Lieder des Mittelalters« (isp. 7. izd. ed. Gebr. Henninger, Heilbronn. Gedruckt in diesem Jahr.). Tako je n. pr. odatle zanimljiva pjesma »In honorem hospitis«:

Jocundemur socii
Sectatores otii,
Nostra pangant ora
Cantica sonora
Ut laudemus dignos laude
Virtuosos
Et carentes fraude
O et o
Cum jubilo
Largos laudet nostra concio

[3] Isp. E. Laszowski, Uspomena na hrvatsko gostoljublje Janka Draškovića. »Hrvatski List« Osijek 1922. br. 19.

Ad honorem h o s p i t i s,
Cujus festum colitis,
Caníte benígne
Carmen laudis dignae,
Maerorem repudiemus
Et psallentes
Omnes intonemus
O et o etc.

Ritmički potsjeća napitnica br. 159. na refren »In laudem Bacchi«:

I s t u d v i n u m, b o n u m v i n u m
V i n u m g e n e r o s u m,
Reddit virum curialem,
Probum, animosum.
I s t u d v i n u m, bonum vinum
V i n u m g e n e r o s u m,

Napitnice br. 161., 162. i 163. već svojim latinskim tekstom upućuju više na tuđe porijeklo, ma da su mogle u ovoj formi, kakve su, biti preinačene i kod nas u sredini, koja je bila latinski odlično verzirana. Tek pobuda je i sklop pjesama, nema sumnje, prema tuđem uzoru.[4] Djački period pojedinih aristokratskih sinova presađivao je od naraštaja do naraštaja sve po malo po koju takovu tuđicu. N. pr. poznati refreni »jupaj-dija-jupaj-da« potječu iz njemačkog studentskog kruga po refrenu: »Jup heidi, jup heida; jup heidi, juvivallera, jup heidi heida«. A i br. 172. »Vivala, vivala-fa« jasno očituje svoju naciju. Mnogo je toga prešlo, dašto, i sa kranjske i štajerske granice u vicinalnom vlasteoskom saobraćaju, košto su tuđeg fabrikata i toliki umjetnički vinskim i obscenim simbolima urešeni kristalni bilikumi po kurijama. Svakako bi sada valjalo tragati i za drugim pjesmaričkim kodeksima, pa ih poređivati s latinskim, njemačkim i talijanskim tekstovima.

U br. 163. apostrofi »bibe frater, bibe felix, bibe faustus« potsjeća na stereotipno ponavljanje preuzeto možda iz pjesme »Sunt multae causae bibendi« t. j. Bibit hera, bibit herus, bibit miles, bibit clerus, bibit ille, bibit illa, bibit servus cum ancilla . . .« etc. etc. To je ona počašnica, u kojoj se obrazlažu uzroci za ispijanje prvih 13 punih čaša:

P r i m o pro nummata vini.
Ex h a c bibunt libertini:
Semel bibunt pro captivis.
Post haec bibunt t e r pro vivis,
Q u a t e r pro christianis cunctis,
Q u i n q u i e s pro fidelibus defunctis,
S e x i e s pro sororibus vanis,
S e p t i e s pro militibus silvanis.
O c t i e s pro fratribus perversis,
N o v i e s pro monachis dispersis,
D e c i e s pro navigantibus,
U n d e c i e s pro discordantibus,
D u o d e c i e s pro poenitentibus,
T r e d e c i e s pro iter agentibus.
Tam pro papa, tam pro rege
Bibunt omnes sine lege.

Br. 169. 170. i 182. prokazuju i sam ceremonijal »vandrčeka« pak operiranje s ispijenom čašom.

Primjera radi citiram sada nekoliko tipova latinskih vinskih oda, za koje će se eventualno naći i naših varijanata i preradbi:

AVE VINUM.

Vinum bonum et suave,
Bonis bonum, pravis prave,
Cunctis dulcis sapor, ave,
Mundana laetitia!

Ave felix creatura,
Quam produxit vitis pura,
Omnis mensa fit secura
In tua potentia.

Ave color vini clari,
Ave sapor sine pari,
Tua nos inebriari
Digneris potentia.

Ave placens in colore,
Ave fragrans in odore,
Ave sapidum in ore,
Dulce linguae vinculum.

Ave sosper in modestis
In gulosis mala pestis,
Post amissionem vestis
Sequitur patibulum.

Monachorum grex devotus,
Omnis ordo, mundus totus
Bibunt ad aequales potus
Et nunc et in saeculum.

Felix venter, quem intrabis,
Felix lingua, quam rigabis,
Felix os, quod tu lavabis,
Et beata labia.

Supplicamus, hic abunda!
Per te mensa fit fecunda,
Et nos cum voce jucunda
Deducamus gaudia.

[4] Tzv. »Križevački statutik« samo su analogom njemačkomu »Jus potandi. Deutsches Zech-Recht. Commentbuch des Mittelalters. Nach dem Original von 1616 mit Einleitung neu herausgegeben von Dr. Max Oberbreyer. (6. izd. kod Focka u Leipzigu).

IN LAUDEM VINI

Ave color vini clari,
Ave sapor sine pari,
Tu qui nos inebriari
Digneris petentes.

Felix homo te plantavit,
Qui te vinum nuncupavit
Contra talem potum
Nullum est periculum.

Felix guttur, quod rigabis,
Felix venter, quem intrabis,
Felix est, quem satiabis,
O beata labia!

O quam placens in colore,
O quam fragrans in odore,
O quam sapidum in ore,
Dulce linguae vinculum!

Ergo vinum collaudemus,
Potatores exaltemus
Non-potentes confundemus
Ad inferni palatia

CANTICUM POTATORIUM

Ergo bibamus,
Ne sitiamus,
Vas repleamus.

Quisque suorum
Posteriorum
Sive priorum

Sit sine cura,
Morte futura
Reperitura.

Mi još nemamo kulturnohistorijsku antologiju naših starih vinskih pjesama (kao n. pr. Fest, Tisch- und Trinklieder der Deutschen 2 Bde. Wien 1811.), ma kolikogod je obilja već i u samoj literaturi prošloga stoljeća, a niti pokušaja, košto ga je u Rusiji poduzeo (ne doduše iz kulturno-historijskih motiva već kao antialkoholičar) D. G. Bulgakovskij Вино на Руси по памјатникам народнаго творчества литературным и художественнымъ. С.-Петербургъ. 1902. pa da bi se vidjelo onda kolika je, među ostalim, rasna razlika, recimo, i prema samim napitnicama dobroga i vrloga Kineza Li-Tai-Po . . .

Dr. Josip Matasović.

»DVERCE« U ZAGREBU NA GRIČU 1793.

Mala gradska vrata »Dverce« na zagrebačkom »Griču« (gornji grad) izgrađena su g. 1335. između kule na »Dvercima« i nekadašnje kraljevske palače. Po odredbi kraljevoj trebala su biti samo tako velika, da uzmogne kroz njih prolaziti samo po jedan konjanik.

I vrata »Dverce« bijahu zgrada, kakova su od prilike današnja »Kamenita vrata«. Na nekim starim slikama Zagreba prikazana su i ova vrata. Zgrada »Dverce« je pak stojala s vratima izvan gradskoga zida, a samo s jednom stranicom priljubila se gradskom zidu. Sva je prilika, da su prvobitna mala gradska vrata bila na samom gradskom zidu, a da je sama zgrada »Dverce« pregrađena i prigrađena prije XVI. stoljeća. Ovu zgradu možemo smatrati nekom kulom koja je na osnovi četverokuta trebala služiti i za obranu vratiju »Dverce«, a i za obranu gradskoga zida.

U koliko nam slike pružaju njezin oblik, bila je to zgrada na jedan sprat, a sa prizemlja otvarala su se jedna pol hvata široka vrata do visoke kule na »Dvercima«, od kojih su se spuštale stube do zemlje. Ove su bile 5 stopa široke a naslanjale su se na visoku kulu na »Dvercu«. Sama pako vrata »Dverce« (u gradskom zidu) bila su široka jedan hvat i jednu stopu, te su stajale upravo do visoke kule, dok je prostor između kule »Dverce« i kraljevske palače mjerio 2 hvata i 2 stope. Stari gradski zid, kao i zidovi kule »Dverce« mjerio je u debljini jedan hvat.

Kula mala nad gradskim vratima »Dverce« kao i sama vrata, porušena su g. 1812.-13.

Pod konac XVIII. stoljeća posjedovao je nekadašnju kraljevsku palaču do »Dverca« Franjo Petrović, koji je bio prodirektor akademije nauka u Zagrebu, a onda isluženi gradski ašešor. On je tu palaču odnosno kuću znatno pregradio i izgradio, namjestivši kućna vrata nasuprot velikoj kuli na »Dvercima«. God. 1793. želio je proširiti svoju kuću tako, da na prostoru između kuće i visoke kule izgradi kuću na jedan sprat, koja bi spreda imala prolaz do vratiju »Dverce«, širok 1 hvat i 4 stope, a tako i prilaz do kućnih vratiju. Za to se on 4. aprila 1793. obratio na gradski magistrat sa zamolbom, da mu se ta gradnja na ures grada pusti.

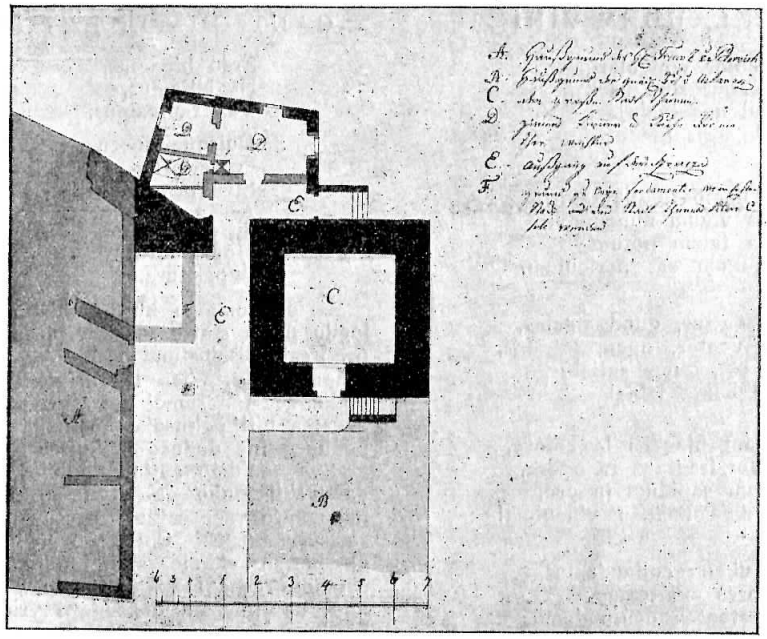

Nacrt zaželjene gradnje Franje Petrovića oko vrata „Dverce" na Griču 1793

Kao otštetu za to, očitovao je, da će prizemlje zgrade male kule nad gradskim vratima »Dverce«, ili kako ih on naziva »Zverce«, urediti za stan od 2 sobe, i kuhinje za nastanjenje stražara. On se očitova ujedno, da će za uvijek uzdržavati cijelu zgradu nad »Dvercima«, čime bi si sebi gradska općina prištedila veliki trošak, pošto je ova zgrada bila malo trošna i ruševna. Petrović je priložio i nacrt ove nove zgrade i preinake. Taj nacrt ovdje prilažemo. U nj su upisane sve izmjene, te nam jasno tumači sliku cijele ove skupine građevina oko »Dverca«. Kako iz toga nacrta vidimo, tada još nije bilo one kuće, koja se naslanja na veliku kulu »Dverce« prema Sjemenišnoj ulici, već je tamo bio prazni kućni »fundus«.

Gradski je magistrat Petrovićevu zamolbu otklonio.

(Originalni spisi i nacrt u arhivu grada Zagreba: Acta a. 1793.).

E. Laszowski.

VRENČEVIĆI.

U ovoj sirovoj građi, onakvoj kakva je ostala nedirnuta iz vremena samoga događaja, pružam bez ikakvog komentarisanja prepisku među knezom Milošem, s jedne, a Miletom Radojkovićem, tada članom Suda Narodnog Srpskog, Arsom Andrejevićem, visokim dvorskim činovnikom Miloševim i Stevanom Nedeljkovićem-Piročaninom, verovatno tada jagodinskim policajem varoškim, s druge strane, o braći Vrenčevićima, kruševačkim begovima, o njihovoj otmici devojaka iz sela Mozgova kod Aleksinca i o bunama naroda zbog toga i ranijih takvih i sličnih nasilja iz te i okolnih oblasti. To je sve knez Miloš vrlo dobro iskoristio, te je 1833. g. i zvanično po carskom fermanu iz Carigrada dobio Krajinu sa Ključem, Crnu eRku sa Gurgusovcem, Banjom i Svrljigom, Aleksinac sa Ražnjem i Paračinom, Kruševac, deo Staroga Vlaha uzimajući u nj deo Novog Pazara što se zove Brvenik i deo drinski sastavljen iz Iadra i Radjevine.

Poslednjih nekoliko (5—6) beležaka odnose se na Miloševo spremanje da ga Turci, dok se sa njima ne pogodi, ne bi iznenadili napadom.

Sva je građa uzeta gotovo samo iz naše Državne Arhive u Beogradu, a brojevi pod pojedinim pismima i beleškama odnose se na moj prepis otuda.

Ukazujem, da se o ovome događaju može čitati još, ali uvek vrlo malo i ograničeno, poglavito u delima: Мих. Гавриловића: Милош Обреновић, knjiga treća; Leopolda Ranke-a: Srbija i Turska u 19. veku; Nila Popova: Srbija i Rusija, sv. 1.; B. Kuniberta: Srpski Ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića; Мите Петровића: Финансије и установе обновљене Србије, књига прва

I.

Mileta Radojković iz Katuna javlja 18. sept. 1832. god. Milošu o desetku u čitlucima. »Navodadžija koji je one devojke Vrenčevićima[1]) izdao pisao sam moravskom kapetanu da otide u selo Mozgovo i prizove svo selo da izvidi ščo govore o njemu ljudi, jeli istina za isto delo, svo mu selo osvedoči iz glasa vikajući mali i veliki da bi ga do sad kamenjem ubili da se nesu većoj vlasti ubojavali za koje i ubijen iz pušaka bude, a potom obesa ga koji je i sad na vešalu«.

Drž. Arh. moja bel. 311.

II.

Vaša Svetlost Milostivejši Gospodaru

Po vaše zapovesti otišao sam u Kruševac i odneo pismo Aki-begu i on pročita i kad vide ščo mu pišete i nije mu po volji ni malo bilo i govori zastideo sav svoj rod i nevaljalo uradio i govori Aki-beg da je kao drugi Turci ja bi mu sad sudio no njemu niko ne može suditi osvem paše pa govori Aki-beg Molim Gospodara Miloša od bože strane piši mu neka se malo vremena pretrpi da ne javlja na dalje dokle ja pišem paše a do četvrtka ili do petka neće dalje biti doneće mi aber od paše pa ću ti ednak poslati kako mi je zapovedio. I ono drugo pismo dado Sejdi-age i on pročita i govori kako god Aki-beg veli da je u drugoga Turčina ja bi mu sad sudio ali njemu ne smem od paše i zaklinje se u tursku veru veli da su one devojke[2] u drugoga turčina sad bi uzeo sve moje momce i otišao bi te bi obe izvadio i tebe dao vodi Gospodaru ali ne smem od paše i osta da se sprema Sejdija da ide kod paše. I govori Aki-beg i Sejdija uzdamo se da će se posla svršit neće paša Gospodaru za toliko atar pokvarit i paša došao u prošasti četvrtak sas 7 druga u Leskovac ja im velim bolje vi je dati devojke bez šćete a bit vi ne može drugo dokle ji ne vratite a posle će bit i velika šćeta i kaćete i vratit a beg veli ja ću tako da pišem i paše i Selimbeg vala bogu poludeo u oči Svete Vrači i drže ga u železa i odže mu čitali i on laje na ni i jednako više oro dajte neka igra. I pašin jaćimin došao kod njega da ga lječi. I kazaše da mu je malo bolje. I kako kako drugo novo dobijem neću zadržat.

1832.
noemvrija 15.

vaš pokorni ostaem na službe
Mileta Padojković u Jasiku.

Drž. Arh. moja bel. 314.

[1]) Ahmed-beg i Selim-beg.

III.

Vaša Svetlost Milostivejši Gospodaru

Begovi Vrenčevići pobegli su prvu potom noć iz Kruševca, kad sam se ja odunud bivši onde po nalogu vaše Svetlosti kući vratio. O tom izveščava me i Aki-beg ajan kruševački i Seidija s pismom a i ustmeno izvestio sam se od nekih Turaka preko Jasičkog kmeta Anđelka. Seidimendžami piše tajno da je Vrenčević pobegao u Leskovac s obadve devojke a agarluk njegov i majku mu uzaptio je on. Aki-beg otpisuje mi drukčije. Ja sam očekivao da mi javi šta je paša za rečene dve devojke odgovorio mu i naposledak ne dobivši od njega nikakva o tom izvestija poslao sam k njemu kmeta Jasičkog po ovom otpisao mi je on da nema od paše nikakva još odgovora, da je Vrenčević s devojkama pobegao u Niš i da mu je on agarluk uzaptio. No ovo je on sve nepravo govorio. Kmet jasički izvestio se u Kruševcu od Turaka da je on zacelo u Leskovac pobegao k tome još na pozivanje pašino od kog piše Aki-beg da ni odgovora dobio nije, a da je on agarluk mu uzaptio i to nije istina, to je Seidija učinio. Ovo javljajući vam prilažem i Akibegovo i Seidino pismo i još jedno od Aki-bega turško u kom šta piše ne imavši pisara da mi pročita nisam doznao. Seidija u pismu svom javlja mi da su se u Župi neka momčad podigla, isteruju serdare, gospodare i subaše govoreći da ćedu oni sami vergiju što na nji pada brati i paši davati a da ne dadu da Turci više po njima idu i za ovo pito me je da li je od vaše svetlosti zapovest ili su sami iz svoje glave pobunili se. Na ovo odgovorio sam mu ja da toprv to od njega čujem i da ništa o tom neznam.

Aki-beg mi je javio da će za rečene devojke doći od paše čovek jedan i piso mi je da će poručiti onda za mene da odem i razgovorim se šnjim, ja pak ne smejući

[2] Miljkana i Marija.

bez dozvolenja vašeg to učiniti molim za nastavlenije u tom.

u Jagodini 21. noemvrija.
1832.

V pročem ostajem vašoj svetlosti pokornejši Mileta Radojković

IV.

Blagorodni Gospodaru Kneže Mileta molimo vas mi svi . . .javljamo se va i molimo vas nisko priklono i ljubimo vam skut mi i vo pop Jovan i pop Petronije i Veselin i vala Bogu Gospodaru našemu milost i vama svima kapetanima i našem knezovima ko ste za nas setili Bog i vi i pratili vašega čoveka i mi smo se svi vozradovali i na noge vostali i vostali na noge i Turce iz naše izgnali pandure po granici pratili no molim i vas sad mi iskamo opet vaš odgovor i milost božu i vašu taj čas kako naše pismo vam stigne vi edn čoveka i pismo opremite.

832 leto
meseca noemvrija 20 dan
dano u velike verbice

V.

Vaša Svetlost Milostivejši Gospodaru

Na ovaj čas primio sam ovo vnutr priključeno pismance od župsko opštestvo u kojemu pišu da su serdara isterali i proče Turce iz Župu i u vrbnicu stražu postavili. No ištu od nas sovet da i posovetujemo kakoćeju u budušče da postupaju i kakoćeju Turcima da odgovaraju. No budući da mi nije ta stvar poznata i nista i odgovorio nisam. No očekujem za stvar od vaše svetlosti milostivejše nastavlenije pa kako blagovolite to javljajući ostajem i jesam vašoj svetlosti vse pokornejši

sluga Mileta Radojković

u Jagodini 21. noemb. u dva sata noći
1832.

P. P. budući da su dva momka naročito od isto obštestvo do mene došli i tako su bez ikakvog odgovora vratili se ibo nisam znao šta ću i odgovorit.

Gorni

VI.

Ljubezni Mileta!

Primio sam oba pisma vaša od 21. t. g. vidio kako Turci Vrenčevića izgovaraju i trag mu kriju. Kad kod Aki-bega čovek od paše dodje, da se s vami za devojke razgovori, a vi se s njim sastanite, pak kad vas i za postupak župskog obštestva i ostali Srba uspitaju što su Turke izmed sebe isterali, a vi im odgovorite da su pravo učinili što su ji isterali, jer oni čuju i vide da Turci neće čovečeski s njima da postupaju već skotski, pak neće to više da trpe i u toliko manje što znaju, da (našem kraju prinadleže s kojima ćemo se skoro prisoediniti) su postupci njini volji carskoj sasvim protivni. Kažite među ostalim i to da je Avram Rumenli valesi u Bitolj otišao da izvidi s kojim pravom Turci taka nasilija čine i da za ostale neke nepravde njine ugovor učini pak ćemo se onda s njima drukčije razgovarati a donde da se pretrpe i oni za župske ljude; recite im da devojke što brže vrate, jer će ji bojim se posle morati s pridom vratiti kad ji stanem goniti klati i peći!!!

Župskom obštestvu pak javite da se samo nasilija čuvaju, to jest da nikakva Turčina ne biju razma u slučaju ako bi koji na nji napao, u ostalom neka sve što paši valja saberu i predadu pak će mirni biti i onda im neće subaše toliko ni dosadivati.

u Kraguevcu 22. 9vra 1832.

3367. *Drž. Arh. moja bel. 315.*

VII.

U Kraguevcu 25. noemvrija 1832.

Mileti Radojkoviću

Ja sam želio, da mi dođete u Kraguevac da se razgovorimo kako ćemo miriti Kruševljane koji su se digli protiv svoji Turaka, i za to sam vam pisao juče da mi dođete amo. No danas čujem da su i Aleksinčani i Ražanci počeli nešto bukati. Za to za nužno nalazim, da se najpre Kruševljani k miru privolu pak posle će oni drugi i sami zar prestati buniti se. Toga radi i ne očekujem vašeg dolaska k meni, već uskoravam poslati Arsenija Andrejevića našeg u Kruševljane. Dao sam mu i otvoreno pismo k svemu narodu tamošnjemu kloneće se k utišaniju njegovu. I vama preporučujem da zajedno s Arsenijem k njima otidete i pismo ono moje javno pred svima pročitate i dobro istolkujete. Isto tako sazovite i Turke i kažite i njima da ne diraju u Srbe i da se pretrpe dokle Avram naš dođe od sina[3] Sadrazamova[4] pak ćemo onda svi zajedno ugovoriti koja će snošenija između Srba i Turaka biti, i jednu i drugu stranu pozvaću ovamo te ćemo ovde sve posuliti. Možete sazvati i Ražance i Aleksinčane i njima to isto javiti kako Srbima tako i Turcima, voobšče kažite im koji u koga dazne onaj će i pod najveći odgovor doći.

blagonakloni
Miloš Obrenović
Knjaz Srbski

Drž. Arh. moja bel. 318.

[3] Emin-paša u Bitolju.
[4] Rašid-paša, veliki vezir u Carigradu.

VIII.

Vaša Svetlost Vsemilostivejši Gospodaru

S pismom vašim što preporučujete da sazovem nahiju ražansku i aleksinačku i od svetlosti vaše pismo pročitamo. No budući da se obe jošte u miru nahode od koje bilo je ljudi iz N. obadve između njima arhimandrit iz Svetog Romana koji su slušali pismo vašoj svetlosti u Kruševcu kada smo narodu čitali, narod pak kako se je uznemirio neznamo šta će i do sutra da bude od one dve na. No pritom čujući da ajan ražanski N. k sebe zove da im pokupi oružje zaoto preporučilismo na kneza vilaetskog da se ne bi ni pod koji način usudili oružje dali.

Od 26. noem poslato pismo od vaše svetlosti primili smo i narodu dobro po zapovesti vašoj iztolkovali javno i tajno.

u Jasiki 27. noem. 1832.

Vašoj svetlosti vsepokornejše sluge
Mileta Radojković i Arsenije Andrejević

IX.

Vaša Svetlost Vsemilostivejši Gospodaru

Uskoravajuć iiz Kraguevca kneza Miletu susretnem koji je na pozivanje vašoj Svetlosti pošao, tako vratimo se juče u Jasiku na konak prispimo nimalo nezadržavajući se sutra otidemo u Kruševac k begu i narodu budući da smo narod na skup trevili koji se ne odustaju nimalo Kruševca; a kad narod razume da im od vaše svetlosti dolazimo k nima uskorilo i od N. doći 2 ili 3 stotine dobro oružate ljudi. Tako mi po nalogu vaše svetlosti damo prizvati obe strane i Srbe i Turce i pročitamo blagonaloženije i pozdravlje vaše narodu koji su svi jedinodušno povikali da Bog živi našeg Gospodara i oca, mi njegovu reč ćemo slušati no samo neka Turci zulum utiše, na to mi narodu govorimo odlazite kući onako kao šćo ste izvolili nam blagonaložiti; narod iz glasa više nećemo da idemo nego ćemo još da dođemo, s Turcima nećemo mira činiti dokle god ne vrati vrenčević naše sestre šćo je zarobio ako ćemo svi izginuti od pazarske granice do supovca, svuda redom Jastrebcom srbska leži vojska čujući preko ljudi da paša s vojskom ide u Kruševac ustrašavajući narod no mi kažemo nije istina, narod pak od nas traži čoveka da Turce k sebi ne poštaju da ne bi kakova bila buna zato prizovemo Amet Ćole pašina čoveka Osman poljaka sovetujući ji da paša ne ide ovamo sa vojskom jerbo će vilajet da uzbunite više budući da se ova vatra sa vojskom ne može da utuli nego da se staramo drukčije sredstvo učiniti. Potom pomenuti Amet Ćole i Osman o tome taj čas paši a mi pišemo vasoj svetlosti kako ćemo za delo dalje postupati. Osman koji je kod vaše svetlosti tamo dolazio i Amet Ćole govore mi ćemo vojsku povratiti natrag ako bi ikakva bila pošla amo.

u Kruševcu 27. noemv. 1832,

Vaše svetlosti vsepokornejše sluge

Mileta Radojković i Arsenije Andrejević

Drž. Arh. moja bel. 317.

X.

3414.

Odgovor

Primio sam dva pisma vaša od 27. t. m., jedno iz Jasike, a drugo iz Kruševca i vidio sam sta tamo biva. Ja vam ne mogu dati drugog naloga više u tom prizreniju nego koji sam vam veće dao prošastim mojim pismima. Samo vam to preporučujem da ne stojite u Kruševcu već pređite u Jasiku, da ne bi Turci rekli: »a sto vi sedite u Kruševcu«? I iz Jasike možete upravljati. Narodu kažite samo u boj da ne gazi, no nek ište prava svoja što ima iskati od Turaka, neka ištu jednako: i pritvrdite ji da nikako ne odstupaju od svoja zaktevanja, niti da se dadu prevariti ili pretnjom ili obećanjima, da ne ruje samo, a posle da oladne i da se povuku, te da nas osramote; ovakvim postojanstvom pre će se dela svršiti i ja dobijem više snage podhvatiti se kod Devleta za nji. Što pak paša veli da će da dovede vojsku u Kruševac, ja sam toga mnenija da on ne ima te vojske da dovede, nego samo plaši; no i ako ju ima slobodno pustite neka ju dovede, pak neka sedi tamo kao u kotaru. A ja danas pišem Cukiću nek zakaže Župljanima da i oni dođu k ovima, neka ji je više na gomili; danas ću i tatarina ispratiti u Carigrad s izvestijem za istu stvar ne samo Kruševljana već i Župljana i Ražanaca i Aleksinčana.

U Kraguevcu 28. 9bra 832.

Drž. Arh. moja bel. 316.

XI.

Vaša Svetlost Milostivejši Gosudar

Turci ovi koji od Šašit pašinog sina iz Leskovca k vašoj Svetlosti odlaze, donesu nam od njega i pismo u kom nam on piše da vojsku sa garnice kruševačke dignemo, a što se tiče njiovi zaktevanja da će se on s vašom Svetlosti razgovarati. Mi držeći se nastavlenija vašeg odgovorili smo im da ćemo im pisati da se trgnu i da svak na svoje mesto ide.

U ovaj isti ma dobijem izvestije iz Paraćinske naije da se je i ona pobunila, kud i mi sproću Paraćina sad odma odlazimo, da im vaše nastavlenije kao i kruševačkoj naiji javimo i što bude po ovom posledovalo odma ćemo Svetlosti vašoj javiti. Što se tiče Ražanske i Aleksinačke naije jošt se nisu pobunile, nadamo se da će nam do sutra abar doći da su se i one podigle koje javljajući ostajemo vaše Svetlosti Milostivejšeg Gospodarja pokornejši.

u Jasiki 29. noemv. 1832.

Mileta Radojković i Arsenije Andrejević

Pri svršetku ovoga pisma donese nam stalaćska straža ovo priloženo tursko pismo koje je po jednom Srbinu poslato bilo u Kruševac.

Drž. Arh. moja bel. 319,

XII.

Vaša Svetlosti Milostivejši Gosudar

Po visočajšem nalogu svetlosti vaše od 29. pr. m. N 3424. u smotreniju Srba krajeva Aleksinačkog, Ražanskog i Paraćinskog da nebi pozatvarali carske drumove mi smo odma ispunjavajući ovaj nalog svima knezovima i kmetovima rečeni krajeva povtoritelno zakazali, jer smo im svima kad smo u Ražnu bili govorili da se za život glave ne usude dirnuti u trgovce u tatare čije mu drago, u pošte ili u koga mu drago putnika koji carskim drumom ide i kome bi god štetu ili najmanjeg kvara učinili da će ji skupo koštati, a pri tom će i kazneni strogo biti. Na ovo se osobito knezovi i kmetovi obećaše da će odma svuda svoje straže postaviti da na svašto motre i svakoga da čuvaju koji bi carskim drumom išo sovestno.

Vaše Svetlosti Milostivejšeg Gosudarja pokornejše sluge

u Jasiki 5. dekem. 1832.

Mileta Radojković,
Arsenije Andrejević.

Drž. Arh. moja bel. 230.

XIII.

Vaša Svetlosti Milostivejši Gosudar!

Pokornejše Svetlosti vašoj javljamo kako nam dođoše ovde oni ljudi iz sela Mozgova N. Aleksinačke kojima su ćerke Frenčevićima nasilno odvedene, i pokazaše da su majke devojačke k ćerima svojim u Niš išle i nji od Turaka iskale. Turci su se zatezali i nikako ji k ćerima svojima da se sastanu pustiti nisu kteli ,dok najposle paša niški dopusti i pozove k sebi i majke i ćerke, te se onde u Saraju njegovom sastanu. Devojke kako su svoje majke ugledale zaletu se k njima u objatija i moleći ji s plačem da ji od turskog nasilija izbave. Kad su ji majke upitale da ne volu one kod Turaka ostati odgovorile su u prisustviju pašinom i drugi Turaka da one vole kod Srba ako se i ne mogu od sramote u svoje selo vratiti, a ono barem u drugo, nego u Turskim rukama da ostanu.

Majke devojačke kad su od paše svoje kćeri zaiskale da im vrati, kome su kazale »da su se za ove naše devojke pet naija podigle i da se donde proći neće dok naše roblje ne povrate, a i sam će Gospodar Miloš od vas devojke tražiti« da im je paša odgovorio »da to od mene ne zavisi nego od mojeg starijeg, tako da pozdravite sve knezove i kmetove vaše i da im moje ove reči kažete kako moj stari uredi i ja moram onako pristati.«

Vaše Svetlosti Milostivejšeg Gosudarja pokornejši sluga

u Jasiki 5. dekem. 1832.

Mileta Radojković.

Drž. Arh. moja bel. 321.

XIV.

Vaša Svetlosti Milostivejši Gosudar!

Kako sam prispeo na svoje opredeljeno mesto ovde u Jasiku odma sam prešao na onu stranu u Kruševac, gdi kad dođem odem k Alki-Begu ajanu Kruševačkom, po dovolinom s njime razgovoru kad sam ga upitao gdi se paša sad nalazi? kazao mi je da je u prošasti vtornik otišo iz Prokuplja u Leskovac. Alki-Beg predamnom se pokazao da je on sasvim zadovoljan s uredbom koju su mu knezovi kruševački odredili sirječ: da mu se od vilajeta donosi i daje na svaki mc po 1200 groša, takođe leba, zobi i sena koliko mu od prilike potrebavalo bude. I on kaže da će za njega ovo dosta biti; za ovu uredbu on je i paši javio, pa je paša odobrio i odgovorio mu da bude sa njom zadovoljan.

Danas je krenuo Arem svoga brata Sulejman-bega u Prokuplje, a svoji će u Kruševac da dovede, tako on kaže. Neke od zlikovaca diže iz Kruševca sa svim; kaže da će sve one koji su zlo činili krenuti da se više u Kruševcu među narodom ne bi nalazili.

Narod u naiji kruševačkoj drži se u preduzetom svom namerenju tvrdo, kapetanima i pročima starešinama svojima poslušan je i svakoj se uredbi za sada povinuje.

Srodnici oni devojaka, koje se poturčene kod Turaka nalaze, dolaze kod mene i pitaume smedu li oni svoje srodnice iz turski ruku kradom izbaviti, jer su se mnoge zaktevale da pobegnu od Turaka, pa im ja ništa nisam znao odgovoriti, dok vašoj svetlosti o predmetu ovom ne javim. Koje javljajući ostajem i jesam vaše svetlosti Milostivejšeg Gosudarja pokornejši sluga.

u Jasiki 12. dekembra 1832.

Mileta Radojković.

Drž. Arh. moja bel. 323.

XV.

Vaša Svetlosti Vsemilostivejši Gospodaru!

Od 17-ga dekem. poslato mi pismo od G. Davidovića razumeo sam da iščancija s pismom mojim zaradi Zaečarska prošenija nije se u točnosti razumenija izjasnila za koje umoljavam za oproščenije budući da se nije potrevio pisar koji bi vašoj svetlosti pisati mogao; zato sam preko malena đačeta u malo reči opravio iščanciju našemu buljubašu da bi se prije vašoj svetlosti prestavila. Donositelj pisma iz zaečara ovo je predstavljao. Da neki trgovac zaečarski potrevi se u Kruševcu kada se je začne kruševačka buna koji je s pročim narodom slušao od vaše svetlosti poslato pismo kada se čitalo zatim ni malo ne zadržavajući se otide u zaečar i nekijima kmetovima što je slušao javi; na oto mu kmetovi posule i soglase se načini iščanciju vašoj svetlosti kao preko mene. Ja pak videći čoveka dosta glupa i nerazumna povratim ga natrag s dodatkom da tamošnje kmetove pozdravi da budu u tajnosti i miru za vreme dokle stvar vašoj svetlosti prestavim. No čovek je sasvim nerazuman bio, drugo ništa dalše nije znao govoriti do samo toliko da su radi i oni kao i druge naije ustati nemogući podnositi tegotu i zulume od Turaka.

Vašoj svetlosti pokorni sluga Mileta Radojković u Katunu 19. X-ra 1832.

Drž. Arh. moja bel. 325.

XVI.

Vaša Svetlosti Milostivejši Gosudaru

Šiljemo vam iščanci kruševačke naije javljamo vašoj svetlosti kako im je bio došao jedan pašin čovek kod knezova da ji ponča va od paše i paša kad je čuo da ćeu mu knezovi davati porezu i rest poreze ščo mu je ostalo povilajetu veliko je zahvalio i rekao vala da se ne boje od mene kad oni mene moje ščo je daju ščo sam davao buljubašama bolje ja sam da jedem i zareko se da neće nikad na nji navojščit samo budite uvereni mene moje davati pa budite slobodni svagda. Javljamo radi Vrenčevićskog žita kada su počeli knezovi rasturati kazali su mu nekoliko sela da imaju muščereci neka deca iz Stambola. Tako sam ja kazao da zastane ono žito ščo imadu muščereci dokle vašoj svetlosti javimo i to su vrenčevići uzeli pod intizam a kada je razumeo Aki-beg rekao zaščo zaščo uzimate žito neste li rekli da nećete tuđe a knezovi su kazali mi drugom nećemo no samo Selim-begovo ščo je tad su kazali Turci za nekoliko sela da imaju muščereci iz Stambol, koje su držali vrenčevići pod intizam i tako je za sad zaostalo dok vi nam obznanite.

So tim ostajem tvi pokorni sluga Mileta Radojković u Katunu dekemvrija 20 1832. goda

---

XVII.

Odgovor (Milošev)

S pismom vašim od 20 t. m. došli su mi spisci zločina, koje su Turci po kruševačkoj naiji počinili. Za sada ne mogu im ništa na to odgovoriti dokle ili Avram ili tatarin naš iz Carigrada ne dođu.

Budući da mi javljate da je paša leskovački sklonjen k svemu samo da mu se dacija njegova izda to preporučujem vam da po prijatiju ovog pisma sud kruševački piše paši pismo od svoje strane i da mu javi da je narod gotov dati porez i dacije carske no da paša pošlje onog bega što je k meni u Kragujevac dolazio — zaboravio sam mu ime, vi ćete ga znati i kazati mi koji je — neka dođe k njima u Kruševac pada i oni i kmetovi s istim begom razrežu porez vilajetski i na naiju kruševačku i na sva tri sreza paraćinski, ražanski i aleksinački; neka dođe paši i to do znanja da sam im ja sovetovao da tako postupaju. Pismo njino k paši nek odnese naročiti njin čovek od glavni ljudi. Tek kad dođe beg u Kruševac a ono naredite da se kmetovi i n. kruševačke i srezova pomenuti sastanu i razrežu što je za razrezivanje.

Dobro ste učinili što ste zaustavili rasturivanje žita vrenčevićeva u kom imaju i oni muštereta.

U Požarevcu 24 Xvra 1832. N 3681.

Drž. Arh. moja bel. 326.

XVIII.

Vaše Sijatelstvo Milostivejši Gospodaru

Pismo od 26. t. N 3402 zajedno sa priloženim na Gospod. Avrama vaše svetlosti sekretara pismom primili smo i ovo poslednje ispratili smo po nalogu vašem u Bitolj Gospod. Avramu naloživši surudžiji da ide što brže može a pritom motri da se šnjim kako u putu nemimoiđe i uvereni smo da će isti brzo i pouzdano naloženomu izvršiti. No mnogo sumnjali smo se da li bi ispratili pismo zbog tatarina noćas iz Bitolja ovud za u Požarevac prošavšeg omišljajući da ćete vi sad može biti isto pismo ili sasvim zadržati ili preinačiti u čem, no mismo usudili se učiniti to i ispratili smo ga po najpouzdanijem ovdašnjem surudžiji kome smo poslani nam 500 gr u ime njegovog troška i vručili, u čem ako pogrešili budemo vseponiznejše molimo da nam učinjenu pogrešku oprostite. V pročem ostajemo vaše svetlosti nižajše sluge

Stefan Nedeljković Đorđe mezuldžija

U Jagodini 28. dekem. 1832.

Drž. Arh. moja bel. 322.

XIX.

Vaša Svetlosti Milostivejši Gosudar

Po nalogu vaše svetlosti biosam u Paraćin i zapovest izdao. Tako otidem u Kruševac odanlen u bugarsku Moravu u Đunisu koje dođu ražanski i aleksinački knezovi i njima vašu zapovest kažemo i dođu one dve babe ščo im ćerke zarobljene i ja ji upitam bili smele da idete po do vaše ćeri da se sastanete, one su kazale da ne smedu jerbo su im Turci zapretili da ćedu ji iseći čim ji vide da su došle. Tako sam svu vašu svetlejšu zapovest izdao i ona se tri sreza vrlo lepo slažu i dobro žive. Knezovi kruševački kazali su im da su dobili aber od Memedbega šaši pašinog sina onaj ščo je pijanica govorio da znam da će me raja primiti išao bi sam drugi kod nji da sedim, na to im ja nišča nisam mogao odgovoriti dok od vašoj svetlosti odgovor ne dobijem. Također Mladen iz zaečara koji je bio vam pisma šiljao ovamo je so prodao i sada k vama polazi. Stim ostajem vaš iskreni sluga Mileta Radojković U Jasiku 1833. januara 18 dne.

U Kraguevcu 21. januara 1833.

Iz pisma vašeg od 18. t. video sam ceo postupak vaš u izvršeniju moji naloga, i razumeo sam šta su vam one dve babe odgovorile, kad ste ji zapitali dal se smedu sa svojim kćerima koje su im vrenčevići oteli sastati? na koje odgovarajući preporučujem da tim dvema babama i ostalom rodu rečeni devojaka zakažete, da se sada, kad vrenčevići s devojkama kroz ražanski i paraćinski predel u Beograd prođu slobodno sastati mogu nebojeći se da će im vrenčevići budi kakvo nasilje smeti učiniti; neka se dakle postaraju slobodno s njima sastati se gdi god u polasku njinom u Beograd, priliku uluče a to će jim najpriličnije za rukom poći kad za njima u Beograd pođu i putem gdi u našem predelu na konak padnu javno uzištu, da se s njima sastanu, koje im se neće smeti — mislim — ni odreći; ako l im pak izvan našeg predela nedopuste javno sastati se to mi odma javite da naredbu učinim da se budi u Jagodini ili na drugom kom mestu u našem predelu s njima sastanu, a one međutim kako na naš predel nastupe, neka slobodno u stopu za njima idu nebojeći se nimalo pretnje vrenčevića, pak kad se s njima sastanu neka razberu u kakvom su raspoloženiju njine kćeri: dal su namerile u turskoj vezi s vrenčevićima ostati il svojim roditeljima vratiti se? Akol budu namerile u turskoj veri za vrenčevićima ostati to neka se rod njin potrudi od toga odvratiti ih obećanjem da ću ji ja pod moje staranje primiti i da ću ji pri svem tome što su Turcima oskvernjene, opet za dobre ljude udati i udomiti samo dane ostanu Turkinje. A vi pratiocima ti devojaka zakažite, da oni nemaju pravo rodu devojaka zabranjivati da se sastaju i da zabrana ta novu nepravdu i zulum za sobom nosi i t. d. Na pitanje knezova kruševački šta će Šašitpašinom sinu Memed-begu na ponudu njegovu odgovoriti? preporučujem da mu odgovore da oni nikoga među sebe ne puštaju dok im se na tužbe njine sud ne učini i dok se zulumćari ne kazne koji su im toliko zla počinili. To kažite im da Memed-begu poruče.

Drž. Arh. moja bel. 332.

XXI.

Milenko Radojković iz Katuna javlja Milošu 28. januara 1833. da narod nema duge puške na prodaju, pa ipak je nešto pušaka nabavljeno u njegovoj kapetaniji (Temniću).

Drž. Arh. moja bel. 333.

XXII.

Mileta Radojković javlja iz Jagodine Milošu 3. febr. 1833. u prijemu Miloševog pisma kako da postupi u prizreniju drumova i ćuprija po podignuvšim se krajevima.

Drž. Arh. moja bel. 334.

XXIII.

Mileta Radojković javlja 12 apr. 1833. iz monastira Sv. Petke Milošu da je ispraćujući čestitog vezira našao u Aleksincu 4 kmeta iz banjske naije, iz Jošanicu i kazao im šta je Miloš naložio: da se prođu bune za neko vreme, u protivnom neće ih pomoći. Isprati kmetove da vraćaju ljude od bune, jer su se, vele kmetovi, ljudi već digli. Svrati i u manastir Sv. Petku i tu prizove nekoliko crnorečkih kmetova i njima isto to kaže kao i Banjčanima i odma ih ispratio da kažu narodu da se ne bune. Rekoše mu da su Turci odzvali Miletu iz Krivog Vira u Zaičar, dalje da su subaše sve doznali o ovoj buni. Ako bi kojeg od naših Turci uzeli na oko rekao je da takav beži ovamo na našu stranu.

Drž. Arh. moja bel. 335.

XXIV.

Stefan Nedeljković šilje Milošu, po njegovom nalogu, »sve fišekdžije iz Jagodine i one koji znadu fišece praviti, koji číslom 12 ima i svi dolaze tamo« ... 2. maja 1833. u Jagodini. *Drž. Arh. moja bel. 338.*

XXV.

Stefan Nedeljković javlja Milošu iz Jagodine 3. maja 1833. da je po nalogu išao juče u Paraćin za opremiti top u Kraguevac ako ga budu Paraćinci iz šanca ondašnjeg ukrali. Hteli su mnogo puta da ga ukradu ali im nije pošlo za rukom. Turci ispratili areme u Niš a oni sami ostali u Paraćinu i svaku moć zatvaraju vrata od šanca noćivajući u šancu. Da ga ne bi Turci sami ukrali pa odneli u Ćupriju ili gde na drugu stranu Stefan je naredio Paraćincima da paze. A ako hoće, da top ašićare uzmemo to će odmah biti, jer je Turaka oko 10 u šancu i daće top bez jedne reči.

Drž. Arh. moja bel. 339.

XXVI.

Stefan Nedeljković šilje 6. maja 1833. Milošu iz Jagodine »ona top paraćinski na kolima«.

Drž. Arh. moja bel. 240.

E. J. Cvetić.

JEDNO BIBLIOGRAFSKO PITANJE.

Za vrijeme prve austrijske okupacije u Dalmaciji od godine 1797. do 1805. uz vojničkog namjesnika generala M. Rukavinu upravljao je civilnim poslovima vladin komesar grof F. N. Carnea-Steffaneo do g. 1802. Dolaskom Francuza u Dalmaciju Carnea-Steffaneo preseli se u Beč, ne znamo po radi kojih uzroka. Za vrijeme njegova boravka među nama na njegovim putovanjima po Dalmaciji i kao činovnik u Zadru, imao je prilike upoznati se nekojim našim ljudima u pokrajini, s kojima je kasnije bio u dopisivanju iz Beča. Među tim ličnostima ubrajamo osobito nadbiskupa Luigia Skakoca Trogiranina, koji je kao biskup proživio 10 godina na Jonskim otocima, te se g. 1826. povratio u svoj rodni grad. Iz 15 talijanskih pisama grofa Carnea-Steffanea upravljenih biskupu, koja su nam se sačuvala u domaćoj zbirci, doznaje se, da se je grof mnogo bavio poviješću, numizmatikom i sakupljanjem knjiga. U jednom pismu od g. 1819. dok je biskup još bio u Zante (Zacynthus) javlja mu: »Veći dio dana provodim u mojoj biblioteci, a to su najljepši časovi moga života. Ova moja biblioteka sakupljena velikim marom i troškom broji danas preko 15.000 (petnaest hiljada) svezaka, dijelom sakupljenih prigodom mojih komisija po Vašim stranama (u Dalmaciji), a dijelom po drugim krajevima«. Nijesu bile prošle ni tri godine, već mu u siječnju 1822. opet javlja, da mu biblioteka sada broji 18 hiljada svezaka. Što je Skakoc na ova pisma odgovarao nije nam poznato; jedino znademo, da mu je više puta šiljao iz Grčke pune kutijice grčkoga starinskoga novca, te ga pomoću svog tajnika fratra Agića izvješćivao o životu i nekojim rukopisima Lelia Lampridia Cerve, glasovitoga Dubrovčanina.

Zanimljivo bi bilo znati koje je sve blago odnio iz Dalmacije taj austrijski komesar. Mi priznajemo, da će on biti mnogo toga kupio, ali bit će valjada i još više aprofitirao od neznanja naših ljudi po varošima i po gradovima, koji nijesu znali vrijednost knjiga, pa mu ih poklanjali, ili ih je nabavljao z amale novce. Poradi toga molimo sve zanimanike i ljubitelje knjiga, da nam poradi općeg interesa putem ove naše smotre jave, ako je komu poznato, što se dogodilo s onom bibliotekom u Beču. Budući da je evo prošlo upravo sto godina od onih događaja, ne znamo, jeli grof imao potomaka, ili je biblioteka

dospjela u druge ruke. Grof je dobro znao talijanski jezik, a njemački valjada još i bolje. Ipak ne znamo, odkuda je bio rodom. Sudeći po imenima, mogao je biti talijanskog porijetla. Stanovao je u jednoj palači u ulici Jaagerzeil blizu Pratera, odakle je promatrao sa svog prozora kretanje kola i svjetine po Prateru. Kao carski čovjek bez dvojbe je obnašao neku čast, bio u neprestanom dodiru carskim dvorom i jako dobro informiran o svemu što se događalo u Burgu: o putovanjima tolikih nadvojvoda, o posjetima stranih vladara, o bolesti pojedinih članova carske kuće i o intimnom životu ondašnjeg cara Franza I.; riječju, bio je tamo domaći.

Ovdje se ne radi ni o čemu drugomu nego o jednoj informativnoj vijesti, da se naši krugovi do prigode mogu njom okoristiti i eventualno potražiti onu biblioteku i korespondenciju za vrijeme prve austrijske okupacije Dalmacije, jer je stvar očito vrijedna pažnje. Ili je možda nakon smrti Carnea-Steffanea ona biblioteka prešla u dvorsku? To bi se dalo naslućivati.

R. Slade Šilović.

ČETIRI PISMA IVANA pl. KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA.

Priopćio Julije K e m p f.

Ugledna grofovska porodica Jankovićâ Daruvarskih, nekoć i velikih župana požeških (u XVIII. stoljeću Antun, u XIX. Julije), istakla se često pored zasluga u državnim službama i osjećajima blagohotnosti na djelu, kad je trebalo zaštititi i promicati narodne kulturne potrebe Hrvata i Srba. O tom imamo nebrojenih dokaza na području bogoštovlja i narodne prosvjete nesamo širom teritorija njihovih velikih slavonskih dobara, već i kod mnogih kulturnih institucija cijele naše otadžbine Hrvatske. Najjače se u tom smjeru istakao Julije grof Janković nizom decenija od 1848. sve do osamdesetih godina prošloga stoljeća, dok nijesu njegova bogata i prostrana vlasteostva u Slavoniji (Daruvar, Pakrac, Sirač, Stražeman) dobrovoljnom prodajom i parcelacijama došla u tuđe ruke.

Od dviju kćeri, jedinih odvjetaka Julija grofa Jankovića, bila je starija kći Marija udata za Belu pl. Adamovića, vlastelina u Voćinu, pa je sve do svoje smrti (30. X. 1918.) živjela na imanju u Slat. Drenovcu. Ona se dala u mladim godinama na privatne studije o historičkoj prošlosti porodičnih imanja. Osobito ju zanimala genealogija sviju porodica, koje su već starinom bile u vezama s porodicom Jankovića. Poradi toga lijepoga revnovanja imala je Marija pl. Adamović rod. grofica Janković mnoge veze s historičarima, tražeći od njih savjeta i uputa za svoje studije. Tako je došla posredovanjem svoga oca i do korespondencije s našim velikim povjesničarom Ivanom Kukuljevićem, koji je ujedno bio dobar znanac s Julijem grofom Jankovićem.

Među porodičnim spisima u Slat. Drenovcu nađena su četiri izvorna pisma našega I. Kukuljevića, što ih je pisao par godina prije svoje smrti († dne 1. kolovoza 1889.) iz Zagreba i Puhakovca Juliju grofu Jankoviću, dotično i njegovoj kćerki Mariji pl. Adamović.

Priopćujući za sada ta osobito zanimljiva i za našu kulturnu povijest važna pisma, pripominjem podjedno, da sam se pobrinuo, kako bi ta izvorna pisma došla u vlasništvo naše Akademije znanosti i umjetnosti kao dragocjen prilog iz života našega hrvatskoga naučenjaka I. Kukuljevića.

Korespondencija je tekla u njemačkom jeziku, a pisma slijede u točnim prepisima izvornika:

1. Juliju grofu Jankoviću:

Hochverehrter Herr Graf!

Da ich mich den ganzen Sommer hier auf meinem Gute in Zagorien aufhalte, ist mir wohl schwer die freundlichst verlangten Daten über die Familien Adamović, Saić, Malakoczy, Orehoczy und Kešković aufzusuchen, da ih darüber nur in meinen Schriften in Agram und in des dortigen Archiven Aufschlüsse finden könnte.

Über die Familie Adamović ist mir bekannt, das sie im J. 1724. neu geadelt wurde, dass sie in Krotien und Slavonien bedeutende Güter besass und mit den Familien Knežević, Inkey, Serény, Forgach, Hellenbach und Mihajlović verwandt war. Die Familie Saić oder Szaić war in Kroatien bis zu Anfang dieses Jahrhunderts wohlbekannt. Sie stand auch mit meiner Familie in Verwandschaft. Orehoczy, kroatisch Orehovečki genannt von Orehovica in Zagorien, haben im Lande eine schöne Rolle gespielt. Sie begleiteten hohe Stellen und zeichneten sich auch in den Türkenkriegen aus. Hatten Besitzungen im Warasdiner und Kreutzer Comitat, unter andern Reka und Kalnik. Gušterovec, Lovrečina etc., in Agramer Comitat Susedgrad etc.

Die Orehoczy oder Orehovački werden bereits im XVI. Jahrhundert erwähnt und waren verschwägert mit Alapy (Halapić), Erdödy, Gost, Bedeković etc. Im J. 1660. war Gaspar Orehoczy Viceban und Obergespan des Agramer und Kreutzer Comitats. Sein Sohn Stephan erhielt zuerst das Baronat und wurde später in den Grafenstand erhoben. Er starb 1705. Er war vermählt mit Barbara Gräfin Keglević. Seine Kinder waren Stanislav und Maria Johanna. Dieser Stanislav war K. K. Obrist und Festungscommandant von Kreutz. Als der letzte Sprössling seiner Familie starb er um das J. 1730. Seine Schwester Maria Johanna war mit Peter Graf Keglević vermählt und erbte alle Güter ihrer Familie.

Die Familie Malakoczy blühte im 17. Jahrhundert. Hatte viele Güter in Kroatien, unter andern auch Susedgrad. Die Keškoviće sind mir gänzlich unbekannt. So viel aus meinen hiesigen Notitzen.

Sobald ich nach Agram komme, werde ich nach weitern und bessern Daten forschen und Ihnen dieselben mit Vergnügen mittheilen.

Es freut mich ungemein, dass Ihre hochverehrte Tochter, Gräfin Marie, auch mit genealogischen Forschungen sich befasst. Es ist dies eine beschwerliche aber mitunter recht ergötzliche Arbeit. Ich habe bei der Beschreibung unserer alten Schlösser damit ausserordentlich viel Mühe und Ärger gehabt.

Mich Ihrer sehr wehrten Freundschaft empfehlend und den hochverehrten Gräfinen Gemahlin und Tochter meine tiefste Verbeugung und Handkuss auszurichten bittend, verharre ich mit ausgezeichneter Hochachtung

Euer Hochgeboren Ergebenster

Puhakovec bei Sv. Križ Začretje, 4. August 1885.

Ivan v. Kukuljević.

2. Mariji pl. Adamović:

Hochverehrte Gräfin!

Meine litterarischen Arbeiten haben mich so sehr in Anspruch genommen, dass ich zu den versprochenen genealogischen Studien gar nicht gelangen konnte. Ich habe so eben für die Akademie der Wissenschaften eine grösere Abhandlung über das Priorat von Aurana und die Tempel und Johanniter-Orden in Croatien vollendet, sodann für den litterarischen Verein einen kleinen Plutarch mit Biographien unserer berümten Männer, unter welchen auch Anton Graf Janković (der erste Graf) sich auch befindet. Für einige Zeitschriften musste ich auch arbeiten, und so kam ich durchaus nicht dazu, um in den Archiven nach den verlangten Familien zu forschen, zumal mir in meinem 70. Jahresalter an meiner früheren Agilität so manches mangelt.

Mit einiger Mühe ist mir doch gelungen die möglichsten Daten über die Familie Szaich und Malakoczy zu Stande zu bringen. Zudem lege ich bei eine genaue Stammtafel der Besitzer des Schlosses und der Herr-Zudem lege ich bei eine genaue Stammtafel so wie in alten Zeiten der ungarische Canzleystyl den grössten Theil unserer Orte und Schlösser, sammt den Familiennahmen magyarisirte, daher alle unsere Nahmen, die von ihren Gütern die auf »ovecz« lauteten, z. B. Orehovec, Malakovec, Gregurovec, Puhakovec, Gubašovec tec. etc., von denen dann die Orehoczy, Malakoczy, Gregurоczy, Puhakoczy, Gubassoczy u. s. w. ins unendliche entstanden, obwohl sie in den croatisch geschriebenen Urkunden gar nicht vorkommen, sondern alle auf »večki« oder »vački« lauten, so Bukovački, Orehovački, u. Orehovečki, Puhakovečki (meine Vorfahren) u. s. w.

Da Sie, hochverehrte Gräfin die Geschichte der Burg Susedgrad oder Szomszedvár an der Save eine halbe Stunde von Agram gelegen, interessiren dürfte, so lege Croatiens das erste Heft bei, in welchen sich auch die Geschichte Susedgrad's befindet. Es ist dies ein Theil eines grösern mit photographischen Abbildungen der Schlösser erschienenen Werkes, welches nun bereits vergriffen ist.

Da Sie vielleicht auch die Genealogien und Familiengeschichte der berühmten gräflichen Familien Zriny und Frangepan interesiren dürfen, so erlaube ich mir meine zwei Abhandlungen über dieselben beizulegen — jer ne dvojim, da ćete Vi milostivna grofice kao Slavonka, naše knjige ipak razumjeti i rado čitati.

Die Wappen der Češković, Malakoczy und Orehoczy besitze ich aber leider blos uncolorirt, mit der Feder nach den Siegeln ausgearbeitet. Für das Wappen der Szaich werde ich sorgen. Den lateinischen Stammbau der Besitzer von Susedgrad ersuche ich nach gemachten, wenn auch längeren Gebrauch, mir zurückzusenden, da ich ihn für meine Sammlung benöthige.

Sollte ich noch irgend in einer Sache dienen können, wird mich sehr freuen. Indesen bitte ich, hochverehrte Gräfin, den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung sammt Handkuss entgegen zu nehmen

Ihr Ergebenster

Agram, 13. Februar 1886.

Ivan pl. Kukuljević.

Ovomu pismu priklopio je Ivan Kukuljević na zasebnom arčiću papira vlastitom rukom pisani mali gesealoški pregled pripadnika porodice Saića (Szaich de Pernicza) u XVII. i XVIII. stoljeću, a zanimljiv je pri svršetku Kukuljevićev slijedeći pripisak: »Der Adelsbrief der Szache wäre allein in den sogenannten königlichen Büchern (Libri Regii) im K. ungarischen Cameral-Archive oder in Wien im Hofarchive zu finden. Unser Landes-Archiv ist nach dem Raube des Grafen Khuen-Hederwary ganz verarmt, da die wichtigsten Kroatischen Familien-Schriften nach Budapest gesendet wurden«.

3. Mariji pl. Adamović:

Hochverehrte Gräfin!

Lange hate es gebraucht bis ich wieder mit einem gewissen Erfolg Ihr mir sehr werthes Schreiben von 21. Feb. d. J. beantworten kann.

Vor allem war mir daran gelegen, dass ich irgendwo das Wappen der Saiće (Szaić) auffinde. Da ich dasselbe in meiner Wappen und Siegel-Sammlung nicht habe, wendete ich mich an meinen Neffen Janko von Labaš, verheiratet mit Gräfin von Salm, der eine reiche Wappen-Sammlung besitzt. Von ihm erhielt ich das beiliegende (Arma familiae Zaych aliter Zaykovich de anno 1589.), von einem Siegel des Georg von Szaich abgezeichnete Wappen, welches aber leider nicht ganz vollkommen zu sein scheint. Sollte ich irgendwo ein anderes finden, werde ich nicht ermangeln dasselbe zu senden.

Auch ein interessantes Document für die Familie Adamović habe ich in meiner grossen Urkunden-Sammlung vorgefunden, welches ich Ihnen beifolgend verehre. Es erscheinen daselbst im Jahre 1522. die ersten Adamoviće, Peter und Ladislav Söhne des Adam de Szentlélek, oder Kroatisch von Sveti Duh bei Ljubeščica im Kreutzer Comitate. Diese Adeligen hiessen ursprünglich Kastelanović und Kastelánfy und gehörten zu einem der ältesten des kroatischen Adels. Wie Sie aus der Genealogie sehen werden, waren sie verwandt mit den Bochkay von Rasinja und Bodkovec (im Kreutzer Com.), von denen sich auch meine Familie ableitet. Sodan mit denen Pekry oder von Pakrac und Pekrac, sodan Gelethffi kroatisch genannt Gjelekovići, Kerecheay, Mikčec u. s. w.

Was Sie mir hochverehrte Gräfin über Körners »Zrini« schreiben, da muss ich wohl bemerken, dass sein Drama mehr Dichtung als Wahrheit ist, insoferne es sich von den Personen handelt. Seine Tochter Helene Zrini war nie in Sigeth, war nie die Verlobte des Juranić, sondern war die Gemahlin des Franz Tahy von Susedgrad, und liegt mit ihm in einem Grabe in der Kirche von Unter-Stubica.

Die kroatische Familie Alapy, hiess nicht nur Alapić, sondern auch Hlapčić. Als Alapić kommt sie in der kroatischen Zriniade des Peter Grafen von Zrini ebenfals vor.

Wenn ich die über Susedgrad handelnden Documente, die sich in Ihrem Besitze vorfinden, auf einige Zeit zur Ansicht erhalten werde können, wird es mich sehr freuen; villeicht finde ich darin so manches mir unbekannte.

Morgen reise ich auf mein Gut in Zagorien und werde fortan die grösste Zeit zubringen. Sollten, hochverehrte Gräfin von mir etwas verlangen wollen, so bitte ich nach Sveti Križ Začretje zu adressiren. Es ist bei mir Post und Eisenbahn-Station.

Mit ausgezeichnetster Achtung verharrend, bitte ich an Herrn Gemahl meinen freundlichsten Gruss...

Ergebenster Diener

Agram, 9. April 1886.

Ivan v. Kukuljević.

4. Mariji pl. Adamović:

Hochverehrte Gräfin!

Meine fortwährende Kränklichkeit, die schon mehrere Monate dauert und mich in jeder geistigen Arbeit störrt, verbunden mit der schweren Last des hohen Alters, möge mich entschuldigen, dass ich beinahe bis zu den Grenzen der Unart meine Pflicht versäumte und auf Ihre mir so werthen Briefe keine Antwort gab. Auch auf Ihr letztes Schreiben von 20. Juli kann ich erst nun antworten, da ich zuvor bemüssigt war einen Ausflug nach Agram zu machen und von da die beiliegenden Schriften abzuhollen, die ich schon lange für Sie bei seite legte.

Dieselben enthalten Privatbriefe des Johann v. Adamović an Michael Saić, eine Vertrags-Urkunde (kroatische) des Warasdiner Vicegespanns Ignatz von Czindery und seiner Gemahlin Anna Maria Adamovics so wie einige Urkunden der Saiće sammt ihren Siegeln. Ich erhielt diese Schriften sammt vielen anderen in Samobor von Herrn Kocijančić, der auch den original Adelsbrief der Familie Szaich besitzt, da seine Frau eine geborene Saić ist. In Samobor befinden sich beim Herrn von Prausperger auch einige recht interessante Familien Portraite derselben Familie Saić mit abgebildeten Wappen etc. Sollten Sie, hochverehrte Gräfin eine authentische Copie dieses Wappens noch immer benötigen, so könnte ich Ihnen dasselbe leicht durch meinen Sohn Božidar, der in Samobor als Comitatsbeamte angestellt ist, versorgen.

Unter denen von Ihnen mir zugeschikten Schriften habe ich leider gar keine auf die Familie Adamović sich bezihende Documente gefunden. Die meisten betreffen die Familie Malakoczi, Gregorianecz... und andere; sie handeln zumeist über die Güter von Susedgrad, Medvegrad, Bistra, Stubica, Samobor u. s. w. Einige habe ich gut benützen können bei meiner neuesten Schrift «Glasoviti Hrvati iz prošlih vjekovah«, die die Matica Hrvatska dieses Jahr herausgab, aus welchen Buche ich einen Separatabdruck der Abhandlung über die Familie der Grafen Drašković hier beiliegend Ihnen zu verehren mir die Freiheit nehme.

Ausser demjenigen Documente, welches ich bereits früher gesendet, fand ich leider kein anderes, welches über die Abkunft der Adamoviće von der Familie Kastellanović oder Kastellanfy handeln würde.

Ich habe zwar unter meinen grossen Documenten-Sammlungen viele die sich auch auf die Kastelanoviće beziehen, kann mich aber nicht errinern ob sich auf denselben auch Siegel und Wappenabdrücke befinden. Wenn ich im Herbste wieder nach Agram ziehe, werde ich mir die Mühe nehmen die betreffenden Documente der erwähnten Familie genau durchzumustern und auch im Landesarchive nachzuforschen, obwohl die wichtigsten Familien-Urkunden (über 40.000) durch den jetzigen Banus dem Archive entrissen nach Ungarn gesendet und verschenkt wurden. Das Wappen könnte ich vielleicht auch in einer Wappensammlung finden. Ich besitze selbst eine in Agram, kann mich aber nicht errinern, ob in derselben auch das Wappen der Kastellanfy sich vorfindet, welches auszuforschen ich bei meinem letzten nur eintätigen Aufenthalt leider vergass.

Sind Sie versichert, hochverehrte Gräfin, dass ich bei meiner historischen Forschungen so oft ich in den alten Papieren herumwühle stets auf Sie denke, denn in unserer Nation sind wohl eine äusserst seltene und rühmliche Erscheinung unter den Frauen, die sich für die vergangenen Geschicke ihres Volkes und ihrer Familien interressiren, da die Meisten selbst die gegenwärtigen Verhältnisse aus ihrer kühlen Apathie nicht auftrütteln können.

Die mögliche Durchsicht neuer Schriften, die Sie allenfals besitzen, wird mich stets hoch erfreuen, so wie jene Zuschrift einer so geistigen und begeisterten Dame, als welche ich Sie aus Ihren Schriften erkannte und hochverehre.

Mit Hochachtung und Handkuss Ihr Ergebenster

Puhakovec, 7. August 1887.

Ivan v. Kukuljević.

PUBLIKACIJE.

Др. Богдан Филов: Старобългарското изкуство (Издания на Народния Музей в София), Sofija 1924, in-4. str. 128; 85 slika i 58 tabla (Cijena 400 leva).

Interes za staru bugarsku umjetnost počeo se razvijati i u samoj Bugarskoj tek prilično kasno. Sofijski Narodni muzej, osnovan 1892., ograničio se u prva dva decenija svog djelovanja na skupljanje antiknih spomenika. Tek 1909. počinje on da sistematski istražuje i skuplja djela stare bugarske umjetnosti. Naučno ih je prvi počeo istraživati ruski naučenjak Teodor Šmit, kasnije profesor povijesti umjetnosti na univerzitetu u Harkovu, ali se i on ograničio tek na prilično uske oblasti (naročito spomenike manastira Pogonovskog). Intenzivnije je to proučavanje nastavilo Bugarsko arheologijsko društvo (danas Arheologijski institut), koje je u svojim izdanjima publiciralo ovaći broj spomenika. Tek 1919. izdao je dr. Bogdan Filov, profesor sofijskog univerziteta, prvi, bogato ilustrirani, prikaz cjelokupne stare bugarske umjetnosti. To je djelo izišlo uporedo u njemačkom, francuskom i engleskom izdanju (jedan skraćeni izvadak i u Alcanovoj zbirci »Art et Esthétique). Četvrto, a prvo bugarsko, izdanje toga djela, što ga ovdje prikazujemo, u mnogo je čemu popravljeno i dopunjeno na osnovu naučnih rezultata što autorovih što tudjih. Sam je autor 1923. boravio u Rimu i snimio važne minijature u vatikanskom rukopisu bugarskog prijevoda kronike Manasove. Jednako je točnije ispitan živopis Kreminovskog i Pogonovskog manastira. Sasvim je nov četvrti odjeljak djela, u kojemu se govori o odnošaju bugarske umjetnosti prema vizantinskoj. Najposlije je ovom izdanju dodana opširna bibliografija. Samo se djelo dijeli na četiri odjeljka: 1. Prvo bugarsko carstvo; 2. Drugo bugarsko carstvo; 3. Epoha turskog gospodstva; 4. pomenuti već odjeljak o snošajima bugarske i vizantinske umjetnosti.

Razvoj bugarske umjetnosti uvelike je uvjetovan geografijskim položajem same zemlje, koja je ležala upravo na razmedji Istoka i Zapada, u neposrednom susjedstvu najznatnijih središta antikne kulture a opet otvorena uticajima istočnim. Razumljivo je, dakle, da se na tom teritoriju susrećemo već veoma rano sa znatnim importom jonskog maloazijskog umjetnog obrta, pored kojega se javlja već i bogato razvijena lokalna umjetnost, koju F. naziva »naročito tračkom« a odvaja se u mnogo čemu od stila grčkog i podsjeća na južnoruske umjetničke spomenike skitske. Za rimskog gospodstva, u prvim vijekovima naše ere, javlja se i tu, prirodno, uticaj umjetnosti rimske, naročito u nadgrobnim spomenicima. Od III. vijeka napred javlja se jedna umjetnost varvarska, kojoj osnovice ipak kazuju ponekud tradicije umjetnosti grčke. Širenjem kršćanstva otvorile su se umjetnosti i na tom teritoriju nove perspektive (arhitektura, živopis, nadgrobni spomenici). Od IV.—VIII. vijeka nastaje čitav niz crkava bazilikalnog tipa s nadasve bogatim arhitektonskim oblicima (Hisarska banja, Mesembrija, Bjelovo, Gradsko, Sv. Sofija u Sofiji, Čoban-Dere, Varna).

Iz doba prvog bugarskog carstva (osnovanog 679.) važan su spomenik ruševine dvoraca Pliska-Aboba (I. vijek, za koje F. tvrdi, da nemaju ništa zajedničko s umjetnošću vizantinskom. Ta činjenica pa sačuvane zanimljive monolitne kolumne sa zapisima, koji pominju careve Omortaga (814. —831). i Malamira (831.—836.), uvjeravaju F-a, »da su Bugari, pojavivši se na Balkanskom poluostrvu, imali već jednu značajnu materijalnu kulturu, koja se bitno odvajala od vizantinske i imala svoje vlastite tradicije i svoju vlastitu umjetnost«. F. ispituje dalje detaljno još i druge spomenike (Madarski reljef konjanika, za koji odlučno tvrdi, da u njemu nema ništa »tračko«, već da se na njem razabiraju uticaji persijsko-sasarndski). Čnii se, da je F. sklon prihvatiti Thomsenovu hipotezu, smatrajući i poznate spomenike iz Nagy-Szent-Miklósa djelima stare bugarske umjetnosti. Iz vremena cara Simeona (888.—907.) sačuvali su se tek nekoliki fragmenti kapitela i frizova iz Simeonove prijestolnice u Preslavu, koju F. opisuje po djelu Ivana Ekzarha bugarskog U vrijeme vlade cara Samuela (977.—1014.) »središte je bugarskog političkog života Makedonija«, pa se prema mišljenju F.-a u Makedoniji nalaze i najznatniji umjetnički spomenici toga doba (citadela u Ohridu, crkva sv. Ahila u Prespi i crkva Sv. Sofije u Ohridu), koje F. opširno prikazuje, analizirajući veoma savjesno fragmente mramornog ikonostasa i mramornih ploča (naročito njihove oramentalne motive) i ostatke sačuvatih fresaka. Naročito je kod mramornih fragmenata zanimljivo to, što su ornamenti izvedeni u plosnatom reljefu a izdubena mjesta ispunjena nekom crnom masom (neka vrst »niella«), tako te je njihova površina savršeno glatka pa se bijeli ornamenat ističe sa crnog fonda. — Spomenici su to iz XIV. vijeka.

U vrijeme drugog bugarskog carstva, iza kako se Bugarska 1186. oslobodila vizantijskog gospodstva, dosiže ona za vlade energičnog Ivana Asena II. (1218.—1241.) svoje najveće teritorijalno prostranstvo. Prijestolnica je u to doba bila Trnovo. U razvoju umjetnosti toga doba razabire se neko odstupanje od dojakošnjih tradicija. Na mjesto starije velike monumentalne umjetnosti stupa umjetnost dekorativna. Crkve nisu više bazilikalnog tipa već krsnokubetnog na kvadratnom osnovu. Orijentalni uticaj biva sve manji a vizantijski sve snažniji. Najznatniji su spomenici toga doba crkve sv. Dimitrija u Trnovu, sv. Ivana u Mesembriji, Sv. Ivana, Konstantina i Jelene te sv. Nauma u Ohridu, sve od reda spomenici XIII. i XIV. vijeka. Medju živopisnim spomenicima najvažniji su freske u crkvi sela Bojane kraj Sofije iz g. 1259., koje prikazuju: likove sevastokratora Kalojana i žene na Desislave, cara Konstantina Asena i žene mu Irine pa maloga Krista u hramu raspravljajući sa zakonoslovcima. Sve su to po mišljenju F.-a, djela najljepša medju tvorevinama sveukupne umjetnosti XIII. vijeka. Medju ostalim živopisnim spomenicima XIII. i XIV. vijeka pominje F. freske u crkvama sv. Sofije i sv. Klimenta u Ohridu, sv. Nikole u Varošu kraj Prilipa i sv. Andrije u Skoplju. Ali su sve te freske još od veće časti prekrivene kasnijim turskim, naslagama kreča pa ih treba tek razotkriti i tačnije ispitati. Uza sve to i taj dosad poznati materijal dopušta zaključak, da su u Bugarskoj u XIII. i XIV. vijeku postojale znatnije živopisne škole, u kojih se djelima razabiraju razni uticaji. Pored toga bila je u tom perijodu veoma razgranjena umjetnost minijaturna. Glavni su spomenici te umjetničke oblasti dva ilumimirana rukopisa. — Prvi se čuva u vatikanskoj biblioteci a sadrži bugarski prijevod kronike Konstatina Manasa, izradjen za bugarskog cara Ivana Aleksandra (1356.—1362.) U rukopisu se pored te kronike nalazi još i priča o Trojanskom ratu i neki savremeni istorijski zapisi. Drugi je rukopis četveroevangjelje, što ga je za istog cara izradio monah Simeon, a čuva se danas u Britskom muzeju u Londonu. Prvi rukopis prikazuje na 69 minijatura prizore iz biblijske i opće istorije do XI. vijeka (kad je Manase pisao svoju kroniku). Naročito su brojno prikazani prizori iz bugarske povijesti. Ali ni ova dva rukopisa (kojih je 400 ilustracija vanredno važno za umjetnost bugarsku u

XIV. vijeku) nisu dodanas naučno ispitana. Umjetni je obrt tog perijoda služio u prvom redu potrebama crkvenim. Nažalost se iz najstarijeg doba nije dodanas sačuvao nijedan čitavi ikonostas, već tek pojedini fragmenti. Najznatniji su spomenici tog doba drvena vrata u crkvici sv. Nikole u Ohridu (XIII.— XIV. vijek) i manastiru Rilu. Važne su i ikone u riznici crkve sv. Klimenta u Ohridu (XI.—XIV. vijek).

Kad su Turci 1393. zauzeli Trnovo propala je i bugarska samostalnost za duge vijekove. Bugarska bi patrijaršija razjurena a čitav teritorij potpao je pod jurisdikciju carigradskog patrijara. Tudja je vlast sprečavala slobodni razvoj bugarskog naroda i pritjesnila njegovu duhovnu snagu. Najbolji i najsposobniji ljudi, koji bi bili mogli da budu vodje svoga naroda bili su ili ubijani ili zatočivani. Sve su te teške nedaće, prirodno, uticale i na razvoj umjetnosti. Mnogi su bugarski umjetnici emigrirali i to naročito u Rumuniju, gdje se u XVII. vijeku razvija jedan umjetnički stil, koji bi se, kako F. kaže, s pravom mogao nazvati »rumunsko-bugarskim«. Medju arhitektoničkim spomenicima toga doba važniji su: crkve u Pogonovskom i Bačkovskom manastiru, živopisne freske u manastiru Pogonovskom (1500.), crkvi u Arbanasima (XVII. vijeku) pa niz ikona iz XVII. i XVIII. vijeka, koje se danas čuvaju u sofijskom narodnom muzeju. Naročito se lijepo, sve do u početak XIX. vijeka, razvijala umjetnost drvorezbarska.

U posljednjem, četvrtom, odjeljku ustaje F. protiv nekih i tuđih i bugarskih naučenjaka, koji tvrde, da samosvojne stare bugarske umjetnosti uopće nema, da sačuvati spomenici nisu ništa drugo nego podražavanje uzorima vizantinskim i da u njih nema nikakovih naročito nacijonalnih značajki. Da pokaže, kako su te tvrdnje sasvim neosnovane, objašnjava F. snošaj medju umjetnošću starom bugarskom i vizantinskom. F. ističe (a to poslije radova Diehla i Strzygowskoga nije ništa novo), da vizantinska umjetnost ne proishodi, kako to mnogi krivo misle, iz jednog jedinog središta Vizanta (Carigrada) nego iz mnogih raznih izvora (sirskih i maloazijskih). Pri formaciji »vizantinske« umjetnosti ne sučestvuje narod kao takav već »vizantinska« država, umjetnost vizantinska nije prema tome nikako umjetnost nacijonalna, već je produkt aktivnosti mnogih naroda jednake ili srodne kulture. Vizant (Carigrad) bio je pri formaciji te umjetnosti tek oficijelno središte. Tako je i prirodno, da su i Slaveni, blizu susjedi Vizanta, unosili u formaciju vizantinske umjetnosti mnogo koju svoju sopstvenu značajku. Ako se, dakle, kaže, da spomenici stare bugarske umjetnosti kazuju stilske značajke umjetnosti vizantinske, nije time još rečeno, da oni nemaju mnogo koju naročito svoju crtu. Uza sav snažni uticaj umjetnosti vizantinske stari bugarski umjetnički spomenici sačuvalu su još i mnogo koju crtu recipiranu iz umjetnosti orijentalne, pokazujući uza sve te uticaje još i svoju naročito bugarsku fizionomiju. Stoga krivo čini svaki onaj, koji bi htio da staru bugarsku umjetnost objašnjava kao neku provincijalnu emanaciju umjetničke aktivnosti Vizanta. Njezin bujni razvoj u doba bugarske političke samostalnosti, njezina žilava otporna snaga u vrijeme tudjinske najezde pokazaju jasno, da ona u evoluciji nije bila ovisna o Vizantu.

To su eto, ukratko, izvodi Filovljevi. Djelo je pisano velikim elanom, koji bez sumnje izvire iz patriotskog oduševljenja. Prirodno je, da autor tako često prelazi mimo mnogih i važnih pitanja uzimajući da su već konačno riješena u onom smislu, u kojemu bi to on želio, dok bismo mi očekivali tačnije i kritičnije objašnjavanje njihovo. Dakako, da se u djelu, koje obasiže tako golem materijal, nije moglo ulaziti u raščišćavanje detalja iako važnih, ali je ipak u mnogim slučajevima trebalo iznijeti i druga mišljenja, koja se često veoma znatno odvajaju od autorovog. Čini se, da se F. nije mnogo osvrtao na one zamjerke, koje su iznijeli neki stručnjaci ocjenjujući prvo izdanje njegova djela. Prikazujući umjetnost t. zv. »predbugarske epohe«. F. se i u ovom četvrtom izdanju zadovoljava sumarnim zamjedbama ne mareći mnogo za najnovije naučne rezultate. Uostalom vrijede i za ovo izdanje one riječi, kojima je Strzygowski završio svoj prikaz prvog izdanja tog djela: Es berührt schmerzlich zu sehen, wie tief erregt die nationalen Geister des Balkan auch in der Wissenschaft wieder sind. Izrijekom valja istaknuti, da je ovo izdanje, štampano u sofijskoj dvorskoj štampariji, i s tipografijske i s ilustrativne strane upravo uzorno opremljeno.

Dr. A. S.

*

Viktor Novak, Pitanje pripadnosti splitske nadbiskupije u vrijeme njezine organizacije, Split 1924, narodna tiskara str. 38. (Posebni otisak iz »Vjesnika za arheologiju i povijest dalmatinsku«, god. 1923).

Prof. Šišić je izneo tezu, da je splitska arhiepiskopija u vreme njezine organizacije bila podređena carigradskom patrijaru.[1]

[1] Šišić, Geschichte der Kroaten, Zagreb 1917. pg. 57;
Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1916. str. 33, II. izd. 1920. str. 68.

Pre ove Šišićeve teze vladalo je nepodeljeno mišlenje, da je prvi splitski biskup bio postavljen iz Rima i da je Rim imao svu jurisdikciju nad splitskom arhiepiskopijom.[2]

Viktor Novak hoće u svojoj studiji »Pitanje pripadnosti splitske nadbiskupije u vrijeme njezine organizacije« da dokaže, da je teza, koju je postavio Šišić neodrživa i da je splitska arhiepiskopija bila osnovana od Rima, dok je carigradskom patrijaru bila podložna samo za vreme takozvane shizme, a ni pre ni posle 925. god.

Da to dokaže ističe pisac da se naredba vizantijskog cara Lava III. Izavrijca iz 732. god., kojom je car izneo ispod papske vlasti i podredio najveći deo balkanskih biskupija carigradskom patrijaru, nije protezala na Dalmatiu Salonitanu, dakle ni na Split. (pg. 5).

Pisac smatra Bulić-Bervaldijeve rezultate u pitanju vremena reorganizacije solinske biskupije definitivnim, pa na osnovu istih predpostavlja da u vreme gornjeg naređenja cara Lava III. zapravo nije postojala u Dalmaciji »nikakova organizovana crkvena hierarhija, pa dosljedno tome niti splitska nadbiskupija«. (p. 8).

Viktor Novak da potkrepi svoju tezu da se naređenje cara Lava nije protezalo na Dalmaciju Salonitanu, navodi mišlenja raznih pisaca, kao Waltera Nordena (Das Papstum und Byzanz, str. 5), Stanoje Stanojevića (Borba za samostalnost katoličke crkve u Nemanjićkoj državi str. 8), Franje Račkoga (Nutarnje stanje Hrvatske prije XI. stolj. str. 73), Jirečeka (Die Romanen, str. 46 i Istorija Srba (u Radonićevom prevodu) str. 165) i Milana Šufflaya (Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien, str. 9). Ali najjači oslon svojoj tezi nalazi pisac u Tomi Arhiđakonu. (Viktor Novak, Pitanje pripadnosti, p. 10,11).

Sem toga dovodi pisac i političke prilike onog vremena u pomoć svojoj tezi i zaključuje: »Godine 754. odnosno 774. odlučeno bi definitivno sudbinom Ravenne, koja dođe moćnom zaštitom i darom kraljeva Pipina i Karla Velikoga, u sklop nove papinske države, i trajno bi izgubljena za Vizant, koji je u njoj vjekovima vladao sa svojim eksahorm. (pg. 12)«... »I upravo u papi Hadrijanu gledam ono lice, koje ne spominje Toma, arciđakon splitski. Papa Hadrijan bio je onaj bez sumnje i pontifex maximus, koji je Ivanu Ravenjaninu povjerio veliku i znatnu misiju u Dalmaciji, koja je zajedničkim radom, pape i Karla Velikoga, imala postati zajedničkom domenom ovih dviju sila. To je očevidno, pogotovo, kad se upozori na politiku Karla Velikoga«. (pg. 13).

Pisac navodi, u potkrepu svoje tvrdnje, da je Sv. Urso došao u Dalmaciju 779. god., a otišao iz nje 788. god. i kaže da je »taj fakat značajan, jer se po njemu vidi, kako je Karlo Veliki već prije osvojenja Istre, slao među Hrvate misijonare, koji su imali pripraviti povoljnije prilike za uspjeh njegovih nastojanja t. j. crkvenih i političkih«. ...»Nije zato nimalo čudno, ako se upozori, da je do akcije za reorganizaciju solinske hierarhije, koja napadno koincidira s općenitim pokrštenjem Hrvata, došlo baš zajedničkim intencijama i dogovorom između Karla Velikoga i rimskoga pape«. (pg 14). »Karlo Veliki trebao je svog eksponenta u Dalmaciji, koji će pripraviti njegov dolazak, i njegovu vlast« (p. 15).

Iz pripovedanja Porfirogenitova o krštenju Hrvata zaključuje Viktor Novak: »Dakle je srž pričanja Porfirogenitova u tome da je kršćanstvo u ove krajeve došlo iz Rima«. (p. 17). I najstarija hrišćanska arhitektura i ornamentika kod Hrvata dovode pisca do zaključka, »da je Rim bio onaj, koji je djelovao, da se uredio kršćanski život među Romanima i da je Rim bio onaj, koji je djelovao kod pokrštenja Hrvata«. (p. 18).

Pisanju Tome Arhiđakona o dejstvovanju Jovana Ravenjanima u Dalmaciji i slovenskim krajevima daje pisac punu veru. (p. 19). Za Jovana Ravenjanina drži Viktor Novak da je on stvarno postojao i da je on utemeljitelj crkovne hierarhije u Splitu, a tu svoju tvrdnju bazira »na Tomu Arciđakona i na jednodušno svjedočanstvo kataloga« (pg. 21).

Šišić je u »Geschichte der Kroaten« upozorio da u ispravi Trpimirovoj ima docnijih interpolacija, od kojih je bez sumnje i izreka »quae est metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum«.[1] Viktor Novak dokazuje da to ne stoji i zaključuje, »da se u Trpimirovoj ispravi ne nalazi ništa interpolirano, jer se u njoj kazuje samo ono, što je pripadalo među prava splitske nadbiskupije od njezina početka, kao što nas o tom posve autentično izvještava i Toma, splitski arciđakon« (p. 26). »Zato se ne može niti smije bilo išto od te isprave zabaciti ona ostaje u cijelosti dragocjenim izvorom za istorika naše nacijonalne, kao što i crkvene istorije« (p. 27). Ta isprava, kaže pisac, dokazuje da splitska arhiepiskopija 852. god. nije potpadala pod carigradskog patrijara. »Ako se naima splitska nadbiskupija protezala gotovo preko čitavoga hrvatskoga kraljevstva i ako je imao splitski nadbiskup pravo pobirati desetinu na hrvatskom teritoriju, onda ona nije naprosto mogla potpadati pod carigradskog patrijara, jer joj inače ta prava ne bi nikako dozvolio nijedan franački vladar, koji je vršio nad tim krajevima vrhovnu vlast, a da nije istodobno imao nadbiskup splitski na tom teritoriju i dužnosti« (p. 29).

Viktor Novak kaže da isprava Trpimirova i Tomino pripovedanje o obnovi solinske arhiepiskopije svedoče da je bilo odnosa između Rima i Splita krajem VIII. stoleća (p. 31), a Šišić u »Geschichte der Kroaten« p. 57 n. 1: »Daher findet sich auch vor dem Jahre 819 nicht die Spur eines Verkehres zwischen der römischen Kurie und den Büstümer der byzantinischen Städte Dalmatiens (Spljet, Zadar, Osor, Rab).«

Piscu daje potkrepe u njegovom mišlenju, i to, što je oko 839. godine knez Mislav darovao splitskoj crkvi posede, razna uživanja i čak i pojedine crkve, izvan granica vizantijske države. »A bili se moglo sve to događati da nije splitski nadbiskup imao dužnosti i van zidina grada Splita, koji je potpadao pod Vizant? A kad ih je imao, onda je logično, da je i bio i onome određen ,koji je bio vrhovni gospodar nad tim crkvama na hrvatsko-franačkom terenu. To je bio samo i isključivo rimski papa«. (p. 31, 32).

Pisac kaže da su se dalmantinski episkopi prvi put priklonili carigradskom patrijaru tek za prekida crkvenih odnošaja sa Rimom od strane Fotija. (p. 32).

Za potkrepu ove tvrdnje služi piscu u prvom redu pismo pape Jovana VIII. od 1. juna 879 g. upravljeno zadarskom episkopu Vitalisu, osorskom Dominiku, ostalim dalmatinskim biskupima, Jovanu, arhipresviteru svete crkve solinske i svima sveštenicima i građanima Splita i Zadra, u kom papa nastoji da ih odvrati od Carigrada. U tom pismu seća ih papa dobrih odnosa njihovih predšasnika (precessores) prema papskoj stolici i obećaje da će ako se povrate Rimu dati palij arhiepiskopu koga izaberu, kako je to pre običavao (more pristino).

Krajem VIII. stoleća nastao je u Splitu najstariji dalmatinski rukopis Evangeliarium Spalatense, gde se je i upotrebljavao (cfr. Viktor Novak, Evangeliarium Spalatense). To je znak već uređene hierarhije i — kako pisac tvrdi — u vezi sa uticajima, koji su dolazili iz Rima (p. 37).

Viktor Novak je ovom svojom odličnom raspravom izneo sve ono što može nauka da iznese u prilog tezi, da je splitska arhiepiskopija u vreme svoje organizacije bila u zavisnosti od rimskog pape, on je svojom argumentacijom i duhovitim opažanjem otvorio diskusiju po ovom pitanju, koje Bulić — Bervaldievom »Kronotaksom« nije bilo nipošto rešeno. *Grga Novak.*

*

Carl Patsch, Historische Wanderungen im Karst und an der Adria, I. Teil, Die Herzegowina einst und jetzt, Wien 1922, Verlag des Forshungsinstitute für Osten und Orient.

Osnivač bosansko-hercegovačkog instituta za ispitivanje Balkana i izdavač »Schriften zur Kunde der Balkanhalbinsel«, a sadašnji univerzitetski profesor u Beču Karl Patsch je najrevniji i najsavesniji ispitivač bosansko-hercegovačkih prilika u rimsko doba. Od njegovih brojnih radova, koji obrađuju ovu oblast spominjem naročito dva, koja su u prvom redu preteče njegovom najnovijem radu, a to su: »Bosnien u. Herzegowina in römischer Zeit« i »Zur Geschichte und Topographie in Narona«. Prvi je od ovih radova publiciran u »Schriften zur Kunde der Balkanhalbinsel« sv. 15., a drugi je izašao u »Schrifter der Balkan-Kommision. Antiqua Abt. V. »Kako je 1918. prestao da radi bosansko-hercegovački institut za ispitivanje Balkana, preuzeo je sada njegov posao »Forschungsinstitut für Osten und Orient«, koji pod uredništvom Karla Patscha nastavlja kao »Neue Folge« da izdaje »Schriften zur Kunde der Balkanhalbinsel«.

Kao prva sveska ove nove serije izašao je rad Karla Patscha »Historische Wanderungen im Karst und an der Adria, I. Teil, Die Herzegowina einst und jetzt«. Izdanje je opremljeno sa 85 slika u tekstu.

Iznevši poznata data o grčkoj navigaciji po Jadranu, pisac opisuje današnji pusti hercegovački kraj bez šuma i uspeva da nam prikaže, kako je došlo do toga da je nekadašnje hercegovačke šume nestalo. »Hercegovina bejaše, kao i Dalmacija — kaže Patsch — i toliko drugih zemalja uz Sredozemno more nekada mlada, sveža i cvatuća«. Ovu svoju tvrdnju dokazuje pisac na osnovu pisaca, dokumenata, usmenog predanja i spomenika (st. 9ss) »Veliko jezero, puno zaliva sa plodnim ostrvom bejaše na mestu sada nezdrave močvare Hu-

[2] Bulić-Bervaldi, Kronotaksa pg. 151.
Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters pg. 45—46.
Jireček, Geschichte der Serben I. 171, 172.
St. Stanojević, Borba za samostalnost katoličke crkve u Nemanjićkoj državi, str. 14, 16—17.

[1] Šišić, Geschichte der Kroaten p. 79—80 m. 1.

tovog blata, jugoistočno od Čapljine. Neretva je tekla u sigurnom koritu i kroz jezero«. (st. 13). »Plodna je zemlja bila daleko više raširena na podnožjima zavala i dolina i pružala se, čuvana od visoke šume, sa vinogradima i šumama maslina na zgodnim pristrancima uz brda«. (st. 13). Kako je bilo dovoljno kulturne zemlje, nije bilo potrebno da se štedi sa zemljištem za naselja, kao što se sada mora. U starom veku bejaše zemlja jako napučena, kako nam dokazuju ostaci naselja, odbrambenih gradnja i groblja. Sve je to davalo kraju na donjoj Neretvi sasvim drugi izgled, neprispodobivo lepši od današnjega. Kako je dakle svega toga nestalo? — Uzrok tome nalazi pisac u novim oblicima gazdinstva, koje je nastalo promenom stanovništva i isključenjem Hercegovine iz rimske kulturne sfere. Epohu najintenzivnijeg poljoprivrednog rada, na njivama i vrtovima, zamenilo je extenzivno gazdinstvo — stočarstvo. To novo gazdinstvo, koje se bejaše ukorenilo u ranom srednjem veku, bejaše u istom smeru još pojačano doseljenjem pastira, koji su se u XIV. stoleću selili sa juga na sever, što se docnije prodiranjem Osmanlija povećalo. U tom useljavanju pastira u Hercegovinu, koje je potrajalo do u XIX. vek, doselili su se u Hercegovinu mnogi pastiri ne samo iz Stare Srbije, nego i iz Albanije, Crne Gore i južne Dalmacije. Ali se ovi nisu stalno naseljavali, nego su u većini samo prolazili kroz Hercegovinu, zadržavši se u njoj izvesno vreme, da onda krenu dalje u zapadnu Bosnu, srednju i severnu Dalmaciju. Ta je seoba, i ako ona nije bila u velikim masama, povukla sobom i mnoge Hercegovce, pa je uticala ne samo u smeru da se bez skrupula uništavale šume i naselja, nego se naklonost pastirskom lakom životu i u samoj zemlji jače ispoljavala. Najviše su se kretali pravoslavni stanovnici, dok su katolici bili više privezani uz zemlju (st. 16).

Pisac se služi sa istraživanjima Jirečeka, Vuka, Dedijera, Saftet bega Bašagića, da upotpuni svoja ispitivanja u tom smeru, pa nas upućuje na to da su se Hercegovci selili i u dubrovačke zemlje, u srednju i istočnu Bosnu, zapadnu i južnu Srbiju, Hrvatsku, Slavoniju i Ugarsku sve do Budimpešte.

Gubitak stanovništva, koje se iz Hercegovine iseljavalo, nadoknadili su Muslimani, koji su bežali iz dalmatinskih krajeva, koje je u XVII. stoleću dobila Venezija od Turske. Ali ovi nisu bili sposobni za rad, jer nisu išli u sela nego u varoši.

Propadanju Hercegovine doprinela je u velikoj meri nesigurnost lična i imovna, koja je tu vladala. Hrišćani su napadali muslimane, a muslimani hrišćane. Posledica ove nesigurnosti bejaše da je svako, ko je mogao, bežao iz otvorenih sela i tražio zakloništa u utvrđene varoši. Time je poljoprivreda propadala, a s njom i plodna zemlja, koja bejaše najvećim delom u muslimanskim rukama. Hrišćani, pastiri, sakrivali su se u gorama. Pisac navodi poimence neke primere. (st. 20, 21, 22).

Pastiri su dakle u prvom redu uništili šume, a sa šumama je kroz stoleća nestala i plodna zemlja. (st. 23). Pastir, a i seljak palili su i pale sada u Albaniji cele komplekse šuma, da dobiju pašnjake ili livade, a tu istu kob imađaše i ima sada u Hercegovini grmlje koje iz starog korenja izraste. Lišće služi kao hrana, pa se stabla tako ogole da ostanu samo panjevi (st. 25). Piscu su izračunali 1907. god. u plevljanskom sandžaku, da se svake godine u svrhu da se dobije lišće za stočnu hranu, uništi za svaku kozu, koja vredi 4 K — šume u vrednosti od 200 K.

Ali nisu u tursko vreme uništavali šumu samo pastiri, nego je to činila i državna vlast, da uništi zakloništa hajdučima, lopovima i butovnicima, a mnogo se šuma uništilo za gorivo za gradove.

Poznato je vrlo dobro da je najveći neprijatelj šume — koza. Još 1910. god. bejaše u Hercegovini 619.448 koza!

Šumu su uništavali uglenari i vapnenari. Danas ima sasvim pustih krajeva, gde su nekoć šume bile, a jedini su ostaci — ostaci vapnenica. (st. 28, 29).

Neretva bejaše, preko svog jezera, današnjeg Hutovog Blata, plovna sve do Žitomislićkog klanca. Još krajem XIV. stoleća bejahu u Počitelju, severoistočno od Čapljine, kraljevsko škverovi, a još šest godine pre okupacije Bosne plovili su mali jedrenjaci (leuti) uz Neretvu do Višića a i dalje. (st. 36). Danas je to sasvim nemoguće, što je prouzrokovano tek u polovini prošlog stoleća (st. 35, 36).

Gabela koja bejaše u XVII. veku važno pristanište, čiji su stanovnici bili odlični veslači, danas je izgubila svaku važnost kao takova.

Opisavši potanko današnje stanje i našav uzroke, kako je do toga došlo, prelazi Patsch na stanovništvo, na najstarije do kojeg istorija dopire. On to staro stanovništvo, za koje kaže da bejaše prekrilo Bosnu, Hercegovinu i ceo trup balkanskog poluostrva, naziva Tračanima. »Na desnoj obali donje Neretve, uključivši tu i Naronu, življahu sve do mora, poimence Manii«. Zaliv između Hvara, Brača, poluostrva Pelješca sve do Splita zvao se po njima *Μανιὸς κόλπος*.

U stolačkom srezu, na levoj obali Neretve, na obali nerentanskog jezera i sve do duboke rastavne brazde Popova polja, bejahu Daorsi. Između njih i mora bejahu Pleraei. (st. 41).

Ove su Tračane podvrgli i podčinili Iliri, koji su iz Panonije ovamo došli i koji su sada sačinjavali drugi etnički sloj. Manijce su podvrgli Ardiejci, pod kojima je bilo 300.000 kmetova, starih žitelja. Ratnici Ardiejci, koji nisu hteli da obrađuju polja, bejahu u zavadi sa Autariatima, drugim ilirskim plemenom, koji su se naselili na levoj obali Neretve od narentanskog jezera sve do blizu Konjica i vrlo verovatno neko vreme vladali nad trahijskim Daorsima (st. 43, 44). Iliri su sagradili gradine oko Neretve i da bdeju nad podanicima i zbog međusobnih svađa. Tako su pripadale Ardiejcima Velika Gradina nad Čapljinom, Prčevačka Gradina, gradište na brdu Milovači. Autarijatima Gradina na Hotanju i gradište na vrhu Vrisnika, jugoistočno od Stolca.

Glavno polje na koje su se Ardejci bacili, bejaše more, a Patsch misli, da im je kao baza u njihovim preduzećima bila reka Neretva. (st. 46).

Oko polovine IV. stoleća doseliše se u Hercegovinu Kelti iz Panonije. Oni stvoriše treći jaki etnički sloj. Kelti prodreše do Neretve, potukoše Ardiejce, a Autariati pođoše, verovatno potisnuti od Kelta, u unutrašnjost balkanskog poluostrva. (46, 47, 48).

Pisac nam opisuje dalje opšte poznate stvari o novom ardiejskom kraljevstvu, kralju njihovom Agronu, Teuti, Gentiju, propasti ardiejskog kraljevstva i oslobođenju ardiejskih podanika ispod njihove vlasti, a pod vrhovnom vlašću Rima (48 do 50.) 167 god. pr. Hr. dođe Hercegovina pod vlast Rima.

Pošto je naveo kako su Delmati svladali Ardiejce i gnjavili Daorse, govori pisac o dugotrajnoj borbi Rima sa Delmatima, expediciji konsula Servia Fulvia Filacca protiv Ardiejaca, o njihovom preseljavanju, pošto bejahu svladani, sa obala u unutrašnjost i njihovom propadanju.

Neuspešna vojna Publia Vatinia na Ilire, Avgustova vojna 35—32. god. na Japođe i Delmate predmet sa daljeg opisivanja pišćeva (54—56).

Karl Patsch misli da je »posle 33 god. pr. Hr. bio postavljen, duž jugoistočnog podnožja Dinarskih Alpa jedan limes, jedan lanac većih i manjih utvrđenja na jednoj prirodnoj prometnoj liniji, koja je išla od Krke, preko Cetine na Neretvu. Glavne su tačke limesa bili Burnum na Krki (zapadno od Knina), Gardun na Cetini (jugoistočno od Sinja) i Humac na Trebižatu (zapadno od Ljubuškog). Poslednji član u tom lancu bejaše na jugu kaštel Mogorjelo neposredno na zapadnoj obali Neretve kraj Čapljine« (st. 37).

Borbe Rimu protiv dalmaskih ustanika god. 16 pr. Hr. (Publius Silius Nerva), pa 11., 10. i 9. pr. Hr. (Tiberije), ilirski ustanak od 6. do 9. god. pos. Hr. sa glavnim vođama Batom Desitiatom i njegova predaja, predmet su daljnjeg pisanja pišćeva (58—62).

Sa ilirskim ratom, koji naziva Suetonije «gravissimum omnium externorum bellorum post punica« završava se politička istorija Hercegovine za mnoga stoleća.

Pisac opisuje sada samu koloniju Naronu, na mestu današnjeg Vida kraj Metkovića. »Središte celog privrednog života u krajevima oko Neretve bejaše rečna luka Narona, po svom položaju neka vrst starog Hamburga ili Bremena«. (st. 63).

Narona je domaćeg porekla. To dokazuju ne samo tumuli, nego i samo ime Narona, koje je nastalo od imena reke. Takovog su domaćeg porekla, prema svom imena: Emona, Flanona, Albona, Aenona, Sidrona, Blandona, Arauzona, Scardona, Promona, Tariona, Herona, Salona, Suberadona.

Narona bejaše u kraju tračkih Manijaca i dođe docnije zajedno s njima pod vlast Ardiejaca. Još u IV. stol. dolaze amo grčki trgovci, koji su donosili robu u Naronu, odakle je ona išla dalje u unutrašnjost, uz reku Neretvu i njezine pritoke, u krajeve vrlo plodne, gusto naseljene od poljoprivrednika i pastira. Bogastvo ardiejskih kraljeva opisuje nam Livije govoreći o triumfu pretora Anicija nad kraljem Gentijem. Ali ne bejaše bogat samo kralj nego je u zemlji bilo blagostanje opšte. Dokaz za to da je stara Hercegovina bila ekonomski jaka, daje upravo cvat i bogastvo Narone, njezinog pristaništa. (st. 70).

Iskopavanja izvršena u Naroni pokazuju nam veličinu i bogastvo njezino. Narona je imala još pre Avgusta i za Avgusta: kupatila, teatar, forum okružen monumentalnim ukusnim i raskošnim javnim zgradama, lepo popločen, hramove i svetišta Jupitra, Eskulapa, Diane, Fortune, Libera, Merkura, Neptuna, Saturna, Venere, Kastora i Poluxa, jedan hram Avgusta i Livije sa posebnim sveštenicima i sveštenicama. U njoj bejaše kipova iz mermera i bronza bogova, careva, državnih činovnika i gradskih odličnika, više puta visoke umetničke vrednosti. (st. 72, 73).

Grad bejaše opasan još u republikansko doba bedemima. U prvo carsko doba bejaše u Naroni jedan garnison. U njoj bejahu Cohors I. Belgarum equitata, Cohors I. Campana i Cohors XI. Gallorum equitata. U Naroni bejaše stacija i beneficiarija consularis. Patsch ne prihvaća Momsenovo mišljenje, da su u Naroni bili od strane dr-

žave naseljeni veterani legije VII pie fidelis (st. 74, 75).

Veterani i aktivni vojnici doprineše znatno povećanju Narone, kad u nju useliše svoje porodice, robove i slobodnjake. Tako su se starom stanovništvu pridružili novi etnički elementi: Italici, Maloazijci, grecizovani Orijentalci i drugi.

Od IV. stoleća pa dalje nalaze se u Naroni Grci, koji su se uvek znali da održe i da u svojim rukama sačuvaju trgovinu ovih krajeva. Patsch s pravom pobija mišlenje, da je u ovim krajevima helenstvo i helenski kulturni uticaj od IV. stoleća spao. On ističe cvat Pharosa, Demetrija pharskog i druge Grke, čiji je uticaj bio još kakav na Ilire. On spominje Grke kao kovače ilirskih novaca, na kojima se nalaze čak grčki bogovi (Hermes kod Daorsa, Zeus u Risiniumu, Artemis na novcima Ballaiosa i u Risiniumu). Na osnovu kamenih spomenika došlo se do ubeđenja, da su Grci autohtonom stanovništvu ovih krajeva, koje je pre poštovalo anikonički svoja božanstva, dali slike: za bogove stada i pašnjaka sliku Pana i Nympha, za boginju šume i lova Artemidu. (st. 79).

Ali grecizovanje nije, kao ni docnije romanizovanje, obuhvatilo nego samo spoljašnjost, urođenici su uvek sačuvali svoju osebitost. (st. 80, 81).

Grci su kovali ne samo novce za autohtono stanovništvo nego su im gradili građevine i bedeme. (st. 82, 83).

Od druge polovine III. stoleća poče da grčkoj trgovini na Jadranu konkurišu italski trgovci, koji su u dalnjim stolećima to nastavili.

Narona bejaše administrativno u rimsko doba glavno mesto naronskog konventa, pa mu je uticaj sizao daleko u unutrašnjost. Ona je postala kolonijom već za Cezara ili odmah iza njegove smrti, na osnovu njegovog naređenja.

Za poznavanje etnografskog elementa u Naroni u carsko doba od velike su važnosti natpisi u CIG III. 1784., 1820. (up. n. 8423). Patsch je vrlo dobro opazio da je jedan od dvojice kvestora, koji se na tom natpisu spominju, Publius Anneus Epicadus po svom cognomenu Grk, slobodnjak, koji je zbog svog bogatstva došao do ugleda i časti. »Vidi se, da su se Grci, u ovo doba u najširem smislu te reči, dakle i grecizovani orijentalci, mogli uza svu rimsku konkurenciju više nego samo održati«. (st. 87). Iz natpisa CIL III. 1770., vidi se da se od šest njih, koji su kao seviri podigli spomenik caru Avgustu petorica zvali ovako: Corinthus, Amarantus, Chryseros, Synegdemus i Herma. Natpis CIL III. 1800., postavili su četiri člana istog kolegija prilikom osnutka jedne druge zadužbine; oni se zovu Trophimus, Asiaticus, Surus i Pareus. (st. 87.)

Iz ovoga sledi da je u Naroni u Avgustovo doba bilo mnogo Grka i orijentalaca, koji su dolazili do visokih časti u samoj koloniji i u njoj imali odlučujuću reč.

Patsch je i u ranijim svojim radovima pokazao veze naronskih trgovačkih porodica sa onima u ostaloj Dalmaciji (Jahreshefte des Österr. Arhäolog. Institutes 1912, Beiblatt 80 ss; Zur Geschichte und Topographie von Narona). U ovom svom radu uz ove navodi i nove veze, na osnovu svojih ranijih radova i novih opažanja na natpisima. On na osnovu toga navodi porodice koje su imale svoj posao u Naroni i Saloni, kao Agrie, Artorie, Mescenie, Obultronie, Papie, Ravonie i Umbrie, zatim one koje su ga imale u Naroni, Saloni i Jaderi, u Naroni i drugim mestima našeg primorja, a pokazuje i na trgovačke veze Narone sa Scodrom, Epidaurom i Docleom (st. 89).

Na osnovu natpisa prikazuje sada pisac, kako je uticaj Narone prodirao, uz Neretvu i u Hercegovinu uopšte (Čapljina, visoravan Brotnjo, Krelin Gradac, Vratnica kod Lisičića blizu Konjica). Potoci kod Mostara, Konjic.

Ali, uza sve to prodiranje rimskog, grčkog i uopšte stranog elementa, ostao je gros stanovništva stari. Grci, Rimljani i ostali, ograničili su se na obalu, a u varošima, gde bi se očekivalo njih više, bejahu manjina. Pisac je uveren, da će arheološka istraživanja dovesti do rezultata, koji će pokazati etničku celokupnost Bosne, Hercegovine i okolnih zemalja i da će na paleetnološkoj karti, na kojoj će biti istaknuto spoljašnje romanizovanje od etničke jezgre, boja, koja će označivati urođeno stanovništvo, biti isto toliko proširena kao i danas. Orijentalci i pripadnici zapadnih provincija carstva, bili su bez sumnje od velike važnosti za privrednu važnost zemlje, ali su brojčano čak i u gradovima bili u manjini. (st. 94.)

To dokazuje pisac i na osnovu ličnih imena, crpenih iz natpisa nađenih na raznim stranama ispitivane teritorije. Na osnovu imena mesta pokazuje Patsch, kako je stanovništvo sačuvalo stara imena, ono je sačuvalo staru veru, staro plemensko uređenje i staru narodnu nošnju. (st. 95).

Takova su imena mesta: Bigeste, Bistue, Bilubium, Delminium, Leusinium, Narona, Pelva, Stanecli, Rimska imena imaju nova naselja, nastala povodom gradnje neke ceste, određivanja granica, sticanja poseda i sličnog. Takova su imena: ad Fines, Bivium, Pons Tiluri, Praetorium, ad Turres, Castra, Argentaria, Salinae.

Kao dokaz da se još u kasno carsko doba, u polovini IV. stoleća pos. Hr., govorilo u Dalmaciji »varvarski« navodi pisac svedočanstvo sv. Jeronima. Istovremeno uzima

pisac priliku da u noti 4 na str. 95. izjavi da je mišlenje Bulićevo o položaju Stridona (Bullettino di arheologia e storia dalmata XXXVI 96 ss), koje sam i ja prihvatio (Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, st. 34), bazirano na sumnjivom natpisu u C I L III. 9860. Nije ovde mesto da se o tome potanje raspravlja, ali treba da upozorim, da za ubikaciju Stridona nije nipošto merodavan sam natpis, za koji se može dopustiti sumnja o njegovoj autentičnosti, nego su tu po sredi i drugi faktori, koji nam daju dokaz da je Stridon bio nedaleko tromeđe današnje Bosne, Hrvatske i Dalmacije.

Kao dokaz da je ilirski jezik postojao, uz službeni latinski, u narodu živ, služe piscu izvesni znakovi u natpisima nađenima u Lisičićima (CIL III. 12773 (up. st. 2256), 12774, 13866, 13860, 13861. Wissenschaftliche Mitteilungen IV. 267 ss; IX. 241.), kojim se označivao izvesni domaći glas ili spirans. Nacijonalni osećaj Ilira u II.-om stoleću posle Hrista dokazuje i natpis, koji je jedan namesnik u Lambaesisu u afrikanskoj provinciji Numidiji, za cara Marka Aurelija, dalmatinac rodom iz Risiniuma, kad je postao konsul, postavio svom domaćem bogu Medaurusu. U natpisu, publ. u CIL VIII. 2581, kaže se:

Moenia qui Risini Aecia, qui colis arcem
Delmatiae, nostri publice Lar populi,
sancte Medaure domi e(t) sancte hic ...
(st. 80 i 96).

Na osnovu reljefa, na spomenicima nađenim u ovim krajevima, utvrđuje pisac mušku i žensku nošnju urođenika i način kako su nosili kosu odnosno bradu. (st. 97—100). Samom latinskom jeziku na natpisima ne može da se dade osobita važnost, jer su se natpisi radili po utvrđenoj formi, koja se izmenivši imena i godine u većini slučajeva prosto prepisivala. Isto se tako ne može mnogo zaključivati ni iz građevina, koje i u Hercegovini i u Naroni imaju isti osnov kao i po ostalom rimskom carstvu. Za datiranje su od važnosti cigle, na kojima su marke raznih fabrika. U Hercegovinu su se još u Augustovo doba importirale preko Narone cigle iz severne Italije. Najviše je importirala fabrika Figlina Pansiana, čije su cigle i datirane. Iz Narone su se unosile pansianske cigle a i one drugih italskih fabrika ne samo uz Neretvu, nego i u kotar Ljubuški, Imotski, Mostar i Stolac. Dalje na sever konkurirala je Narona sa Salonom, koja je cigle uvozila sve do Delminia. Cigle su se uvozile u Hercegovinu i preko Neuma. (st. III).

Patsch utvrđuje (st. 112,, 113.), da su fabrike cigle Solonas i Cinniana bile istovremeno sa Pansiana u carskom posedu, još za Tiberija. Utvrdivši to, otvara mu se mogućnost za datiranje mnogih zgrada i prodiranja rimskog kulturnog uticaja.

U Hercegovinu su se importirale i cigle privatnih fabrika Quinta Clodija Ambrosija i Gaia Titia Hermera koje su bile, verovatno kod Aquileja. Sem ovih importirale se cigle i mnogo drugih privatnih firma (st. 114, 115).

Ovaj import pada u glavnom u doba prvih careva, jer je docnije bilo domaćih ciglana, kao na Neretvi kod kaštela Mogorjelo blizu Čapljine i kod Žitomislića, a osobito u Potocima kod Mostara. Docnije je i vojska pravila cigle, kao kod Humca. (st. 116). Ali se svejedno i dalje, čak i u srednjem i novom veku, uvozile i ako u manjoj meri cigle iz severne Italije, jer su vrsnoćom nadkriljivale domaći proizvod. Samo je sada staru Naronu zamenio Metković.

Sem cigle, uvozilo se iz Italije preko Narone u Hercegovinu i neretljanski kraj u velikoj množini i glineno suđe, u prvom redu amfore. U Naroni su se našla velika slagališta amfora. Brojna nalazišta amfora pokazuju i to da je vinogradarstvo i maslinogojstvo bilo u Hercegovini vrlo intenzivno. Patsch misli, da se iz Hercegovine eksportiralo vino i ulje. (st. 119.) Što se amfora tiče utvrđuje pisac firme, koje su ih pravile, kao Menandros, Aleksander, Apollonius, Archelaus itd. (st. 121). U Naroni i kaštelu Mogorjelo našlo se velikih glinenih posuda, unesenih iz Italije. Jedan takav »dolium«, koji se još sada nalazi u Naroni držao je oko 400 litara, a prečnik njegova grla iznosi 1.01 m.

Još su pre Rimljana importirali Grci u ove krajeve finiju keramiku, a docnije su to činili i italski trgovci u velikoj meri (st. 122—125). Italska je industrija importirala u Hercegovinu i svoje zemljane lampe i t. zv. reljefne lampe i lampe sa firmom sa dobro poznatim pečatima Cresces, Fortis, Sexti, Strobili, Vibiani i dr.

U Hercegovinu se importirali svakovrsni stakleni predmeti za upotrebu i nakit. Pisac se bavi pobliže draguljima i poludraguljima, brušenim kamenjem, zlatnim i bronzanim nakitom i statuarnim bronzama i novcima u ovim krajevima. (st. 127—136).

Pri kraju opisuje Patsch gospodarsko stanje Hercegovine, pa kaže, da je sem vina i ulja producirala i žita, ali da joj zbog velike gustoće stanovništva nije ono dostajalo, nego da se, verovatno, još uvozilo iz Bosne. Stočarstvo je cvalo, pa je zbog velikog broja stoke verovatno, da su se kože uveliko izvozile, i da je fabrikacija sukna bila raširena. (st. 137—146).

Iz ovog je prikaza očito, kako je odlična ova Patschova knjiga, u kojoj je on izneo plod svoga dugogodišnjeg istraživanja Neretvanskog kraja i Hercegovine. Ona je

najbolje naučno delo dosada napisano o staroj istoriji ovih krajeva, rađena savesno i po najstrožem naučnom kriteriju, pisana je tako da se njom može služiti svaki onaj, koji hoće o ovim krajevima da nešto pozitivno i tačno dozna.

Grga Novak.

*

Zbornik za umetnost zgodovino (Archives d'histoire de l'art). Uredjuje Dr. Izidor Cankar. Izdaje Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. U prvom godištu ovog izvrsno uredjivanog časopisa, što ga je 1921. pokrenulo »Umetnosno-zgodovinsko društvo« v Ljubljani, nalazimo na prvom mjestu »kao uvodno« poglavlje za povijest kasnogotskog slikarstva u Slovniji« velika rasprava dra F. Stelè-a »Slikar Johannes concivis in Laybaco«. Autor utvrdjuje, da se na teritoriju današnje Slovenije nalazi ne mali broj fresaka s kraja srednjeg vijeka, naročito iz vremena izmedju 70-tih godina XIV., 30-tih XVI. vijeka. Iako je osnovni značaj većine tih djela provincijalan, ipak je sistematičan stadij tih djela veoma zamašan za poznavanje osnovnih uvjeta umjetnosti toga vremena a naročito pak važan za određivanje uticajnih sfera raznih umjetničkih središta. Na osnovu brojnog materijala utvrdjuje S. dvije naročito važne grupe fresaka, »prekomursku« (crkve u Velemeru, Turnišču, Martjancima i Murskoj Soboti), koje je predstavnik Johannes Aquila, slikar iz Radgone, i druga »slovenačka« grupa (crkve u Visokom, Maljavi, Trngrobu i Mačama nad Preddvorom), koje je predstavnik Johannes de Laybaco. — V. Stesda prikazuje nekoje ljubljanske historičke spomenike XV.—XVIII. vijeka. — Dr. J. Cankar priopćuje veliku raspravu o »umjetnosti u kršćanskoj literaturi II. vijeka«. — Dr. F. Stelè prikazuje gotske freske crkve sv. Ožbolda u Jezerskom, djela s kraja XV. vijeka i nalazi u njima elemenata, koji dopuštaju mišljenje, da su te freske nestale pod uticajem nizozemskim posredstvom slikarske škole Vohlgemutove. — J. Dostal o zbirci crteža iz ostavštine slikara Langusa (1792.—1855.). — V. Steska prikazuje život i rad Vajova Alojzija Progara (1857.—1918.). — Dr. V. Molè priopćuje kratku raspravu »Vizant i Istok« kao neki uvod u niz rasprava, a kojima će ispitati snošaj izmedju vizantinske i istočne umjetnosti i ulogu, koju je Vizant igrao kao posrednik izmedju Zapada i Istoka. — Izvještaji o čuvanju spomenika i djelatnosti Narodne Galerije pa obilna bibliografija.

U drugom godištu (1922.) nalazimo slijedeće važnije članke: Francè Kidrič piše o portretima članova porodice Primoža Trubara na votivnoj slici, koja se nalazi u Derendingenu u Würtembergu. Dok je Th. Elze tvrdio, da je Trubar bio samo jedamput oženjen, dokazuje K. na osnovu pomenute slike, da je bio tri puta (žene: Barbara, Anastazija i Agneza). — V. Steska opisuje freske u crkvi sela Groblje kraj Domžala, koje potječu iz godine 1757.—1761. — Dr. V. Molè piše o vizantinskoj figurativnoj umjetnosti VI. vijeka. Na osnovu analize nekih značajnih spomenika (ravenatskih mozaika i minijatura u Bečkoj Genezi, svitku Jozuinom i topografije Kozme Indikopleusta) prikazuje M. one značajne promjene, po kojima se viz. umjetnost odvaja od tradicije helenističke poprimajući, uslijed uticaja orijentalnih, sve krepče crte monumentalne i reprezentativne umjetnosti. — Slikar Simon Ogrin publicira svoje uspomene, naročito iz vremena svog studija u Mlecima i Firenci. — Dr. F Mesesnel priopćuje prepisku slovenskoga slikara Janeza Šubica s češkim slikarom Vojtěchom Hynaisom iz godina 1877.—1884. — Dr. E. Müller-Dithenhof piše o freskama dvora Bokalce (iz g. 1693.) i misli, da ih je po svoj prilici izradio nizozemski umjetnik Almanach. — I. Vrhovnik iznosi iz ljubljanskih arkiva izvode o nekim slikarima i kiparima XV. do XVIII. vijeka, koji su djelovali u Kranjskoj. — Izidor Cankar piše o izložbi slovenačke umjetnosti od XVI. vijeka dodanas priredjenoj u septembru 1922. u ljubljanskoj Narodnoj Galeriji i ističe, da je ta izložba bjelodano dokazala, kako se nacijonalni značaj slovenačke umjetnosti ispoljava već od početka XVIII. vijeka. — Pored tih rasprava i članaka nalazimo izvještaje o čuvanju spomenika i o djelatnosti Narodne galerije i Umetnostnog i zgodovinskog društva pa obilje referata i veoma pomno pribilježenu bibliografiju.

U trećem godištu (1923.) piše V. Streska o starim arhitektima u Sloveniji navodeći ih kronološkim redom od najstarijih vremena do konca XIX. vijeka. — Izidor Cankar priopćuje svoju (vanredno savjesno na vrelima fundirana) raspravu o snošaju kršćanstva prema umjetnosti u doba Tertulijanovo. (Ta je rasprava nastavak radnje »Umjetnost u kršćanskoj literaturi II. vijeka«, štampane u prvom godištu toga časopisa). Iako se Tertulijan borio protiv nastojanja mladog kršćanstva, koje je išlo za tim, da se približi tendencijama antiknim, nije ni on mogao da se sasvim otudji nazorima svoga vremena pa je, najposlije, njegovo shvatanje »lijepog« gotovo identično shvatanju kasne antike. Ali se u njega već u zamecima javlja nastojanje oko jedne nove, više spiritualne ljepote, koje će kasnije postati svrhom kršćanske umjetnosti. — V. Steska piše

o kapeli Codelli u Turnu kraj Ljubljane sagradjenoj 1734. — St. Vurnik priopćuje uspomene slikara Ivana Franketa. — Dr. V. Molè raspravlja o problemu grčkog geometrijskog stila, njegovu razvoju i njegovoj istoričkoj ulozi. Raspravi je natpis »Studije o razvoju u antiknoj umjetnosti«. — Fr. Kotnik piše povodom stote obljetnice njegova rodjenja o slovenskom pejzažisti Markežu Pernhartu, kojega se najznatnije slike nalaze u muzejima u Celovcu i Ljubljani. — St. Vurnik priopćuje uspomene slovenske slikarice Ivane Kobilce, koja je 1890 i u Zagrebu (u palači Jugoslavenske akademije) priredila izložbu svojih slika naslikavši tom zgodom i portret dra Franje Račkoga. Kad je otuda pošla u Pariz dao joj je biskup Strossmayer mnoga preporučna pisma (naročito za ravnateljstvo Louvre-a). — Dr. Niko Županić priopćuje raspravicu »Pellegrino di San Daniele — umjetnik naše krvi« na osnovu strane literature (naročito djela V. Joppi-a »Contributo secondo alla storia dell' arte nel Friuli«) podatke o životu to i djelima tog umjetnika, kojega je otac bio Zagrebčanin (Giovanni Schiavone da Zagabria). — F. Stelè i M. Pivec priopćuju nove podatke o slikaru Leopoldu Layeru, zanimljivom umjetniku, koji je vješto krivotvorio banknote i portretirao Napoleona i Mariju Lujzu. — I. Cankar piše o gotskom zidnom slikarstvu u Kranjskoj polemizirajući s navodima istoimene rasprave F. Stelè-a izašloj u Bulićevom »Zborniku« dokazujući, da one gotske freske u Kranjskoj nastale prije 1500. pripadaju kasnoj gotici i da se oko te godine otprilike pod uticajem flamske umjetnosti razvija jedna renesansa zidnog slikarstva, čija djela više ne možemo nazvati djelima gotskim. — I u ovoj knjizi ima brojnih izvještaja, referata i bibliografije

U četvrtoj knjizi za godinu 1924. (koju su uredili dr. Izidor Cankar i dr. Francè Mesesnel) priopćuju F. Mesesnel, E. Pacoský, R. Jakopič, I. Prijatelj i M. Sternen svoje uspomene o slikaru Antonu Ažbè (1862.—1905.). — I. Cankar piše o »trima slikama žalostne matere božje«: jednom fresku signiranom imenom Quaglio, drugoj koja se u istoričkoj izložbi slovenačke umjetnosti pripisivala Metzingeru i trećoj signiranoj Langus-ovoj i dokazuje, da su prve dvije djela Metzingerova a treća kopirana po jednoj njegovoj slici. — M. Marolt iznosi prvu biografiju slovenačkog slikara Jožefa Petkovšeka (1861.—1898.) s popisom njegovih sačuvatih djela i karakteristikom njegove umjetnosti. — V. Steska piše o obnovi ljubljanske stolne crkve 1907. (naročito o restauraciji Quaglijevih fresaka). — St. Vurnik priopćuje uspomene o slikaru Ferdu Vesel-u, V. Steska studiju o slikaru Janezu Potočniku (1752.—1834.) a F. Mesesnel prikaz umjetnosti modernog slovenačkog slikara Vena Pilona. — Dr. J. Mal publicira važne arkivalne izvatke o umjetninama u dvoru i u kapeli na Bledu. — A. Matejček piše prigodom izložbe »Manesa« studiju o modernoj češkoj umjetnosti. — I. Cankar donosi popis i stilsku analizu crteža Janeza Potočnika, što ih je slikar S. Ogrin poklonio ljubljanskoj Narodnoj galeriji. — M. Kos opisuje srednjevjekovne rukopise u ljubljanskoj državnoj licejskoj knjižnici, naročito one, koji su potkraj XII. vijeka nastali u nekadašnjem ciztercitskom samostanu u Stični. — V. Steska piše o Neptunovoj česmi u Ljubljani i misli, da je ona djelo vajara Gašpara Tolmentingera, koji je umro u Ljubljani 1670. — F. Avsec piše o zvoniku »Naše ljube Gospe v Lescah«, iznoseći iz jedne isprave iz g 1522. dokaz, da ga je gradio majstor Gašpar Škofic. Izvještaj o djelatnosti Narodne galerije i Umetnostno-zgodovinskog društva, referati i obilna bibliografija. *Dr. A. S.*

*

Prvi vijek kapelice »Majke Božje od mira u Karlovcima. (Od 1699.—1784.). Napisao Prof. O. Mlapane su ove veće radnje: B. Filov: »Dvije den Barbarić, Djakovo 1924. 12°. Str. 23.

U toj brošurici o. Mladen Barbarić, gvardijan franjevačkog samostana u Osijeku i poznati istraživalac povijesti naših franjevaca u Slavoniji, upotpunjuje članak Josipa Bertića »Kapela Gospe od mira u Karlovcima« (Glasnik biskupija bosanske i srijemske; 1924. br. 1.) o zgodama i nezgodama pomenute kapelice na osnovi rukopisa »Archivium Conventus s. Francisci Petrovaradini«. Ponajprije Barbarić utvrđuje, da je već prije kapelice «Gospe od mira« u Srijemskim Karlovcima postojala oveća katolička crkva, koja je morala biti sagrađena barem sto pedeset godina ranije, jer Turci, koji su pôdrug stoljeća gospodovali Karlovcima, nijesu dopuštali kršćanima da dižu crkve — dakle je karlovačka crkva morala biti podignuta prije invazije turske. Stojala je, iako ruševna i gotovo bez krova, još god. 1734. Kapelica »Gospe od mira« nastala je od kuće, u kojoj se sklopio Karlovački mir god. 1699. Kad se raspravljalo o tome, što da se učini s kućicom, u kojoj su carevi i sultanovi izaslanici vodili svoje za naše krajeve toliko važne i znamenite pregovore, — »delegati Turci predložiše i čvrsto kod toga ostadoše... da se ova obična drvena kuća pretvori u svetište ili crkvu na vječnu slavu Bogu i u zahvalnost,

što je osobitom dobrotom Božjom sklopljen mir, i pokloni franjevcima u Petrovaradinu, koje povrh toga još i zamoliše, da se njihova želja pod carskom zaštitom što prije izvrši ili barem prije negoli bi se kuća razrušila« (str. 8.). Tako se i dogodilo. Petrovaradinski franjevci pretvoriše onu kućicu — valjada uz materijalnu pomoć države — u kapelicu. Kako je ona izgledala, o tome se dade samo nagađati. Ime njezino »Majka Božja od mira« javlja se prvi puta god. 1730. Ujedno franjevci učiniše kapelicu prošteništem, tamo je dva puta u godini, 2. srpnja i 8. rujna, dolazila procesija petrovaradinskih katolika. Te su procesije bile vrlo sjajne, ali zbog njih, kao i zbog same kapelice, imađahu franjevci mnogo svađe i zavade s petrovaradinskim isusovcima i sa župnikom karlovačkim, koje nam se u Barbarićevoj brošurici prema arhivskim spomenicima tanko iznose.

God. 1784. ukinuo je car Josip II. franjevački samostan u Petrovaradinu. Time se završuje i prvi vijek karlovačke kapelice »Gospe od mira«. *Vl. D.*

*

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Bulletin de l'Association du Musée de Slovenie), uređuje dr. Jos. Mantuani.. G. I. II. III. Ljubljana 1920. i dalje.

Glasnik je nastavak prijašnjega lista »Carniola«, koja je prestala izilaziti, nakon što se društvo preosnovalo g. 1919. Glasnik izilazi u dva dijela: A) historijski i B) prirodoslovni odio. Sadržaj izilazi i na francuskom jeziku, a članci se primaju na svim slovjenskim jezicima, no njemački se članci zasad principijelno ne priopćuju.

U prvom godštu (g. 1920.) nalazimo ove rasprave od historijskog A) dijela: Kos dr. Fran, K zgodovini Gorice v srednjem veku i Steklasa Ivan, Jali Mokronog bil kdaj mesto? Slijede referati različnih knjiga i časopisa, poglavito o »Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino (Urednici: prof. A. Kaspret, dr. Fr. Kidrič, i prof. dr. R Nachtigall, Ljubljana). Napose je zanimljiv prikaz cjelokupne literature za propagandu naših zahtjeva na pravo zemalja, koju nastavaju Slovenci a koje su nam sada preoteli Talijani. To su poglavito djela na francuskom jeziku, koja su bila prikazana na minovnoj konferenciji u Parizu. U rubrici »Zapiski« nalazimo priopćena pravila Marijinog darovanja, slovenske bratovštine u Kranjskoj iz g. 1660. na slovenskom jeziku. U Društvenom Vijesniku nalazimo izvještaj glavne skupštine Muzejskog Društva za Sloveniju za g. 1920.

U II. i III. godištu nalazimo od historijskog A) dijela: ove članke: dr. Kos: K zgodovini Gorice v srednjem veku (nastavak) Dr. Mantuani počeo je priopćivati: Seznam muzejskih slik, na kojemu već radi deset godina. Popis se dijeli u dva dijela Prvi je dio namijenjen posjetnicima muzeja za općenitu orijentaciju. Neke slike su uzete i iz biskupskog muzeja. Dosada je opisano 60 slika. Viktor Steska priopćuje Radovljišku matrikulu iz g. 1468. Ovaj kodeks je vrlo zanimljiv, jer je to najstarija matrikula ljubljanske biskupije, napisana na pergameni sa minuaturama i inicijalima, a imade i historijskog materijala. I. Vrhovnik objavljuje pisma dr. Razlaga iz sedamdesetih godina, koja imadu političkih i zanimljivih kulturnohistorijskih notica. U literaturi se prikazuje Zbirka narodnih ornamenata (Ljubljana 1923) i Kmečka hiša na Gorenjskem od Alberta Siča sa lijepim litografičkim prilozima. — Redaktor dr. Mantuani prikazuje beogradski Starinar od g. 1923., te se tuži, da se u literatiri među Beleškama iz doba g. 1885. do 1922. nije uzeo dovoljan obzir i na slovenska djela, kada se napominju spisi skoro sviju evropskih naroda, a među njima i Hrvata i Srba. — dr. Mantuani prikazuje i »Narodnu Starinu« na vrlo lijepi način, te veli: »Narodna Starina« je resen, vrlo dobro urejen list, ki prinaša obilico izvrstnih člankov, beležk, in poročil, in zasluži, da se podpira od vseh stran čim najbolje mogoče. Ta knjiga ne bo zastarjela v doglednom času«. — Ivan Koštial prikazuje članak g. Gjure Szaboa koji je izašao u Jugoslavenskoj Njivi g. 1919.: O značenju topografskog nazivlja u južnoslavenskim stranama. Koštial se ni malo ne slaže s teorijama g .Szaboa, te ih podvrgava vrlo oštroj kritici; naziva ga fanatikom i reformatorom. Dr. Mantuani je napisao dva nekrologa poznatim slovenskim historičarima i osobitim literarnim radnicima dr. Josipu Grudnu i prof. Franu Komataru; oba su napisali sijaset knjiga i referata iz slovenačke historije. Na koncu dolazi opet izvještaj glavne skupštine za g. 1923. iz koje se razabire, da društvo imade 362 člana. Članarina je na godinu 25 din, što međutim ne dostaje za izdavanje Glasnika. Kako je međutim ministarstvo prosvjete uskratilo društvu svaku pripomoć, ne može više da sada nastavi sa izdavanjem Glasnika, te je izdavanje odloženo na bolja vremena. Predsjednikom društva je ponovo izabran direktor ljubljanskog muzeja prof. dr. Josip Mantuani, poznati muzealni stručnjak među Slovencima.

Uz dva historijska dijela Glasnika izašla su dva prirodoslovna dijela Glasnika B., kojih prikaz stavljam na srce našim prirodoslovcima. *Dr. Franjo Bučar.*

*

Годишник на Народния Музей (Annuaire du Musée National de Sofia).

Od ovog godišnjaka sofijskog Narodnog Muzeja izišle su dosada dvije knjige za godine 1920. i 1921 U prvoj knjizi (1920.) nalazi se iznajprije opširni prikaz o radu i djelovanju muzejskom (stanje i promjene personala upravnog, službenoj djelatnosti muzeja, inventarima, katolozima, darovima, izvanmuzejskoj djelatnosti, naučnom i popularnom radu činovnika, fotografijskoj zbirci, biblioteci itd.). U drugom su dijelu godišnjaka štampani izvještaji o radovima, koji su izvedeni po nalogu muzeja. R. Popov, upravnik preistoričkog odjeljenja, referira o preistoričkim nalazima u Bugarskoj, I. Velkov, upravnik antiknog odjeljenja, o raznim arheologijskim nalazima, M. Brčkova, pridijeljena antiknomo djeljenju, o iskopinama u Nikjupu (Nicopolis ad Istrum). Nadasve je zanimljiv referat Kr. Mijatev-a, upravnika srednjevjekovnog odjeljenja, »Paleografijske bilješke o nekolikim trnovskim natpisima«. Freske u crkvama Sv. Petra i Pavla te Četrdeset mučenika u Trnovu ispitao je već prije ruski naučenjak Uspenski (u »Izvjestijama« carigradskog ruskog arheologijskog instituta, knjiga VII.). Ali je odonda, od godine 1900., pa do danas još mnogo koješta otkriveno, pa je Mijatevu uspjelo, da publicira čitav niz natpisa, koji se nalaze na freskama, koje Uspenski nije bio zapazio. — A. Radoslavov prikazuje Vidinsku tvrdjavu (t. zv. Baba Vida). — A. Grabar publicira »Materijal za bugarsku srednjevjekovnu umjetnost« i to za živopis u crkvama u Bojani, Kolotinu, Vidinu, Staninama, Trnovu, Ljutibrodu te manastirima Poganovskom, Planičkom, Zemenskom, Kuriljskom, Bačkovskom i Kuklenskom i za arhitekturu (crkve u Bojani, Bačkovskom manastiru, Stanimaku, Mesembriji, Kalotinu i Vidinu. — U drugoj knjizi (za godinu 1921.) nalazimo referate o muzejskoj djelatnosti u god. 1921. i brojne referate. Medju njima je naročito važan onaj Andreja Protića o poznatoj kući u selu Arbanasima u kojoj se srećno u skladnu cjelinu sliva tip tvrdjave s jednim vanredno intimnim interieurom, tip zgrade gradjene iz opeke i tip drvene kuće. — Kr. Mijatev piše o t. zv. »palestinskim« krstovima u Bugarskoj. To su oni krstovi, što su ih romari donosili sa sobom sa svojih putovanja u Svetu Zemlju. Obično su to dva krsta, jedan ispod drugoga, a služili su kao relikvija. Mijatev ispituje naročito njihov figuralni ukras (motivi: Raspeti Krist, Bogorodica t. zv. Maria Orans i drugi). — A Grabar referira o živopisu u trnovskoj crkvi Četrdeset mučenika, koji je nastao 1230. Freske kazuju uza svu ovisnost o vizantinskoj umjetnosti XI.—XII. vijeka ipak nesumnjivi i snažni uticaj umjetnosti orijentalne. — N. A. Mušmov publicira opširnu studiju o razvoju bugarske numizmatike, dopunjujući znatno radove Šafařikove, Ljubićeve i Iljevljeve novim nalazima. — G. Kacarov piše o nekim antiknim spomenicima, koji se nalaze u arheologijskom odjeljenju biblioteke u Loveču (stara Melta). — R. Popov priopćuje nov materijal za studij halštatske i latenske epohe u Bugarskoj i Makedoniji (nalazi iz Seresa, Dojrana, Palilule, sela Dere u srezu popovskom, Vinograde, Popice, Dobralika i drugi). — A. Filov referira o iskopinama crkve Sv. Georgije u Sofiji, koja se po prviput spominje 1469., kad je bila stolna crkva sofijska. Stare, prilično dobro uščuvane freske u toj crkvi po mišljenju su autorovu »jedna sasvim nova manifestacija crkvenog slikarstva bugarskog«. — I. Velkov piše o nekim antiknim spomenicima u Bugarskoj. — N. Petkov prikazuje ostatke pletiva nadjenog u preistoričkom nalazištu »Obrešča« kraj Gornjeg Bogorova sofijskog, koji potječu iz neolitičke epohe. — R. Popov izvješćuje o preistoričkim nalazima u Bugarskoj (mogile u selima Bajlovo, Ruse, Aboba, Madara, Popovo), I Velkov o starinama u Bajlovu, Kamenici i Gol. Rakovici. — Kr. Mijatev priopćuje »prinose za srednjevjekovnu arheologiju bugarske zemlje« (nova otkrića u Hisarskoj tvrdjavi, u crkvici sela Knjaževa, Ihtimanu, Novom Hanu, Vidinu, Kronskoj hori, Tronu, Brezniku), A. Grabar prikazuje nekoliko srednjevjekovnih spomenika iz zapadne Bugarske« (crkva u manastiru Sv. Arkandjela u Tronu, Mislovščicki i Bilinski manastir, Kjustendil, Raždavica). — Izrijekom valja istaknuti, da se i ove prevažne publikacije sofijskog Narodnog Muzeja uzorno štampane i ilustrirane.

Dr. A. Schneider.

*

Др. Веселин Чајкановић, Студије из религије и фолклора. Издала Српска Краљевска Академија у Београду (1924) као засебну књигу српског Етнографског Зборника другог одељења: Живот и обичаји народни, књига 13. (стр 182).

Kako sam pisac na početku ističe, knjiga se sastoji iz serije članaka, koji se imaju smatrati »kao prethodni radovi za delo o srpskoj religiji i mitologiji«, sa ovim sadržajem:

1. Gostoprimstvo i teofanija. Konstatovavši da je pojam gostoprimstva vrlo širok, da jedan isti narod odnosno ljudi mogu biti gostoljubivi i negostoljubivi, već prema tome, komu i u kojim prilikama se ukazuje gostoprimstvo, prelazi pisac na izlaganje teorija o razlogu i postanku gosto-

primstva. Za njega je, u glavnom složno sa mišljenjem E. Westermarcka, gostoprimstvo religijski fenomen i, ako se strancu gostu iskazuje tolika počast i pažnja, to je zbog toga, što se u njemu gleda u običnog čovjeka ili čak prosjaka prerušeno božanstvo. Drugim rečima, teofanija odnosno teoksenija, koja je u raznim oblicima rašírena skoro u svih pa i u našega naroda, pravi je izvor i uzrok gostoprimstva.

2. Magični smej. Motiv sadržan u narodnoj pesmi »Smrt Cara Uroša« (Vuk, pjes. VI. 14), gde se majka, ugledavši svoga sina Uroša mrtva, »grôtkom nasmejala«, uzima pisac kao polaznu tačku da potraži tumačenje tomu u mnogobrojnim analognim i paralelnim pojavama u starih i novih primitivnih naroda, kako se, recimo, nesposobni starci, osuđeni na smrt, u oči smrti smeju; tako isto oni koje njihova otadžbina, pa bili odrasli ili deca-prvenci, šalje u smrt kao ekspiatornu žrtvu za ceo narod, da bi i u drugom svetu ostali nasmejani i zadovoljni, što se drži t. zv. magičnim smejem. U daljem izlaganju ukazuje se na još druge mnoge tragove takog magičnog smeja u običajima našega naroda.

3. Subota — đačka bubota. Naš narodni običaj, koji spominje Vuk, da se gdešto đaci u subotu šibaju, a da nisu ništa skrivili, zatim mladičanje na Mledence, šibanje vrbicom i t. d. dovodi pisac u vezu sa analognim običajima naročito u starih naroda, kao na pr. sa vrlo dobro poznatim običajem šibanja dece i omladine u starih Špartanaca i dr. i, složno sa Reinachovom teorijom o sličnim pojavama, zaključuje da se u navedenim našim narodnim običajima krije nešto pobledeli preostatak stare ritualne magične radnje: udaranje šibom (mladicom) je udaranje totemom, dakle divinîziranje, t. j. prenošenje snage iz totema na čoveka.

4 »Puštanje vode« o Velikom Četvrtku. Voda se pušta (mrtvima za dušu) ili na reci, ili u kujni, nad pragom. Što se pušta na reci, dolazi iz verovanja, da svaka reka vodi u more a, po općem shvatanju primitivnoga čovečanstva, onaj svet, kamo dolaze duše posle smrti, nalazi se daleko »preko mora«; što se pušta u kujni, preko praga, to je zbog toga, što su i naši preci, kao što je to slučaj i kod mnogih ranijih i današnjih primitivnih naroda, umrle članove porodice sahranjivali u kući, blizu ognjišta, ili ispod praga«. Što se pak tiče puštanja vode suncu i mesecu i drugim nebeskim telima, Čajkanović naginje mišljenju da bi se tu radilo o jednoj interpolaciji u kult mrtvih, koja je, verovatno, unesena »sa strane«, i to po svoj prilici sa Orijenta, kolerke mitraizma i neomaniheizma.

5. Kumstvo u kapi. Da bi se objasnio pravi značaj toga običaja u našega naroda, najpre se izlaže istorijat kape, koja u svojem postanku predstavlja objekat za zastrašivanje, apotropajon, a zatim se ukazuje na htonički karakter kumstva u nas, koji se odrazuje u kumu kao posredniku između živih članova porodice i njihovih pokojnih predaka. Kapa je neophodna i kod »davanja« ili »kazivanja« imena detetu kao i kod njegove »strižbe«, koja predstavlja ritualno šišanje, dakle, znači, bez kape nema kumovanja, pa otuda i reč, koja odgovara narodnom shvatanju o svemu tome, »kumstvo u kapi«.

6. Da li su stari Srbi znali za idole? Nasuprot Jirečkovu a donekle i Niederleovu mišljenju da Južni Sloveni uopće, pa ni Srbi napose, po svoj prilici nisu poznavali idole, s razlogom ističe autor da i ikone krsnoga imena sa tragovima ritualnog kupanja tih ikona u pravoslavnih Srba, naročito o sv. Jovanu, zatim nošenje krstova po poljima u svrhu dočaravanja kiše, pa krstovi po kućama pored ikone, krstovi po poljima, na granicama seoskog atara, strašila po usevima i vinogradima, zatim poslovice, poput: »Iz svakog panja ne može se svetac istesati«; »Držiš se kakor lipov bog« i dr., doista odaju ako će i prilično maskirane i usled hrišćanske asimilatorne tendencije dosta pobledele tragove nekadašnjih faktičnih poganskih idola našega naroda.

7 Sekula se u zmiju pretvorio. Slučaj Sekulina pretvaranja u zmiju u narodnoj pesmi može da se objašnjava na dvojaki način. Ili na osnovu motiva borbe dvaju čarobnika, koji mogu da se pretvore, pored drugoga, i u razne životinje, pa je Sekula, da turskomu caru oduzme preimućstvo u borbi, što ga sobom nosi zmijski oblik kao demonske životinje kat egzohen, radije njemu pripustio simpatičniji oblik sokola a sam se učinio zmijom, ili pak tako, što je Sekula i inače, kao i mnogi drugi epski junaci, po narodnoj tradiciji bio zmaj, a pojava zmije se ima ovde tumačiti tek kao slučajna, ukoliko je naime zmija, kako joj i samo ime kaže, jedno isto što i zmaj. Pisac drži da bi istina imala biti na sredini: Motiv o borbi između dva čarobnika bio je poznat narodnom pevaču, a Sekula, i inače držan zmajem, bio je napodesniji da se za njega veže ceo događaj.

8. »Ne bojim se nikoga do Boga« — ne ima se razumevati, kako to obično biva, »ne bojim se nikoga osim Boga«, nego »ne bojim se nikoga na daleko i na široko«, t. j. ama baš nikoga na celom svetu, »nikoga do Božje kuće«.

9. Sahranjivanje pod pragom. Pisac najpre konstatuje običaj sahranjivanja u kući u najstarijoj grčkoj i rimskoj prošlosti. Za naš narod postoji samo verovatnost da je i on to isto praktikovao, a to se može donekle da potvrdi: 1. običajima i verovanjima, u kojima se pretpostavlja da su pokojnici bili sahranjivani u kući, na pr.: ako svinja rije pod pragom, neko će iz kuće doskora umreti; porone li kućni prag, umreće domaćin; »otvaranje bolesnika«; periodično i slučajno prinošenje žrtava precima u počast na grobu i t. d., i 2. običajima koji odaju supstituciju nekadašnjeg običaja sahranjivanja mrtvih u kući, kao sahranjivanjem u voćnjaku, u neposrednoj blizini kuće, »na svojoj zemlji«, stavljanjem odrezanih nokata pokojnikovih u rupu izdubenu više kućnih vrata, koja se začepi drvetom i dr.

10. Donji svet u jami. Iz različnih pripovedaka, u kojima se spominje reč »jama«, izlazi da je naš narod zamišljao »onaj svet«, ili bar ulaz i pristup u njega, jamom analogno verovanju nekojih drugih naroda.

11. Vuna i lan. U prvom delu članka ističe se religiski karakter vune, koja je kultno nečista i pripada donjemu svetu, i religiski karakter lana, koji je kultno čist i predstavnik gornjega sveta, analogno nekojim životinjama u istome svojstvu kod raznih naroda, pa se onda ukazuje na tragove takoga istoga naziranja o vuni i lanu u našem narodnom verovanju.

12. Tuđ pogreb. U običaju, koji je zabeležen u omoljskom srezu u Srbiji a prema kojemu na pogreb idu samo susedi i rođaci pokojnikovi a »nezvan niko ni ide«, vidi pisac tragove jednog detalja starog indoevropskog domaćeg kulta, u kojemu je pogreb bio ograničen na porodicu i imao više karakter porodičnih misterija, kojima stranci nisu smeli imati pristupa.

13. Oleum et opera. Poznata rimska poslovica »Oleum et operam perdere« daje povoda piscu da, za razliku od raznih dojakošnjih objašnjavanja te poslovice, potraži njeno tumačenje u ulozi, koju je ulje od vajkada igralo u magiji i kultu raznih naroda, a čiji se tragovi povlače i u životu i verovanju našega naroda.

14. Ljudski i životinjski polaženik. U nekojim krajevima Srbije je običaj da se o Božiću, pored polaženika — čoveka, ima i polaženik u životinjskom obliku (obično svinja vô i petao). U jednom i drugom slučaju imamo posla sa reinkarniranim precima, koji prerušeni dolaze k nama da nam donesu zdravlje i svako dobro. Analogno općoj pojavi u istoriji religije, da božanstva od bezličnih pa preko teriomorfnih postaju antropomorfna, može se zaključivati, da i gornji naši životinjski polaženici predstavljaju stariju fazu reinkarniranih predaka, samo što se ti stariji nisu izgubili sa dolaskom novijih antropomorfnih, nego su i dalje paralelno s njima produžili svoje živovanje.

15. Sveti Sava i vuci. Među raznim legendama o svetomu Savi, iz kojih on izlazi kao neko putujuće dobročinilačko božanstvo i poseduje sve osobine misirskoga Ozirisa, vavilonskog Marduka, grčkoga Dionisa, Herkula, Orfeja, germanskog Tora i t. d., ima i legenda o tome kako on određuje vucima hranu. Pisac nalazi da se tu pod ličnošću svetoga Save krije nekadašnje teriomorfno božanstvo u vučjem obliku (vuk je demonska životinja par exellence!) a čobanin pojeden od drugoga vuka predstavlja stari kult prinošenja ljudskih žrtava kralju vukova kao božanstvu. To se dokazuje varijantom gornjoj Milićevićevoj legendi u Strohalovoj zbirci pripovedaka (str. 93 i d. No. 4), gde na mesto Svetoga Save dolazi nekakav »klapasti vuk«, koji se pretvara u »starog dedeka« i iz čega izlazi da legenda u Strohala potiče još iz one mitološke faze, kad se je, mesto poznijih antropomorfnih, znalo prvenstveno za teriomorfna božanstva.

Posle Nodilovih i Maretićevih studija ovo bi bio u nas dosad obelodanjen prvi ozbiljniji, na široj bazi zasnovan pokušaj bavljenja problemima iz oblasti naše narodne religije. Delo se odlikuje preciznošću postavljanja problema a osnovanost rešavanja tih problema uvek je potkrepljena bogatim navodima paralela iz komparativne mitologije, naročito grčke i rimske, i pozivanjem na najistaknutije mitologe u rešavanju sličnih problema u komparativnoj mitološkoj nauci. Nešto pak više osvrtanja na ostali slovenski folklor sa njegovim bogatim mitološkim varijantama i paralelama vis à vis našemu folkloru držim da bi bilo potrebno već i zbog toga, što se naša narodna religija genetički nužno veže za općeslovensku i, analogno studiju našega jezika, i studij naše religije trebao bi da bude upućivan više tim slovenskim komparativnim smerom.

Naša je najtoplija želja da naš uvaženi stručnjak, posle tako uspelog preteče, pošalje što pre u svet i najavljeno kompletirano delo o celokupnoj našoj narodnoj religiji i mitologiji, čime će, sa priznanjem, u našoj naučnoj literaturi ispuniti jednu veliku i teško osećanu prazninu.

P. Bulat.

*

Stanislav Ciszewski: Prace etnologiczne. Tom. I. (Wydawnictwo kasy im. Mianowskiego Instytutu popierania nauki) Warszawa, 1925.

Autor rasprava pod ovim natpisom izdanih dobro je poznat i sa svojih dosaadšnjih radova iz područja nauke o narodu, a među

tima ima i vrijednih priloga, koji se tiču južnih Slavena. Nas on i jednim dijelom poznaje, pa je vazda sačuvao živ interes za probleme i istraživanje našega narodnoga života i blaga. Kako se toga i u navedenoj knjizi vrlo često dotiče, na mjestu je, da se ovdje prikaže.

Niz rasprava, što ih knjiga sadrži, radi o svim temama: Mazovski »sibrat«, mazovska »część« i mazovska »szlachta cząstkowa« — Južnoslavenska sprega i otarica Ruske pravde — Staroruski огнищане i staropolj. czeladź — Starorus. потокъ i разграбление, dotično staropolj. opała i stpolj. wyświecanie — Sancygniew i Sancygniewci. — Neke seljačke daće u sredovj. Poljskoj.

Rezultati, crpeni iz komparativno prikazivana materijala objašnjavaju čitav niz socijalnih i pravnih uredaba u Slavena, pa se tako ovaj skup samostalnih rasprava veže tom zajedničkom crtom u jednu povezanu cjelinu. Za pojedine se takove uredbe izvodi sad po svjedočanstvima starih spomenika sad komparativnim etnologijskim postupkom, da su bile davne institucije slavenske, jedne općene, a druge samo u pojedinih plemena ili grupa. Kako se razabira, treća je rasprava namijenjena napose i jednoj socijalnoj uredbi u južnih Slavena. No i u ostalima, koje se na posljednje ne odnose direktno, stalno se susreće slavenski folklorski materijal sa Balkana upotrebljen u različnim komparacijama i tumačenjima. Tako se sebri i sebarski odnosi pokazuju kao uredba ruska i južnoslavenska a tragovi joj se iznose i u Poljaka i Litavaca. Premda nije ni ovdje, kao ni inače dosada, posve na čistac izvedena etimologija i prvo značenje riječi »sebar« (rus. сборъ — a naročito u liku »sibret(ko)« u mazovskom dijalektu), ipak sav sabrani i komentirani materijal daje preglednu sliku o toj vrsti pobratimske zajednice rada i dobara — i omogućuje, da se s više sigurnosti priđe k daljem rješavanju problema o izvoru sebarstva. Osvrćući se dalje na druge pojave i nazive, analogne prema poljskima i ruskima (koji su stožer autorovih razlaganja) autor ih nalazi sad u Hrvata, sad u Srba, Bugara i Slovenaca gotovo u svakom poglavlju. Tako se pretresa i hrvatski »bir« i bugarska »оторица« i različne pojedinosti Dušanova zakonika. Služeći se pri tome dosta svom poznatijom literaturom za južne Slavene, autor je tek posve propustio da upotrebi jedno od najznatnijih novih djela, koje je za studij predmeta, kakovi su ovdje obrađeni, temeljne važnosti: Mažuranićeve Prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik. Obilati materijal toga rječnika prinio bi mnogu vrijednu pače gdjegdje upravo i odlučnu činjenicu autorovu obrađivanju. Tako bi se partija o »biru« znatno mogla popuniti; rusko спасне, češko popasné, poljsko spas, nema paralele u južnih Slavena, dok bi je odavle dobilo u hrv. popaša i popašine (ili popašno); travarina bi dobila veći broj stvarno zanimljivih potvrda; a naročito bi se obilno upotpunio odlomak o »dimnini« — porezu od »dima«, koji je naziv u sjevernim stranama bio dugo u običaju, pa nije zališno istaći kao svjedočanstvo tome iz 18. stolj., gdje u svojoj »Aritmetici horvatskoj« Šilobod-Bolšić na nekoliko mjesta govoreći o izračunavanju poreza spominje poreze od «dima«. No i mimo ove zamjerke daje knjizi znatnu i neporecivu vrijednost autorovo svestrano poznavanje slavenskoga folklorskoga materijala ove vrste, inače kojekuda rastepena a dijelom još i posve neobrađena, vješto iznošenje, komentiranje i poređenje i analiza srodnih pojava i pojmova. Napokon i sama zanimljivost obrađenih predmeta pobuđuje opravdan interes i za dalji svezak »Prac etnologicznych«, značeći već ovim sveskom dobar korak naprijed u ovom području proučavanja života i običaja slavenskih.

M. G.

BILJEŠKE.

* Kuća u Demetrovoj ulici br. 11 u Zagrebu u tihom, umrtvljenom dijelu još pomalo starinskog gornjeg grada, poznata sa zanimanja, koje su joj ukazivali češće puta slikari i stranci (zbog portala i dvorišnog zdenca), izgubila je dosadašnju vlasnicu baronicu Balbi. Njenom smrću (1924.) izbila na javu i njena zanimljiva (njemački pisana) oporuka, iz koje je vrijedno i u ovom časopisu registrovati nekoje izvode: »Im Namen des Vaters, des Sohnes und heiligen Geistes erkläre ich Endesgefertigte Cornelie Baronin Balbi, Majorstochter, gesund an Leib und Seele, bei vollem Verstandesgebrauche, frei, ernstlich und wohlüberlegt, wie folgt: »Meinnen letzten Willen« von mir eigenhändig geschrieben und unterfertigt«. Prije prelaza na samo raspolaganje svoje buduće ostavštine smatrala se baronica B. obvezanom, da iznese kratak historijat. Ona kaže, da je cijelo to kućište pripadalo u početku XIX. stoljeća visokoblagorodnoj gospođi Ani pl. Ožegović, rođ. pl. Lovinčić od Lovinca, »supruzi jednog podžupana«, koja je poslije svoje smrti ostavila rečeni objekt svojim nećakinjama Juliji, Amaliji i Lujzi-Alojziji pl. Lovinčić, kćerima svoga brata Ivana pl. Lovinčića od Lovinca, veleposjednika. »Sigmund von Fodroczy von Fodrovecz und Borkovecz ehelichte Julie von Lovinchich, und kaufte von seiner Schwägerinen Aurelie und Louise von Lovincsich, der später verehelichten Amalie von Tissna und Louise Baronin Balbi das grosse und kleine Haus ab. Nach dem Ableben der Frau Julie von Fodroczy u. deren Tochter Aurelie, kaufte die zwei Häuser meine theure Mutter Louise Baronin Balbi geb. von Lovinchich-Lovinaz, Majors Wittwe auf der öffentlicher Feilbietung im Jahre 1885, somit sind selbe in meinen Besitz gelangt«... Baronica B. namrla je tom oporukom taj nepokretni imetak kao svoju zadužbini, kako kaže, Frauenferajnu Sv. Vinka Paulskog pri župi Sv. Marka u Zagrebu sa izričitom svrhom zaklade »für eine wolthätige Stiftung, für Unterstützungen, würdigen und hilfsbedürftigen Waisen und Halbwaisen der Aristokratie, der adeligen kroatischen Familien und besseren Ständen«. Ova i ovakova namjena izdanak je već sličnih primjera iz hrvatske kulturno-historijske prošlosti. Napomenuvši svoju apsolutnu zabranu daljnje prodaje u čije drugo vlasništvo veli — i to je ovdje zanimljivo:

»Das aus dem XVI. Jahrhundert stammende Haus muss erhalten, jedoch unberührt den kommenden Generationen bewahrt bleiben, es darf weder etwas zerstört noch aufgebaut werden. Das kleine Haus in der Demetergasse sollte es baufällig werden, so kann auf derselben Stelle wieder ein Parterre oder einstöckiges Haus gebaut werden, oder soll die Mauer verlängert

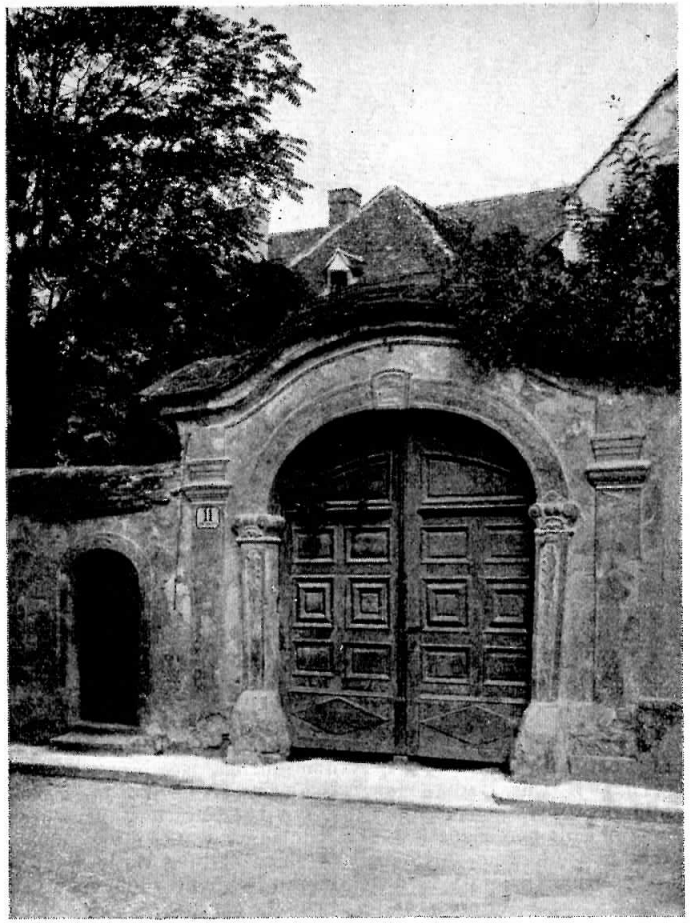

Zagreb, Demetrova ulica br. 11. Glavna ulazna vrata u dvorište.

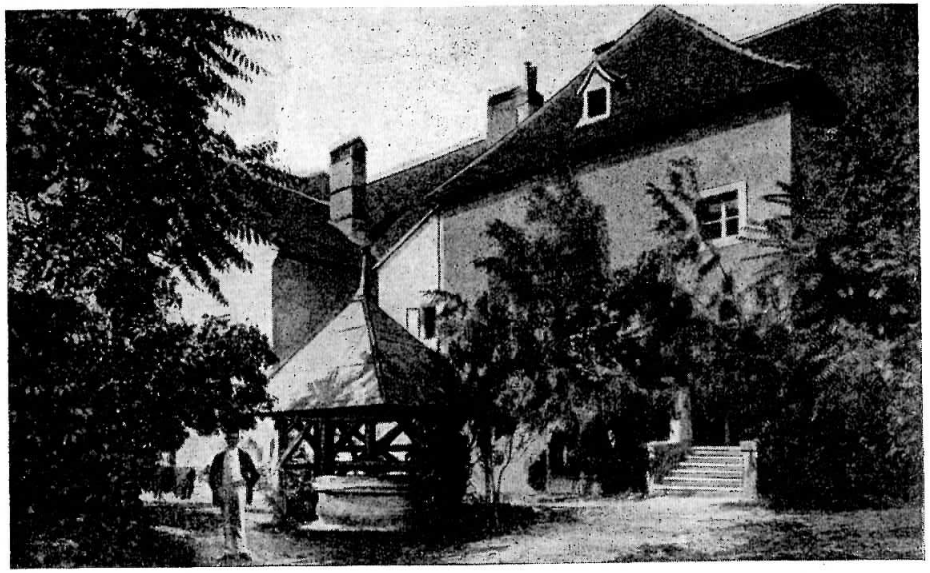

Zagreb, Demetrova ulica br. 11. Zdenac.

werden. Der Grund darf jedoch nicht verkauft werden, damit der grosse Hof mit dem Brunnen so bleibt wie er gegenwärtig ist. Das Haus gegen Tuskanecz ist solid und fest gebaut, und muss in seinem alterthumlichen Baustil für immerwährende Zeiten erhalten bleiben. Auch der historische Brunnen im Hofe aus dem XVI. Jahrhundert, ein interessantes Alterthums Object, der unzählige male von Malern und Photografhen aufgenommen wurde, muss auch fernehin in seiner alten Form erhalten bleiben, besonders die Steineinfassung des Brunnens. Die Tiefe desselben ist 24 Meter, hat sehr starke Gebirgsquellen (Sljemen) mit vorzüglichen Trinkwasser, und jetzt wo nicht geschöpft wird 7 Meter Wasserstandshöhe; deshalb darf er auch nicht verschütet werden, weil sonst Wasser in den Keller kommen könnte, was in der oberen Stadt öfter vorkommt«.

Opredijelivši specijalne modalitete za rukovođenje svoje zaklade . opet baronica Balbi ovako nastavlja:

»Bemerken muss ich, dass das Haus gegen Tuskanecz sehr solid und stark gebaut ist, und bei sorgfältiger Verwaltung Jahrhunderte überdauern kann. Deshalb sollen auch für immerwährende Zeite diesem wolthätigen Zwecke die beiden Stiftungshäuser erhalten bleiben, ohne dass man beim grossen Hause gegen Tuskanecz einen zweiten Stock aufbauen darf, noch moderne Renowierungen vorgenommen werden dürfen, sondern es muss den alten Baustyl für immer behalten. Nur die nötigsten Reparaturen müssen vorgenommen werden und nicht etwa, wie es in einer Zeitung Notiz stand »ostaje još nekoliko takovih spomenika starog patrijarhalnog Zagreba, no i oni će doskora nestati. Stari Zagreb ustupa mjesto novome«. Nun dagegen protestiere ich. Ich will, dass mein Haus für immerwährende Zeiten so bleiben muss, wie ich es hinterlasse«. Čini se, da tu baronica B. kod koje se baš zbog čara te pomenute starine 1911. kao stanar bio uselio i A. G. Matoš, poznati poštivač antiquitatum Patriae, aludira i na ono započeto, nedopustivo barbarstvo doziđivanja n. pr. u Opatičkoj ulici. Sam tekst svoje velike »posljednje volje« zaključuje pak prije potpisa ovakovim apelom: »Den löbl. Verein »Društvo za očuvanje historijskih spomenika« möchte ich bitten u. wärmstens empfehlen, die Sorge über die Verwahrung der historischen Häuser zu übernehmen, dass selbe nach verlangtem Wunsche erhalten bleiben«.

Osim skupocjenog pladnja za krštenje i nešto porculana baronica Balbi nije ostavila, kao što je n. pnr. Levin pl. Horvath zbirki, koje bi interesirale kao poželjne muzejske akvizicije. Pokućtvo iz prve polovine XIX. stoljeća i nekoliko obiteljskih slika pripalo je rodbini.

Tip gorenjske seoske kuće. (Okolina Škofje Loke.) Iz zbirke Etnografskog muzeja u Ljubljani (kao i narednih 5 slika.)

Porodica Balbi mletačkog je patricijskog porijekla, nobilitirana u Veneciji 1296., a 1. I. 1824. dao joj je austrijski car Franz I. austrijski baronat. Obitelj Lovinčić prastara je hrvatska obitelj iz Lovinca u Lici, a 28. travnja 1568. obnovi joj je Maksimilijan II. staro plemstvo. Grad Lovinac propade još za turske provale. (Isp. Szabó, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji. U Zagrebu 1920. str. 209.).

* Potreba gradskog muzeja u Šibeniku. (»Novo Doba«, Split VII. 249.).

Skoro svi gradovi u Dalmaciji, pa i mali Kotor koji broji jedva 3000 stanovnika, imaju svoje muzeje, makar i najskromnije. Šibenik sa skoro 15.000 stanovnika, nema još te potrebite kulturne ustanove, premda ima bez dvojbe, mnogo lijepih starina, koje bi trebalo svakako pokupiti i sačuvati ih od propasti i od zuba vremena. U našem gradu postoji jedna osobito lijepa i vrlo zanimiva zbirka ponajviše rimskih starina, koja leži zaboravljena na tavanu jedne stare kuće, izložena kvaru i propasti. Ta je zbirka bila svojina sad pok. financ. nadkomesara Lukanovića, koji je sav svoj život posvetio sakupljanju starina i pri tome postignuo zamjerne uspjehe. Naročito je vrlo zanimiva zbirka numizmatike, kojoj bi mogli da zavide mnogi muzeji u glavnijim gradovima naše države. Bilo bi grijehota da ta zbirka propane, pa bi se imala da otkupi za gradski muzej, inače bi mogla veoma lako da prođe u tudjinske ruke. Muzej je potrebit našem učećem podmlatku, koji je ovdje u velikom broju zastupan. A i općinstvu bi gradski muzej bio od koristi, jer bi pri tomu upoznao domaću historiju. U Šibeniku se je od oslobođenja do danas mnogo toga uradilo, skoro se eto otvara i kazalište, svugdje se pomalo opaža kulturni napredak, pa zašto se ne bi mogao i muzej da osnuje? Mnoge lijepe stvari, a i historički spomenici idu iz našega grada drugamo, a mogle bi da budu uresom Šibeniku. Veliki broj mjesnih nastavnika i drugih kulturnih radnika i amatera, neka bude zalogom, da bi akcija oko osnutka te vrlo važne i potrebite kulturne ustanove uspjela u svakom

Tip belokranjske seoske kuće. (Okolina Črnomlja.)

pogledu. Neka se dakle čim prije prione tom radu, pa makar i u najskromnijim granicama, a Šibenik ima sve uslove da u svojem krugu podigne arheološki muzej.

* Otkriće starinske slike iz XV. stoljeća. (»Novo Doba«, Split, VII. 249.) Pred nekoliko dana pronađen je u Dubrovniku u potkuplju crkve Sv. Vlaha, koja se još popravlja, interesantan ikonostas za kojeg prije nije nitko znao a nije isključeno da je pripadao staroj crkvi sv. Vlaha, koja je, kako je poznato, uslijed požara godine 1706. izgorjela. Poštedjena je bila sakristija i pobliži oltar. Tom prigodom spašen je pozlaćeni kip sv. Vlaha, a vjerojatno i spomenuta slika sa oltara. Ikonostas je sastavljen od 14 lijepih svetačkih ikona na drvetu sa zlatnom pozadinom. Pojedine su slike izvorno bile ukrašene urezbanim pozlaćenim okvirima u gotskom stilu, ali na žalost, osim još malenih dijelova, u toku vremena nestali su. Poglavite su dvije slike po sredini a prikazuju Bogorodicu koja moli pred malim Isusom a nad ovom tri Marije pod Raspelom i sv. Franjo gdje prima krv Hristovu. Neki dijelovi što su pretrpjeli od vlage bili su »popravljeni«, ali nevješta ruka ipak je imala obzira da ne dira u slike, te još ima nade, da se cijeli ikonostas dovede u prvašnje stanje. Po sudu vještaka ikonostas potječe krajem XV. i početkom XVI. vijeka, kad se u to doba razvijala umjetnost u Dubrovniku i grad brojio silesiju domaćih umjetnika-slikara pak moguće da je i ovo remek-djelo izašlo iz njihovih ruku.

* Povodom članka dr. F. Ilešića »Gajeva davorija »Hajda bratjo...! (1835.) u talijanskom prevodu« (N. S. II. 273.) treba još registrirati navode g. Š. Urlića u »Pabircima o Ljudevitu Gaju po dalmatinskim listovima i koledarima za ilirskog doba« (Zadar 1909. Pretiskano iz »Hrvatske Krune« str. 7.): »U narednim godišnjacima ovoga službenoga lista (Gazzetta di Zara) nalazimo priličan broj prevedenih hrvatskih pjesama bilo narodnih ili umjetnih na talijanski. Tako prevodi g.

Gorenjska narodna nošnja.

1844. Josip Ferrari-Cupilli Preradovićevu pjesmu »Zora puca«, Djurić »Putnik«, a Čudina g. 1846. »Dalmatin«. Od prijevoda Čudininih štampanih g. 1848. u Gazzetti spomenuti je »Smrt majke Jugovića«, prvo »Kolo« iz »Gorskoga Vienca« i Gajevu pjesmu »Ilir« u br. 32. Uredništvo je popratilo ovaj zadnji prijevod sa nekoliko riječi, koje su dosta značajne za ondašnje prilike. »Držimo«, veli, »da ćemo ugoditi našim štiocima, ako priobćimo jednu od najljepših ilirskih pjesama, a to je evo ova Ljudevita Gaja. Izvornik je uglazben, kao što čujemo mnogo puta gdje ga svira vojnička glazba«. Dakle g. 1848. vojnička je glazba rado svirala, a občinstvo mirno slušalo Gajevu koračnicu po zadarskim ulicama. Da se je ovaj prievod Gajeve pjesme svidjao štiocima, dokazuje i to, što je bio preštampan iste godine u tršćanskom listu »Diavoletto«, ali bez imena prevodioceva; stoga u br. 60. iste »Gazette« prikričuje Čudina uredništvu »Diavoletto-a«, da se više ne usudi preštampavati njegovih prevedenih pjesama bez oznaka njegova imena. Ču-

Belokranjska (bojanska) narodna nošnja.

dina je kasnije ovaj prievod nešto popravio i dotjerao, pa ga je preštampao s ostalim svojim prevedenim pjesmama sa slavenskih jezika u Firenci g. 1878. (Canti del popolo slavo, vol. I, p. 160) ne navodeći više auktora ove pjesme«.

*Općinski arhiv u Trogiru (»Novo Doba«, Split (VII. 238.).

Arhiv općine grada Trogira bio je za dugo vremena zatvoren i nepristupačan kao knjiga sa sedam pečata. U svoje doba ljudi, koji bijahu na upravi vrlo teško otvarahu njegova vrata onima, koji su tražili pristup. Incijativom nekoliko mladih ljudi u Trogiru ipak je uspjelo zaći u tajne arhiva, da se doznade što on sadrži u svojim tajnim ladicama i ormarima. Arkiv je vrlo dobro sačuvan i uredjen po raznim gradovima. Izgleda da do sada pronadjeni spisi spadaju u prvu polovicu XIII. vijeka i sadržavaju vrlo važne historičke dokumente. Veoma dobro su sačuvane isprave iz doba francuske okupacije. Interesantni su takodjer spisi, koji se odnašaju na visoku školu, licej i kolegij sv. Lazara na

Čiovu. Oni nam pružaju osobito za pedagoge zanimljiva psihološka opažanja i ocjene pojedinih djaka. Ne treba ni spominjati, da je arhiv bogat što se tiče periode narodnih borba za hrvatstvo općine. Kad bi se uredila nova historija Trogira na temelju ovih dokumenata, Trogir bi imao sa dosadašnjim djelima Lucija i Andreisa potpunu knjigu svoje povijesti kao malo koji grad u našoj državi, a i izvan nje.

* Ponovno molimo i upozoravamo povjerenike »Narodne Starine« i sve prijatelje lista da bi poradili za njegovo veće raširenje. Dosadašnji broj primalaca časopisa ne dostaje (pored nedostatne predplate). Prilagali smo mnogim predašnjim svescima karte za nove adrese, ali odziv nije bio ni minimalan, te je u ovakovim prilikama gotovo nemoguće nastaviti s izlaženjem.

DAROVI »NARODNOJ STARINI«

16. Hrvatska Eskomptna Banka u Zagrebu . . . . . Din 1500.—
17. Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka u Zagrebu . . . . . Din 1000.—
18. Poglavarstvo gradske općine u Dubrovniku . . . . . Din 300.—

PRIVATNI PROMICATELJI ETNOGARFSKOG MUZEJA U ZAGREBU.

Dragan Hruš, ravnatelj banke, Karlovac: 1 seljačku kolijevku pravljenu u Karlovcu.

Pero Radošević, Boće (kod Brčkog, Bosna): »tkalac« za tkanice tkat; ćulah = muslimanska kapa od bijele vune; fes i šal bosanski; peškir »zametani«.

Đuro Ban, Botovo: slika na staklu; čutura.

Kata Ban, Botovo: »žličnjak« za spremanje kuhača i žlica, star oko 80 god.

Tomo Ban, Drnje: zdeljnjak; praljka za pranje rublja; postelja iz 19. stoljeća.

Marta Benotić, Drnje: octenka od kamenine; čutura; tronožur »rangla« (tepsija »rangla« zemljana: »rošter« (roštilj) za pečenje mesa i ribe; komad platna sa preborima.

Matija Benotić, Drnje: slika na staklu; »širajzlin« ili »ožeg«.

Ivan Ciganek, Drnje: slika na staklu; raspelo od lima na drvu.

Jela Ciganek, Drnje: drveni tanjur.

Josip Ciganek, Botovo: »rošter« (roštilj) za pečenje mesa i ribe.

Mara Čiček, Botovo: četiri slike na staklu.

Josip Čiček, Botovo: ražanj.

Bara Dombaj, Drnje: preslica.

Pavao Dombaj, Drnje: ogledalo; »tokač« za mužar; preslica; kolovrat; stolac; ladica (škrinja) za rublje; željezni tronožac za ognjište; »zglavnik« za ognjište.

Franjo Dombaj, Drnje: »brukle« (željezna sprava za vađenje lonaca iz peći); zglavnik za ognjište.

Dora Ferenčak, Torčec: »lajbec«.

Đuro Gašparić, Torčec: preslica.

Mara Gašparić, Torčec: zipka; škrinja za spremanje rubenine kod udaje.

Cila Golec, Drnje: drvena klupa.

Stjepan Grotić: »Makalka«, posuda za pravljenje cvijeća.

Mara Hajdukovič: surina; lajbec.

Hanžek Ivan, Torčec: slika na staklu.

Dora Hegedušić, Drnje: zglavnik za ognjište; lonac.

Magdalena Ivančec, Drnje: četiri slike na staklu; lonac.

Martin Jakupek, Torčec: tikva (posuda).

Mijo Kanižanec, Drnje: »moždjar« (mužar) od drva.

Jakob Kenđel, Drnje: zdelnjak za kuhinju.

Kinberger, Drnje: preslica.

Bolto Kolesar, Torčec: tikva (posuda).

Dora Kolesar, Torčec: šešir iz god. 1754.

Mato Kolesar, Torčec: trokutni ormarić za spremanje pisama i novca.

Josip Kosnica, Torčec: čutura.

Marijan Stojaković, bankovni činovnik, Zagreb: 5 uskrsnih šarenih jaja iz Garjana (kotar Đakovo) i Klinča-sela.

Irena Jambrišak, učiteljica učiteljske škole, Zagreb: Kivaló diszitmények. Ornements remarquables de l'exposition hongroise industrielle des ouvrages des femmes). Budapest 1882.

Zlata Kovačević-Lopašić, Zagreb: Moravské ornamenty. Rediguje Madlenka Vanklova. Vídeň 1890.

Dr. Franjo Bučar, profesor, Zagreb: dva fotografska negativa sa snimcima patuljastih ljudi iz okolice Topuskoga.

S. Marković, trgovac razglednica, Zagreb: 10 razglednica s narodnim motivima.

Franko Petrić, gimnazijalac, muz. povjerenik, Novi Sad: 3 razvojna stepena pletenja kotarica u Kamenici.

Antun Ivanšić, seljak, Gradište: vitlić vertikalni, za namotavanje prediva; »bacanj« — za hvatanje riba na plitkoj vodi.

Erža Toth, Korečani (općina Vel. Bastaji): uskrsno jaje s napletenim ukrasom (posredstvom g. Stjepana Hrčića, Zagreb).

Ivan Godek, gimnazijalac, Zagreb: uskrsno šareno jaje iz Novigrada podravskog.

Dr. Drago Čepulić, profesor, Zagreb: uskrsno šareno jaje iz Krašića.

Franjo Silberbauer, ravn. učitelj, Lovas: 9 uskrsnih šarenih jaja iz Lovasa.

Karlo Gruičić, župnik u Kotarici: tkanica i skupina uskrsnih jaja s ukrasom napletenim, kačkanim i vezenim te nalijepljenim komadima tkanine.

Mara Kosnica, Torčec: tikva (posuda).

Petar Kosnica, Torčec: stara ura.

Stjepan Kosnica, Torčec: »lajbec«.

Dora Kovač, Drnje: 2 slike na staklu.

Mara Kovač, Torčec: tikva.

Mijo Kovač, Torčec: zipka.

Edo Marković, bank. nadravnatelj u Zagrebu, muz. povjerenik: kolekcija uskrsnih šarenih jaja iz Bele Krajine, okolice Slunja, Karlovca, Vukovara, kot. Vojnića, Vinkovaca.

Dragica Lessel, Zita Lessel, Mercedes Lessel i Vilma Hofmann, učiteljice u Draganićima; muz. povjerenice: Parta za mladu i za »kresnicu« sitnim staklenim perlama ukrašena — Ana Mikan, Vrh; uplitki i poculica, bijela »štrikana« — Magda Misir, Budrovci; »korica« i »obašvica«, ukrasi ženske košulje — Bara Barković, Barkovići; »korica«, »krpa« i »obašvica« ukrasi žen. košulje — Mila Klander, Petaki; »kozica« i »krpa« — Ana Domjančić, Čeglji; »krpa« na prebor tkana — Frana Palaković, Goljak; »špice« sa starinskih poculica — zadruga Domladovac, Lazina; čipke, 3 komada — Ljubica Jurčić, Lazina; slameni šešir, vlastito pletivo — Mijo Šulak; hlače od darova — Nikola Gojšić, Šipak; drvena pastirska čaša — Janko Kušeček, Draganići; »vrtilce« za bušenje rupica kod rupičanja — Ferko Jurčić, Lazina. čunak s cijevlju i srdašcem — Pavao Kolin, Čeglji; drvena žlica, rezbarijom ukrašena — Andro Bošković, Barkovići; raspinjač na usku tkaninu, s upaljenim ukrasom — Miko Misir, Budrovci; soljenka, mala, rezbarena; viljuška drvena; vreteno; drvena jednostavna žlica; dva »crtilca« za rupičanje, rezbarena; ogrlica od korala s crvenom vrpcom; modra ukrasna vrpca.

Kata Vidak, Torčec. »kožuhec«.

Valent Vidak, Torčec: starinska ura.

Agneza Kraljić, Drnje: Zipka (dječja igračka).

Roza Nožar, Drnje: čutura.

Bara Paveli, Torčec: slika na drvu.

Mara Paveli, Torčec: kožuh:

Marija Perošić: polica za sobu (ujedno vješalica).

Florijan Picer, Torčec: stolac.

Stjepan Picer, Torčec. čutura.

Mila Plavec, Torčec: štap za maslac; kanta za nošenje vode.

Jula Plavec, Torčec: tikva; lajbec.

Blaž Predić, Drnje: lonac za čuvanje masti.

Marija Sabolić: preslica.

Stjepan Sataić: medenjak (drvena posuda za spremanje meda).

Josip Šimunić, Drnje: stolac od hrastovine; tronožac za kuhinju.

Mijo Sokač, Drnje: vaga, stara, željezna.

Bolto Kuzmić, Torčec: stolac.

Pavao Kuzmić, Torčec: slika na staklu.

Pavao Madjerić, Torčec: stolac.

Andro Matjašić, Torčec: slika na staklu.

Mara Matjašić, Torčec: lajbec.

Ana Međimorec, Drnje: 2 ženska prsluka.

Roza Međimorec, Drnje: slika na staklu.

Josip Mikulan, Botovo: tikva; »rajngla«, »dupličnī linec«.

Josip Mikule, Torčec: tikva.

Đuro Mikulec, Torčec: preslica .

Stjepan Mraz, Drnje: čutura.

Bara Novak, Drnje: starinsko glačalo.

Osim toga iz istih sela: raspelo, kadionica, polica i stolac.

»NARODNA STARINA« sv. 8., III. knj., 2. br.

U ZAGREBU, 15. XII. 1924.

VLASNIK, GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:

Dr. JOSIP MATASOVIĆ.

TISAK »TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB.

Dr. Josip Matasović

Die Briefe

des Grafen Sermage

44 ilustracije. 323 strane.

Cijena 70 Din.

Naručuje se kod uprave „N. S.“ (Zagreb 6, poštanski pretinac 14) ili u knjižarama koje raspačavaju „Narodnu Starinu“.

Tisak »Tipografija« d. d., Zagreb.